

**TEMETTUÂT DEFTERLERİNE GÖRE
19. YÜZYIL ORTALARINDA HAFİK KIRSALI**

Nagahan KESTEN FARIMAZ

**Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim
Dalı Yakınçağ Bilim Dalı İçin Öngördüğü**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.**

**Sivas
Ocak - 2011**

KABUL VE ONAY

Nagehan Kesten Farırmaz'ın hazırlamış olduğu "Temettuât Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Hafik Kırsalı" başlıklı bu çalışma, 26.01.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, "Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı"nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç Dr. Galip EKEN (Başkan ve Danışman)

Prof. Dr. Ömer DEMİREL (ye)

Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ (ye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım .../.../.....

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

KESTEN FARIMAZ, Nagehan, Temettuât Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Hafik Kırsalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2011.

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı, Osmanlı İmparatorluğunun malî yapısında da değişiklikler yapmıştır. Öncelikle herkesin gelire göre alınan vergiler tek bir kalemde toplanmış, bu da halkın vergisini belirleyecek kazanç ve malının tespitini zorunlu hale getirmiştir. Sonuçta ortaya, bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kayıtlı bulunan "Temettuât Defterleri" çıkmıştır.

Bu çalışmada, Sivas ilinin Hafik kazası köylerine ait 75 temettuât defteri kullanılmış, defterlerde kayıtlı olan 103 köy üzerinden Hafik kırsalının 19. yy. ortalarında ki sosyal ve ekonomik yapısını değerlendirmek amaçlanmıştır.

Dört bölümden oluşan tez çalışmamızın giriş bölümünde, temettuât defterlerinin ayrıntılı tanıtımı, tarihe katkıları ve önemi, Hafik temettuât defterlerinin kısa bir tahlili ve Hafik ilçesinin tarihçesi bulunmaktadır.

Birinci bölümde, temettuât defterlerindeki hane sayılarından yola çıkarak bölgenin nüfusu ve bu nüfusun Müslim-gayr-ı Müslim oranları hakkında fikir sahibi olmayı sağlayacak sonuçlar elde edilmiştir.

İkinci bölümde, Hafik hane reislerince kullanılan isim, unvan, lâkap ve meslekler, Müslim-gayr-ı Müslim kıyaslamaları ile incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Hafik'teki gelir kaynakları ve bu kaynakların dağılımı; Hafik köylerinin zirai hayatı, toprakların tasarruf şekilleri ve ziraata dayalı ürünlerin dağılımı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Buna ilaveten Hafik geçim kaynaklarının temel taşlarından bir diğeri olan hayvancılık hususunda; büyük ve küçükbaş hayvanlar, yük ve binek hayvanları ve arıcılık üzerinde durularak bunların ne yoğunlukta, ne amaçla yetiştirildiği ve bunlardan ne kadar gelir elde edildiği değerlendirilmiştir. Bu bölümde son olarak Hafik kırsalında meskûn ahalinin aralarında yaptığı ortaklık ve ortak olunan kaynaklar ile ilgili detaylı bir çalışma ve asiyâb gelirleri hakkında birtakım bilgiler bulunmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde ise, temettuât defterlerine göre Hafik halkından alınan vergilerin çeşitleri, miktarları ve dağılımı üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmaya temelini olan temettuât defterleri, Osmanlıcadan transkrip edilerek “Excel” programına kaydedilmiş, daha sonra ise “Word” programında tablolar ve grafikler elde edilip, bu grafiklerin yorumlanmasıyla son şeklini almıştır.

Anahtar Sözcükler: Hafik, Temettuât, Tarım, Hayvancılık, Nüfus, Vergü-yi Mahsusa, Öşür, Asiyâb, Reaya, Cizye.

ABSTRACT

KESTEN FARIMAZ, Nagehan, According to Temettuât Registers in the Mid of 19th Century Hafik Rural, Master's Thesis, Sivas, 2011.

The declaration of The Political Reforms Firman In 1839 also created transformations at the economic structure of the Ottoman Empire. First, the taxes which are taken according to everyone's income were collected under one constitution. And this made the determination of the income and the estate which would define the citizens' taxes. Eventually, temettuât registers which are today registered in Premiership Ottoman Archive came out.

In this study, we aim to evaluate the social and economic structure of Hafik rural's in the mid 19th century by the data belonging to 103 villages of Hafik in the temettuât registers belonging to Hafik Town, Sivas.

In the prologue of our thesis which consists of four chapters, the comprehensive introduction of the temettuât registers, its contributions to the history and its importance, a short analysis of Hafik temettuât registers and short history of Hafik Town are given.

In the first chapter, we attained the results which we acquired through the number of the households in the temettuât registers and which will ensure us to have an idea about the population of the region.

In the second chapter, the names, titles and agnomens which were used by the Hafik household heads, their occupations and Muslim- non Muslim comparisons are studied.

In the third chapter, the knowledge about the sources of incomes in Hafik, their distribution and house and villages conditions according to the averages of the town; again on the basis of the agricultural data in the registers, the agricultural life of Hafik, how they used the land, the distribution of the agricultural products is given. In addition to this, through dwelling on stockbreeding which was one of the two main sources of living, cattle and sheep, mounts and apiculture, the issues of how densely and for which aim they were breed and how much income was obtained are evaluated. Finally in this chapter, there is knowledge about Asiyâb

incomes and a comprehensive study on the associations among the citizens inhabited in Hafik and the income sources which they associated.

In the fourth chapter, the last one, according to the temettuât registers, the kinds, amounts and the distribution of the taxes taken from the citizens of Hafik is discussed.

Temettuât registers which constitutes the basis of our thesis is saved to “excel” program by having its transcript from Ottoman Turkish and after obtaining tables and graphs, it took its last form through the evaluation of these graphs

Key words: Hafik, Temettuât, Agriculture, Stockbreeding, Population, Vergü-yi Mahsusa, Öşür, Asiyâb, Reaya, Cizye

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
TABLO CETVELİ.....	X
GRAFİK CETVELİ	Xiii
GİRİŞ: TEMETTUÂT DEFTERLERİ VE HAFİK KAZASI.....	1
A. TEMETTUÂT DEFTERLERİ	1
1. Temettuât Defterlerinin Kapsam ve Önemi	1
1.1. Sosyal Tarih Açısından Temettuât Defterleri.....	2
1.2. İktisadi Tarih Açısından Temettuât Defterleri	3
2. Hafık Temettuât Defterlerinin Genel Hatları	4
B. HAFİK TARİHÇESİ	10

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOGRAFİK YAPI

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

A. HANE REİSLERİNİN İSİMLERİ	20
1. Müslüman-Erkek Hane Reislerinin İsimleri	20
2. Müslüman-Kadın Hane Reislerinin İsimleri	23
3. Gayr-ı Müslim-Erkek Hane Reislerinin İsimleri.....	23
4. Gayr-ı Müslim Kadın Hane Reislerinin İsimleri.....	27
B. HANE REİSLERİNİN UNVAN VE LÂKAPLARI.....	27

1. Unvanlar	27
1.1. Müslüman Ahalinin Kullandığı Unvanlar	28
1.2. Gayr-ı Müslim Ahalinin Kullandığı Unvanlar	29
2. Lâkaplar	29
2.1. Müslüman Ahalinin Kullandığı Lâkaplar	30
2.2. Gayr-ı Müslim Ahalinin Kullandığı Lâkaplar	32
3. Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler	34
3.1. Müslüman Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler	34
3.2. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler	39
4. Hane Reislerinin Akrabalık Derecelendirmeleri	42
4.1. Müslümanlarda Akrabalık Derecelendirmeleri	42
4.2. Gayr-ı Müslimlerde Akrabalık Derecelendirmeleri	43
C. HANE REİSLERİNİN MESLEKLERİ	44
1. Müslüman Hane Reislerinin Meslekleri	46
2. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Meslekleri	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

A. GELİR KAYNAKLARI VE GELİR DAĞILIMINDA GENEL DURUM	71
B. GELİR DAĞILIMI	75
1. Hane Ölçeğinde Gelir Dağılımı	75
2. Köyler Ölçeğinde Gelir Dağılımı	81
C. ZİRAAT HAYATI	86
1. Tarım Alanları	86

1.1. Mezru Tarlalar	91
1.1.1. Müslümanlarda Mezru Tarla Durumu.....	91
1.1.2. Gayr-ı Müslimlerde Mezru Tarla Durumu	94
1.1.3. Mezru Tarlaların Genel Değerlendirilmesi	96
1.2. Gayr-ı Mezru Tarlalar	97
1.3. Boz ve Hali Tarlalar	100
1.4. Arazi İştiraki.....	104
1.5. Çayır Tarlalar	107
1.6. İcara Verilen Tarlalar	107
2. Elde Edilen Tarım Ürünleri.....	109
2.1. Müslümanların Elde Ettikleri Tarım Ürünleri.....	109
2.2. Gayr-ı Müslimlerin Elde Ettikleri Tarım Ürünleri	112
2.3. Tarım Ürünlerinin Genel Değerlendirmesi	113
D. HAYVANCILIK	115
1. Hayvan Sayılarının Dağılımı.....	120
1.1. Müslüman Köylerde Hayvan Sayılarının Dağılımı.....	121
1.2. Gayr-ı Müslim Köylerde Hayvan Sayılarının Dağılımı	124
2. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirlerin Dağılımı	125
2.1. Müslüman Köylerde Hayvan Gelirleri	128
2.2. Gayr-ı Müslim Köylerde Hayvan Gelirleri	130
3. Arazinin İşlenmesinde Koşu Hayvanları.....	132
4. Arıcılık	134
5. Hayvanlarda Ortaklık	137
5.1. Müslümanlarda Hayvan Ortaklığı.....	137
5.2. Gayr-ı Müslimlerde Hayvan Ortaklığı	140

E. ASİYÂB GELİRLERİ	142
---------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ ÇEŞİTLERİ VE VERGİLERİN DAĞILIMI

A. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ VE 1839'DA YAPILAN DÜZENLENMELER	144
B. HAFİK TEMETTUÂTLARINDA Kİ VERGİ ÇEŞİTLERİ.....	145
1. Vergü-yi Mahsusa	145
1.1. Müslümanlarda Vergü-yi Mahsusa	146
1.2. Gayr-ı Müslimlerde Vergü-yi Mahsusa	152
2. Öşür	157
2.1. Müslümanlarda Öşür	158
2.2. Gayr-ı Müslimlerde Öşür	160
3. Ağnam Vergisi	162
4. Cizye.....	165
C. VERGİLERİN DAĞILIMI.....	168
D.HAFİK DIŞINDA YAŞAYAN AHALİNİN HAFİK'TEKİ ARAZİLERİNE AİT TOPLAM GELİRLERİ VE ÖŞÜR MİKTARLARI.	168
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	173
EKLER.....	178

KISALTMALAR

Ans.	Ansiklopedi
Aşr.	Aşiret
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
GMT	Gayr-ı Mezru Tarla
GMTD	Gayr-ı Mezru Tarla Dönüm
Kg.	Kilogram
Krş.	Kuruş
ML. VRD. TMT.	Maliye Varidat Temettuât
MT	Mezru Tarla
MTD.	Mezru Tarla Dönüm
No	Numara
TMT.	Temettuât
Vb	Ve Benzeri
Vd.	Ve Diğeri
Vs.	Ve Saire

TABLO CETVELİ

Tablo 1. Müslümanlara Ait Temettuât Defterlerinin Dağılımı	4
Tablo 2. Gayr-i Müslimlere Ait Temettuât Defterlerinin Dağılımı	6
Tablo 3. Müslüman ve Gayr-i Müslimlere Ait Temettuât Defterlerinin Dağılımı	6
Tablo 4. Müslüman ve Gayr-ı Müslimlerin Tahmini Nüfusları.....	13
Tablo 5. Hafik Köylerinde Sayıca Yoğunluğa Göre Yerleşim Birimleri.....	16
Tablo 6. Hafik'in Yıllara Göre Nüfus Değişimi	18
Tablo 7. Hafik'te Yıllara Göre Müslim–Gayr-ı Müslim Nüfus Değişimi	18
Tablo 8. Müslüman - Erkek Hane Reislerine Ait İsimler	20
Tablo 9. Müslüman – Kadın Hane Reislerine Ait İsimler	23
Tablo 10. Gayr-ı Müslim - Erkek Hane Reislerine Ait İsimler.....	24
Tablo 11. Müslüman Hane Reislerine Ait Unvanlar.....	28
Tablo 12. Gayr-ı Müslim Hane Reislerine Ait Unvanlar	29
Tablo 13. Müslüman Hane Reislerine Ait Lâkaplar	30
Tablo 14. Gayr-ı Müslim Hane Reislerine Ait Lâkaplar.....	33
Tablo 15. Müslüman Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler ve Tekrar Sıklıkları.....	34
Tablo 16. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler ve Tekrar Sıklıkları.....	39
Tablo 17. Müslümanlarda Akrabalık Derecelendirmeleri	42
Tablo 18. Gayr-ı Müslimlerde Akrabalık Derecelendirmeleri.....	43
Tablo 19. Meslek Gruplarının Gelirleri ve Toplam Temettuâtta Payları.....	44
Tablo 20. Müslim - Gayr-ı Müslimlerin Ortak ve Farklı Meslekleri.....	45
Tablo 21. Müslüman Hane Reislerinin Meslekleri	47
Tablo 22. Müslümanlarda Mesleklerin Hafik ve İstanbul'da Kişi Başına Sağladığı Kazanç Farkı	50
Tablo 23. Müslümanlarda Aileye Kazanç Getiren Akrabalar ve Kazanç Miktarları. 51	
Tablo 24. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Meslekleri	59
Tablo 25. Gayr-ı Müslimlerde Mesleklerin Hafik ve İstanbul'da Kişi Başına Sağladığı Kazanç Miktarı.....	63

Tablo 26. Gayr-ı Müslimlerde Aileye Kazanç Getiren Akrabalar ve Kazanç Miktarları.....	64
Tablo 27. Köylerde Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı.....	72
Tablo 28. Hanelere Göre Gelir Dağılımı.....	76
Tablo 29. Hanelerinin Ortalama Gelirine Göre Köyler	80
Tablo 30. Köylerin Gelir Türleri Köy Ortalamasına Göre Durumları	82
Tablo 31. Genel Hatlarıyla Toprakların Tasarruf Şekilleri	88
Tablo 32. Müslüman Hanelerin Mezru Tarla Durumu	92
Tablo 33. Gayr-ı Müslim Hanelerin Mezru Tarla Durumu.....	95
Tablo 34. Gayr-ı Mezru Tarlalar	98
Tablo 35. Boz ve Hali Tarlalar.....	101
Tablo 36. Toprakların Boz ve Hali Kalma Sebepleri.....	103
Tablo 37. Arazi İştiraki	105
Tablo 38. Çayır Tarlalar	107
Tablo 39. İcar Tarlalar.....	108
Tablo 40. Müslümanlarca Yetiştirilen Ürün Çeşit ve Miktarları	110
Tablo 41. Gayr-ı Müslimlerce Yetiştirilen Ürün Çeşit ve Miktarları	112
Tablo 42. Gelir Sağlama Durumuna ve Türüne Göre Hayvan Grupları	117
Tablo 43. Hayvan Türlerinin Sayısal Dağılımı	120
Tablo 44. Müslüman Köylerde Türlere Göre Hayvan Sayılarının Dağılımı	121
Tablo 45. Gayr-ı Müslimler Köylerde Türlere Göre Hayvan Sayılarının Dağılımı	124
Tablo 46. Hafik Genelinde Hayvan Türlerinin Hâsılat Dağılımı.....	125
Tablo 47. Müslümanlarda Köylere Göre Hayvan Hâsılatların Dağılımı	128
Tablo 48. Gayr-ı Müslimlerde Köylere Göre Hayvan Hâsılatların Dağılımı	130
Tablo 49. Arazinin İşlenmesinde Koşu Hayvanları ve Hayvan Başına Düşen Toprak Miktarı.....	132
Tablo 50. Arıcılık Yapılan Köyler, Kovan Sayısı ve Hâsılatı.....	135
Tablo 51. Müslümanlarda Ortak Olan Hayvanların Çeşit, Adet ve Hâsılatları	137
Tablo 52. Gayr-ı Müslimlerde Ortak Olan Hayvanların Çeşit, Adet ve Hâsılatları	140
Tablo 53. Görmüşlü Köylerinde Asiyâb	142
Tablo 54. Ada Köyünde Asiyâb.....	143
Tablo 55. Horahon Köyünde Asiyâb	143

Tablo 56. Vergü-yi Mahsusa Veren Müslüman Hane Sayısı ve Vergü-yi Mahsusa Toplamları.....	146
Tablo 57. Müslümanlarda Vergü-yi Mahsusa.....	147
Tablo 58. Müslüman Ahalinin Vergü-yi Mahsusaları ve Toplam Temettuâta Oranları	150
Tablo 59. Vergü-yi Mahsusa veren Gayr-ı Müslim Hane Sayısı ve Vergi Toplamları.....	152
Tablo 60. Gayr-ı Müslimlerde Vergü-yi Mahsusa.....	153
Tablo 61. Gayr-ı Müslim Ahalinin Vergü-yi Mahsusaları ve Toplam Temettuâta Oranları	156
Tablo 62. Öşür veren Müslüman Ahali ve Öşür Tahlili	158
Tablo 63. Öşür Veren Gayr-ı Müslim Ahali ve Öşür Tahlili.....	161
Tablo 64. Müslüman ve Gayr-ı Müslimlerde Ağnam Vergisi	162
Tablo 65. Cizye Vergisi ve Türleri	166
Tablo 66. Hafik Dışında Yaşayan Ahalinin Hafik'teki Arazilerine Ait Toplam Gelirleri ve Öşürleri	169

GRAFİK CETVELİ

Grafik 1. 1260 Yılı Tahmini Hafik Kırsal Nüfusunda Müslim–Gayr-ı Müslim Oranları	16
Grafik 2. Müslüman-Erkek Hane Reislerine Ait Sık Kullanılan İsimler ve Yoğunlukları (Adet).....	22
Grafik 3. Gayr-ı Müslim Erkek Hane Reislerine Ait Sık Kullanılan İsimler ve Yoğunlukları (Adet).....	26
Grafik 4. Müslümanlarda Tarım-Hayvancılık Grubu Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş).....	52
Grafik 5. Müslümanlarda Hizmet Grubu Meslekleri ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)	53
Grafik 6. Müslümanlarda Fiziksel Güce Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)	55
Grafik 7. Müslümanlarda Ticarete Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)	56
Grafik 8. Müslümanlarda Kamu Hizmetine Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş).....	57
Grafik 9. Müslümanlarda Mal Üreten Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş).....	58
Grafik 10. Gayr-ı Müslimlerde Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş).....	65
Grafik 11. Gayr-ı Müslimlerde Hizmete Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)	66
Grafik 12. Gayr-ı Müslimlerde Fiziksel Güce Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş).....	67
Grafik 13. Gayr-ı Müslimlerde Ticarete Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)	68
Grafik 14. Gayr-ı Müslimlerde Kamu Hizmetine Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş).....	69
Grafik 15. Gayr-ı Müslimlerde Mal Üreten Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)	69
Grafik 16. Hafik Kırsalında Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı.....	74

Grafik 17. Toplam Gelirde En Fazla Paya Sahip Köyler.....	79
Grafik 18. Genel Hatlarıyla Toprakların Tasarruf Şekilleri.....	90
Grafik 19. Müslümanlarda Hububatların Üretim Payları	112
Grafik 20. Gayr-ı Müslimlerde Hububatların Üretim Payları.....	113
Grafik 21. Yetiştirilen Ürünlerin Genel Dağılımı	115
Grafik 22. Hayvan Türlerinin Hafik Kırsalı Genelinde Dağılımı	121
Grafik 23. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirlerin Hafik Genelinde Dağılımı.....	126
Grafik 24. Büyükbaş Hayvan Türlerinin Sahibine Yıllık Getirisi (Kuruş).....	126
Grafik 25. Küçükbaş Hayvan Türlerinin Sahibine Yıllık Getirisi (Kuruş).....	127
Grafik 26. Yük ve Binek Hayvan Türlerinin Sahibine Yıllık Getirisi (Kuruş).....	127
Grafik 27. Müslümanlarda Ortakçıların Hayvan Gruplarına Rağbet Durumu	139
Grafik 28. Gayr-ı Müslimlerde Ortakçıların Hayvan Gruplarına Rağbet Durumu.	142
Grafik 29. Vergü-yi Mahsusa Miktarlarına Göre Müslüman Hane Sayısı (Adet)...	147
Grafik 30. Müslümanlarda Gelir Ölçeğine Göre Vergü-yi Mahsusa Dağılımı (Kuruş)	149
Grafik 31. Vergü-yi Mahsusa Miktarlarına Göre Gayr-ı Müslim Hane Sayısı (Adet)	153
Grafik 32. Gayr-ı Müslimlerde Gelir Ölçeğine Göre Vergü-yi Mahsusa Dağılımı (Kuruş)	155
Grafik 33. Cizye Türlerinin Oranları	167
Grafik 34. Cizye Miktarlarının Oranları	167
Grafik 35. Toplam Vergi Miktarında Vergi Türlerinin Oranı.....	168

GİRİŞ: TEMETTUÂT DEFTERLERİ VE HAFİK KAZASI

A. TEMETTUÂT DEFTERLERİ

“Temettuât Defterleri”, 19. yy. Osmanlı taşrasının sosyal ve ekonomik tahliline imkân sağlayan, kişilerin ekonomik gücünü ve buradan hareketle yükümlü olduğu verginin tespit ve tesviyesi amacına yönelik oluşturulan belgelerdir.

1. Temettuât Defterlerinin Kapsam ve Önemi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, 1988’e kadar “Kamil Kepeci” Tasnifi içinde yer alan temettuât defterleri 1988 yılında ayrı olarak tasnif edilerek araştırmaya açılmıştır. Dokuz katalog içinde yer alan 17447 defterin büyük bir kısmı 1260/1261 (1844/1845) tarihinde yapılan tahrirlere az bir kısmı ise 1256 (1840) tarihinde yapılan tahrirlere aittir (Demir, 1999 ve Kütükoğlu, 1995). Defterlerin tasnifi ve kataloglanmasında, o tarihlerdeki idarî taksimat esas alınmıştır. Her eyalet kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmış ve numaralandırılarak özet bilgilerle kataloglara işlenmiştir. “ML. VRD. TMT.” olarak kodlanmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur (Kütükoğlu, 1995). Söz konusu olan “Temettuât Defterleri” 19. yüzyılın ortalarında demografi konusunda yetersiz kalmakla birlikte zirai ekonominin ve hayvancılığın o bölge için çoğu özelliğini yansıtacak muhtevaya sahiptir.

Temettuât defterleri 1840’lı yıllarda ve Tanzimat’ın cari olduğu yerlerde yapılan tahrirleri kapsamaktadır. Tanzimat Devrinde, maliye alanında yapılan değişiklikler arasında, önceleri değişik adlarla alınan vergilerin tek bir vergiye indirilmesi de vardır (Kütükoğlu, 1995). Bu durum hem hane reislerinin tespiti ve hem de bu reislere ait mal, mülk ve gelirlerin tespit edilmesini gerektirmiştir. Bu maksatla yapılan temettü sayımları 19. yy. ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi için fevkalade kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Hemen hemen aynı tarihlerde İmparatorlukta nüfus sayımları da yapıldığından nüfusun tespiti bakımından (nüfus defterleri derecesinde mühim değillerse de hüviyetleri itibariyle) bu defterler, çok daha teferruatlı bilgi ihtiva ettiklerinden daha mükemmel sonuçlar çıkarmak kabil olmaktadır. Müslim ve gayr-ı Müslim bütün tebaa sayım kapsamı içine alınmıştır

(Kütükoğlu, 1995). Temettuât defterlerinin bizlere sağladığı başlıca bilgileri şu şekilde sınıflayabiliriz:

1. Demografik yapı,
2. Etnik yapı,
3. Kişinin yıllık kazancı,
4. Vergi yükü,
5. Meslek,
6. Yetiştirilen ürünler ve
7. Beslenen hayvanlar.

Temettuât sayımları mahalli idareciler tarafından yapılmıştır. Müslümanların ikâmetindeki karyelerde muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve köy imamları; gayr-ı Müslimlerin ikametindeki karyelerde ise varsa kocabaşılarla papazların sorumluluğu altında yapılmış olup, defterlerin bitiminde bunların mühürleri vardır (Kütükoğlu, 1995). Temettuât defterlerinin önemini ve üzerinde yapılacak değerlendirmelerle ulaşılabilecek sonuçları iki grupta toplayarak inceleyecek olursak, bu gruplar; sosyal tarih ve iktisadî tarih açısından temettuât defterleri olabilir.

1.1. Sosyal Tarih Açısından Temettuât Defterleri

Temettuât defterleri, taşradaki halk ile ilgili detaylı bilgiler içermekte ve bölgenin demografik-etnik yapısına dair çıkarımlara varmayı sağlamaktadır. Bu sonuçlar üzerinden de Müslim ve gayr-ı Müslim tebaa arasında mukayese yapma imkânı sunmaktadır (Akgündüz ve Öztürk, 2000). Temettuât defterlerinde, köy ve mezralara kadar Müslüman ve gayr-ı Müslim haneler hakkında bilgi bulunması etnik demografinin analizine imkân sağlamaktadır. Gayr-ı Müslim kesimin Müslüman kesime mukayesesi ile nüfus oranları, iş kolları dağılımı, gelir durumları, toplam hâsılat içindeki gelir ve vergi payları gibi sosyal ve iktisadi sonuçlar çıkartılabilir (Öztürk, 1996).

Bu defterlerde, hane reislerinin isim ve şöhretleri, unvanları, lâkapları, meslekleri, resmi görevleri ve etnik yapıları gibi bütün ayrıntıların verilmiş olması sosyal tarih açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. İsimlerde kişiyi tanıttıcı bilgi olarak verilen yer adlarından yer değiştirme (göç) durumlarını da tespit

etme imkânı doğmaktadır (Kütükoğlu, 1995). Ayrıca defterlerde, vergi mükelleflerinin isim, unvan, lâkap, görev ve dini özelliklerinin ayrıntılı olarak belirtilmesi, yörede kullanılan şahıs adlarının tespitini; aile adlarının bulunması ile akraba tespitini, bir mahalle veya köyde hangi mesleğin ne ölçüde yaygın ve gelişmiş olduğunu, hane reislerinin gelirlerinin ne kadarının mesleki ve ne kadarının ziraat ya da hayvanattan olduğu ile nicelik-nitelik bakımından nüfus hakkında sonuçlar çıkarmamıza imkân sağlar.

1.2. İktisadi Tarih Açısından Temettuât Defterleri

Temettuât defterleri, vergi sistemindeki düzenlemeler için gerekli olan bilgilerin toplanması amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle de defterlerde her bir şahsın tüm memaleki müfredatıyla bulunmaktadır. Kişilerin ekili ve nadasa bırakılan arazisi, bu arazilerin miktarını, yıllık gelirini ve vergisini, bütün hayvanlarının müfredatını ve bu hayvanların yıllık gelirini, dükkân, değirmen gibi gelir kaynaklarını ve yıllık vergilerini, ticari, sınaî ve hizmet gelirlerini tek tek açıklamaktadır (Akgündüz vd., 2000). Temettuât defterlerinin muhteva ettiği bu veri gruplarından biri olan tarımda; hane reislerinin tarla, bağ, bahçe, bostan gibi arazileri detaylı bir şekilde yazılmıştır. Temettü defterlerindeki tarla bilgileri ziraat yapılan alanlarla ilgili fikir verdiği gibi, bu toprakların ne kadarının ekili-dikili sahalara ayrıldığı ve ekilen ürünler hakkında da bilgi vermektedir. Bu sayede toplam toprak miktarı, toplam ekili ve nadas alan miktarı, üretime ayrılan toprakların tahlili, ürün çeşidinin tahlili, ürünlerden sağlanan hâsılat toplamı, dönüm başına verimliliği, tarımın oranı, hane reislerinin ektiği mahsuller ve her tarladan alınan mahsulün miktarı ve kişiye getirdiği kazancı tespit edilebilmektedir. Veri gruplarından bir diğeri olan vergi çeşit ve miktarı hakkındaki bilgiler sayesinde, toplam vergi yükü ve farklı vergilerin vergi yükündeki payı hakkında az da olsa fikir edinilebilmektedir. Elde edilecek bilgiler vergü-yi mahsusa anlamında çok kesin olmayacaktır, çünkü vergü-yi mahsusa ile kazançlar arasında orantı yoktur. Kazancı az olan çok; çok olan daha az vergi ödeyebilmiştir (Kütükoğlu, 1995). Temettuât defterlerindeki hayvanat hakkındaki bilgilere dayanarak ise hayvancılığın bölge üzerindeki yeri, bir köy veya kasabada en çok hangi hayvanların beslenip yetiştirildiği ve bunlardan ne ölçüde

kazanç sağlandığının tespiti mümkün olmaktadır. Bunlar dışında, temettuâtlardaki mesleki bilgiler, sınaî, ticari ve hizmet gibi iş kollarının yaygınlığı ve kişiye getirisi hakkında çıkarımlara varılmasında büyük rol oynamaktadır. Bu da, Müslim ve gayr-ı Müslim kesimler arasındaki geçim kaynakları, meslekler ve vergi dağılımını kıyaslama imkânı vermektedir.

2. Hafik Temettuât Defterlerinin Genel Hatları

“Temettuât Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Hafik Kırsalı” konulu çalışmanın arşiv kaynağını, Osmanlı iktisadî ve sosyal tarihi açısından önemli bir kaynak olan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Maliye Varidat Temettuât katalogları içinde bulunan “Temettuât Defterleri” oluşturmaktadır. Arşivden, çalışmada kullanmak için elde edilebilen defter sayısı 75’tir.¹ Bunlar Hafik’in köylerine ait olup elimizde mahalle ve/veya merkeze ait defter bulunmamaktadır. Ayrıca bu defterlerden 5’i gayr-ı Müslimler, 58’i Müslümanlar ve 12’si de Müslim ve gayr-ı Müslim bir arada olmak üzere kaydedilmiştir. Toplam Müslüman hane sayısı 1383, gayr-ı Müslim hane sayısı 433 olup, toplamda 1816 hane sayısı elde edilmiştir. Tablo 1, 2 ve 3’te de görüleceği gibi, çalışmaya kaynak olan yerleşim birimine ait temettuât defterlerinin katalog numaralarında rakamsal atlamalar vardır. Bu durumda, ileride Hafik’e ait yeni defterlerin ortaya çıkması muhtemeldir.

Elimizdeki 75 defterin ihtiva ettiği köy sayısı 103, toplam sayfa sayısı ise 1327’dir. Bu defterlerde kaydı geçen köyler ile bu köylerin sayfa numaraları, defter numaraları ve dini inanç bakımından türlerini gruplandırarak ifade etmeye çalışacağız; Müslüman ahalinin yerleştiği köyler ile defter ve sayfa numaraları Tablo 1’de gruplandırılmıştır.

Tablo 1. Müslümanlara Ait Temettuât Defterlerinin Dağılımı

Sıra No	Defter No	Karye Adı	Sayfa Adedi	Açıklama
1	13588	Karabalçık	28	Müslüman
2	13589	Gölcük	8	Müslüman
3	13590	Kürtler	16	Müslüman
4	13591	Damlacık	16	Müslüman
5	13592	Gayırbeğ	20	Müslüman
6	13593	Kırlı	24	Müslüman
7	13594	Fılındır	21	Müslüman

¹ Bkz. Tablo 1,2,3.

8	13595	Karapınar	10	Müslüman
9	13596	Himmedfakı	16	Müslüman
10	13597	Sofular	14	Müslüman
11	13598	Emirhan	12	Müslüman
12	13599	Üregil	12	Müslüman
13	13600	Görmüşlü Aşiretine Ait: ² Kabalı, İn, Akamet, Demircili, Bağlı Kaya, Büyük Eldivas, Bahtiyar, Barçın, Aktaş, Eymir, Demircilik, Yalıncağ, Evcı, Pir Hüseyin, Ovacık, Güllü, Kervansaray, Kuşlu'ya Tabi Mamuga, Kesrik, Nefs-i Kesrik	76	Müslüman
14	13601	Akpınar	28	Müslüman
15	13602	Tahtakemend	14	Müslüman
16	13604	Moluç	16	Müslüman
17	13605	Törnük	8	Müslüman
18	13506	Karacaşar	12	Müslüman
19	13610	Karayaprak	3	Müslüman
20	13610	Kızılviran	1	Müslüman
21	13610	Kozağacı	4	Müslüman
22	13612	Emre	16	Müslüman
23	13614	Beypınarı	24	Müslüman
24	13615	Düğer	20	Müslüman
25	13617	Acıpınar	16	Müslüman
26	13619	Sinekli	12	Müslüman
27	13621	Gulam	9	Müslüman
28	13621	Beştepe	7	Müslüman
29	13622	Kızılcakışla Yakınında Savcun	12	Müslüman
30	13625	Hoşavenk	8	Müslüman
31	13626	Yeni (İçpınar)	4	Müslüman
32	13627	Mescidli	12	Müslüman
33	13629	Hocabey	20	Müslüman
34	13630	Ada	16	Müslüman
35	13631	Ençağa	12	Müslüman
36	13632	Boğarıc	12	Müslüman
37	13633	Boğazkesen	20	Müslüman
38	13634	Şehristan	8	Müslüman
39	13636	Gerne	12	Müslüman
40	13637	Celalli	24	Müslüman
41	13638	Hanuke	8	Müslüman
42	13639	Şahbey	12	Müslüman
43	13640	Mehmedik	8	Müslüman
44	13641	Beydili	8	Müslüman
45	13643	Hacı Mirza	12	Müslüman
46	13644	Armutlu	12	Müslüman
47	13645	Feng-i Sağır	12	Müslüman
48	13647	Başbüyük	18	Müslüman
49	13648	Mamuga	16	Müslüman
50	13649	Karagömlek	6	Müslüman

² Görmüşlü aşiretine ait olan bu 21 köyün adını, çalışmalarımız sırasında “Görmüşlü” olarak kullanacağız. Görmüşlü ifadesinin 21 köyü işaret ettiğinin unutulmaması ve elde edilen sonuçların buna göre değerlendirilmesini sağlamak için; köy adının ön plana çıktığı durumlarda (x21), elde edilen sonuçların ön plana çıktığı durumlarda ise (/21) işaretini ekleyeceğiz.

51	13649	Serce	2	Müslüman
52	13650	Karacaviran	8	Müslüman
53	13651	İmaret	16	Müslüman
54	13652	Ağcagül'nisa	8	Müslüman
55	13654	Güllüce	7	Müslüman
56	13654	Kötüyenice	9	Müslüman
57	13655	Torosu	12	Müslüman
58	13658	Kırhıdık	16	Müslüman
59	13659	Fem	4	Müslüman
60	13662	Cirhin	20	Müslüman
61	13663	Karabük	28	Müslüman
62	13664	Eymir	12	Müslüman
63	13665	Aziz	12	Müslüman
64	13666	Yuva	12	Müslüman
65	14564	Akviran	5	Müslüman
66	14564	Çöken	5	Müslüman

Gayr-ı Müslim ahalinin yerleştiği köyler ile defter ve sayfa numaraları Tablo 2'de gruplandırılmıştır.

Tablo 2. Gayr-i Müslimlere Ait Temettuât Defterlerinin Dağılımı

Sıra No	Defter No	Karye Adı	Sayfa Adedi	Açıklama
1	13611	Tahtut (?)	8	Gayr-ı Müslim
2	13613	Kaldı	18	Gayr-ı Müslim
3	13620	Hanzar	16	Gayr-ı Müslim
4	13646	Göre	12	Gayr-ı Müslim
5	13657	Karhisar Yenicesi	12	Gayr-ı Müslim

Müslüman ve gayr-ı Müslim ahalinin bir arada yerleşim gösterdiği köyler ile defter ve sayfa numaraları ise Tablo 3'te gruplandırılmıştır.

Tablo 3. Müslüman ve Gayr-i Müslimlere Ait Temettuât Defterlerinin Dağılımı

Sıra No	Defter No	Karye Adı	Sayfa Adedi	Açıklama
1	13603	Tavşanlı	24	Müslim ve Gayr-ı Müslim
2	13608	Gümüş	28	Müslim ve Gayr-ı Müslim
3	13616	Şahkürt	18	Müslim ve Gayr-ı Müslim
4	13618	Tuzhisar	40	Müslim ve Gayr-ı Müslim
5	13623	Yarhisar	44	Müslim ve Gayr-ı Müslim
6	13624	Çemenyenicesi	28	Müslim ve Gayr-ı Müslim
7	13626	Tödürge	32	Müslim ve Gayr-ı Müslim
8	13628	Gökdin	60	Müslim ve Gayr-ı Müslim
9	13635	Horahon	26	Müslim ve Gayr-ı Müslim
10	13642	Serpincik	4	Müslim ve Gayr-ı Müslim
11	13642	Kaza-i Ahar	6	Müslim ve Gayr-ı Müslim
12	13661	Karahisar	40	Müslim ve Gayr-ı Müslim

Tablolarda da görüldüğü gibi, 13610, 13621, 13649, 13654, 14564 numaralı defterlerde Müslüman; 13642 numaralı defterde gayr-ı Müslim ve 13626, numaralı defterde Müslüman ve gayr-ı Müslim olmak üzere iki veya üç ayrı köy bulunmaktadır. Bu durumda ileride yapacağımız değerlendirmelerin daha sağlıklı olması için biz bu köyleri ayrı olarak değerlendireceğiz. Bu durumda incelenen köy sayısı 83 olarak karşımıza çıkacaktır.³

Tablo 2 ve 3'te görüleceği üzere, Hafik köylerinde gayr-ı Müslimlere ait temettuât defterleri de bulunmaktadır. Bu defterlerde Müslüman halk, “*ahali-i İslam*”, Ermeni asıllı⁴ olan gayr-ı Müslim halk ise, “*ahali-i Reaya*” olarak adlandırılmaktadır. Toplam 5 defterde⁵ yalnızca reaya (gayr-ı Müslim); 12 defterde⁶ ise Müslüman ve reyanın (gayr-ı Müslim'in) bir arada olduğu görülmektedir.

Temettuât defterlerinde matematiksel işlemler kimi zaman yanlış yapılmıştır. Örnek olarak; hane sonunda verilen rakamlar ile hane sahibine ait malların yıllık kazançları arasında ve/veya vergü-yi mahsusa toplamlarında ki uyumsuzluklar verilebilir.⁷ Bu uyumsuzluklar da, defter sonunda verilen rakamlar ile uyumsuzlukları doğurmuştur. Bu itibarla defter sonlarındaki rakamları daha dikkatli kullanmak gerekmektedir. Çalışmada hem kâtip tarafından kaydedilen rakamları hem de kendi elde ettiğimiz rakamları bir arada kullanabilmek mümkün olmadığı gibi, bu konuda yapılan diğer araştırmalarda düzeltilmiş-doğru sonuçların kullanılmış olması nedeniyle defterlerdeki toplamları değil, veriler sonucu kendi bulduğumuz toplamları kullandık.

Çalışmada kullanılan defterlerin hepsi aynı tarz yazım şekli ve imlaya sahiptir. Ayrıca defterlerin tümünde kullanılan ölçü birimi tarla büyüklüğünde “dönüm”, ürün miktarlarında “kile”, asiyyâb ölçülerinde “kıt'a” ve para birimlerinde “kuruş”tur. Osmanlı ölçü sisteminde bir dönüm: 920m²'dir (İnalçık, 2000). Kile/keyl; ölçek, hububat ölçüsü (Devellioğlu, 1970: 623) anlamına gelmektedir. 1841'den

³ 13600 numaralı defter Görmüşlü adında tek bir aşirete ait 21 köyden oluştuğu için, bu köyler bir arada incelendiğinde.

⁴ Yalnızca Kaza-i Ahar karyesinde 3 adet Rum asıllı hane reisi bulunmaktadır. Kalan gayr-ı Müslim halk Ermeni asıllıdır.

⁵ Hanzar, Göre, Karhisar Yenicesi, Kaldı ve Tahtut(?).

⁶ Gümüş, Yarhisar, Gökün, Karahisar, Tuzhisar, Tavşanlı, Serpincik, Kaza-i Ahar, Şahkürt, Tödürge, Çemenyenicesi ve Horahon.

⁷ Hane sahibinin mallarının kazançları ile hane sonu kazanç toplamı arasındaki uyumsuzluk için Bkz. Ek1.

itibaren Anadolu'nun her yerinde 1 kile = 35,27 litre = 20 okka olarak kabul edilmiş bir ölçü birimidir. Bu tür kile "İstanbul kilesi" olarak adlandırılır. İstanbul kilesi olarak adlandırılan 1 kile = 20 okka = 25,65 kg.'dir (Hınz, 1990: 51 ve Yalçın, 2004: 45). Ahalinin buğday, arpa, mercimek, yulaf, fiğ gibi ürünlerinin miktarını belirtirken bu ölçü birimi kullanılmıştır. Gelir bilgilerinde kullanılan ölçü birimi ise "kuruş"tur. Çünkü Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı ülkesinde kullanılan kuruş, 5 Ocak 1844 tarihinde yayınlanan "Usul-i Cedide Üzere Tashih-i Ayar" karnamesi ile Osmanlı para sisteminin temelini oluşturmuş ve 100 kuruş bir altın karşılığı olarak kabul edilmiştir (Çadircı, 1991).

Temettuât sayımlarına -tamamı olmasa da büyük bir kısmına- imam, muhtar-ı evvel / sani gibi önemli hizmetleri yürüten görevlilerden başlandığı görülmektedir.⁸

Defterlerin yazılış düzenine bakıldığında, hane numarası belirtildikten sonra, öncelikle dikey olarak hane reisinin vergü-yi mahsusa'sı, aşar kile ve kuruşu, ağnam rüsumu adı altında toplam koyun ve keçi sayıları yazmaktadır. Daha sonra bunu yatay bir şekilde hane reisinin baba adı, hane reisinin ismi ve varsa unvan ve lâkabı takip etmektedir. Hane reisinin ismi de belirtildikten sonra kişinin tarla çeşitleri ve bu tarlaların dönüm ve gelirleri yazılmıştır. Son olarak ise sahip olunan hayvanların üstte adet/rees ve altta kuruş olarak geliri verilmiş ve bu kısım küçük gruplar halinde yazılmıştır.⁹

Defterlerde hane reislerine ait isimler genellikle baba adından sonra "oğlu", "hafidi"¹⁰, "damadı", "karındaşı", "torunu", "yetimi", "halilesi", "kerimesi", "zevcesi", "ehli" kelimeleri ile belirtilmiştir. Bu isimler kimi zaman kendi unvan ve lâkaplarıyla: "Hüseyin oğlu Ahmed Kâhya", "merhum Halil'in zevcesi Aliye Hatun" kimi zaman ise babasının şöhreti ile "Kara Hasan oğlu Hüseyin" yazılmıştır. Defterlerde hane sahiplerinin çoğunluğunu erkek nüfus teşkil etmekle beraber, zaman zaman fakirlerin ve kadınların kayıtlarına da rastlanmaktadır. Fakir hanelerde "Şunun bunun ianesiyle geçinmekde" şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

Defterlerde hane reislerinin mesleği, hanenin en sonunda yazılmış ve toplam temettuâta eklenmiştir. Köylerde hanelerin az bir kısmında "erbâb-ı ziraatten" veya

⁸ Bkz. Ek1.

⁹ Bkz. Ek1 ve Ek3

¹⁰ Hafid: evlat oğlu, torun. (Devellioğlu,1970:371)

“*erbâb-ı ticaretten*” şeklinde ibareler yazılmış, hanelerin çoğunda ise yazılmamıştır. Fakat hane bilgilerine bakıldığında yazılmayan hane reislerinin de ziraat erbâbı oldukları görülmektedir.

Defteri tutulan köydeki vergiye tâbi mükelleflerin tamamı deftere kaydedildikten sonra köy veya mahallenin toplam temettuâtı ve toplam vergü-yi mahsusa miktarları verilmektedir. Müslüman köylere ait defterlerin en sonuna muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve İmam’ın mührü, gayr-ı Müslim defterlerin en sonunda ise yalnızca muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani’nin mührü bulunmaktadır.¹¹

Defterlerde Hafik dışında yaşayan fakat Hafik köylerindeki ahali ile ortak malları bulunan kişiler de bu defterlerin sonunda ”*Karye-i Mezburda vuku bulan yabanciyânın emlâk ve arazi ve temettuâtlarının bir kıt’a defterleridir*” şeklinde yer almıştır. Bu kişilerin malları kaydedilirken hangi mal hangi köy sakini ile ve ne kadar bir payla ortaksa belirtilmiştir. Yabancıyân kayıtlarının sonunda da yine – Müslümanlarda olduğu gibi- muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve İmam’ın mührü bulunmaktadır.

Defterlerde bu dönemde Hafik bölgesinde barınan bir aşiretin adı geçmektedir. Bu aşiret “Görmüşlü Aşireti”dir. Bu aşirete ait 21 köy bulunmaktadır.¹² Bunlar; Kabalı, İn, Akamet, Demircili, Bağlı Kaya, Büyük Eldivas, Bahtiyar, Barçın, Aktaş, Eymir, Demircilik, Yalınca, Evcı, Pir Hüseyin, Ovacık, Güllü, Kervansaray, Kuşlu’ya Tabi Mamuga, Kesrik, Nefs-i Kesrik köyleridir. Ayrıca Görmüşlü aşiretine ait 160 hane kaydı bulunmakta olup tamamı Müslüman’dır. (Bu aşirete ait bilgileri, Osmanlı Anadolu’sundaki aşiretlerin gelir dağılımı hakkında bilgi verebileceğinden dolayı bu kısımda inceleyeceğiz.) Bunlardan İn, Akamet, Demircili, Büyük Eldivas, Aktaş, Eymir, Pir Hüseyin, Ovacık, Güllü, Kervansaray, Kuşlu’ya tabi Mamuga, Nefs-i Kesrik köylerinde başka yere göç edenlerin olduğunu belirtmek için “nakl-i hane idenlerin vergisi” şeklinde not düşülmüştür. Bu vergiler önce yazılmış, sonra köy sakinlerinin vergü-yi mahsusaları ile toplamı verilmiştir. Ayrıca Kervansaray köyünden bir, Nefs-i Kesrik köyünden ise 2 hane vergü-yi mahsusa vermemiş ve herhangi bir sebep belirtilmemiştir. Aşirete ait köyler gelir düzeyi olarak ele alındığında; 600 kuruşla 1 haneli Kervansaray köyü ve 636 kuruşla 2 haneli Kuşluya

¹¹ Bkz. Ek2 ve Ek4.

¹² Bkz. TMT 13600.

tabi Mamuga köyü en alt gelire sahip köyler olmaktadır. Bundan sonra gelirler 3500-4500 kuruş arasında yoğunlaşmakla beraber tüm gelirler 1000 ila 13000 aralığında yoğunlaşmaktadır. En üst gelire ise 12847 kuruş ile 29 haneli Nefs-i Kesrik Köyü sahiptir. Gerek isminden (Nefs-i=merkezi), gerek aşirete ait köyler içinde en fazla hane sayısına sahip olmasından (29 hane), gerekse aşiret gelirleri içerisinde en yüksek gelire sahip olmasından (12847 kuruş) dolayı bu köyün aşiretin merkez köyü olduğu düşünülebilir. Ayrıca Hafik temettuâtlarında yaygın olarak görülen, tarla ve hayvanlara, ortak edinme alışkanlığı, Görmüşlü aşiretine ait köylerde yalnızca 2 hanede, şehir merkezinde ikamet eden şahıslarla ortaklık şeklinde görülmektedir. Çalışmada Görmüşlü aşireti, “Görmüşlü” adı altında 21 köy olarak geçecektir. Bu nedenle de rakamlar 21 köyün toplamından oluşacaktır. Ancak sonucu etkileyecek durumlarda çıkan rakam 21’e bölünerek yoruma katılacaktır.

Hafik Müslümanlarına ait defterlerde cami vb. gibi yapı vs.ye rastlanmamıştır. (Bununla birlikte meslek grupları içerisinde “İmam”lık mesleğine rastlandığı ve defter sonlarında imam mühürlerinin bulunduğu da unutulmamalıdır.) Fakat Hafik Ermenilerine ait 12 defter içerisinde yer alan Tuzhisar Karyesinin reyalara ait hanelerinden sonuncusu, “*Tuzhisar Manastırı*”na ayrılmıştır.¹³

B. HAFİK TARİHÇESİ

Hafik İç Anadolu Bölgesinin, Yukarı Kızılırmak bölgesinde, Sivas İli’ne bağlı bir ilçedir. Kuzeyinde Tokat’ın Almus İlçesi ve Sivas’ın Doğanşar İlçesi, Güneyinde Ulaş İlçesi, Doğusunda Zara İlçesi, Batısında Sivas İl Merkezi ile çevrilidir.¹⁴ Coğrafi konumu gereği Hafik, ilk çağlardan beri Avrupa’yı Asya’ya bağlayan önemli yollar kavşağında olmuştur. Tarihi İpek yolu üzerinde önemli bir konaklama merkezi olan Hafik, ülke genelinde çok sayıda alternatif yolların

¹³ Manastır, Tuzhisar Köyü ile Küpecik köyü arasındaki tuz ocaklarının hemen üzerinde 1500-1600 metre yükseklikte yer almaktadır. Manastırdan günümüze birkaç duvar kalıntısı haricinde fazla bir şey kalmamıştır. Bölgede yapılan kaçak kazılar nedeniyle bölge tanınmaz ve gezilemez hale gelmiş durumda. Manastır 2 metre kalınlığındaki bir kale duvarı içerisinde bir kilise ile kompleks bir yapıdır. Manastırdan biraz daha yüksek bir konumda manastıra ait mezarlık kalıntıları mevcuttur. Manastır bölgesinde bulunan ve çok kaliteli bir mermer işçiliği sergileyen parça üzerinde kabartma yazı ile Ermenice bir metin bulunmaktadır. (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010: 110) Ve manastıra ait temettuât kaydı için Bkz. Ek5.

¹⁴ http://www.hafik.gov.tr/default_B0.aspx?content=48.

açılmasına kadar kervanlar, yolcular ve orduların asırlar boyu izledikleri aynı güzergâhlı yollar üzerine olmuştur (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

Hafik'in ilk Tunç Çağı ve Kalkolitik dönemlerde bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. İlçede ilk yerleşim Hafik Gölü'nde, kuzey kıyıya yakın bir yerdeki Pılır Höyük'tedir. Yapılan kazı çalışmalarında çakmaktaşıdan minik uçlar, baskı çentekli orak dişlikleri, el değirmeni taşları, tokmakları, kumtaşıdan yapılmış idoller ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Bunların Neolitik (Yeni taş), Kalkolitik (Bakırtaş) ve Bakır Çağı'na ait oldukları saptanmıştır. Ayrıca Beypınarı Köyü'ndeki Tekur kalesinde toplanan seramikler ile de; Helenistik Roma Dönemi, Orta Çağ kaba seramiği, boyalı seramik ve erken Tunç Çağında yerleşim gördüğünü kanıtlamaktadır. Üç bin yıllık yerleşimi olan Karlı Köyü M.Ö. 3000 ve Demir Çağı'na ait seramikler tespit edilmiştir (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

Hafik'in yazılı tarihi M.Ö. 2000 başlarında Hititlerle başlamaktadır. Daha sonra Hafik sırasıyla; önce Medler ve sonra M.Ö. 550'de Persler'in egemenliğine girerek Kapadokya Satraplığı içerisinde yer almıştır. M.Ö. IV. Yüzyılda Makedonya Kralı Büyük İskender'in, Perslerin yaklaşık 200 yıl süren hâkimiyetini ortadan kaldırmasından sonra bölge Makedonyalı komutanların hâkimiyetine geçmiş, böylece Sivas ve çevresinde Kapadokya Krallığı başlamıştır. Bölgede M.Ö. II. Yüzyılda etkisini göstermeye başlayan Roma İmparatorluğu etkisi M.S. 17'de bölgenin Roma İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet haline gelmesi ile sonuçlanmıştır (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

Emevi Devleti zamanında bölge Bizans ile Emevi Devleti arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Abbasiler de Sivas yöresini bir müddet yönetmişlerdir. Ancak 300 yılı aşkın devam eden Müslüman akınlarında, ne Emeviler ne de Abbasiler kalıcı bir hâkimiyet sağlayamamışlardır (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

XI. Yüzyılda Türkler, Anadolu'ya yönelik akınlarını yoğunlaştırmışlardır. Türkmenler 1059 yılında büyük bir kitle halinde Sivas yöresine gelmişlerdir. Ancak Bizans İmparatoru'nun Türkleri Anadolu'dan atmak için çıktığı Anadolu seferinin sonunda, Selçuklu ordusu ile 1071 yılında Malazgirt savaşı yaşandı. Savaşta Bizans ordusu büyük bir yenilgi almıştır. Savaştan hemen sonra Selçuklu komutanları Anadolu'da hızlı bir fetih hareketine giriştiler ve merkezi Sivas olan Danişmendliler Devleti kuruldu. 1143'ten sonra Danişmendliler arasında baş gösteren taht kavgaları

sebebiyle Anadolu Selçukluları ile Danişmendliler arasında sürekli el değiştiren Sivas, 1175'te kesin olarak Selçuklulara bağlanmış oldu (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

Moğollar'ın Selçukluları yenilgiye uğrattığı 1243 Köseadağ Savaşı ile bölge tamamen Moğol Valilerin yönetimine geçti. Daha sonra 1381'de karşısına çıkan fırsatları değerlendiren Kadı Burhaneddin, sultanlığını ilan etmiştir. Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Sivas şehrinin ileri gelenleri, yaklaşan Timur tehlikesine karşı Osmanlı Sultanı I. Bayezid'e haber göndererek şehri Osmanlı yönetimine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Böylelikle Sivas ve çevresinde Osmanlı yönetimi başlamış oldu (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

Yıldırım Bayezid, Timur ile yaptığı Ankara Savaşını kaybedince Sivas bir müddet Timur yönetiminde kalmış ve Fatih Sultan Mehmed zamanında kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dâhil edilmiştir. Hafik, Osmanlı yönetiminde iken Yavuz Sultan Selim'in 1514'te Çaldıran, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'te Tebriz seferi ve 1548'de İran seferi ile IV. Murad'ın ise 1635'te Revan seferi güzergâhında olmuştur (Selçukludan Günümüze Hafik, 2010).

Şemseddin Sami 1890'ların Hafik'ini şöyle tanımlar: “Sivas Vilayeti Merkez Livası'na bağlı, 30.000'i Müslüman, 41.000 nüfuslu bir kazadır. 17 nahiye ve 159 köyden oluşan kaza, tahıl, baklagil, sebze ve meyve üretiminin yanısıra hayvancılıkta da ileridir.” Ali Cevad ise Hafik'ten şöyle söz eder: “Sivas Sancağına bağlı, geniş orman ve meralara sahip bir kazadır. 16 nahiye ve 175 köyünde 65.672 nüfus barındırır”(Yurt Ans., 1982-83: 6874).

1873 yılına kadar Sivas vilayeti merkez sancağına bağlı bir nahiye olan Hafik, 1873 yılında kaza statüsüne yükseltilmiş, 1873 yılında Koçhisar adıyla İlçe olmuştur. 1926 yılında tekrar eski adı olan Hafik adı kullanılmaya başlamıştır. Hafik, Sivas ilinin doğusunda, Kızılırmak havzasında Sivas-Erzincan E-88 karayolu üzerinde kurulmuştur. İl merkezine 37 km. uzaklıkta 2382 km² yüzölçümüne sahip, 76 köyü, 53 mezarası olan, tarihi M.Ö. 200'lü yıllara dayanan ve birçok medeniyetin yaşadığı gölleri ve ormanlık arazisiyle doğal zenginliğe sahip, turizm potansiyeli olan bir ilçedir.¹⁵

¹⁵ http://www.hafik.gov.tr/default_B0.aspx?content=48.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOGRAFİK YAPI

Klâsik dönem Osmanlı Devleti’nde, 16. ve 19. yy. arasında nüfus tespiti için en önemli kaynak tahrirler olmuştur. Asıl itibariyle tahrirlerden iki gaye güdülmüştür; biri halkın imkânlarının ne derecede olduğunu bilmek ve buna göre adil ölçüler içerisinde vergi tarh etmek, diğeri ise bu vergilerle devlet gelirlerini artırmak ve harcamaların finansmanını sağlamaktır. (Akgündüz vd., 2000). Fakat Tanzimat’ın ilanı ile birlikte vergilerin teke düşürülmesi ve daha ayrıntılı bir defter ihtiyacı sebebiyle 19. yy.da tahrirler, yerini amacı aynı olan temettuât defterlerine bırakmıştır. Temettuât defterleri, yalnızca hane reislerini içerdiğinden kesin ve net sonuçlar doğurmasa da demografik çalışmalara büyük katkı sağladığı söylenebilir. Osmanlı Devletinde ilk nüfus sayımı 1831’de yapılan sayım olarak kabul edilmektedir. Nitekim 1831 tarihli bu sayım da tıpkı temettuât defterlerinde olduğu gibi vergi mükelleflerinin tespiti amacıyla yapılmıştır. Kısacası her iki sayımda da aynı eksiklik mevcuttur. Bu eksiklik, yapılan sayımlarda sadece erkek nüfusun sayılmış, kadın ve çocuk gibi unsurların göz ardı edilmiş olmasıdır.

Defterlerde “hane” olarak kayıtlı olan bir ailenin “kaç kişi”den oluştuğu konusunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. Araştırmacıların bir kısmı gerçek bir hanenin 5 kişiden oluştuğunu, bir kısmı ise 6 hatta 7 kişiden oluştuğunu kabul ederek hesaplamalarını buna göre yapmışlardır. Hafik’e ait temettuât defterleri ile ilgili bu çalışmada, her vergi hanesinin 5 kişiden mürekkebe olduğu (Barkan, 1953; Göyünç, 1979; Yedi yıldız,1985) görüşü göz önüne alınmış, Müslüman ve gayr-ı Müslim vergi mükelleflerinin sayısı 5 ile çarpılarak 1844 yılı Hafik kırsal nüfusu tahmin edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 4. Müslüman ve Gayr-ı Müslimlerin Tahmini Nüfusları

Köyler	Müslüman Hane Sayısı	Gayr-ı Müslim Hane Sayısı	Müslüman Tahmini Nüfus	Gayr-ı Müslim Tahmini Nüfus
Karabalçık	50	-	250	-
Gölcük	7	-	35	-
Kürtler	18	-	90	-
Damlacık	20	-	100	-
Gayırbeğ	25	-	125	-

Kırlı	39	-	195	-
Fılındır	14	-	70	-
Karapınar	7	-	35	-
Himmedfakı	17	-	85	-
Sofular	13	-	65	-
Emirhan	8	-	40	-
Üregil	17	-	85	-
Görmüşlü (/21)	160	-	800	-
Akpınar	44	-	220	-
Tahtakemend	16	-	80	-
Tavşanlı	36	5	180	25
Moluç	15	-	75	-
Törnük	6	-	30	-
Karacaşar	14	-	70	-
Gümüş	9	36	45	180
Karayaprak	2	-	10	-
Kızılviran	1	-	5	-
Kozağacı	5	-	25	-
Tahtut (?)	-	5	-	25
Emre	20	-	100	-
Kaldı	-	15	-	75
Beypınarı	51	-	255	-
Düğer	41	-	205	-
Şahkürt	9	2	45	10
Acıpınar	17	-	85	-
Tuzhisar	8	70	40	350
Sinekli	15	-	75	-
Hanzar	-	20	-	100
Gulam	12	-	60	-
Beştepe	12	-	60	-
Savcun	13	-	65	-
Yarhisar	32	43	160	215
Çemenyenicesi	9	33	45	165
Hoşavenk	6	-	30	-
Tödürge	34	35	170	175
Yeni (İçpınar)	2	-	10	-
Mescidli	12	-	60	-
Gökdin	11	89	55	445
Hocabey	19	-	95	-
Ada	17	-	85	-
Ençağa	12	-	60	-
Boğaric	16	-	80	-
Boğazkesen	24	-	120	-
Şehristan	1	-	5	-
Horahon	35	19	175	95
Gerne	7	-	35	-
Celalli	37	-	185	-
Hanuke	7	-	35	-
Şahbey	13	-	65	-
Mehmedik	9	-	45	-
Beydili	8	-	40	-
Serpincik	3	1	15	5
Kaza-i Ahar	18	5	90	25
Hacı Mirza	17	-	85	-

Armutlu	10	-	50	-
Feng-i Sağır	9	-	45	-
Göre	-	12	-	60
Başbüyük	21	-	105	-
Mamuga	22	-	110	-
Karagömlek	7	-	35	-
Serce	1	-	5	-
Karacaviran	6	-	30	-
İmaret	19	-	95	-
Ağcagülnisa	8	-	40	-
Güllüce	8	-	40	-
Kötüyenice	4	-	20	-
Torosu	12	-	60	-
Karahisar Yenicesi	-	8	-	40
Kırhıdık	8	-	40	-
Fem	1	-	5	-
Karahisar	51	34	255	170
Cirhin	29	-	145	-
Karabük	34	-	170	-
Eymir	9	-	45	-
Aziz	17	-	85	-
Yuva	10	-	50	-
Akviran	4	-	20	-
Çöken	3	-	15	-
TOPLAM	1383	432	6915	2160

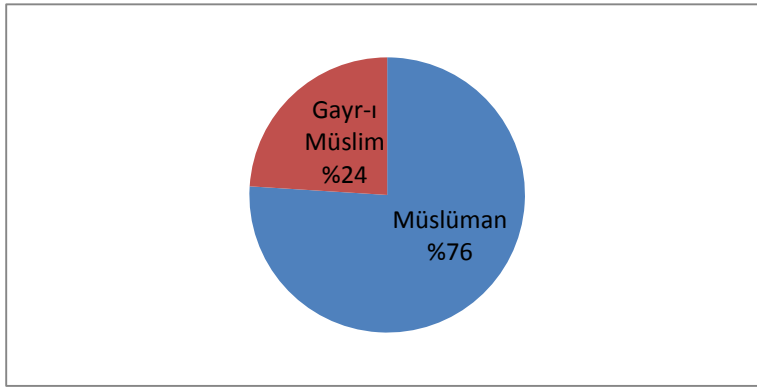
Tabloya göre, 103¹⁶ köyden 98'inde Müslüman ve 17'sinde reaya (gayr-ı Müslim) kaydı bulunmaktadır. Bu köylerde Müslüman hane sayısı 1383, gayr-ı Müslim hane sayısı ise 432¹⁷'dir. Bu durumda tahmini nüfus; Müslümanlarda 6.915 ve gayr-ı Müslimlerde 2.160 olarak ortaya çıkmaktadır. Temettuât defterlerinden veriler ile Hafik kırsalının 1260 yılı nüfusu 9.075 olarak hesaplanmıştır. Hafik'e ait nüfus ve cizye defterleri bulunmadığından, kısıtlı bir nüfus tahmini yapılmıştır. Ancak yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, yalnızca Müslüman hanelere ait kayıtların bulunduğu; Karayaprak, Kızılviran, Kozağacı, Yeni, Şehristan, Serpincik, Serce, Kötüyenice, Fem, Akviran, Çöken köyleri ile yalnızca gayr-ı Müslim hanelere ait kayıtların bulunduğu Tahtut(?) köyünün toplam hane sayıları 5 ve 5'in altındadır. Köylerin 4-5 haneden daha büyük olacağı düşünüldüğünde, bahsi geçen köylerde gayr-ı Müslim nüfusun da var olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra temettuât defterlerinin numaralarındaki rakamsal atlamalarda göz önüne

¹⁶ Görmüşlü Aşiretine ait 21 köy dâhil edildiğinde.

¹⁷ Esasen gayr-ı Müslim hane sayısı 433'tür. Ancak Tuzhisar karyesindeki son hane Tuzhisar manastırına aittir. Manastırı demografi hesaplamalarımızda bir aile olarak alamayacağımız için bu kısımda gayr-ı Müslim hane sayısını 432 olarak aldık.

alındığında da hesaplanan nüfus sayısının güvenilirliğine bir kez daha gölge düşmektedir. Bunun yanısıra temettuât defterleri içerisinde Hafik merkezine ait bir defter de olmamaktadır. Sonuçlar, her ne kadar nüfus sayısını gerçeğe yakın bir şekilde ortaya koymakta zayıf kalsa da, Hafik köylerinin nüfusu hakkında mühim fikirler verdiği aşikârdır. Ulaşılan bu sonuçlar değerlendirilerek, Hafik köylerinin nüfus yapısını incelenecektir.

Grafik 1. 1260 Yılı Tahmini Hafik Kırsal Nüfusunda Müslim–Gayr-ı Müslim Oranları

Grafikte de açıkça görüleceği gibi sınırlı kaynaklardan elde edilen hane sayılarından çıkarılan tahmini nüfusa göre, 1844 yılı Hafik kırsalında nüfusun 4'te 1'ine yakını reyadır. Bu, gerçektende yüksek bir orandır. Ayrıca 11 Hafik köyünde Müslümanlar ile gayr-ı Müslimler bir arada yaşamışlardır. Bu hesaplar, pek çok Anadolu şehrinde olduğu gibi Hafik'te de Müslümanlar ile Ermeniler hoşgörü içinde bir arada yaşadıklarını bir kez daha ortaya koymaktadır. Hafik köylerini nüfuslarına göre gruplandırarak köylerde ki nüfus yoğunluğunun hangi aralıkta artış ve düşüş gösterdiğini aşağıdaki tablo göstermektedir.

Tablo 5. Hafik Köylerinde Sayıca Yoğunluğa Göre Yerleşim Birimleri

Hane Sayısı	Köyler					Toplam Köy
0-50	Gölcük	Emirhan	Hanuke	Karagömlek	Akviran	30 Köy
	Karapınar	Törnük	Mehmedik	Serce	Çöken	
	Karayaprak	Yeni	Beydili	Karacaviran	Kırhıdık	
	Kızılviran	Hoşavenk	Serpincik	Ağcagülnisa	Eymir	
	Kozağacı	Şehristan	Armutlu	Kötüyenice	Yuva	
	Tahtut(?)	Gerne	Feng-i Sağır	Fem	Güllüce	
51-100	Damlacık	Şahkürt	Tahtakemend	Mescidli	HacıMirza	30 Köy
	Emre	Acıpınar	Moluç	Hocabey	Göre	
	Hanzar	Sinekli	Karacaşar	Ada	İmaret	

	Fılındır	Himmedfakı	Gulam	Ençağa	Torosu	
	Kürtler	Sofular	Beştepe	Boğariç	Karhisar Yenicesi	
	Kaldı	Üreğil	Savcun	Şahbey	Aziz	
101-150	Gayırbeğ	Boğazkesen	Başbüyük	Cirhin		7 Köy
	Kesrik	Kaza-i Ahar	Mamuga			
151-200	Kırlı	Celalli	Karabük			3 Köy
201-250	Karabalçık	Tavşanlı	Düğer			6 Köy
	Akpınar	Gümüş	Çemenyenicesi			
251-300	Beypınarı	Horahon				2 Köy
301-350	Tödürge					1 Köy
351-400	Tuzhisar	Yarhisar				2 Köy
401-450	Karahisar					1 Köy
451-500	Gökdin					1 Köy
500-800	Görmüşlü(21)					1 Köy

Yukarıda ki tablo incelendiğinde görülmektedir ki köylerde nüfusun geneli 0-100 arasında olup, kalabalık bir yerleşim tercih edilmemiştir. Yine tabloya göre nüfusu en kalabalık köy, Görmüşlü aşiretine ait köylerdir. Fakat bu aşirete ait sonucun 21 köye bölünmesiyle ortaya çıkan köy başına nüfus 38'dir. Bu durumda en kalabalık köy 100 hane ve 500 kişilik tahmini nüfusuyla Gökdin olmaktadır ki bu köy, Müslümanlar ile Reayaların bir arada yaşadığı köylerdendir. Gökdin'i sırasıyla Karahisar, Tuzhisar ve Yarhisar izlemektedir. Bu köylere bakıldığında yine Müslümanlar ile gayr-ı Müslimlerin bir arada yaşadığı köyler olduğu fark edilmektedir.

Nüfus bakımından zayıf olan köylere bakıldığında da; 0-50 ile 50-100 arası nüfuslu köylerin 30'ar adetle eşit olduğunu görülmektedir. Nüfuslarından da anlaşılacağı üzere bu 60 köy, 1 ilâ 20 arasında değişen sayılarda haneye sahiplerdir. 101-300 nüfuslu orta dereceli nüfus yoğunluğuna sahip köyler ise 26 adet olmaktadır.

Elde edilen hesaplamalar ve oluşturulan tablolar baz alındığında görülmektedir ki; köylerde nüfusu belirleyen sebep, elbette hane sayıları olmakla birlikte, nüfusta yoğunluğu yaratan sebep Müslümanlar ile gayr-ı Müslimlerin bir arada yaşıyor olmasıdır. Sonuç olarak, Hafik'e bağlı köylerdeki nüfus yoğunluğunun 5¹⁸ ile 500 arasında değiştiği sonucu ortaya çıkmakta olup dengesiz bir yerleşim görülmektedir. Köylerde nüfus yoğunluğu ölçümünde, Müslüman haneler ile gayr-ı

¹⁸ 1 hane ile yoğunluğu en az olan köyler Şehristan, Serce ve Fem'de nüfus 5'tir.

Müslim haneler ayrı incelendiğinde elde edilen sonuç Müslümanlar açısından değişmekte, Müslüman hanelerde ilk sırayı 255 kişi ile Beypınarı ve Karahisar; gayr-ı Müslim hanelerde ise değişmeyip, ilk sırayı yine 445 kişi ile Gökdin almaktadır.

Tablo 6. Hafik'in Yıllara Göre Nüfus Değişimi

YIL	1831 ¹⁹	1844	1831-44 ARASI DÜŞÜŞ%
NÜFUS	13,792	9,075	34,2

Yukarıdaki tabloya göre Hafik, 1831 yılından, 1844 yılına kadar geçen 13 yıllık sürede, 4,717 kişilik nüfus kaybı yaşamıştır. Bu miktar nüfusun neredeyse 3'te 1'idir. Bu durumun sebebi elbette Hafik merkezinin 1831 yılına ait nüfusta dahil olurken, 1844 yılına ait nüfusta olmamasıdır. Bunun yanısıra 3 farklı şekilde daha açıklanabilir; ilki kaydı tutulmayan bölgeler olması, ikincisi kaydı tutulsa da bazı defterlerin henüz tasnif edilmeme sebebiyle bizde bulunmaması, üçüncüsü ise Hafik'in göç vermiş olma ihtimalidir. Nitekim Donald Quataert'e (2002) göre 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı nüfusu 16. yüzyıla göre daha fazlalaşmış, 17. yüzyılda Akdeniz nüfusunda yaşanan genel gerileme çerçevesinde azalmış ve 19. asırda nispeten bir toparlanma yaşamıştır. Bu durumun, Hafik için de kısmen bu şekilde olduğu tahmin edilebilir. Fakat bu kadar kısa bir sürede bu derecede göç verilmiş olması ihtimali çok düşük olduğundan sebep olarak akla, göçün yanısıra diğer ihtimaller de gelmektedir. Kısacası 1831'den 1844'e kadar geçen süre içerisinde karşımıza çıkan nüfus farkının büyüklüğünde, bahsedilen dört ihtimalin de kuvvetli katkısı olduğu sonucuna varılabilir. 1831'den 1844'e kadar geçen 13 senede değişen nüfus oranlarının, Müslüman ve gayr-ı Müslim ayrımı ise aşağıdaki tablodadır.

Tablo 7. Hafik'te Yıllara Göre Müslim–Gayr-ı Müslim Nüfus Değişimi

1831 yılı	1831 yılı	1844 yılı	1844 yılı
Müslüman Nüfusu	Gayr-ı Müslim Nüfusu	Müslüman Nüfusu	Gayr-ı Müslim Nüfusu
4,222	2,674	6,915	2,160

Görüldüğü gibi, 1831-44 yılları arasında Müslüman nüfus 2693 kişi artmış, gayr-ı Müslim nüfus ise 574 kişi azalmıştır. Her iki tabloda da aradan geçen 13 yılda Hafik'in toplam nüfusunda bir azalma olduğu gibi, bu durumun Müslüman ve gayr-ı Müslim nüfuslarının oransal dağılımında, gayr-ı Müslim nüfusun aleyhine olduğu

¹⁹ Hafik'in genel nüfus sayısı hakkında (Gökçe, 2007: 229)

görülüyor. Ancak tekrar hatırlatmakta fayda gördüğümüz üzere tabloda kullanılan 1831 tarihli nüfus rakamları Hafik'in tamamına ait olup, çalışmada merkez verileri olmamakla birlikte yalnızca 103 köyün verileri bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

A. HANE REİSLERİNİN İSİMLERİ

Daha öncede belirtildiği gibi çalışmaya kaynak olan 1844-45 yıllarına ait temettuât defterleri, vergi mükelleflerinin isimlerine göre düzenlenmiştir. Bu kişilerin isimleriyle birlikte varsa unvan ve lâkabı, ailesini işaret eden kişinin ismi ve yine varsa ailesinin unvan ve lâkabı birlikte verilmiştir. Bu sayede 1844-45 yıllarında Hafik köylerinde sık kullanılan isimleri, yaygın olan unvan ve lâkapları belirleme şansı doğmuştur. Hane reislerine ait bu isimler, unvan-lâkap ile birlikte kullanılanlar ve yalnızca isim olarak geçenler şeklinde iki grupta, sayı ve yüzdeleri ile birlikte, Müslüman ve gayr-ı Müslim ayrımıyla incelenecektir.

1. Müslüman-Erkek Hane Reislerinin İsimleri

Müslüman hanelerin kayıtlı olduğu 98 Hafik köyünde, 1383 adet hane reisi bulunup, 1375'i erkektir. Bu Müslüman-erkek hane reislerinin isimleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 8. Müslüman - Erkek Hane Reislerine Ait İsimler

İSİM	Unvan/ Lâkapsız Kullanılan Adet	Unvan/Lâkap ile Kullanılan Adet	Toplam Adet	İSİM	Unvan/ Lâkapsız Kullanılan Adet	Unvan/Lâkap ile Kullanılan Adet	Toplam Adet
Abbas	5	-	5	Hızır	2	-	2
Abdi	2	-	2	Himmat	8	-	8
Abdullah	21	2	23	Hödü (?)	1	-	1
Abdullah Veli	1	-	1	Hudud	1	-	1
Abdülaziz	1	-	1	Humu	1	-	1
Abdülkadir	2	1	3	Huzur	1	-	1
Abdülkerim	1	-	1	Hüdayer	1	-	1
Abdüllatif	-	1	1	Hüseyin	97	13	110
Abdurrahman	6	-	6	İbrahim	75	8	83
Ağif	1	-	1	İlyas	1	-	1
Ahi	1	-	1	İmam	2	1	3

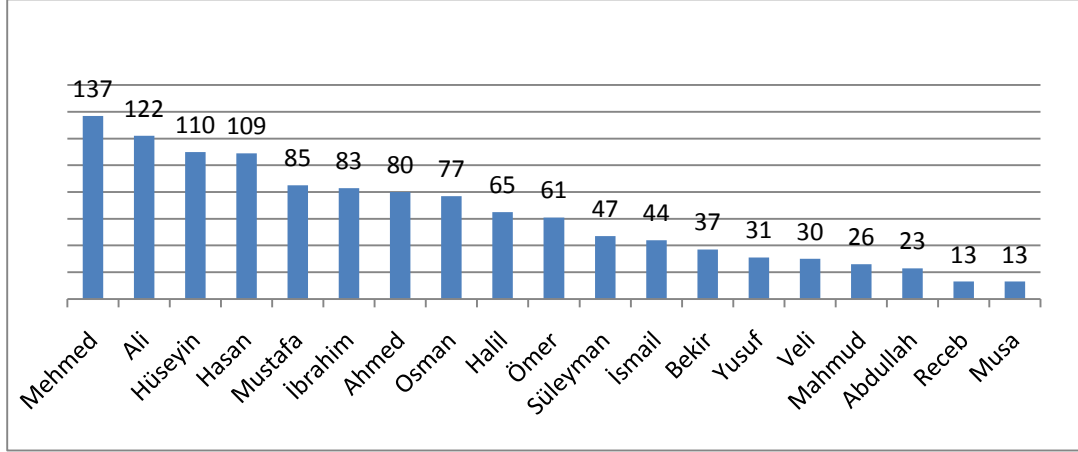
Ali	98	24	122	İshak	1	-	1
Alibaz	1	-	1	İsmail	40	4	44
Alişan	1	-	1	Kadir	4	-	4
Ahmed	68	12	80	Kako	1	-	1
Apdül	1	1	2	Kanber	1	-	1
Aşur	1	-	1	Kara	-	1	1
Babuk	1	-	1	Kasım	2	1	3
Bayram	4	1	5	Kavas	-	1	1
Bekir	29	8	37	Kürt	1	-	1
Bektaş	3	-	3	Lütfullah	1	-	1
Belenyar	1	-	1	Mahmud	21	5	26
Beşir Mehmed	1	-	1	Maksud	1	-	1
Beydullah	-	1	1	Mamo	2	-	2
Biram	1	-	1	Mavsın (?)	1	-	1
Bozo	1	-	1	Mazo	1	-	1
Cafer	2	-	2	Mehmed	115	22	137
Çamon (?)	1	-	1	Memiş	4	-	4
Çelebi	-	1	1	Mentod	1	-	1
Davud	1	1	2	Murtaza	2	1	3
Dede	1	-	1	Musa	12	1	13
Derviş	1	-	1	Mustafa	65	20	85
Dursun	1	-	1	Nebi	2	-	2
Ebubekir	1	-	1	Osman	64	13	77
Ellez	1	-	1	Ömer	51	10	61
Emin	2	1	3	Penbe	1	-	1
Emir Mehmed	1	-	1	Porsu	-	1	1
Emrullah	1	-	1	Receb	7	6	13
Eyüb	3	1	4	Sabr	1	-	1
Ferhad	1	-	1	Salih	5	-	5
Ferruh Mustafa	1	-	1	Sami	1	-	1
Fettah	-	1	1	Sancakdar	1	1	2
Feyzullah	7	3	10	Seyyid	6	1	7
Furub (?)	1	-	1	Sinan	1	-	1
Genco	1	-	1	Süleyman	41	6	47
Gökce	1	-	1	Şaban	3	-	3
Habib	1	-	1	Talip	1	-	1
Hacı	2	2	4	Tatar	-	1	1
Hacı Mehmed	1	-	1	Temür	1	-	1
Halil	57	8	65	Tosun	1	-	1
Hamza	3	1	4	Tursun	1	-	1
Harun	1	-	1	Vahab	-	2	2
Hasan	92	17	109	Veli	23	7	30
Hasan Emin	1	-	1	Veliyüddin	1	-	1
Hatib	1	-	1	Yakub	1	1	2
Haydar	1	-	1	Yusuf	29	2	31
Hazır	1	-	1	Zarif	1	-	1
Heblib (?)	1	-	1	Zeynel	1	-	1
Heze	2	-	2	Sadece Lakabı Olan	-	2	2
Hezer	1	-	1	Belirtilmeyen*	3	-	3
Hezir	1	-	1	TOPLAM	1159	218	1377 ²⁰

* Hane numarası ve mal varlığı belirtilmesine karşın, isim belirtilmemiştir.

²⁰ Toplamda 1383 hane olan Müslümanlarda, 8 adet kadın bulunmuş, kadınlara ait unvan ve lâkaplar ayrı olarak incelendiği için çıkan rakam 1377 olmuştur.

Tabloya göre sık kullanılan isimler aşağıdaki grafikte ifade edilmiştir.

Grafik 2. Müslüman-Erkek Hane Reislerine Ait Sık Kullanılan İsimler ve Yoğunlukları (Adet)

Tablo ve grafikte de görüldüğü üzere kullanımı en yaygın isimlerde ilk sırayı 137 kişiyle “Mehmed” almaktadır. Bunu ikinci olarak 122 kişiyle “Ali”, üçüncü olarak ise 110 kişiyle “Hüseyin” izlemektedir. Dikkat edildiğinde yaygın olan isimlerden ilki Hz. Muhammed’in ismi ile aynı kökten türeyen “Mehmed” ismidir. Yine aynı köke bağlı olarak “Mustafa” ve “Ahmed” isimleri de en yaygın isimler arasındadır. Yaygın olan isimlerde “4 Halife”ye ait Ömer, Osman, Ali isimleri, Hz. Ali’nin oğullarına ait olan Hasan, Hüseyin isimleri ve Süleyman, Yusuf, İsmail, İbrahim gibi diğer peygamberlerin isimleri de mevcuttur. Ayrıca, tabloda da görüleceği üzere, unvan ve lâkap olarak kullanılan “Kürt, Tatar, Derviş, Çelebi, Seyyid, Kara” gibi ifadeler ve meslek olarak anılan “İmam”da isim olarak kullanılmıştır. Yine tabloya göre Hafik köylerinde isimlerin %15,76’sı unvan-lâkap ile kullanılmıştır. Bu oran unvan ve lâkabin ne kadar yaygın olduğunu açıkça göstermektedir. Bunun sebebi bazen aynı isme sahip olanları ayırt edebilmek içinse bazen de özellik, memleket, meslek vb. işaret etmek amaçlıdır. Bu unvan ve lâkaplar daha sonra detaylı olarak incelenecektir. Sonuç olarak Müslüman ahalinin isimlerinde unvan-lâkap-meslek gibi ifadeleri kullanma alışkanlığı olduğu gibi, aslen Arapça olan dini nitelikli isimlere verdiği ağırlık dikkat çekici boyutlardadır.

2. Müslüman-Kadın Hane Reislerinin İsimleri

Temettuât defterlerinde geçen hane reisleri ekseriyetle erkeklerden oluşmaktadır. Çünkü vergi mükellefleri erkektir. Bu durum Hafik temettuâtlarında da farklı değildir. Fakat Hafik köylerinde az da olsa kadın hane reisine rastlanmıştır. Hafik'in 1383 adet Müslüman hane reisinden 8 tanesi kadınlara aittir. Bunlar muhtemelen yalnız yaşayan veya dul kadınlardan oluşmaktadır. Defterlerde hane reislerinin adı geçmiş, ailesinin isminden bahsedilmemiş olduğundan kadın isimleri ile ilgili genel bir sonuç çıkarmak imkânsız olmaktadır. Defterlerde geçen kadın isimleri aşağıdaki tabloda bulunmaktadır.

Tablo 9. Müslüman – Kadın Hane Reislerine Ait İsimler

İsim	Unvan / Lâkapsız Kullanılan Adet	Unvan/ Lâkap İle Birlikte Kullanılan Adet	Toplam Adet	İsimlerin Yüzdelik Payı %
Aişe		1	1	12,5
Aliye		1	1	12,5
Fatıma	1		1	12,5
Fato		1	1	12,5
Halilesi ²¹	3		3	37,5
Kerimesi ²²	1		1	12,5
TOPLAM	5	3	8	100

Tablo 9'da da görüldüğü gibi, 8 adet olan kadın hane reisinden yalnızca 4'ünün adı belirtilmiştir. Diğer 4 kişi ise; “İmam oğlunun halilesi”, “Uzun Kara oğlu halilesi”, “Abucu oğlu halilesi”, “Osman kerimesi” şeklinde, yani yakını olan kişiler ve bu kişilerle yakınlıkları belirtilerek kaydedilmiştir. Ayrıca tabloda, ismi belirtilen 4 kadından 3'ünde unvan-lâkap görülmektedir. Bu da kadınlarda unvan-lâkap kullanımının %75'ine tekabül ederek yaygınlığını ortaya koymaktadır.

3. Gayr-ı Müslim-Erkek Hane Reislerinin İsimleri

Hafik temettuâtlarında gayr-ı Müslim hanenin kayıtlı olduğu 17 köyde gayr-ı Müslim hane sayısı 432'dir. Bu hane sahiplerinden 3'ünün isminin yanında Rum ibaresi bulunmaktadır. Kalan 429 hane ise Ermeni asıllıdır. Bu durum elbette ki

²¹ İsim yerine ; İmam oğlunun halilesi, Uzun Kara oğlu halilesi, Abucu oğlu halilesi yazılmıştır.

²² İsim yerine; Osman kerimesi yazılmıştır.

şaşırtıcı değildir, zira Hafik'in konum itibariyle gayr-ı Müslim gruplar içerisinde Ermeni halkının iskânına sahne olması gayet doğaldır. Nitekim yine konumu itibariyle İzmir'de gayr-ı Müslim gruplar; Yunan, Avusturya'lı, Ceneviz'li, Danimarka'lı, Felemenk, Fransız, İngiliz, Napoli'li, Prusya'lı, Rus, Sardinya'lı ve Toskana'lı olmak üzere on iki çeşittir (Kütükoğlu, 1999: 771). Bu durumda asıl şaşırtıcı olan Hafik gibi bir bölgede Rum asıllı gayr-ı Müslimlerin bulunmasıdır, ancak bu da 3 haneyle sınırlıdır. Çalışmanın bu kısmında Ermeniler ile Rumlar birlikte gruplandırılacak, Rum asıllı olanlar dipnotlar ile belirtilecektir. Gayr-ı Müslim erkek hane reislerine ait isimler aşağıdaki tabloda incelenebilir.

Tablo 10. Gayr-ı Müslim - Erkek Hane Reislerine Ait İsimler

İSİM	Unvan/Lâkapsız Kullanılan Adet	Unvan/Lâkap ile Kullanılan Adet	Toplam Adet	İSİM	Unvan/Lâkapsız Kullanılan Adet	Unvan/Lâkap ile Kullanılan Adet	Toplam Adet
Abkar	2	-	2	Kefork	1	-	1
Abraham	1	1	2	Kemayon	1	-	1
Adin	1	-	1	Kernec	-	1	1
Adir	1	-	1	Kesir	1	-	1
Agbab	2	-	2	Keşiş	2	-	2
Ağpab	1	1	2	Kızır	1	-	1
Agob	13	1	14	Kirakos	4	-	4
Ağya	1	-	1	Kiray	1	-	1
Ahzin	1	-	1	Kirin	1	-	1
Anahin	-	1	1	Kirkor	12	-	12
Arahin	1	-	1	Kirok	1	-	1
Arakil	7	2	9	Kirsor	2	-	2
Aras	1	-	1	Kirzor	2	-	2
Arbun	1	-	1	Kivork	2	-	2
Arhan	1	-	1	Kiyuberk	1	-	1
Arot	3	-	3	Kökas	4	1	5
Arota	6	-	6	Körk	8	1	9
Artan	2	-	2	Köyrek	1	-	1
Artin	5	2	7	Makir	-	1	1
Arun	1	-	1	Malkon	5	-	5
Arut	3	-	3	Malonik	1	-	1
Asadır	2	-	2	Manoki	2	-	2
Asador	1	-	1	Mardoros	3	-	3
Astor	4	1	5	Mardos	1	-	1
Atan	2	-	2	Marhoros	6	-	6
Avak	5	-	5	Markar	1	-	1
Avan	1	-	1	Marko	1	-	1
Avakim	1	-	1	Markos	2	-	2

Avanis	4	-	4	Masak	1	-	1
Avid	1	-	1	Matata	1	-	1
Avrak	1	-	1	Maton	8	1	9
Ayras	1	-	1	Mencallı	1	-	1
Azabun	1	-	1	Mencat	1	-	1
Azin	1	-	1	Merkad	1	-	1
Baban	1	-	1	Merkos	3	-	3
Babek	4	-	4	Mernar	-	1	1
Babon	14	-	14	Mıgırdıç	3	-	3
Bafdık	1	-	1	Mihail ²³	2	-	2
Bagam	1	-	1	Mihnad	1	-	1
Bahadır	1	-	1	Minas	2	-	2
Bakar	1	-	1	Minhayil	4	1	5
Bal	1	-	1	Moşış	1	-	1
Balk	1	-	1	Muğdis	-	2	2
Balki	1	-	1	Muğir	1	-	1
Balon	-	1	1	Musi	1	-	1
Barin	1	-	1	Nakdus	1	-	1
Barsek	1	-	1	Nazır	1	-	1
Barsık	1	-	1	Nikos	1	-	1
Barsın	2	-	2	Nkogos	1	-	1
Baton	1	-	1	Oğanis	2	-	2
Bayel	1	-	1	Oğloz	1	-	1
Berbek	1	-	1	Ohan	2	1	3
Biros	4	-	4	Ohanis	3	-	3
Boğos	4	-	4	Onan	1	-	1
Bozon	1	-	1	Orakim	1	-	1
Bufus	5	-	5	Osib	2	-	2
Dartan	1	-	1	Oskehan	1	-	1
Davit	3	1	4	Ota	-	1	1
Dekir	1	-	1	Palbus	1	-	1
Derkik	1	-	1	Palin	-	1	1
Dubab	1	-	1	Paylan	1	-	1
Dunik	2	-	2	Pulon	1	-	1
Ebkar	1	-	1	Rotun	1	-	1
Eknad	1	-	1	Sahak	3	-	3
Erten	1	-	1	Sakatlı	1	-	1
Esir ²⁴	1	-	1	Sanlı	1	-	1
Esteban	1	-	1	Saron	1	1	2
Estefan	4	-	4	Satos	1	-	1
Fakar	1	-	1	Sehak	5	-	5
Fectur	1	-	1	Sehan	2	-	2
Fezar	1	-	1	Selbik	1	-	1
Göges	-	1	1	Senarman	1	-	1
Hacar	1	-	1	Serkesyan	1	1	2
Hecik	1	-	1	Serkiz	14	2	16
Hacun	1	-	1	Serub	1	-	1
Haçik	4	-	4	Simon	9	-	9
Haçon	1	-	1	Sirab	1	-	1
Haçun	2	1	3	Smokil	1	-	1
Haçtor	2	-	2	Soğon	1	3	4

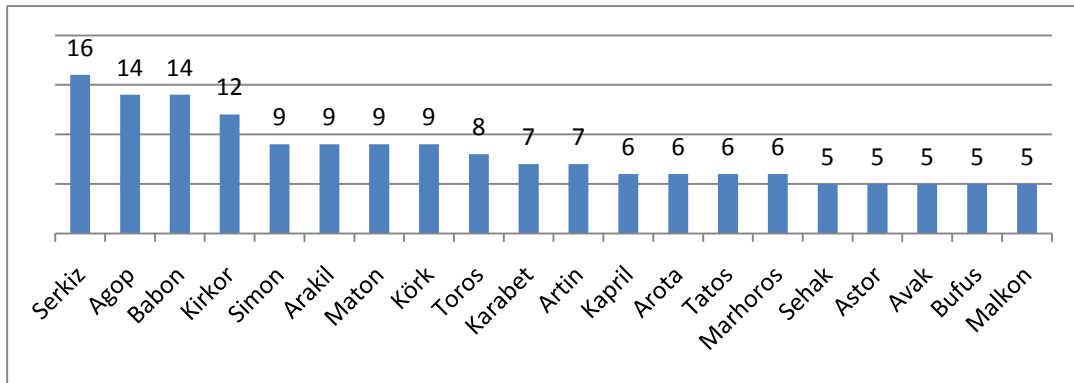
²³ Mihail isimli hane reislerinden bir tanesi Rum asıllıdır.

²⁴ Rum asıllı.

Hambar	2	-	2	Tahak	1	-	1
Hampar	3	-	3	Tadit	1	-	1
Hamtor	1	-	1	Taroki	2	-	2
Hanbar	2	-	2	Tatos	6	-	6
Hanpar	3	-	3	Tavan	1	-	1
İfar	1	-	1	Tavit	2	-	2
İsrail	1	-	1	Tekfur	2	-	2
Kalok	2	-	2	Tomas	3	-	3
Kalon	2	-	2	Tomi	2	1	3
Kanad	1	-	1	Tor	1	-	1
Kapril	4	2	6	Toros	8	-	8
Kara Baş	2	-	2	Vartan	4	-	4
Karabet	7	-	7	Vartanos	1	-	1
Karabid	3	-	3	Vartman	3	-	3
Kara Göz	1	-	1	Yapil	1	-	1
Karakos	3	-	3	Yeşim	1	-	1
Karar	1	1	1	Zadik	1	-	1
Karbe	1	-	1	Zakar	-	1	1
Karik	1	-	1	Zekad	-	1	1
Kartan	1	-	1	Zekar	1	-	1
Kaspar	2	1	3	Okunamayan	2	3	5
Kayun	1	-	1	Belirtilmeyen ²⁵	3	-	3
Kazar	3	-	3	TOPLAM	393	36	431 ²⁶

Tabloya göre sık kullanılan isimler aşağıdaki grafikte ifade edilmiştir.

Grafik 3. Gayrı-Müslim Erkek Hane Reislerine Ait Sık Kullanılan İsimler ve Yoğunlukları (Adet)

Tablo ve grafikte de görüleceği gibi, isimler içerisinde kullanım yaygınlığı bakımından ilk sırayı 16 kişiyle “Serkiz” ismi almaktadır. Bunu ikinci olarak 14 kişiyle “Agop”, üçüncü olarak ise yine 14 kişiyle “Babon” izlemektedir. İsimlerin %9,13’ü unvan-lâkap ile kullanılmıştır. Yine tabloya göre, unvan ve/veya lâkap

²⁵ Rum asıllıdır.

²⁶ Toplamda 433 hane olan gayrı Müslimlerde, bu hanelerden biri manastıra ait olduğu için isimlerle ilgili kısımda kullanılmamıştır. Bir tanesi ise kadına ait olduğu için daha sonra incelenmiş, bu nedenle de buradaki sonuç 431 olarak hesaplanmıştır.

olarak kullanılan “Karabaş, Karagöz, Muğdis” gibi ifadeler, meslek olarak anılan “Keşiş” ifadesi, Türkçede kullanılan “Aras, Toros” gibi doğa isimleri, melek ismi olan “İsrail” ve bunların dışında “Esir, Bal, Yeşim, Zekad” ile bir Türk ismi olan “Bahadır”da isim olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak gayr-ı Müslim ahalinin isimlerinde unvan-lâkap-meslek gibi ifadeleri isim olarak kullanma alışkanlığı olduğu gibi, Türkçe’de de bulunan isim ve kelimelere rastlanmış olması da, gayr-ı Müslimler ile Müslümanların bir arada yaşayabilmesinin yanısıra, kültürel anlamdaki kaynaşmışlığı göstermesi açısından fevkalâde mühimdir.

4. Gayr-ı Müslim Kadın Hane Reislerinin İsimleri

Gayr-ı Müslim olan 432 haneden yalnızca 1 hane reisi kadındır. Bu kişi Türkçe’de çiçek ismi olarak kullanılan “Karanfil” ismi ile kaydedilmiştir. Bu hane reisinin, unvan ve lâkabi olmamakla birlikte, ailesini işaret eden bir isimde bulunmamaktadır.

B. HANE REİSLERİNİN UNVAN VE LÂKAPLARI

Hafık’te hane reislerinin kimi zaman isimlerinin başında veya sonunda, unvan ve/veya lâkap bulunduğu görülmektedir. Unvan ve lâkaplara sahip hane reisi oranı Müslüman erkeklerde %15,74; Müslüman kadınlarda %75 ve gayr-ı Müslim erkeklerde %9,13’tür. Bu unvan ve lâkapların bir kısmı meslek, bir kısmı statü, bir kısmı memleket, bir kısmı ise fiziksel özelliklerini işaret eder türdedir. Unvan ve lâkaplar birbirinden ayrı olarak incelenecektir.

1. Unvanlar

Osmanlı toplumunda bireyler, sahip oldukları meslekî, dinî veya sosyal özelliklere bağlı olarak unvan ya da lâkaplarla anılırlar. Bu kısımda öncelikle ahalinin unvanları incelenecektir.

1.1. Müslüman Ahalinin Kullandığı Unvanlar

Hafik temettuât defterlerine göre Müslüman ahalinin kullandığı unvanlar ve bahsi geçen unvanların kullanılma sıklığı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Müslüman Hane Reislerine Ait Unvanlar

UNVANLAR	ADET
Ağa	9 ²⁷
Bey	2
Derviş	2
Efendi	18 ²⁸
Hacı	3 ²⁹
Hatib	3
Hatun	2
Hoca	1
Kadın	1
Kâhya	22
Kethüda	41 ³⁰
Molla	10 ³¹
Seyyid	5

Tablodan da anlaşılacağı üzere sık kullanılma sırasına göre unvanlar; Kethüda, Kâhya, Efendi, Molla, Ağa, Seyyid³², Hacı, Hatib, Hatun, Bey, Derviş, Hoca ve Kadın'dır. Bu unvanlardan “efendi”, daha çok Seyyid, Hoca ve Molla yani ehl-i ilim adıyla anılan zümreler için (Pakalın, 1993: 505), “Kethüda”; zenginlerin işlerini gören kimseler için kullanılmakta ve halk arasında “Kâhya” diye de anılmakta (Pakalın, 1993: 251) ve “Ağa” ise mevki sahibi olan- bir yerin büyüğü veya önde gelenleri için (Pakalın, 1993: 21) kullanılmaktadır. Bunların yanısıra Müslüman kadın hane reisleri için “Hatun” ve “Kadın” unvanları kullanılmıştır. Bunlardan “Hatun”, saygı belirten bir unvan olmakla birlikte diğer bir unvan olan “Kadın”, bilinen herhangi bir sınıflamaya girmemektedir. Bu verilerden hareketle,

²⁷ Aynı zamanda Darendeli lakabına da sahiptir.

²⁸ Bu unvana sahip kişilerden bir tanesi aynı zamanda Hatib, bir tanesi de Efendi lakabına da sahiptir.

²⁹ Aynı zamanda Ağa unvanına da sahiptir.

³⁰ Bu unvana sahip iki kişi aynı zamanda Muhtar-ı Evvel lakabına da sahiptir.

³¹ Aynı zamanda Tozanlı lakabına sahiptir.

³² Hakkında yapılan çalışmalara rağmen tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamış olan “Seyyid” unvanı kan bağı ile geçen ve toplumda ayrıcalık ve devlet muafiyetlerinden yararlanmayı sağlayan bir unvandır. Bu nedenle de bu unvanın kullanımı sırasında bazı suistimallerin görülebileceği ve küçük bir ihtimal de olsa seyyid unvanının saygı ibaresi olarak yazılma alışkanlığının bulunması gibi faktörler de göz önüne alınmalıdır. (Demirel, 2006a)

Müslümanlara ait unvanlar; statü, meslek, kabiliyet gibi durumlara göre belirlenmiş ve kimi zaman da dini bir ibare - bir gösterge olarak ortaya çıkmışlardır.

1.2. Gayr-ı Müslim Ahalinin Kullandığı Unvanlar

Hafik temettuât defterlerinde, gayr-ı Müslim ahalinin kullandığı unvanlar ve kullanılma sıklıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12. Gayr-ı Müslim Hane Reislerine Ait Unvanlar

UNVANLAR	ADET
Kâhya	1

Tabloda da görüldüğü gibi gayr-ı Müslimlerde unvan kullanımı, Müslümanlarda olduğu gibi yaygın ve çeşitli değildir. Nitekim 432 adet hanede yalnızca 1 adet unvan bulunması, 19 yy. Hafik gayr-ı Müslimlerinde unvan alışkanlığının neredeyse olmadığını düşündürmektedir.

2. Lâkaplar

Lâkaplar, kimi zaman toplumda statüyü, kimi zaman mesleği, kimi zaman fiziksel özellikleri ve kimi zamanda sergilenen bir davranışı veya hali ifade eden sıfatlardan oluşmaktadır ve lâkaplar bazen yalnızca şahsı, bazen ise tüm aileyi kapsayacak niteliktedir. Bu nedenle de lâkaplar sayesinde incelenen bölge hakkında samimi ve net bilgiler elde edilebilmektedir.

Hafik'e ait temettuât defterlerinde hane reislerinin isimleri genellikle; öncelikle soy gösteren kişinin ismi, sonra hane reisiyle yakınlık derecesi ve en sonda hane reisinin kendi ismi şeklindedir; "Mehmed oğlu Süleyman" gibi. Bu kombinasyonda bazen baba isminin lâkabı; "Ali Kethüda oğlu Hüseyin", bazen de yalnızca hane reisinin kendi adı ve lakabı; "Ali Kethüda" olabilmektedir. Baba isimlerine atfen kullanılan lâkapları daha sonra irdelenecek, burada öncelikle hane reisinin kendine ait olan lâkaplar üzerinde durulacaktır.

2.1. Müslüman Ahalinin Kullandığı Lâkaplar

Müslümanlara ait olan lâkaplar; “meslek, özellik, memleket, millet ve sülale” bildirenler ile “diğer” şeklinde 6 kısımda incelenmiştir.

Tablo 13. Müslüman Hane Reislerine Ait Lâkaplar

LÂKAP TÜRÜ	LÂKAPLAR İÇİNDEKİ PAYI %	LÂKAP	ADET
Mesleklerine Göre	% 18, 30	Çiftçi	1 ³³
		Çoban	2 ³⁴
		İmam	1 ³⁵
		Kiracı	1
		Kızır	1
		Muhtar	5
		Muhtar-ı Evvel	7 ³⁶
		Muhtar-ı Sani	2
		Ortakçı	1
		Tascı	1
		Topcu	1
		Zurnacı	1
		Özelliklerine Göre	% 43, 51
Ama	1		
Boz	1		
Çakır	4		
Çil	1		
Çolak	1		
Deli	8		
Gedik	1		
İhtiyar	1		
Kaba	1		
Kanbur	1		
Kara	11		
Kartal	1		
Kaz	1		
Kel	2		
Koca	3		
Kör	3		
Köse	1		
Kuru Kafa	1		
Küçük	3		
Öksüz	1		
Sağır	2		
Sarı	1		
Topal	3		
Uzun	1		

³³ Aynı zamanda Kethüda unvanına sahiptir.

³⁴ Aynı zamanda Canikli lâkabına da sahiptir.

³⁵ Aynı zamanda Kul lâkabına da sahiptir.

³⁶ Aynı zamanda Kethüda unvanına sahiptir.

		Yetim	2
Memleket Bildiren	% 9,92	Canikli	2
		Darendeli	1
		Hekimhanlı	1
		İmaretli	1
		İpsileli	2
		Kelhıdıklı	1
		Kemahlı	1
		Kuruçaylı	2
		Sivash	1 ³⁷
		Tunuslu	1
Millet Bildiren	% 6,10	Boşnak	1
		Kürt	4
		Tatar	2
		Türkmen	1
Sülale Bildiren	% 4,58	Ağazade	1
		Kellerin	3
		Kocann	1
		Şalgamzade	1
Diğer	% 18,30	Çot	1
		Gani	1
		Garip	1
		Geceli	1
		Horozlu	1
		Kavas	1
		Kırta	1
		Kocuk	1
		Kul	1
		Mecruh	1
		Mıstak	1
		Pir	1
		Tatol	1
		Tozanlı	1
		Uzunlu	1
		Zobu	1
		Okunamayan	8
TOPLAM	-	131	

Tabloda da görüleceği üzere, lâkap kullanan 131 hane reisi vardır. Bu rakam, toplam hane reisi sayısının %9,47'sine tekabül etmektedir. Bu hatırı sayılır orana sahip olan lâkaplar içerisinde en büyük pay, kişinin özelliklerine göre verilmiş lâkaplardır. Bunu sırasıyla; mesleklerine göre, diğer, memleketlerine göre, sülale bildiren ve millet bildiren lâkaplar izlemektedir.

³⁷ Aynı zamanda Tatar ve Hacı lâkaplarına da sahiptir.

Tablo incelendiğinde bir kişinin aynı anda birden fazla lâkaba sahip olması veya bir kişinin hem lâkap hem de unvana sahip olması durumu göze çarpmaktadır. Tabloya göre 2 kişi hem unvan hem lâkaba, 2 kişi iki lâkaba, 1 kişi ise üç lâkaba sahiptir.

Lâkap olarak kullanılan mesleklere bakıldığında ortak bir özellik olmadığı görülmektedir. Kimi zaman tarım: çiftçi, çoban, ortakçı, kiracı; kimi zaman din görevlisi: İmam; kimi zaman kamu görevlisi: muhtar, muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani veya diğer meslekler: kizir, tascı, topçu, zurnacı lâkap olarak kullanılabilmiştir.

Özelliklere göre belirlenmiş lâkaplar, daha çok fiziksel özelliklere göre: kambur, kel, kör, köse, çolak, sağır, topal, uzun, küçük, gedik, çil, kuru kafa, koca, ihtiyar, çakır, ağca, boz, kara, sarı olabildiği gibi, durum bildiren: öksüz, yetim; tavır belirten: kaba, deli ve hayvan isimleri: kartal, kaz da lâkap olabilmıştır.

Memleket lâkapları, kişilerin başka bir yerden gelip buraya yerleşmiş olması ile ayırt edici bir özellik haline gelmiştir. Hafik'te bu anlamda Canık'lı, Darende'li³⁸, Hekimhan'lı, İmaret'li, İpsile'li, Kelhıdık'lı, Kemah'lı, Kuruçay'lı, Sivas'lı, Tunus'lu gibi lâkapların kullanıldığını görmekteyiz.

Millet bildiren lâkaplarda ise dikkati çeken husus Boşnak, Kürt, Tatar, Türkmen lâkaplarıdır. Bu da gösteriyor ki, Osmanlı'da ki etnik çeşitlilik, İmparatorluğun en küçük birimlerinden köylere kadar yansımıştır ve bunu Hafik'te de görmek mümkün olmuştur.

2.2. Gayr-ı Müslim Ahalinin Kullandığı Lâkaplar

Gayr-ı Müslimlerde lâkaplar daha çok, ya sahip oldukları mesleğin lâkap olarak kullanılması ya da hemen hemen hepsinin isimlerinin sonuna "reaya" ibaresinin eklenmesi şeklindedir. Örneğin; "Temürcü Masak", "Semerci Arakil" ya da "Temürcü oğlu Agop reaya" vs. gibi.

³⁸ 1934'te Malatya'ya bağlanmıştır.

Tablo 14. Gayr-ı Müslim Hane Reislerine Ait Lâkaplar

LÂKAP TÜRÜ	LÂKAPLAR İÇİNDEKİ PAYI %	LÂKAP	ADET
Mesleklerine Göre	% 44, 44	Değirmenci	2
		Keşiş	5
		Kızır	1
		Muhtar-ı Evvel	2
		Semerci	1
		Temürcü	4
		Zenne	1
Özelliklere Göre	% 22, 22	Sarı	1 ³⁹
		Koca	1
		Kör	1
		Topal	3
		Uzun	2
Memleket Bildiren	% 16, 66	Bozoklu	1
		Gödeli	1
		Muhacir	4
Diğer	% 16, 66	Muğdis	5 ⁴⁰
		Okunamayan	1

Tabloda da görüleceği üzere, lâkap kullanan 36 hane reisi vardır. Bu rakam, toplam hane reisi sayısının % 8,33'üne tekabül etmektedir. Bu lâkaplarda en büyük pay Müslümanların aksine kişinin mesleğine göre verilen lâkaplardır. Bunu sırasıyla; fiziksel özelliklerine göre lâkaplar, memleketlerine göre lâkaplar ve diğer lâkaplar izlemektedir.

Tablodaki verilere göre, tıpkı Müslüman hane reislerinde olduğu gibi gayr-ı Müslim hane reislerinde de bir kişinin lâkap ile aynı anda bir unvana veya ikinci bir lakaba sahip olması dikkati çekmektedir. Tabloya göre 1 kişi hem unvan hem lâkaba, 1 kişi ise iki lâkaba sahiptir.

Lâkap olarak kullanılan mesleklere bakıldığında Müslümanlarda olduğu gibi burada da ortak bir özellik olmadığı görülmektedir. Kimi zaman tarım: değirmenci; kimi zaman din görevlisi: keşiş; kimi zaman kamu görevlisi: muhtar-ı evvel; kimi

³⁹ Bunlardan bir tanesi aynı zamanda “Keşiş” unvanına da sahiptir.

⁴⁰ Bunlardan bir tanesi aynı zamanda “Muhacir” unvanına da sahiptir.

zaman zanaatkâr: temürcü, semerci veya diğer meslekler: kizir, zenne lâkap olarak kullanılabilmiştir.

Özelliklere göre kullanılan lâkapların, tamamen fiziksel özelliklere göre; sarı, koca, kör, topal, uzun belirlendiği görülmektedir.

Hafik gayr-ı Müslimlerine ait memleket bildiren lâkaplar, Müslüman hane reisleri ile aynı olmayıp, Bozok’lu, Göde’li, muhacir gibi lâkaplar olmuştur.

3. Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler

Hafik temettuât defterlerinde, Müslüman-gayr-ı Müslim hane reisleri tanıtılırken, isimler ailesinden sonra genellikle “oğlu” kelimesi kullanılarak verilmiştir. Yine tıpkı hane reislerinin şahsına ait isimlerde olduğu gibi burada da lâkap ve unvanlar geniş yer tutmaktadır. Tüm bu isimler, lâkaplar, unvanlar ve yakınlık derecelendirmeleri Müslüman–gayr-ı Müslim ayrımı ile detaylandırılacaktır.

3.1. Müslüman Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler

Müslüman hane reislerinin ailelerini ifade etmek için kullanılan isimleri aşağıda verilen tabloda daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 15. Müslüman Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler ve Tekrar Sıklıkları

Abalıoğlu	AliAğaoğlu	Avşaroğlu
Abazaoğlu	AliBeyoğlu(2)	Ayanoğlu(2)
Abbasoğlu(11)	AliKethüdaoğlu(4)	Ayazoğlu(3)
Abdaloğlu	AliKocaoğlu(3)	Azbaoğlu
Abdioğlu	Alioğlu(17)	Azizbabalığı
Abdullahoğlu(5)	AliPaşaoğlu(2)	Azizoğlu(2)
Abdulrahmanoğlu	Aliyetimi	Bacakoğlu
Abdulazizoğlu	Alicanoğlu	Bacaksızoğlu(2)
Abdülkadiroğlu(2)	Aliçoğlu	Bademoğlu(3)
Abdüsselamoğlu	Alişiroğlu(3)	Baharoğlu
Abucuoğlu	AmnedAğaoğlu	Bahtiyaroğlu
Abuzoğlu	Apdüloğlu	Baloğlu
Acuyeroğlu	Arapoğlu(6)	Balmanoğlu(3)
Ağacıkoglu	Arifoğlu	Balonoğlu(2)
Ağcanınoğlu	Arnamoğlu	Başokoğlu
Ağzıbüyükoglu	Arslanoğlu	Battaloğlu(3)
Ahioğlu	Arusoğlu	Bayraktartorunu
Ahmedoğlu(16)	Arzuoğlu	Bayramoğlu(3)
AhmetÇavuşoğlu	Aşıkoglu(2)	BekirKethüdaoğlu
Alaattinoğlu	Aşuroğlu	Bekiroğlu (13)

Bektaşoğlu (3)	Cumaoğlu(3)	DeliOsmanoğlu(2)
Berbadoğlu	Çakiroğlu(2)	DeliÖmeroğlu(2)
Besdiloğlu	Çalkazanoğlu(2)	Deliceoğlu
Besimoğlu	ÇandırılıAhmedoğlu	DeliceHaliloğlu
Besnioğlu	Çandırılıoğlu	Denbeloğlu
Beşiroğlu	Çarıkcıoğlu	Derbederoğlu
Beyzadeoğlu	Çavuşdamadı	DervişAğaoğlu(2)
Bıçakoğlu	Çavuşoğlu(12)	Dervişoğlu(7)
Bırakoğlu	Çayırıcıoğlu	Dırnakcıoğlu
Bilaloğlu	Çaylakoğlu(2)	Digiroğlu
Boduroğlu(2)	Çaylakoğlunununoğlu	DiğerÇavuşoğlu
BodurÖmeroğlu	Çelebioğlu	DiğerHamaloğlu
Bosbanoğlu	Çendikoğlu	DiğerHatiboğluAli'nin yetimi
Bostancıoğlu	Çerçioğlu	DiğerKaraKoçoğlu
Boşnakoğlu	Çıblakoğlu(2)	DiğerKazıoğlu
BozAğanın	ÇırakHimmetoğlu	DiğerMuradoğlu
BozAlioğlu	Çırakoğlu	DiğerSağıroğlu
Bozokluoğlu (2)	Çıralıoğlu	DiğerTopuzoğlu
Budakoğlu (3)	Çifliganoğlu	DiğerYakuboğlu
Budunoğlu	ÇiftçiAlioğlu	DincanoğluHasan
Burakcıoğlu(4)	ÇiftçiBaşoğlu	Dipcikoğlu
Burcaloğlu	ÇilAhmedoğlu	Dostoğlu(2)
Burkuçoğlu	ÇilMahmudoğlu	Dulduroğlu
Burkuluoğlu	Çiloğlanoğlu(2)	Dumuoğlu
Burunoğlu	Çivioğlu	Dunbuloğlu(2)
Caferoğlu	ÇobanBekiroğlu	Durakoğlu
Camcıoğlu	Çobanoğlu (8)	Durcanoğlu(4)
Camkızakoğlu	Çolakoğlu(5)	Durmuşoğlu(3)
Canoğlu	ÇorakHamidoğlu	Dursunoğlu(2)
Candaloğlu	Çökenlioğlu	Durumoğlu
Canıoğlu	Çukadaroğlu(6)	DuzlacıAhmedoğlu
CanikliÇobanoğlu	Çukercioğlu	Düğünöğlu
Cankanoğlu	ÇulHabiboğlu	Dükkancıoğlu
Cankıloğlu	Çulhaoğlu	Ebubekiroğlu(2)
Cankıranoğlu	Dalkıranoğlu	Ebuseyfoğlu
Cebecioğlu	DanaVelioğlu(2)	Eldivasoğlu
Cebiroğlu	Danabaşoğlu	Ellezoğlu
Cefaoğlu	Danacıoğlu	EmirAlioğlu
Cemaloğlu(5)	Danişmendoğlu	Emirİbrahimoğlu
Cemidoğlu	Danyaloğlu	EmirMehmedoğlu
Cemooğlu	Davarcıoğlu	Emiroğlu(15)
Cennetoğlu	Davudoğlu(4)	Enbeoğlu(2)
Ceranoğlu	Daye(?)oğlu(2)	Erzamanoğlu(3)
Cerir(?)oğlu	DeliAhmedoğlu	Esiroğlu(9)
Cerkaoğlu	DeliAlioğlu	Eskicioğlu(2)
CerkaMehmedoğlu	DeliBekiroğlu(3)	Esmaoğlu(2)
Cerkaniİbrahimoğlu	DeliHaliloğlu	Evcioğlu(2)
Ciboğlu	DeliHasanoğlu(4)	Fakıoğlu(5)
Cihanoğlu	DeliHüseynoğlu(5)	Fazlıoğlu(2)
CilAhmedoğlu	DeliKadiroğlu	Feyzioğlu
CilMustafaoğlu	DeliKatroğlu	Feyzullahoğlu(4)
CinYusufoğlu	DeliKethüdaoğlu	Feyzullahyetimi
Cirad(?)oğlu(2)	DeliMehmedoğlu(3)	GaribOsmanhafidi
Circioğlu	DeliMemişoğlu	Gayırcıkıoğlu
Ciridoğlu(5)	DeliMustafaoğlu	Gazzazoğlu
Cirnekoğlu	Delioğlu	

Gedikoğlu(4)	İmamoğlulahilesi	Karabaşoğlu
Girdilioğlu	İsaoğlu	Karacaoğlu
Gögeroğlu	İsmailoğlu(14)	Karahisarlıoğlu
GökHüseyinoğlu	KabaAhmedoğlu	Karnı kılloğlu
Gökçeoğlu	KabaBekiroğlu	Karslıoğlu
Görgüoğlu	KabaMehmedoğlu	Kartaloğlu(2)
Gözübüyükoğlu(2)	KabakAlioğlu	Kasaboğlu(2)
GüççükÖmeroğlu	Kabakoğlu	Kasaroğlu
GünBekiroğlu(2)	Kabakçioğlu	Kasımoğlu(5)
Günoğlu	Kabızoğlu	Kasmukçuoğlu(2)
Gürcüoğlu	Kabiroğlu	Kastil(?)oğlu
Habiboğlu	Kabukoğlu	Kavaklıoğlu
HacıAhmedoğlu(4)	Kaçanoğlu	Kavasoğlu(2)
HacıHüseyinEfendioğlu	Kaderoğlu	Kayaşoğlu(2)
HacıMonlakarındaşı	KadıBekiroğlu	Kayıkçioğlu
HacıÖmer	Kadioğlu(2)	Kaymakoğlu
HacıVelioglu	Kadirhafidi	Kazıoğlu(4)
Hacıoğlu(12)	Kadiroğlu(3)	Kazıkoğlu
Haçooğlu	Kadiretinoğlu	Keçilioğlu(2)
Hadiroğlu	Kahvecininioğlu	KelAhmedoğlu
HalilBeyoğlu	Kahyaoğlu	KelAlioğlu
Haliloğlu(9)	Kâkükoğlu	KelBekiroğlu(2)
Halilinzevcesi	Kalecioğlu	KelHasanoğlu
Hamaloğlu(2)	Kalenderoğlu	KelHüseyinoğlu(3)
Hamidoğlu	Kalıncaoğlu	Kelİbrahimioğlu
Hamidyetimi	Kamçioğludamadı	KelMehmedoğlu(2)
Hamzakarındaşı	Kanberoğlu(2)	KelMusaoğlu
Hamzaoğlu(2)	Kanboğoğlu	Keloğlu
HasanAğahafidi	Kancaoğlu(2)	KelÖmeroğlu
HasanAğaoğlu	KanlıMustafaoğlu	Keleşoğlu
Hasanoğlu(13)	KaraAhmedoğlu	KelleliHasanoğlu
Hatiboğlu(5)	KaraAlioğlu(4)	Kellioğlu
Haydaroğlu(2)	KaraBacakoğlu(2)	Kenanoğlu
Hayrioğlu	KaraBekiroğlu(2)	Kerimoğlu(2)
Haziroğlu(3)	KaraBudakoğlu	Kesenoğlu
Heblib(?)karındaşı	KaraDeveoğlu(2)	Kimkoğlu
Hevaoglu	KaraGözoğlu(2)	KırAlioğlu
Hezeoğlu	KaraHaliloğlu	KırMusahafidi
Heziroğlu	KaraHasanoğlu(3)	KırMustafaoğlu
Hidrooğlu	KaraHüseyinoğlu(2)	Kırcaoğlu
Hızarcıoğlu	Karaİbrahimioğlu	Kırdioğlu
HilOğlu	Karaİmamoğlu	Kırkİbrahimioğlu
Himmetoğlu(3)	KaraKeşoğlu	Kiziroğlu(6)
Hopuloğlu	KaraKoçoğlu(3)	Kocaoğlanoğlu
Huzuroğlu	KaraMehmedhafidi	Kocaoğlu(3)
Hüdayeroğlu	Karamehmedoğlu(5)	Kocukkarındaşı
HüseyinBeyoğlu	KaraMustafaoğlu	Konukoğlu
Hüseyinoğlu(16)	KaraNebioğlu	Kostanoğlu
Hüsnüoğlu(2)	Karaoğlaninoğlu	Koyunoğlu(2)
İbişoğlu(5)	Karaoğlu	Köklüoğlu
İbrahimioğlu(14)	KaraOsmanoğlu(4)	Kömürcüoğlu
İkizoğlu	KaraÖmeroğlu(3)	KömürlüAbbasoğlu
İlyasoğlu	KaraSüleymanoğlu	KömürlüHüseyinoğlu
İmamBekiroğlu	KaraTağanoğlu	KömürlüMustafaoğlu
İmamkarındaşı(28)	KaraTimuroğlu	Kömüşoğlu
İmamoğlu	KaraVelioglu(4)	KörHasanoğlu(3)

Körİbrahimoğlu	Midisoğlu	Sağiroğlu
KörMehmedoğlu(3)	Mineoğlu	SağmalKocaoğlu
KörMehmedoğluyetimi	Mirzaoğlu	Sakinoğlu
Köroğlanınoğlu	Mollaİbrahimhafidi	Sakuroğlu
Koroğlu(6)	Mollaİbrahimtorunu	Salihoğlu(3)
KörOsmanoğlu	MollaMehmedoğlu	Samedoğlu(3)
KörÖmeroğlu(7)	MollaMustafaoğlu	Sancakdaroğlu(2)
KöseBekiroğlu	Mollaoğlu(3)	Saracoğlu(3)
KöseHaliloğlu	MollaOsmanoğlu	SarıAlioğlu(3)
KöseHasanoğlu	MollaÖmeroğlu	SarıHalisoglu(2)
Köseİbişoğlu	Muhaciroğlu	SarıHüseyinoğlu
Köseoğlu(2)	Muhammedhafidi	SarıMustafaoğlu
KöseÖmeroğlu(3)	Muhammedoğlu	Sarımsakoğlu
Kuloğlu(2)	Muhtar-iEvvelAhmedoğlu	Sebeboğlu
KulÖmeroğlu	Muhtar-iEvvelAyazoğlu	Seffetoğlu
Kulakoğlu(2)	Muhtar-iEvvelKalelili	Sefiroğlu(2)
Kulhisaroğlu	Hasanoğlu	Selamoğlu
Kurtoğlu	Muhtar-iEvvelMemişoğlu	Selimoğlu(4)
Kurtlapalıoğlu(2)	Muhtar-ıSaniCamgözoğlu	Serçelioğlu(2)
KuruHüseyinoğlu	Muhtar-ıSaniÇukadaroğlu	Seyyahoğlu
KüçükAlioğlu	Muhtar-ıSaniEmiroğlu	Seyyidoğlu(2)
KüçükMehmedoğlu(2)	Muhtar-ıSani İmamoğlu	Seyyidhanoglu
KüçükMustafaoğlu	Muhtar-ıSani Kocaoğlu	SıddıkAlioğlu
Küçükoğlu	Muradoğlu	Sırçaoğlu
Kürdoğlu(3)	Murtazaoglu(2)	Sinanoğlu
Kürkoğlu	Musaoğlu(6)	Siyahioğlu(2)
KürtAlioğlu	Musluoğlu	Sofuoğlu(8)
KürtHasanoğlu	MustafaKethüdaoğlu	Solakoğlu(3)
KürtHüseyinoğlu	Mustafaoğlu(6)	Sucuoğlu
Kürtİsmailoğlu	Muzuroğlu(2)	Sufioğlu(2)
KürtMehmedoğlu	Müezzinoğlu(2)	Suroğlu(2)
Kürtoğlu(3)	Nasırlioğlu(2)	SüleymanKethüdaoğlu
Kürtoğlu(3)	Nasifoğlu(2)	Süleymanoğlu(11)
KürtOsmanoğlu	Nasuhoglu(4)	Süleymanoğluyetimi
KürtOsmanoğlu(2)	Nebioğlu(3)	Sülükoğlu(2)
Kütükoğlu	Nihadoğlu	Şahinoğlu
Latifoğlu	NurKemaloğlu	Şakiroğlu
Lazoğlu(2)	Ortabaşoğlu	Şatiroğlu(2)
LazOsmanoğlu	OrtakçıMakulesinden	Şaviloğlu
MahmudAğaoğlu	Oruçoğlu	Şehirlioğlu
Mahmudoğlu(5)	OsmanBeyoğlu	Şehroğludamadı
Mahmudunehli	OsmanKahyaoğlu	Şekeroğlu
Maksudoğlu(3)	Osmankerimesi	Şemsoğlu(2)
Mamooğlu	Osmanoğlu(13)	ŞeyhOsmanoğlu(2)
Mansuroğlu(2)	ÖküzAlioğlu	Şişkoğlu
Manuşoğlu	Öküzoğlu	Şişlioğlu
Matooğlu	ÖmerBeyoğlu	Taciroğlu(3)
Matuşoğlu	Ömeroğlu(16)	Taliboğlu
Mavişoğlu	Paçaoğlu	TaşTemüroğlu
Me'muroğlu	Palukoğlu	Taşcıoğlu
MehmedKethüdaoğlu	PaşaBekiroğlu	Tataroğlu(5)
Mehmedoğlu(12)	Penliyan(?)oğlu	TatarOsmanoğlu
Memişoğlu(3)	Peyceoglu(2)	Tatooğlu
Menziloğlu	Piroğlu	Tekkelioğlu
Meriloğlu	Receboğlu(2)	Tekkenişinoğlu(2)
Merredoğlu(2)	Resuloğlu(2)	Temürcüoğlu(3)

Tenziloğlu(2)	Tütüncüoğlu	Velioğlu(11)
Timuroğlu	UmurAhmedoğlu	Velinin
Tokmakoğlu	Urukoğlu(2)	Venkoğlu
TopalAbdulrahmanoğlu	UzunAbdullahoğlu	Veyselöğlü
TopalAyvaloğlu	UzunAlioğludamadı	Yağmuroğlü
TopalMemükoğlü	UzunHasanoğlü	Yakuboğlü(5)
Topaloğlü(2)	UzunHesoğlü	YarımAğaoğlü
TopalOsmanoğlü(2)	UzunKaraoğlühalilesi	Yavaşoğlü
TopalÖmeroğlü	UzunMustafaoğlü	YeniMehmedoğlü
TopalReceboğlü	Uzunoğlaninoğlü	Yetimoğlü
Topuzoğlü	Uzunoğlü	YigenYüzbaşioğlü(2)
Toramanoğlü	UzunÖmeroğlü(2)	Yumakhafidi
TorosuluBekiroğlü	UzunluSüleyman	Yusuföğlü(6)
TorunAlioğlü	Vabi(?)oğlü(2)	ZaimAğamahdumi
Torunoğlü(4)	Vahaboğlü	ZarifMehmedoğlü
Tozluoğlununoğlü	Vanlioğlü	ZobuÖmeroğlü
Turanöğlü	Vebadüşmanoğlü	Zulmoğlü
Türkmanabaloğlü	VeliKethüdaoğlü	Zülfikaroğlü

Yukarıdaki tabloda, hane reislerinin kimliğini belirleyen isimlerden bazılarının birden fazla geçiyor olması dikkati çekmektedir. Bunların başında 28 kişiyle İmamkarındaşı geliyor. Bunu takiben 17 kişiyle Alioğlü, 16'şar kişiyle Ahmedoğlü, Ömeroğlü, Hüseyinoğlü, 15 kişiyle Emiroğlü, 14'er kişiyle İsmailoğlü, İbrahimoğlü, 13'er kişiyle Osmanoğlü, Bekiroğlü, Hasanoğlü, 12'şer kişiyle, Mehmedoğlü, Hacıoğlü, Çavuşoğlü ve 11'er kişiyle Süleymanoğlü, Abbasoğlü ve Velioğlü gelmektedir. Tıpkı hane reislerine ait isimlerde olduğu gibi, aile reisine ait isimlerde de dini karakterler ağır basmaktadır. Yine Hz. Muhammed'in isminin kökünden gelen "Mehmed" ismi, diğer Peygamberlere ait isimler ve 4 Halife isimleri sıklıkla geçen isimlerdir. Yine tabloya bakıldığında, aynı olan isimleri ayırt etmede, unvan ve/veya lâkap kullanımı dışında başka bir yöntemin daha kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntem aynı olan ismin başına "diğer" kelimesi eklenmek suretiyle kullanılmıştır. Örn. "diğer Çavuşoğlü, diğer Hamaloğlü, diğer Hatiboğlü, diğer Karakoçoğlü, diğer Kazıoğlü, diğer Muradoğlü, diğer Sağıroğlü, diğer Topuzoğlü, diğer Yakuboğlü" gibi. Tahmin edileceği gibi, bu önlem aynı köy içinde olan, aynı isimler için kullanılmıştır zira farklı köylerde ki isimlerin karışması gibi bir problem yaşanmamaktadır. Tabloda bundan başka birde isim olmadan aile ifade edildiği görülmektedir: "ortakçı makulesinden" gibi.

Aile isimlerini gösteren bu tabloda yine birçok lâkap ve unvana rastlanmıştır. Bunlar gruplandırıldığında kişisel özellik ve durum bildiren lâkaplar olarak:

ağzıbüyük, gözübüyük, güççük, burun, arap, bacaksız, bıçak, bodur, boz, çolak, camkızak, çil, çalkazan, çaylak, deli, derbeder, dana, danabaş, dipcik, düğün, garib, hacı, ikiz, kaba, kabak, kalınca, kanca, kamçı, kara, karabacak, karagöz, karakoç, karakeş, kör, köse, kel, kır, kabız, kömürlü, karabaş, kulak, kul, kurt, kuru, kürk, nur, ortabaş, öküz, paça, sağmal, sarı, sülük, şişko, taş, topal, tokmak, topuz, uzun, zarif, siyahî, solak, gün, gök, dalkıran bulunmaktadır.

Meslek bildiren lâkaplar içerisinde: kâhya, kızir, çırak, bostancı, camcı, çarıkçı, çavuş, çifligan, çiftçibaş, çoban, danacı, davarcı, dırmakçı, duzlacı, dükkâncı, eskici, gazzaz, hamal, hızarıcı, imam, kabakçı, kahveci, kaleci, kasab, kayıkçı, kömürcü, seyyah, tütüncü, ortakçı, saraç, sefir, sucu, taşçı, tekkenişin, memur, müezzin, muhtar/evvel/sani geçmektedir. Bunlar dışında Boşnak, Gürcü, Kürt, Laz, Muhacir, Tatar gibi etnik köken bildiren ve Serce’li, Torosu’lu ve şehirli gibi memleket belirten lâkaplar da bulunmaktadır. Ayrıca lâkapların, kimi zaman ismin yerine “Köse oğlu”, kimi zaman ise ismin yanına “Köse Ömer oğlu” kullanıldığı da görülmektedir. Bunlardan başka; ağa, bey, kethüda olarak üç çeşitte unvan kullanılmıştır.

3.2. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler

Gayr-ı Müslim hane reislerinin ailelerini ifade için kullanılan isimler, aşağıda verilen tabloda daha açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 16. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Ailelerini İfade Eden İsimler ve Tekrar Sıklıkları

Agoboğlu(5)	Atanoğlu	Bilinoğlu(2)
Ağannisoğlu	Atronoğlu	Biratoğlu
Alasoğlu	Avanisoğlu	Birnokoğlu
Almasoğlu	Avidoğlu(2)	Bodozoğlu
Alsacoğlu	Azaroğlu	Bogosoğlu(2)
Altunoğlu	Babonoğlu(3)	Bozoğlu
Anasoğlu	Badinoğlu	Bufusoğlu
Andonoğlu(2)	Bakacoroğlu	Buyonoğlu
Anuşoğlu	Baloğlu(4)	Buzağıcıoğlu
Arapiloğlu	Balakoğlu (2)	Cıblakoğlu(2)
Armağanoğlu(3)	Balvanoğlu	Ciridoğlu
Armanakoğlu	Baroboğlu	Cornatoğlu
Artintorunu	Basırcıoğlu	Çaloğlu
Arunoğlu	Bayosoğlu	Çamaoğlu
Asadoğlu	Bekmazoğlu(2)	Çapkonoğlu
Aşlaroğlu	Bermanoğlu(2)	Çarioğlu

Çarikoğlu	KaraGözoğlu	Mazmanoğlu
Çeşimoğlu	KaraHaçikoğlu	Mefaloğlu
ÇiftçibaşıMerkadoğlu	KaraKızıoğlu(2)	Melanoğlu
Çiftçibaşıoğlu	Karabaşoğlu(3)	Mencallıoğlu(2)
Çimoğlu	Karabetoğlu(2)	Menhiroğlu
Çirozoğlu	Karadizoğlu	Meritoğlu
Çivioğlu	Karakostorunu(2)	Merkosoğlu
Çobanoğlu(2)	Karonoğlu	Miradoğlu
Çobuoğlu	Kasparoğlu(2)	Mihailoğlu(6)
Dahanoğlu(2)	KelHaçukoğlu	Minahioğlu
Dekinoğlu	KelKalokoğlu	Minasoğlu(3)
Deksizoğlu	KelOhanoğlu	Mindisoğlu
DeliHaşmanKarındaşı	Kerkörd oğlu	Miirakisoğlu
DeliOhanoğlu	Keşirhafidi	Mirizoğlu
DeliSehakoğlu	Keşiroğlu(2)	Mizakoğlu
DeliTavitoğlu	Keşişhafidi	Mortadoğlu(2)
Dellioğlu	Keşişoğlu(24)	Mortavidoğlu
Demircioğlu	KeşişTorunu(2)	Mosioğlu
Derbaboğlu	Keşmanoğlu(2)	Muğdisoğlu(3)
Derinoğlu	Kirakosoğlu	MuhbirNamDemircioğlu
DiğerHaşmanoğlu(2)	Kıraloğlu(4)	Muhtar-ıEvvelKocaoğlu
DiğerKilişonoğlu	Kısırcuoğlu(4)	Muhtar-ıSaniBasırcıoğlu
DiğerMuradcıoğlu	Kilişonoğlu(2)	Muradoğlu(4)
DiğerTemürcüoğlu	Kirkoroğlu(6)	Muradcıoğlu(4)
DiğerTopaloğlu	Kişoğlu	Muşmuloğlu
Drasoğlu(2)	Kiziroğlu(3)	Muşuloğlu
Dulduroğlu	Kocaoğlu	Müşküloğlu
Duniloğlu	Kocamanoğlu	Nakasoğlu
Düsturoğlu(4)	Kodozoğlu(3)	Nakisoğlu
Ebrimoğlu	Kokasoğlu	Nazlıoğlu
EskiKeşişinoğlu	Koncaoğlu	Odinoğlu
Gökoğlu	Koroşoğlu	Ovinoğlu(2)
Kürtoğlu	Kökesoğlu	Palukoğlu
Gürgenoğlu(4)	Köroğlu	Panosoğlu
Haçduroğlu	Körköcekoğlu	Patonoğlu
Haçikoğlu(2)	Körlinoğlu(2)	Patosoğlu
Hamparoğlu	Körpeloğlu	Payeloğlu
Hanudaroğlu	Köseoğlu(3)	Pilibosoğlu
Haşmanoğlu(4)	Köşkeroğlu	Piranoğlu
Herkeşoğlu	Küloğlu	Pizonoğlu
HomanKeşişoğlu	Lefiroğlu(2)	Plonoğlu
İdaloğlu	Leflefoğlu(2)	Poladoğlu
İlanoğlu	Lusadikoğlu	Poşaoğlu(3)
İrahioğlu	Madedoğlu	Pulonoğlu(2)
İsaoğlu	Madooğlu	Ramozoğlu
KabaSakaloğlu(3)	Madonoğlu	Rumoğlu
Kabukoğlu	Mahabedoğlu(2)	Sacışoğlu
Kaçoroğlu	Malkonoğlu	Sahişoğlu
Kahyaoğlu	Manokiloğlu	SakisMatosoğlu
Kakosoğlu	Mardinoğlu	Saraboğlu
Kakosıroğlu	Markadoğlu(4)	SarıKeşişoğlu
Kalaycıoğlu(2)	Markaroğlu	SarıMatonoğlu
Kalokoğlu	Masoğlu	SarıOğlanoğlu
Kaluroğlu	Matosoğlu	Sarinoğlu
Kanburoğlu(2)	Mazbaronoğlu	Satosoğlu
Kancosoğlu	Mazharoğlu	Seleboğlu(2)

Serrakoğlu(2)	Tavitoğlu(2)	Yeoğlu(3)
Simonoğlu(3)	Temürcüoğlu(5)	Yelmenoğlu
Siraboğlu(6)	TopalMadooğlu	Yuvacioğlu
Sirebayaroğlu	Topaloğlu(6)	Zaharlıkoğlu
Soylemanoğlu	Topuzoğlu(2)	Zamanoğlu
Şadoğlu	Torosoglu(3)	Zaroglu
Şahinoğlu	Urbacioğlu	Zarlakoğlu
Şobunoğlu	Uzunoğlu	Zarzoroglu(2)
Taciroğlu	Vartanoğlu(3)	Zobuoğlu
Tamoğlu	Yandioğlu	Zonoğlu
Tartadoğlu	Yaroglu	Zurnacioğlu(2)
Tatosoglu	Yavuzoglu	

Tabloya bakıldığında Müslümanlarda olduğu gibi, hane reislerinin kimliğini belirleyen kişi isimlerinde, bazı isimlerin birden fazla geçiyor olması farkedilmektedir. Bunların başında 24 kişiyle Keşişoğlu geliyor. Bunu takiben 6'şar kişiyle Mihailoğlu, Topaloğlu, Kirkoroğlu ve Siraboğlu ile 5'er kişiyle Demircioğlu ve Agop/boğlu gelmektedir. Yine tabloda görüleceği gibi, Müslüman hanelerde tespit edilen ismi aynı olan kişileri ayırt etmede unvan ve/veya lâkap kullanımı dışında geliştirilen diğer yöntemin burada da kullanıldığını görmekteyiz. Bu yöntem aynı olan ismin başına "diğer" kelimesi eklenmesi idi. Örn. "Diğer Haşmanoğlu, Diğer Kilişonoğlu, Diğer Muradcioğlu, Diğer Temürcüoğlu, Diğer Topaloğlu". Bu yöntemin gayr-ı Müslimlerdeki kullanılışı bu şekildedir. Bu önlem burada da aynı köy içinde olan, aynı isimler için kullanılmıştır zira burada da farklı köylerde ki isimlerin karışması gibi bir problem yaşanmamaktadır.

Gayr-ı Müslimlerde aile isimlerini gösteren bu tabloda yine birçok lâkap ve unvana rastlanmıştır. Lâkaplar gruplandırıldığında kişisel özellik ve durum bildiren lâkaplar olarak: çıblak, çarık, çiroz, çivi, deli, kabasakal, kanbur, karagöz, karakız, karabaş, kel, koca, kocaman, kör, köse, kül, muhbir, sarı, topal, topuz, uzun, zarzor bulunmaktadır.

Meslek bildiren lâkaplar içerisinde: buzağıcı, kâhya, kızır, keşiş, çiftlikçibaşı, çoban, tacir, demirci, urbacı, zurnacı, kalaycı, eski keşiş, muhtar/evvel/sani geçmektedir. Bunlar dışında Kürt, Rum gibi etnik köken bildiren lâkaplar da bulunmaktadır. Lâkaplar da tabloda da görüleceği üzere, kimi zaman ismin yerine "Çiftçibaşıoğlu", kimi zaman ise ismin yanına "Çiftçibaşı

Merkadoğlu” kullanılmıştır. Bunun dışında gayr-ı Müslimlerin aile isimlerinde herhangi bir lâkaba rastlanmamıştır.

4. Hane Reislerinin Akrabalık Derecelendirmeleri

Hafik temettuât defterlerinde hane reislerinin isimlerinin; önce kimlik belirten kişinin ismi ve varsa unvan ya da lâkabı, sonra yakınlık derecesi ve en sonda da kişinin ismi ve varsa unvan ya da lâkabı şeklinde ifade edildiğinden bahsedilmiştir. Bu kısımda yakınlık dereceleri üzerinde durulacaktır.

4.1. Müslümanlarda Akrabalık Derecelendirmeleri

Müslümanlarda kimlik, ekseriyetle baba ismi ve ardından “oğlu” şeklindedir. Bu bazen hafidi, kardeşi, torunu, mahdumu, damadı, amcası, ehli, makulesi, yetimi, babalığı veya oğlunun damadı şeklini almıştır. Kadınlar içinse; halilesi, zevcesi, kerimesi şeklinde olmuştur. Tüm bu isimler kimi zaman ise ailesi belirtilmeden yalnızca kendi ismi yazılarak kaydedilmiştir.

Tablo 17. Müslümanlarda Akrabalık Derecelendirmeleri

Yakınlık Derecesi	Adet	Oran %
Yalnızca Kendi İsmi	128	9,2
Oğlu	1208	87,3
Hafidi	9	0,6
Kardeşi	14	1
Halilesi	3	0,2
Yetimi	5	0,3
Babalığı	1	0,07
Torunu	5	0,3
Mahdumu	1	0,07
Damadı	3	0,2
Zevcesi	1	0,07
Kerimesi	1	0,07
Ehli	1	0,07
Amcası	1	0,07
Makulesi	1	0,07
Oğlunun damadı	1	0,07
TOPLAM	1383	100

Tabloya göre, 1383 Müslüman hanenin yakınlık derecelerinde ilk sırayı; 1208 kişiyle “oğlu” olarak ifade edilen isimler almıştır. Bunların oranı %87,3’tür. Akabinde; 128 kişi ve %9,2’lik oranla yalnızca kişinin kendi ismi geçen haneler,

14 kişi ve %1’lik oranla “kardeşi”, 9 kişi ve %0,6’lık oranla “hafidi”, 5’er kişi ve %0,3’lük oranla “yetimi” ile “torunu”, 3’er kişi ve %0,2’lik oranla “damadı” ile “halilesi”, 1’er kişi ve %0,07’lik oranla “babalığı”, “mahdumu”, “zewcesi”, “kerimesi”, “ehli”, “amcası”, “makulesi” ile “oğlunun damadı” gelmektedir. Görüldüğü gibi Hafik’te isim ifade ve ayrımlarında genel olarak bilinen “oğlu” ifadesinden daha farklı ifadeler de kullanılmıştır.

4.2. Gayr-ı Müslimlerde Akrabalık Derecelendirmeleri

Gayr-ı Müslimlerde de Müslüman hanelerde olduğu gibi, kimlik ifadesi çoğunlukla baba ismi ve ardından gelen “oğlu” şeklinde olup, bu bazen de hafidi, kardeşi, torunu şeklini almış ve bu isimler kimi zamanda ailesi belirtilmeden, yalnızca kendi ismi yazılarak kaydedilmiştir. Gayr-ı Müslim hanelerde rastlanan 1 adet kadın hane reisinde ise daha öncede bahsedildiği üzere yalnızca kişinin kendi ismi kullanılmıştır.

Tablo 18. Gayr-ı Müslimlerde Akrabalık Derecelendirmeleri

Yakınlık Derecesi	Adet	Oran %
Yalnızca Kendi İsmi	32	7,4
Oğlu	396	91,6
Hafidi	2	0,4
Torunu	1	0,2
Kardeşi	1	0,2
TOPLAM →	432	100

Tabloya göre, 432 gayr-ı Müslim hanenin yakınlık derecelerinde ilk sırayı; 396 kişiyle “oğlu” olarak ifade edilen isimler almıştır. Bunların oranı %91,6’dır. Akabinde; 32 kişi ve %7,4’lük oranla yalnızca kişinin kendi ismi geçen haneler, 2 kişi ve %0,4’lük oranla “hafidi”, 1’er kişi ve %0,2’lik oranla “torunu” ve “kardeşi” gelmektedir. Görüldüğü gibi Müslümanlarda kullanılan halilesi, yetimi, babalığı, mahdumu, damadı, zewcesi, kerimesi, ehli, amcası, makulesi ve oğlunun damadı, kadın ve hatun ifadeleri gayr-ı Müslimlerde bulunmamaktadır.

C. HANE REİSLERİNİN MESLEKLERİ

Temettuât defterlerinin sosyal ve iktisadi katkılarından bir diğeri de kuşkusuz incelenen bölgedeki halkın meslekleridir. Bu kısımda, Hafik köylerindeki meslek ve meslek gelirleri sayesinde, Hafik'te 1844-45 yıllarında ki iş kolları ve yaygınlığı, iş gücü dağılımı, hangi mesleğin sahibine ne kadar gelir getirdiği ve toplam meslek gelirinin toplam temettuâta oranı hakkında çıkarımlarda bulunulacaktır. İncelenen bölge ve elde edilen rakamlar küçük bir yerleşim yerine ait olsa da Müslim ve gayr-ı Müslim ahalinin mesleki yapılanmasını az da olsa yansıtabacaktır.

Temettuât defterlerinde meslekler ve gelirleri, tarla ve hayvanlardan elde edilen gelirin hemen altına, meslek gelirinin sahibinin kim olduğu, adı, mesleği ve meslek geliri kuruluş olarak yazıldıktan sonra toplam temettuâta eklenmiştir. Burada meslekler fonksiyonlarına göre gruplandırılmıştır. Bunlar; tarım ve hayvancılığa dayanan, hizmet üreten, fiziksel güce dayanan, ticarete dayanan, kamuya dayanan ve mal üreten mesleklerdir. Bunlardan başka “belirtilmeyen” ve “fakirler” sınıfı bulunmakta ve toplam meslek çeşidi 8 tür olmaktadır. Mesleklerin ayrıştırılmasını sağlayacak olan bu sınıfların toplam kazançları Müslüman ve gayr-ı Müslim ayrımında tablolar ile incelenecektir.

Tablo 19. Meslek Gruplarının Gelirleri ve Toplam Temettuâta Payları

MESLEK GRUPLARI	MÜSLÜMAN HANELERDE TOPLAM MESLEK GELİRİ (Kuruluş)	MÜSLÜMAN HANELERİN MESLEK GELİRİNİN TOPLAM TEMETTUÂTTA PAYI %	GAYR-İ MÜSLİM HANELERDE TOPLAM MESLEK GELİRİ (Kuruluş)	GAYR-İ MÜSLİM HANELERİN MESLEK GELİRİNİN TOPLAM TEMETTUÂTTA PAYI %
Tarım ve Hayvancılık	3531	3,48	1621,5	0,89
Hizmet Üreten	22465	22,17	9520	5,28
Fiziksel Güce Dayanan	57307,5	56,56	116463	64,62
Ticarete Dayanan	10681,5	10,54	43062	23,89
Kamu hizmeti gören	4527	4,46	4642	2,57
Mal Üreten	1757	1,73	3730	2,06
Belirtilmeyen	1046	1,03	4875	2,70

Tabloda da görüldüğü gibi, Müslüman hanelerde en fazla paya sahip meslek grubu fiziksel güce dayanan mesleklerdir. Bunu takiben (pay sırasına göre) hizmet üreten meslekler, ticarete dayanan meslekler, kamu hizmeti gören meslekler, tarım ve hayvancılığa dayanan meslekler, mal üretimine dayanan meslekler ve belirtilmeyen meslekler gelmektedir. Gayr-ı Müslim hanelerde de durum aynı olup en fazla pay, fiziksel güce dayanan mesleklerdir. Bunu (pay sırasıyla) ticarete dayanan meslekler, hizmet üreten meslekler, belirtilmeyen meslekler, kamu hizmeti gören meslekler, mal üretimine dayanan meslekler, tarım ve hayvancılığa dayanan meslekler izlemektedir. Hafık'te Müslüman ve gayr-ı Müslimlerin mensup olduğu mesleklerin bir kısmı ortak, bir kısmı ise farklıdır. Bu kısımda Müslümanlar ile gayr-ı Müslimlerin ortak ve farklı olan mesleklerini, bir tablo yardımıyla kısaca özetlemeyi uygun ve yeterli gördük.

Tablo 20. Müslim - Gayr-ı Müslimlerin Ortak ve Farklı Meslekleri

YALNIZCA MÜSLÜMANLARDA ADI GEÇEN MESLEKLER	HER İKİSİNDE DE ORTAK OLAN MESLEKLER	YALNIZCA GAYR-I MÜSLİMLERDE ADI GEÇEN MESLEKLER
Tımarlı Zabıt	Hamallık	İstanbul'da Dülgerlik
Natırlık	İstanbul'da Hamallık	Eskicilik
İstanbul'da Natırlık	İstanbul'da Hamamcı	Kâhyalık
Bursa'da Ticaret	Irgatlık	İstanbul'da Amelelik
Sığır Çobanı	İstanbul'da Eskicilik	İstanbul'da
Tersane-i Amire'de Odacılık	İstanbul'da Tellaklık	İstanbul'da Yükçülük
Katır Çobanı	İstanbul'da Kiracılık	İstanbul'da Hamam Niyâşesi(?)
İstanbul'da Odacılık	İstanbul'da Ticaret	İstanbul'da Kılacılık(?)
İstanbul'da Kahvecilik	İstanbul'da Külhancılık	İstanbul'da Hamalbaşılık
Zurnacılık	İstanbul'da Niyâşe(?) Ticareti	Ferraşlık
Katır Kiracılığı	Sair Ticareti	İstanbul'da Hizmetkârlık
Bakırcılık	Demircilik	Ticaret Zuhurâtı
Davar Çobanlığı	Çobanlık	Sürümcülük
Ticaret	Ağnam Çobanlığı	Semerci
Beygir Kiracılığı	Amelelik	Araba Tekerciliği
Harmancılık	Değirmencilik	İstanbul'da Demircilik
Müstecir	Hizmetkâr	Berberlik
Setrci	Azablık	Ağnamla Meşgul
Ağnam Ticareti	Kizirlik	Kömürcülük
Bostancılık	Kuzu Çobanlığı	İstanbul'da Eskici Ameleliği
Yük Katırcılığı	Belirtilmemiş meslekler	Değirmen Ameleliği
Merkebcilik		Keşişlik
İmamlık		Tellak
Davar Alışverişi		Tellak Çırağı
Mahalle Ticareti		Ruhban

Hatab Müsteciri		Öküz Çobanlığı
İstanbul'da Arabacılık		İstanbul'da Odun Ticareti
Dana Çobanlığı		Tosun Çobanlığı
Tuzlacılık		
Muhtarlık		
Fakirler		

Görüldüğü gibi, Müslümanlarda 51, gayr-ı Müslimlerde 49 çeşit meslek bulunmaktadır. Bunlardan 21 tanesi her ikisinde de ortaktır. Farklı olan mesleklere bakıldığında, kapsam olarak bir fark olmadığı göze çarpmaktadır. Bu meslekler yine çobanlık, hizmetçilik, ticaret, tarım ve hayvancılık, mal üreten, kamuda görevli vb. gibi sınıflandırılabilirler. Ancak dikkat çekici husus; köyler içerisinde semercilik, tekercilik, berberlik, tellaklık ve kömürcülüğün yalnızca gayr-ı Müslimler; yine köyler içerisinde setrcilik, bakırcılık, müstecirlik, bostancılık, merkebcilik ve harmancılığın ise yalnızca Müslümanlar tarafından yapılıyor olmasıdır. Buradan da ahalinin ihtiyaç duyduğunda birbirlerine başvurdukları akla gelmektedir ki bu da, ahalinin bütünlük içerisinde yaşadığı ve birbirlerinin ihtiyaçlarına cevap verdiklerini göstermektedir.

Defterlerde mesleğin ne olduğu belirtilmeden gelirinin yazıldığı durumlara hem Müslüman hanelerde hem de gayr-ı Müslim hanelerde rastlanmaktadır. Bu gelirler “belirtilmemiş” adıyla kullanılmıştır. Bundan başka, tabloya bakıldığında Müslüman hanelerde fakir adıyla kayıtlı olan haneler, gayr-ı Müslim hanelerde olmamaktadır. Meslekler türüne ve meslek gelirinin sahibine göre gruplandırılarak incelenecektir. Mesleklerin kişi başına kazançları, ele alınan mesleğin toplam gelirinin, o mesleği yapan kişi sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir. Bu kişiler, meslekler ve kazançları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

1. Müslüman Hane Reislerinin Meslekleri

Hafik'e ait temettuât defterlerinde Müslüman hane reislerine ait biri belirtilmemiş 51 çeşit meslek ve yine biri belirtilmemiş 8 çeşit meslek sahibi tespit edilmiştir.

Tablo 21. Müslüman Hane Reislerinin Meslekleri

MESLEK SAHİBİ	MESLEK GRUBU	MESLEK	HANE SAYISI	KİŞİ SAYISI	TOPLAM MESLEK GELİRİ (Kuruş)	ORTALAMA ⁴¹ (Kuruş)
Kendisi	Fiziki Güce Dayalı	Ağnam Otlatma / Çobanlığı	11	11	2784	253
		Dana Çobanlığı	4	4	593	148
		Kuzu Çobanlığı	3	3	470	157
		Davar Çobanlığı	1	1	350	350
		Sığır Çobanlığı	8	8	1385,5	173
		Katır Çobanlığı	1	1	450	450
		Çobanlık	72	72	17719	246
		Hizmetkârlık	9	11	2310	210
		İrgatlık	1	1	380	380
		Amelelik	2	2	450	225
		Hamallık	2	2	900	450
		İstanbul'da Hamallık	18	18	7594	422
		İstanbul'da Külhancılık	1	1	300	300
		Natırlık	1	1	500	500
		İstanbul'da Natırlık	1	1	200	200
		İstanbul'da Hamamcılık	1	1	440	440
	Kamu	İmam	8	8	1825	228
		Kızirlik	8	8	1572	197
		Muhtarlık	2	2	280	140
	Tarım ve Hay.	Bostancılık	1	1	300	300
		Değirmencilik	2	2	449	225
		Merkebcilik	9	9	2350	261
		Tuzlacılık	2	2	332	166
	Hizmet Üreten	Müstecir	1	1	100	100
		Hatab Müsteciri	1	1	200	200
		Azablık	14	14	2705	193
		Tersane-i Amirede Odacı	2	2	1000	500
		Kiracılık	3	3	1050	350
		Beygir Kiracılığı	1	1	100	100
		Yük Katırcılığı	1	1	300	300
		Katır Kiracılığı	39	39	13350	342
	Ticarete Dayalı	Mahalle Ticareti	1	1	200	200
		Ticaret	2	2	630	315
		İstanbul'da Ticaret	7	7	1894	271
		Bursa'da Ticaret	1	1	500	500
		Sair Ticareti	10	10	2833,5	283

⁴¹ Ortalamalarda ortaya çıkan kusurlar göz önüne alınmamış, daha net anlaşılabilmesi için en yakın tam sayıya eşitlenmiştir.

	Mal Üreten	Demircilik	1	1	247	247
		Bakırcılık	2	2	780	390
		Zurnacılık	1	1	350	350
		Setrci	1	1	100	100
	Belirtilmeyen	???	2	2	286	143
Babası	Fiziki Güce Dayalı	İstanbul'da Hamallık	1	1	500	500
Oğlu	Fiziki Güce Dayalı	Ağnam Otlatma/Çobanlığı	3	3	650	213
		Kuzu Çobanlığı	3	3	530	177
		Davar Çobanlığı	2	2	600	300
		Çobanlık	22	22	4984	227
		İstanbul'da Hamallık	8	8	2966	371
		Hizmetkârlık	3	5	740	148
		İstanbul'da Tellak	6	6	1862	310
	Kamu	Kizirlik	1	1	100	100
	Hizmet Üreten	Azablık	12	13	1330	102
		Tersane-i Amirede Odacılık	1	1	500	500
	Ticarete Dayalı	Davar Alış Verişi	1	1	200	200
		İstanbul'da Niyâşe(?) Ticareti	1	1	200	200
		İstanbul'da Ticaret	2	2	852	426
		İstanbul'da Eskicilik	1	1	360	360
		İstanbul'da Kahvecilik	1	1	350	350
	Mal Üreten	Bakırcılık	1	1	280	280
	Belirtilmeyen	???	1	1	250	250

Kardeşi	Fiziki Güce Dayalı	Ağnam Çobanlığı	2	2	634	317
		Kuzu Çobanlığı	2	2	200	100
		Dana Çobanlığı	1	1	250	250
		Sığır Çobanlığı	1	1	98	98
		Çobanlık	6	6	1561	260
		İstanbul'da Tellak	1	1	400	400
		İstanbul'da Hamallık	8	8	2950	369
	Kamu	Tımarlı Zabit	1	1	750	750
	Tarım ve Hayvancılık	Harmancılık	1	1	100	100
	Hizmet Üreten	Azablık	1	1	200	200
		Hizmetkârlık	1	1	230	230
		İstanbul'da Odacılık	1	1	400	400
		İstanbul'da Tersane-i Amirede Odacılık	2	2	800	400
	Ticarete Dayalı	Davar Alışverişi	1	1	250	250
		İstanbul'da Niyâşe(?) Ticareti	1	1	400	400
		Ağnam Ticareti	1	1	300	300
		İstanbul'da Ticaret	3	3	1312	437
Kardeş Oğlu	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	2	2	700	350
		İstanbul'da Hamallık	1	1	317	317
Amcası	Hizmet Üreten	İstanbul'da Arabacılık	1	1	200	200
	Fiziki Güce Dayalı	İstanbul'da Hamallık	1	1	400	400
Amcası Oğlu	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	1	1	140	140
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	1	1	400	400

Belirtilmeyen	???	???	2	2	510	255
Fakir	-	-	3	3	-	-

Tabloda dikkati ilk olarak, Hafik Müslümanlarının Hafik dışında çalışmaya gösterdiği rağbet dikkati çekmektedir. Hesaplamalar sonucunda İstanbul'da; 37 kişi hamallık, 13 kişi ticaret, 7 kişi tellak, 5 kişi tersane-i amirede odacılık, 2 kişi niyaşe(?) ticareti ve 1'er kişi külhancılık, natırlık, hamamcılık, eskicilik, kahvecilik, odacılık ve arabacılık yapmakta, 1 kişi ise Bursa'da ticaretle uğraştığı ortaya çıkmıştır. İstanbul'da icra edilen mesleklerin hamallık, hamam işleri ve ticaret alanlarında yoğunlaştığı fark edilmektedir. Mesleklerin Hafik ve İstanbul'da yapılma sebeplerine bakılacak olursa akla ilk gelen İstanbul'da çalışmakla daha çok kazanç elde edilme ihtimalidir. Bu ihtimali açıklığa kavuşturmak ve aynı tür işler arasında bölge farkından kaynaklanan kazanç farkını incelemek için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 22. Müslümanlarda Mesleklerin Hafik ve İstanbul'da Kişi Başına Sağladığı Kazanç Farkı

Meslek	Hafik'te Kişi Başına Kazanç (Krş.)	İstanbul'da Kişi Başına Kazanç (Krş.)	Artış (+) Düşüş (-)
Hamallık	450	397	(-)
Natırlık	500	200	(-)
Tellaklık	-	355	-
Hamamcılık	-	440	-
Ticaret	315	323	(+)
Külhancılık	-	300	-
Eskicilik	-	360	-
Odacılık	-	400	-
Niyaşe(?) Ticareti	-	300	-
Kahvecilik	-	350	-
Arabacılık	-	200	-

Görüldüğü gibi, İstanbul'da icra edilen mesleklerden yalnızca 3'ü Hafik'te de yapılmıştır. Bunlar hamallık, natırlık ve ticarettir. Bu üç meslekten de yalnızca ticaret kazancındaki artış bu mesleğin İstanbul'da yapılmasını anlaşılır hale

getirmektedir zira ticaret, nüfus ile doğru orantılı olduğu için ticarete İstanbul'un fayda getireceği aşikârdır. Fakat diğer iki meslekte Hafik daha fazla gelir sağlamıştır. Bu da işgücünün İstanbul'a taşınmasının kazançla ilgili olmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Belki de bu durum, "İstanbul'un taşı toprağı altındır" görüşünden kaynaklanmıştır. Nitekim bugünde, iş bulamayan ya da daha fazla kazanç elde etmek isteyen insanlar İstanbul'a gitmektedir. Bu durumda Hafik'teki iş gücünün İstanbul'a taşınma sebebi, büyük ihtimalle Hafik'te yaşanan işsizlik ve büyük şehirde iş bulma umudu olarak görünmektedir. Ayrıca İstanbul'da icra edilen mesleklerin genel özelliğine bakıldığında mesleklerin, özel bir eğitim veya yeteneğe değil de fiziksel güce dayalı olduğu dikkati çekiyor. Böylece Asitane'de çalışmak için fiziksel gücü yerinde olmak yetmiştir. Yine tabloya bakıldığında haneye meslek geliri sağlayanın sadece hane sahibinin kendisi olmadığı görülmektedir. Ayrıca oğlu, babası, kardeşi, kardeşinin oğlu, amcası, amcasının oğlu ve birde kime ait olduğu belirtilmeyen girdiler ile kendisi dâhil 8 farklı yakını da meslek geliri sağlamaktadır. Bu, bazen "kendisi ve oğlu", bazen "iki oğlu", bazen de "kendisi, kardeşi ve oğlu" şeklindeki kombinasyonlardan olabilmıştır. Bu katkıların miktar ve oranlarını yeni bir tablo ile gruplandırdığımızda:

Tablo 23. Müslümanlarda Aileye Kazanç Getiren Akrabalar ve Kazanç Miktarları

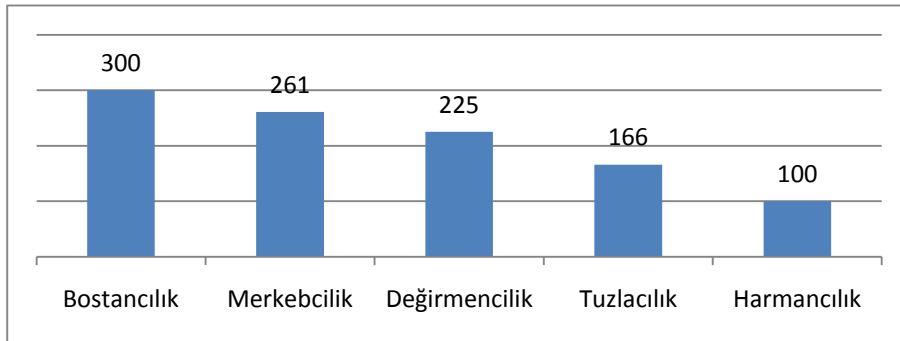
HANEYE MESLEK GELİRİ SAĞLAYAN KİŞİLER	KİŞİ SAYISI	TOPLAM MESLEK GETİRİSİ (Kuruş)	TOPLAM MESLEK GELİRİ SAĞLAYAN KİŞİLER İÇİNDEKİ PAYI %	TOPLAM MESLEK GELİRİ İÇİNDEKİ PAYI %
Kendisi	259	70.559	68,88	69,81
Babası	1	500	0,26	0,49
Oğlu	73	16.754	19,41	16,57
Kardeşi	34	10.835	9,04	10,72
Kardeşinin oğlu	3	1017	0,79	1
Amcası	2	600	0,53	0,59
Amcasının oğlu	2	540	0,53	0,53
Belirtilmeyen	2	255	0,53	0,25
TOPLAM	376	101060	100	100

Görüldüğü gibi haneye meslek geliri sağlayan kişi sıralamasında ilk sırayı, %68,88 ile hane sahibinin kendisi almaktadır. Bunu %19,41'lik oranla oğlu, üçüncü olarak ise %9,04 ile kardeşi izlemektedir. Bu durum, mesleki gelir

durumunda da değişiklik göstermeyip, ilk sırayı %69,81 ile kişinin kendisi, ikinci sırayı %16,57 ile oğlu, üçüncü olarakta %10,72 ile kardeşi almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere aile içi ilişkiler gelişmiş ve gelirler birbirlerinin hanelerine dâhil olabilmıştır. Bu noktada akla bazı soru işaretleri gelmektedir. Çünkü bu çalışmada nüfus hesaplamaları bir Osmanlı ailesinin 5 kişiden mürekkeb olduğu görüşüyle elde edilmiştir. Ancak burada haneye meslek geliri sağlayan kişilerin çeşitliliği akla ailelerin daha fazla kişiden oluşma ihtimalini getirmekte ve elde edilen nüfus sayısına daha önce sayılanların yanısıra bir gölge daha düşmektedir.

Niteliğine göre mesleklerde ilk olarak köylerin temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık grubu ele alınacaktır. Bu grupta toplam 3531 kuruş meslek getirisi, 5 çeşit meslek ve 15 kişi bulunmaktadır. Bunlar; 9 kişi ile merkebcilik, 2 kişi ile değirmencilik, 2 kişi ile tuzlacılık⁴² ve 1'er kişi ile de harmancılık ile bostancılık meslekleridir. Bu mesleklerin kişi başına kuruş olarak getirileri;

Grafik 4. Müslümanlarda Tarım-Hayvancılık Grubu Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

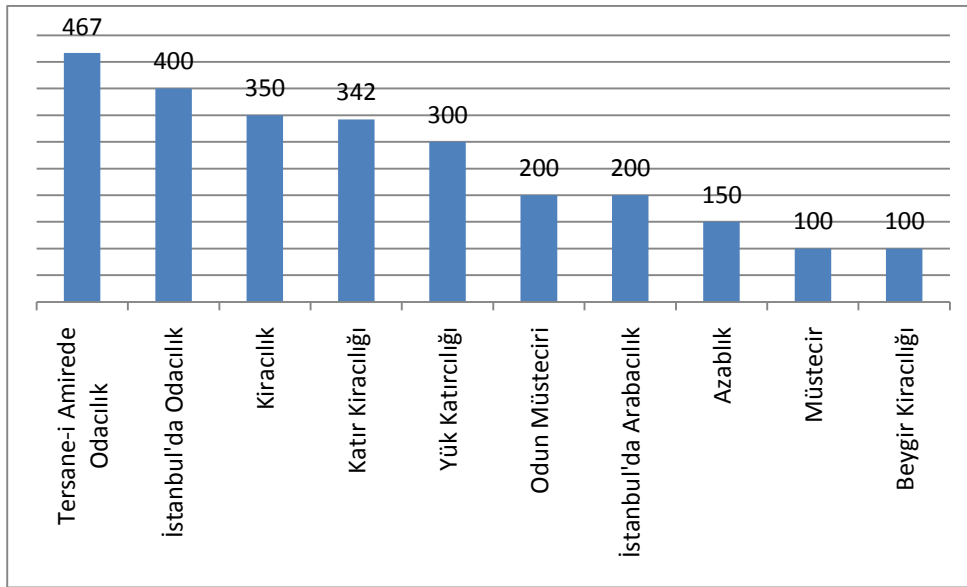
Grafikte de görüldüğü gibi tarım ve hayvancılığa dâhil mesleklerden en fazla gelire sahip olan 300 kuruşla bostancılıktır. Bunu sırasıyla; 261 kuruşla merkebcilik, 225 kuruşla değirmencilik, 166 kuruşla tuzlacılık ve 100 kuruşla harmancılık takip etmektedir. Meslek adedine, mesleği yapan kişi sayısına ve mesleğin kazancına bakıldığında tarım ve hayvancılık rağbet edilmeyen bir meslek türü olarak görölse de Hafik temettuât defterlerine dâhil 1815 haneden 3 adet olan fukara hane dışında, kalan 1812 hanenin tamamı, ya tarım, ya hayvancılık, ama ekseriyetle her ikisi ile uğraşmakta ve bu durum, tarım ve

⁴² Tuzlacılık, Tuzhisar köyünde yapılmaktadır.

hayvancılığı bir meslek olmaktan çıkmaktadır. Dolayısıyla ayrı bir meslek olarak gelir kazandıran tarım ve hayvancılık dışında, incelenen Hafik bölgesi, geçimini tarıma ve hayvancılığa borçludur.

Gruplandırıldığında, Hafik'teki meslek gruplarının başında gelen hizmet grubu mesleklerine gelindiğinde, bu grup toplam 22465 kuruşluk kazanç, 10 çeşit meslek ve 82 kişiden oluşmaktadır. Bunlar; 39 kişi ile katır kiracılığı⁴³, 28 kişi ile azablık, 5 kişi ile tersane-i amire'de odacılık, 3 kişi ile kiracılık ve hepsi 1'er kişi tarafından yapılan, müstecir, odun müsteciri, beygir kiracılığı, yük katırcılığı, İstanbul'da odacılık, İstanbul'da arabacılıktır. Bu mesleklerin kişi başına kuruş olarak getirileri ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 5. Müslümanlarda Hizmet Grubu Meslekleri ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

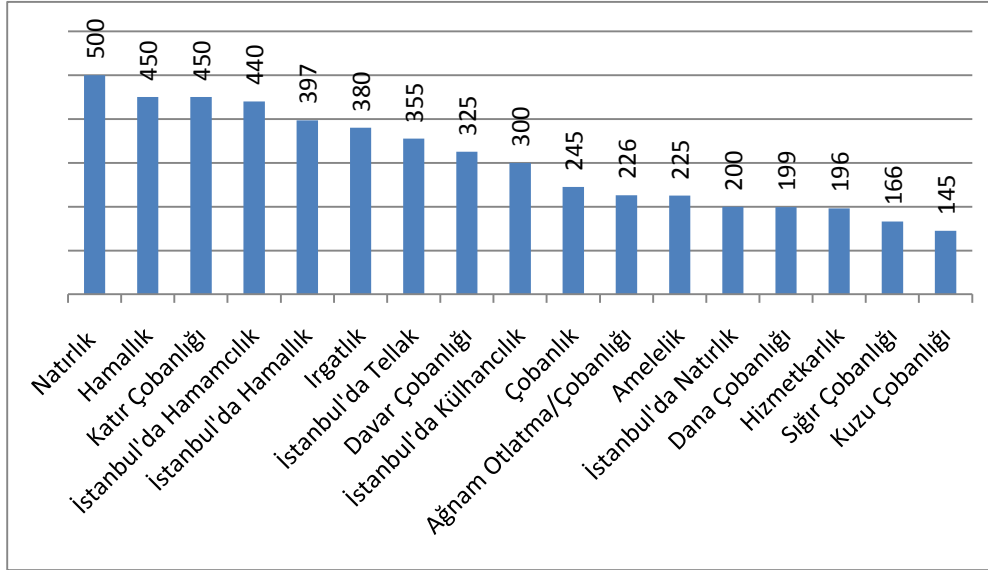

Grafiğe göre, hizmet üreten meslekler içinde en fazla kazancı 467 kuruş ile tersane-i amire'de odacılık sağlamaktadır. Bunu 400 kuruş ile İstanbul'da odacılık, 350 kuruş ile kiracılık, 342 kuruş ile katır kiracılığı, 300 kuruş ile yük katırcılığı, 200'er kuruş ile odun müstecirliği ile İstanbul'da arabacılık, 150 kuruş ile azablık ve 100'er kuruş ile müstecirlik ve beygir kiracılığı izlemektedir. Bu meslek grubunu ekseriyetle kiracılık, odacılık ve hizmetçiliğin oluşturduğu görülmektedir. Bu grup içerisinde adı geçen "kiracılık" mesleğine ayrıca

⁴³ Katır kiracılığı yalnızca Görmüşlü Aşiretine ait köylerde yapılmaktadır.

değınmek gereklidir. Osmanlı ulaşım sistemi içinde II. Mahmud döneminde oluşturulan menzıl teşkilatında yapılan düzenleme ile menzıl sayılabilecek belirli noktalarda posta ulaşımı amaçlı at bulundurulur. Kirahaneler denilen bu yerleri işletenlere “kiracı” denilmektedir. Kirahanelerdeki atları kullanan ulaklar aracılığı ile devletin resmi haberleşme ihtiyaçları giderilmektedir. 1840’tan itibaren ülkede posta müdürlüğü uygulaması başlamasına rağmen kiracılık uygulaması, posta teşkilatı kurulmayan yerlerde sürmüştür (Çadırcı, 1991). Hafik temettuâtlarında “kiracılık” olarak kayıtlı meslekler bulunduğuna göre, rahatlıkla “Hafik’te kiracılık uygulaması 1844-45 yıllarında da vardır” denilebilir.

Hafik Müslümanlarında fiziksel güce dayalı meslek grubu ele alındığında; bu grup toplam 57307,5 kuruş kazanç, 203 kişi ve 17 çeşit meslekten oluşmaktadır. İlk sırada 103 kişiyle çobanlık gelmektedir. Diğer meslekler sırasıyla; 37 kişiyle İstanbul’da hamallık, 16 kişiyle ağnam otlatma/çobanlığı, 11 kişiyle hizmetkârlık, 9 kişiyle sığır çobanlığı, 8 kişiyle kuzu çobanlığı, 5 kişiyle dana çobanlığı, 3 kişiyle davar çobanlığı, 2’şer kişiyle amele ve hamallık ve 1’er kişiyle katır çobanlığı, ırgatlık, natırlık ve İstanbul’da külhancılık, natırlık, hamamcılık, tellaklıktır. Defterlerde, yukarıda geçen mesleklerden çobanlık için, çobanlığı yapılan hayvanı bazen belirtilmişse de çoğunlukla belirtilmemiştir. Burada belirtilenler olduğu gibi, belirtilmeyenler ise “çoban” adı altında kullanılmıştır. Bu meslek grubunda bir noktaya değınmek gerekmektedir; natırlık; hamam hizmetlisi kadın (Doğan, 1994: 834) ve tellaklık; hamamlarda müşteriyi keseleyen kimse (Doğan, 1994: 1061) anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi her iki meslekte aynı olup, bunları birbirinden ayıran şey yalnızca natırlığın kadınlar tarafından yapılıyor olmasıdır. Ancak mesleği natırlık olan meslek sahiplerinden hiçbirisi kadın değildir. Defterlerde bu mesleğin neden iki şekilde kaydedildiğine dair bir cevap bulunmamakla birlikte bu meslek defterlerde olduğu ve tablo 21/grafik 6’da da görüldüğü gibi birbirinden ayırarak incelenmiştir.

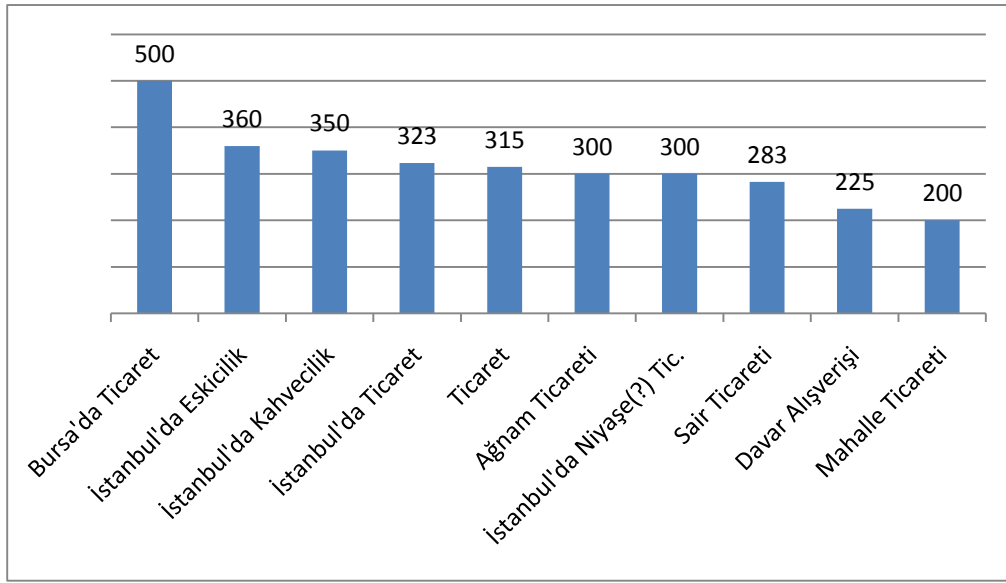
Grafik 6. Müslümanlarda Fiziksel Güce Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Grafik'e göre kazanç sıralamasında 500 kuruşla natırlık başta geliyor. 450 kuruşla hamallık ile katır çobanlığı ikinci, 440 kuruşla İstanbul'da hamamcılık üçüncü sıradadır. Bunları takiben 397 kuruşla İstanbul'da hamallık, 380 kuruşla ırgatlık, 355 kuruşla İstanbul'da tellaklık, 325 kuruşla davar çobanlığı, 300 kuruşla İstanbul'da külhancılık, 245 kuruşla çobanlık, 226 kuruşla ağnam otlatma/çobanlığı, 225 kuruşla amelelik, 200 kuruşla İstanbul'da natırlık, 199 kuruşla dana çobanlığı, 196 kuruşla hizmetkârlık, 166 kuruşla sığır çobanlığı, 145 kuruşla da kuzu çobanlığı yer almaktadır. Dikkat edilirse, fiziksel güce dayalı meslekler en başta çobanlık, sonra hizmetçilik ve hamam görevlileri şeklinde yoğunlaşmıştır. Çobanlığın bu denli yoğun oluşu, hayvancılığın geçim kaynakları içerisindeki önemini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Tarih boyunca toplumların geçim kaynağını oluşturan tarım ve hayvancılığa ek olarak üçüncü ayağı oluşturan geçim kaynağı, ticaret olmuştur. Ticaret, Hafik temettuât defterlerinde de çokça rastlanan bir meslek çeşidi olmuştur. Defterlerde bahsi geçen ve ticarete dayalı meslekler adıyla gruplandırılan bu meslekler 34 kişi tarafından yapılmakta ve 10 çeşitten oluşmaktadır. Toplam kazancı ise 10681,5'tur. Bunlar içinde en fazla meslek mensubuna sahip olanı; 13 kişi ile İstanbul'da ticarettir. Devamında 10 kişiyle sair ticareti, 2'şer kişi ile ticaret, davar alışverişi, İstanbul'da niyaşe(?) ticareti ve 1'er

kişiyile de mMahalle ticareti, Bursa'da ticaret, İstanbul'da eskicilik, ağnam ticareti ve İstanbul'da kahvecilik gelmektedir. Görüldüğü gibi, ticarete dâhil bu meslekler defterlerde ya mesleklerin yapıldığı yere (Mahalle-İstanbul-Bursa), ya da ticareti yapılan şeye (sair – niyaşe(?) – davar – ağnam) göre ifade edilmiştir. Ticarete dayanan bu mesleklerin kişiye getirisine bakacak olursak;

Grafik 7. Müslümanlarda Ticarete Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

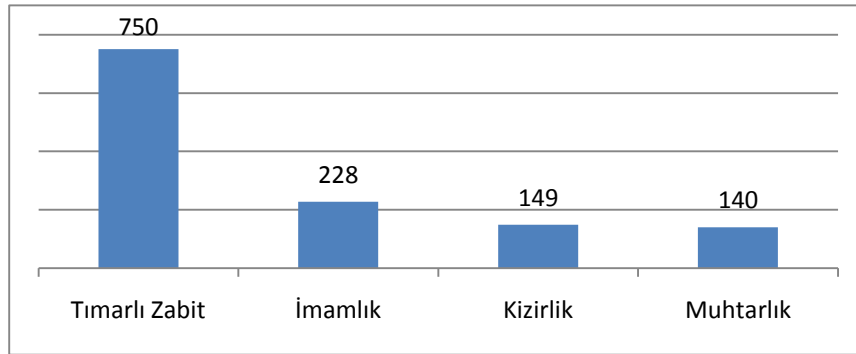

Şekilde ifade edildiği gibi en fazla gelir getiren ticaret kolu Bursa'da ticarettir. Bunu, 360 kuruşla İstanbul'da eskicilik, 350 kuruşla İstanbul'da kahvecilik, 323 kuruşla İstanbul'da ticaret, 315 kuruşla ticaret, 300 kuruşla ağnam ticareti, 300 kuruşla İstanbul'da niyaşe(?) ticareti, 283 kuruşla sair ticareti, 225 kuruşla davar alışverişi, 200 kuruşla da mahalle ticareti takip ediyor. Verilerde de görülüyor ki, il farkıyla kaydedilen ticaretlerde, Bursa'da yapılan ticaret, sahibine, en fazla; mahalle ticareti ise en az geliri getirmiştir. Ticareti yapılan mal farkıyla kaydedilen ticaretler de ise eskicilik en fazla, davar ise en az geliri getirmiştir.

Gelişmişlik göstergelerinden biri olan kurumlar ağının sonucu olarak ortaya çıkan kamuya dayalı meslekler, Hafık'te de bulunmaktadır. Bu meslek kolunda toplam 4527 kuruşluk kazanç, 20 kişi ve 4 tür meslek vardır. Bu meslekler; 9 kişiyle kizirlik, 8 kişiyle imamlık, 2 kişiyle muhtarlık, 1 kişiyle tımarlı zabitten oluşmaktadır. Muhtarlığın sayısı burada her ne kadar 2 adet olarak

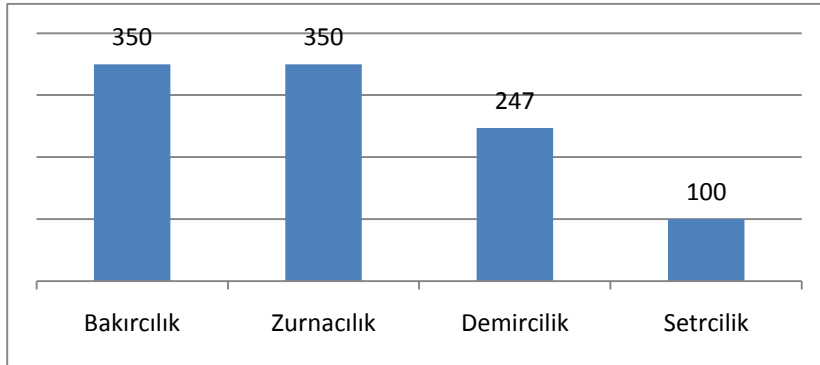
geçiyorsa da bilinmelidir ki, meslekler kısmında yalnızca gelir kaydedilen meslekler kullanılmaktadır. Zira tüm köylerin sonunda o köyün muhtar ya da muhtarlarının mührünün bulunması, her köyün kendi muhtarına sahip olduğunun en büyük kanıtıdır. Defterlerde muhtarlık, kimi zaman muhtar-ı evvel, kimi zaman muhtar-ı sani, kimi zaman ise muhtar ifadeleriyle sık sık geçmekte, fakat kazanç kaydı olmamaktadır. Kısacası yalnızca 2 adet muhtarlıkta gelir kaydı yapılmıştır. Hem bu meslek grubuna dâhil meslek çeşidi, hem mesleklere mensup kişi sayısı ve hem de kazançları göz önüne alındığında, kamuya dayalı meslek alanının Hafik'te henüz gelişmemiş olduğu sonucuna varılabilir ki bu durum 1844 yılında ve köy olan bu yerleşim yerleri için son derece olağan bir durumdur. Kamu hizmeti olan bu meslek dallarının kuruluş olarak sahibine sağladığı kazanç miktarları aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 8. Müslümanlarda Kamu Hizmetine Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Grafik açıkça göstermektedir ki, kamu hizmetlerinden kişiye en fazla geliri, 750 kuruş ile tüm meslekler içerisinde de en fazla gelir olan tımarlı zabıtlık kazandırmaktadır. Bunu 228 kuruş ile imamlık, 149 kuruş ile kizirlik, 140 kuruş ile de muhtarlık izlemektedir.

Hafik temettuât defterlerinde üretkenliğin veya zanaatın ön plana çıktığı meslekler, mal üreten meslekler adıyla sınıflandırılmıştır. Mal üreten meslekler 6 kişi ve 4 çeşit mesleği içermektedir ve 1757 kuruş toplam kazanca sahiptir. Bunlar; 3 kişi ile bakırcılık ve 1'er kişi ile demircilik, setrcilik, zurnacılıktır. Mal üreten mesleklerin kişi başına sağladığı kazanç aşağıda belirtilmiştir.

Grafik 9. Müslümanlarda Mal Üreten Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Mal üreten mesleklerin kazancını gösteren grafiğe göre meslekler, kişi başına sağladığı kazanç sıralamasına göre, 350 kuruş ile bakırcılık ve zurnacılık, 247 kuruş ile demircilik, 100 kuruş ile de setrciliktir. Bu alanda da, tıpkı kamu alanı gibi gelişme ve ilerleme olmadığı söylenebilir.

Defterlerde bir kısım meslek ve meslek sahibi belirtilmemiştir. Bunların sayısı 5 adettir. Belirtilmeyen bu 5 meslek ortak olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan 2 tanesi kendi mesleği, 1 tanesi oğlunun mesleği olarak kaydedilmiş, kalan 2 tanesinin ise sahibi belirtilmemiştir. Mesleğin ne olduğu konusunda ise 5'ine de bir açıklama yapılmamıştır. Bu 5 mesleğin toplam geliri 1.046 kuruş ve eğer aynı mesleklerden oluşuyorlar ise mesleğin kişi başına geliri 209 kuruştur.

Hafık'te yaşayan Müslüman hane reislerinden 3 hane reisi ise fakir olarak kaydedilmiştir. Bu 3 kişi fakir başlığı altında gruplandırılmıştır. Defterlerde bu kişiler; “*emlak ve sairesi olmayub onun bunun ianesiyle geçinmektedir*” gibi ibarelerle kayıtlıdır ve bu kişilerden 2'si Şahbey, 1'i ise Gümüş köyünde bulunmaktadır. Bu hanelerden yalnızca birinin yardıma ihtiyacı olma sebebi yetim oldukları gerekçesiyle belirtilmiştir. Ancak diğer fakirlerin neden yardıma muhtaç oldukları ve kimden - ne kadar yardım aldıkları kaydedilmemiştir. Fakir olarak kaydedilen diğer iki kişinin de yetim, kimsesiz veya engellilerden oluştuğu düşünülmektedir. Ancak bu insanların başkalarının yardımlarıyla geçiniyor olmaları, İslam kültürünün de etkisiyle toplumdaki dayanışmacı tavrı göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

2. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Meslekleri

Hafik temettuât defterlerinde gayr-ı Müslim hane reislerine ait biri belirtilmemiş 49 çeşit meslek ve yine biri belirtilmemiş 15 çeşit meslek sahibi tespit edilmiştir.

Tablo 24. Gayr-ı Müslim Hane Reislerinin Meslekleri

MESLEK SAHİBİ	MESLEK GRUBU	MESLEK	HANE SAYISI	KİŞİ SAYISI	TOPLAM MESLEK GELİRİ	ORTA LAMA
Kendisi	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	13	13	3900	300
		Ağnam Çobanlığı	2	2	460	230
		Öküz Çobanlığı	3	3	1000	333
		Tosun Çobanlığı	1	1	400	400
		İstanbul'da Amelelik	1	1	400	400
		Hamallık	1	1	410	410
		İstanbul'da Hamallık	12	12	4430	369
		İstanbul'da Hamalbaşlık	1	1	400	400
		Tellak	1	1	400	400
		İstanbul'da Tellak	5	6	2770	462
		İstanbul'da Külhancılık	1	1	850	850
		İstanbul'da Hamam Niyâsesi (?)	4	4	1750	438
		Değirmen Ameleliği	1	1	300	300
		Amelelik	1	1	300	300
		Kamu	Keşişlik	7	7	2300
	Ruhbanlık		1	1	322	322
	Kizirlik		3	3	770	257
	Tarım ve Hayvancılık	Değirmencilik	3	3	821,5	274
	Hizmet Üreten	Azablık	7	7	1270	181
		Hizmetkârlık	2	2	380	190
		Kâhyalık	1	1	140	140
		Ferraşlık	1	1	300	300
		İstanbul'da Hizmetkârlık	1	1	400	400
	Ticarete Dayanan	Sair Ticareti	5	5	3014	603
		İstanbul'da Ticaret	3	3	1878	626
		İstanbul'da Eskicilik	2	2	900	450
		İstanbul'da Kilacı (?)	1	1	400	400
		İstanbul'da Odun Ticareti	1	1	300	300
		Ticaret Zuhurâtı	1	1	200	200
		Sürekçilik	1	1	11800	11800
	Mal Üreten	Demircilik	7	7	2600	371
		Semerci	1	1	-	-

		Araba Tekerciliği	1	1	260	260
Babası	Fiziki Güce Dayalı	Hamallık	2	2	900	450
		İstanbul'da Hamallık	5	5	2005	501
		İstanbul'da Külhancılık	2	2	690	345
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Eskici	1	1	500	500
Oğlu	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	20	21	6279	299
		Kuzu Çobanı	2	2	244	122
		Ağnam Çobanı / Ağnam Otlatma	6	6	3075	513
		Öküz Çobanı	1	1	300	300
		Amele	3	3	700	233
		İstanbul'da Amelelik	1	1	400	400
		Hamallık	8	8	3150	394
		İstanbul'da Hamallık	59	64	22537	342
		Tellak Çırağı	1	1	300	300
		Tellak	10	10	3650	365
		İstanbul'da Tellak	15	16	6358	397
		İstanbul'da Dülgerlik	1	1	300	300
		İstanbul'da Yükçülük	2	2	1000	500
		Irgadlık	1	1	300	300
	Hizmet Üreten	Azablık	14	14	3410	244
		Hizmetkârlık	1	1	130	130
		İstanbul'da Hizmetkârlık	3	3	1310	437
	Ticarete Dayanan	İstanbul'da Ticaret	6	10	3890	389
		İstanbul'da Hamam Ticareti	3	3	1084	361
		İstanbul'da Niyâşe(?) Ticareti	1	1	400	400
		İstanbul'da Kilacı (?)	3	3	1250	417
		İstanbul'da Eskicilik	1	2	700	350
	Belirtilmeyen	İstanbul'da	4	6	1300	217
Torunu	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	1	1	285	285
		İstanbul'da Hamallık	1	1	500	500
Oğlu ve Torunu	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	1	2	895	448
Kardeşi nin Meslek Geliri	Fiziki Güce Dayalı	Çoban	7	7	2060	294
		Ağnam Otlatma	1	1	300	300
		Kuzu Çobanlığı	1	1	140	140
		Hamallık	2	2	800	400

		İstanbul'da Hamallık	40	40	16546	414
		İstanbul'da Hamalbaşlık	1	1	900	900
		Tellaklık	2	2	450	225
		İstanbul'da Tellak	12	12	5800	483
		İstanbul'da Külhancılık	2	2	1050	525
		Kömürcü	1	1	300	300
	Kamu	Kizirlik	1	1	400	400
		Keşişlik	1	1	300	300
	Tarım ve Hayvancılık	Ağnamla Meşgul	1	1	400	400
	Hizmet Üreten	Berber	1	1	350	350
		Azablık	1	1	380	380
		Hizmetkârlık	1	1	250	250
	Ticaret Dayanan	İstanbul'da Ticaret	5	5	2295	459
		İstanbul'da Niyâşe(?) Ticareti	2	2	900	450
		İstanbul'da Kılacı (?)	1	1	411	411
		İstanbul'da Eskicilik	3	3	1455	485
Mal Üreten	Semercilik	1	1	350	350	
	Demircilik	1	1	120	120	
	İstanbul'da Demircilik	1	1	400	400	
Kardeşinin Oğlunun Meslek Geliri	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	1	1	400	400
		Ağnam Çobanı	1	1	250	250
		İstanbul'da Hamallık	9	11	4114	374
		Tellak	3	3	1350	450
		İstanbul'da Tellak	1	1	400	400
	Kamu	Keşişlik	1	1	100	100
	Hizmet Üreten	Azablık	1	1	400	400
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	1	1	240	240
		İstanbul'da Eskicilik	1	1	400	400
	Oğlu ve Kardeşi	Fiziki Güce Dayalı	İstanbul'da Hamallık	1	2	800
Ticarete Dayalı		İstanbul'da Ticaret	1	2	800	400

Kardeşi ve Kardeşi Oğlu	Fiziki Güce Dayalı	İstanbul'da Hamallık	1	2	800	400
Hanedan Meslek Geliri	Fiziki Güce Dayalı	Çobanlık	1	2	910	455
		İstanbul'da Eskici Ameleliği	1	2	600	300
		İstanbul'da Hamallık	1	3	1200	400
	Hizmet Üreten	İstanbul'da Kiracılık	1	1	800	800
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	2	16	4400	275
		İstanbul'da Eskicilik	1	3	1500	500
Ammizadesi ve Kardeşi	Fiziki Güce Dayalı	Tellak	1	2	900	450
Amcası	Fiziki Güce Dayalı	Hamallık	2	2	800	400
		İstanbul'da Hamallık	3	3	800	267
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	1	3	1000	333
Amcasının Oğlu	Fiziki Güce Dayalı	İstanbul'da Tellak	3	3	950	317
		İstanbul'da Hamallık	1	1	400	400
	Kamu	Kızırlık	1	1	450	450
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Hamam Ticareti	1	1	450	450
		Eskici	1	1	400	400
Adamları	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	3	3	1300	433

Belirtilmemiş	??	???	2	2	575	288
	Fiziki Güce Dayalı	İstanbul'da Hamallık	2	6	2300	383
		Koyun Otlatma	1	1	400	400
	Ticarete Dayalı	İstanbul'da Ticaret	1	1	300	300

Tabloda dikkati, Müslümanlar da olduğu gibi gayr-ı Müslimlerin de İstanbul'da icra ettiği meslekler çekmektedir. Buna göre İstanbul'da; 150 kişi hamallık, 46 kişi ticaret, 38 kişi tellak, 12 kişi eskicilik, 5'er kişi kilacılık(?) ve külhancılık, 4'er kişi hamam niyaşeliği(?), hizmetkârlık ve hamam ticareti, 3 kişi niyaşe(?) ticareti, 2'şer kişi ile amelelik, hamalbaşılık, yükçülük ile eskici ameleliği ve 1'er kişiyle de, odun ticareti, dülgerlik, demircilik ve kiracılık yapmaktadır. Bunlarda başka bir de defterlerde yalnızca "İstanbul'da" olarak geçen fakat mesleğinin ne olduğu belirtilmeyen 6 kişi vardır. Mesleklerin Hafik ve İstanbul'da yapılma ve aynı tür işler arasında bölge farkından kaynaklanan kazanç farklarını incelemek amacıyla aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 25. Gayr-ı Müslimlerde Mesleklerin Hafik ve İstanbul'da Kişi Başına Sağladığı Kazanç Miktarı

MESLEK	HAFİK'TE KİŞİ BAŞINA KAZANÇ (Kırş.)	İSTANBUL'DA KİŞİ BAŞINA KAZANÇ (Kırş.)	ARTIŞ(+) DÜŞÜŞ (-)
Amelelik	267	400	(+)
Hamallık	405	396	(-)
Hamalbaşılık	-	650	-
Tellak	378	412	(+)
Külhancılık	-	573	-
Hamam Niyâşesi(?)	-	438	-
Hizmetkârlık	190	419	(+)
Ticaret	-	390	-
Eskicilik	400	448	(+)
Kilacılık(?)	-	409	-
Odun Ticareti	-	300	-
Dülgerlik	-	300	-
Yükçülük	-	500	-
Hamam Ticareti	-	406	-
Niyaşe(?) Ticareti	-	425	-
Demircilik	246	400	(+)
Eskici Ameleliği	-	300	-

Kiracılık	-	800	-
İstanbul'da	-	217	-

Görüldüğü gibi, İstanbul'da icra edilen 19 meslekten sadece 6 tanesi Hafik'te de yapılmaktadır. Bunlar ameliklik, hamallık, tellaklık, hizmetkârlık, eskicilik ve demirciliktir. Kişi başına düşen gelirleri bölgeye göre kıyasladığımızda ise, bu 6 meslekten yalnızca hamallıkta düşüş olmuş, diğer 5'inde ise artış gözlenmiştir. Bu durum, bu 5 mesleğin İstanbul'da icrasını mantıklı kılsa da, sebep Müslümanlarda olduğu gibi gayr-ı Müslimlerde de Hafik'teki işsizlik gibi görünmektedir. Yine tabloya göre, Müslümanlarda 8 çeşit olan “haneye meslek geliri sağlayan kişi” çeşidinin gayr-ı Müslimlerde 11 çeşit olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar; kendisi, babası, oğlu, torunu, kardeşi, kardeşinin oğlu, amcası, amcasının oğlu, haneden, adamları ve belirtilmeyen olarak geçmektedir. Bu kişiler, tabloda da görüleceği üzere kimi zaman, “oğlu ve torunu”, “oğlu ve kardeşi”, “kardeşi ve kardeşinin oğlu”, “kardeşi ve amcasının oğlu” gibi ikili kombinasyonlar şekilde ifade edilmiştir. Bu kişilerin sayısını ve haneye katkıları aşağıda bulunan tablo ile gruplandırılmıştır.

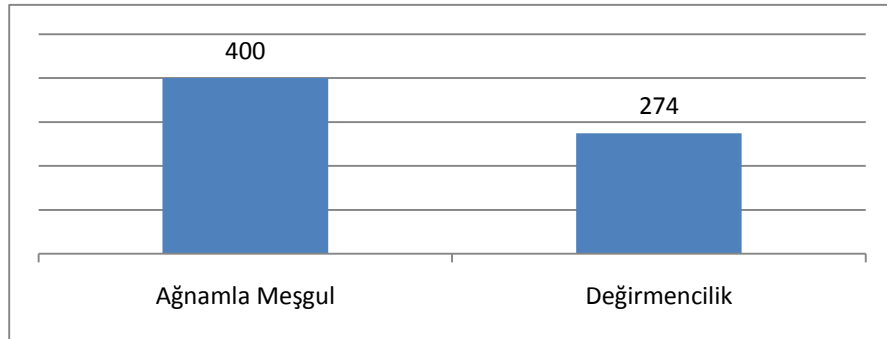
Tablo 26. Gayr-ı Müslimlerde Aileye Kazanç Getiren Akrabalar ve Kazanç Miktarları

HANEYE MESLEK GELİRİ SAĞLAYAN KİŞİLER	KİŞİ SAYISI	TOPLAM MESLEK GETİRİSİ (Kuruş)	TOPLAM MESLEK GELİRİ SAĞLAYAN KİŞİLER İÇİNDEKİ PAYI %	TOPLAM MESLEK GELİRİ İÇİNDEKİ PAYI %
Kendisi	97	45825,5	20,90	25,42
Babası	10	4095	2,15	2,27
Oğlu	183	63314,5	39,43	35,13
Torunu	3	1232,5	0,64	0,68
Kardeşi	93	38007	20,04	21,08
Kardeşinin oğlu	22	8054	4,74	4,46
Amcası	8	2600	1,72	1,44
Amcasının oğlu	8	3100	1,72	1,72
Haneden	27	9410	5,81	5,22
Adamları	3	1300	0,64	0,72
Belirtilmeyen	10	3275	2,15	1,81
TOPLAM	464	180213,5	100	100

Tabloya bakıldığında, haneye meslek geliri sağlayan kişi sıralamasında ilk sırayı, %39,43 ile hane sahibinin oğlu almaktadır. Bunu %20,90 ile kişinin kendisi, %20,04 ile de kardeşi takip etmektedir. Müslüman hanelerde ise ilk sırada kişinin kendisi, ikinci sırada ise oğlu gelmekteydi. Görüldüğü üzere aile içi

ilişkiler yalnızca Müslümanlarda değil, gayr-ı Müslimlerde de gelişmiştir. Gayr-ı Müslimlere ait mesleklerini incelemeye ilk olarak tarım ve hayvancılık grubu ile başlanacaktır. Bu grupta 5 kişi ve 2 çeşit meslek olup, toplam kazancı 1621,5 kuruştur. Bunlar 3 kişi ile değirmencilik ve 2 kişi ile ağnamla meşgul olarak kaydedilen mesleklerdir. Bu mesleklerin kişi başına kuruş olarak kazancına bir grafik ile bakıldığında:

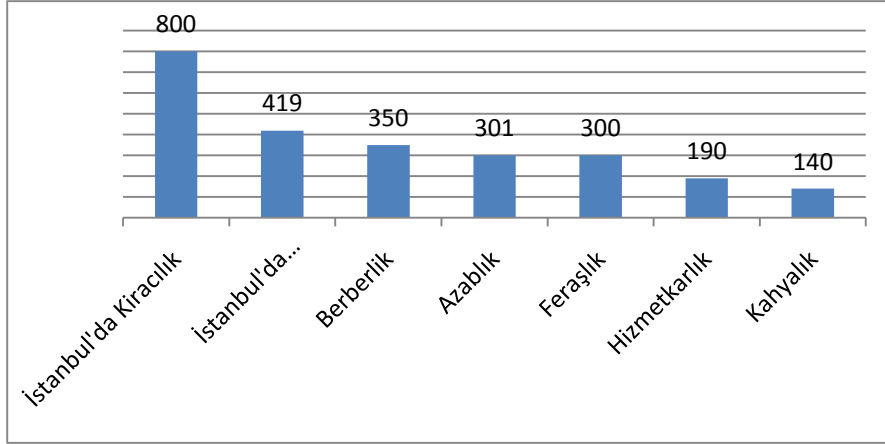
Grafik 10. Gayr-ı Müslimlerde Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Grafik durumu açıkça gösteriyor ki, bu iki meslekten kişi başına düşen en fazla kazanç 400 kuruş ile değirmencilik, en az kazanç ise 274 kuruş ile ağnamla meşgul diye kaydedilen meslektir.

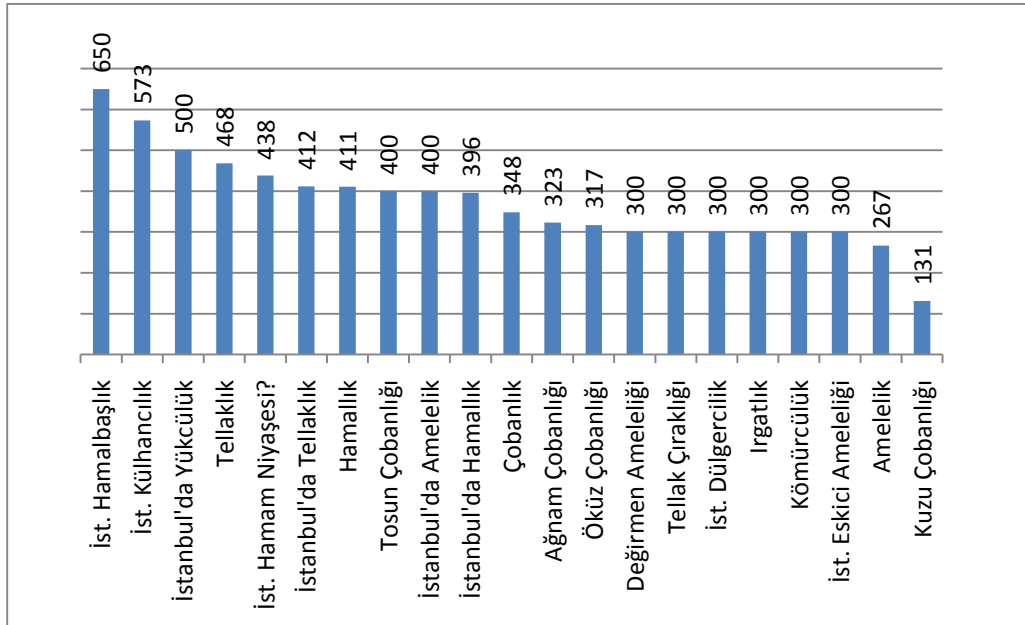
Müslümanlarda olduğu gibi gayr-ı Müslimlerde de meslek çeşidi, meslek mensubu ve toplam gelire bakıldığında tarım ve hayvancılık ilgi görmeyen bir meslek gibi görünse de, burada yalnız tarım ve hayvancılığın ayrı bir meslek dalı olarak kaydedilenlerinin bulunduğu tekrar hatırlatılmalıdır. Gayr-ı Müslimlerde de toplam 432 hanenin hepsinde tarım ve/veya hayvancılık yapılmakta fakat bu olağan olup bir meslek olarak görülmemektedir.

Gruplandırıldığında, Hafik meslek gruplarının en başında gelen hizmet grubu mesleklerinin gayr-ı Müslim koluna bakıldığında, bu grup toplam 9520 kuruş kazanç, 7 çeşit meslek ve 35 kişiden oluşmaktadır. Bunlar 23 kişi ile azablık, 4 kişi ile İstanbul'da hizmetkârlık, 4 kişi ile hizmetkârlık ve 1'er kişi ile berberlik, İstanbul'da kiracılık, kâhyalık ve feraşıktır. Bu mesleklerin kişi başına kazançları:

Grafik 11. Gayr-ı Müslimlerde Hizmete Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Grafiğe göre, hizmet üreten meslekler içinde en fazla kazancı, 800 kuruş ile İstanbul'da kiracılık sağlıyor. Bunu takiben 419 kuruş ile İstanbul'da hizmetkârlık, 350 kuruş ile berberlik, 301 kuruş ile azablık, 300 kuruş ile feraşlık, 190 kuruş ile hizmetkârlık ve 140 kuruş ile de kâhyalık gelmektedir.

Hafik gayr-ı Müslimlerinde meslek grupları içerisinde en kalabalık meslek çeşidi, meslek mensubu ve en fazla kazanca sahip olan fiziksel güce dayalı mesleklere bakıldığında; bu grup toplam 116463 kuruş, 311 kişi, 21 çeşit meslekten oluşmaktadır. İlk sırada 150 kişiyle İstanbul'da hamallık gelmektedir. Bundan sonra ise sırasıyla; 46 kişiyle çobanlık, 38 kişiyle İstanbul'da tellaklık, 18 kişiyle tellaklık, 15 kişiyle hamallık, 10 kişiyle ağnam çobanlığı, 5 kişiyle İstanbul'da külhancılık, 4'er kişiyle öküz çobanlığı, İstanbul'da hamam niyaşesi(?), amelelik, 3 kişiyle kuzu çobanlığı, 2'şer kişiyle İstanbul'da amelelik, İstanbul'da hamalbaşılık, İstanbul'da yükçülük, İstanbul'da eskici ameleliği ile 1'er kişiyle tosun çobanlığı, değirmen ameleliği, tellak çıraklığı, İstanbul'da dülgercilik, ırgatlık ve kömürcülük gelmektedir. Görüldüğü gibi burada da çobanlık mesleğini yapan kişilerin kimisinde kişinin hangi hayvana çobanlık ettiği ifade edilmiş kimisi ise yalnızca çoban olarak geçmiştir. Biz de bunları ayrı değerlendirmeyi uygun gördük. Fiziksel güce dayalı mesleklerin kişi başına sağladığı gelirler incelendiğinde;

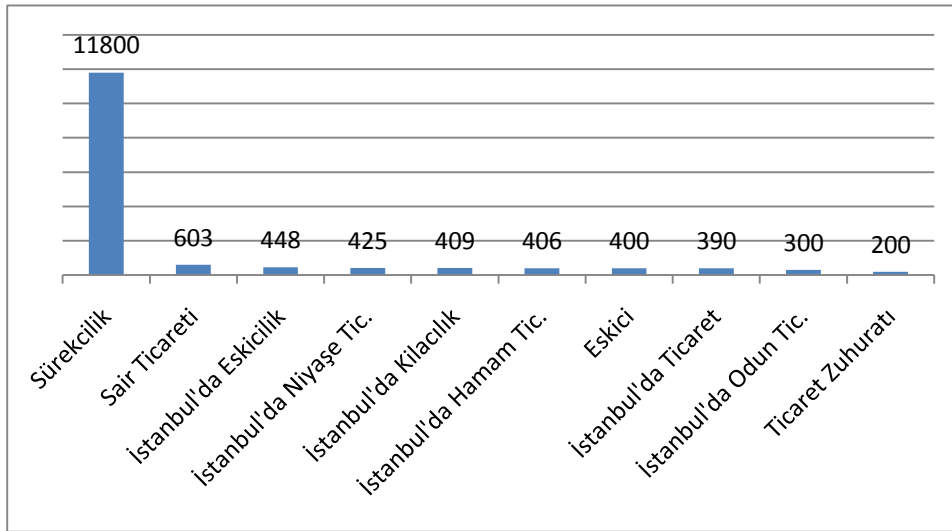
Grafik 12. Gayr-ı Müslimlerde Fiziksel Güce Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Grafik'e göre kişi başına düşen kazanç sıralamasında ilk sırada 650 kuruşla İstanbul'da hamalbaşılık gelmektedir. Bunu 573 kuruşla İstanbul'da külhancılık, 500 kuruşla İstanbul'da yükcülük, 468 kuruşla tellaklık, 438 kuruşla İstanbul'da hamam niyâşesi(?), 412 kuruşla İstanbul'da tellaklık, 411 kuruşla hamallık, 400'er kuruşla tosun çobanlığı ve İstanbul'da amelelik, 396 kuruşla İstanbul'da hamallık, 348 kuruşla çobanlık, 323 kuruşla ağnam çobanlığı, 317 kuruşla öküz çobanlığı, 300'er kuruşla değirmen ameleliği, tellak çıraklığı, İstanbul'da dülgercilik, ırgatlık, kömürcülük ve İstanbul'da eskici ameleliği, 267 kuruşla amelelik ve 131 kuruşla kuzu çobanlığı izlemektedir. Dikkat edildiğinde bu mesleklerin genelinin özel bir yetenek yahut eğitim gerektirmeyen hamamcılık, çobanlık ve hamallık gibi işlerden oluştuğu gözlenebilir.

Defterlerde gayr-ı Müslimlere ait olan ticarete dayalı meslekler grubu; 43062 kuruş toplam kazanç, 79 kişi ve 10 çeşit meslekten oluşmaktadır. Bu meslekler kişilerin mensup oldukları miktara göre sıralandığında; ilk sırada 46 kişiyle İstanbul'da ticaret, ikinci sırada 12 kişiyle İstanbul'da eskicilik ve üçüncü sırada da 5 kişiyle sair ticareti ve İstanbul'da kilacılık(?) gelmektedir. Diğerleri de 4 kişiyle İstanbul'da hamam ticareti, 3 kişiyle İstanbul'da niyâşe(?) ticareti ve 1'er

kişiyile İstanbul'da odun ticareti, ticaret zuhuratı, eskicilik ve sürekciliktir. Ticarete dayanan bu mesleklerin kişi başına getirisi aşağıda bulunan grafiktedir.

Grafik 13. Gayr-ı Müslimlerde Ticarete Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

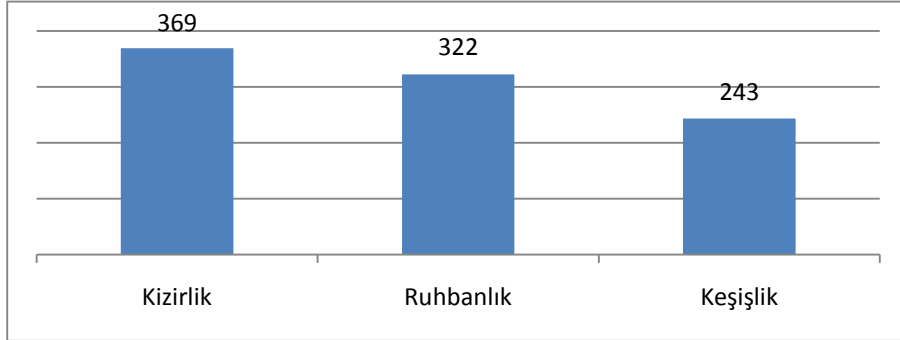
Şekilde de görüldüğü üzere, en fazla gelir getiren meslek 11800 kuruş ile sürekciliktir. Bu rakam, Hafik köylerine ait temettuât defterlerinde ki diğer tüm mesleklerin kazançlarından çok daha fazla bir rakamdır. Sürekli; süre hayvanlarını satan kimse (Doğan, 1994: 1008) anlamına gelen bir meslek dalıdır. Bu mesleğe sahip olan ve yıllık 11800 kuruş kazanç sağlayan kişinin yüklü miktarda hayvan kaydı olması gerekir. Ancak bu mesleğin kayıtlı olduğu hane ortalama düzeyde hayvan adedine sahiptir⁴⁴. Bu durum, kaynaklarda rastlamakta sıkıntı çektiğimiz bu mesleği maalesef açıklanamaz kılmaktadır. Ticarete dayalı mesleklerden ilk sırada gelen sürekciliği, 603 kuruşla sair ticareti, 448 kuruşla İstanbul'da eskicilik, 425 kuruşla İstanbul'da niyâşe(?) ticareti, 409 kuruşla İstanbul'da kılacılık(?), 406 kuruşla İstanbul'da hamam ticareti, 400 kuruşla eskicilik, 390 kuruşla İstanbul'da ticaret, 300 kuruşla İstanbul'da odun ticareti ve 200 kuruşla ticaret zuhuratı izlemektedir.

Kamu'ya Dayalı meslekler gayr-ı Müslimlerde de bulunmaktadır. Gayr-ı Müslimlerde bu meslek grubunda 15 kişinin icra ettiği 3 çeşit meslek bulunuyor.

⁴⁴ Bkz. Ek3.

Bu grubun toplam kazancı 4642 kuruştur. Bu meslekler; 9 kişinin icra ettiği keşişlik, 5 kişinin icra ettiği kizirlik ve 1 kişi ile ruhbanlıktır. Bakıldığında 3 meslekten ikisi, 15 kişiden de 10'unun mesleği dine dayalıdır.

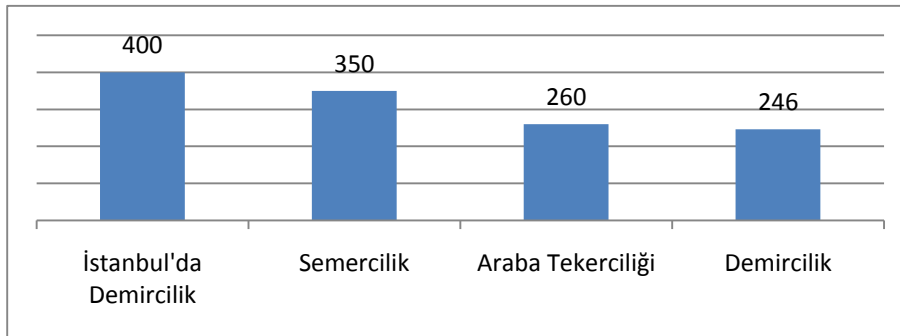
Grafik 14. Gayr-ı Müslimlerde Kamu Hizmetine Dayalı Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Gayr-ı Müslimlerin kamu meslekleri de Müslümanlardaki kamu meslekleri gibi kişi, çeşit ve kazanç bakımından son derece azdır. Nitekim yalnızca 3 çeşit olan mesleklerden en fazla kazanca sahip olanı 369 kuruş ile kizirliktir, ikincisi 322 kuruş ile ruhbanlık, üçüncüsü de 243 kuruş ile keşişliktir.

Gayr-ı Müslimlerde mal üreten meslekler de bulunuyor. Bu meslek sınıfında 12 kişi ve 4 çeşit meslek vardır. Ayrıca toplam kazancı 3730 kuruştur. Bu meslekler ve erbâblarına bakıldığında; 8 kişinin demircilikle, 2 kişinin semercilikle ve 1'er kişinin araba tekerciliği ile İstanbul'da demircilikle uğraştığı görülmektedir. Grafik yardımıyla bu mesleklerin kişi başına ne kadar gelir sağladığına baktığımızda;

Grafik 15. Gayr-ı Müslimlerde Mal Üreten Meslekler ve Kişi başına Kazançları (Kuruş)

Yukarıdaki grafiğe göre mal üreten mesleklerin gelir sıralaması; 400 kuruş ile İstanbul'da demircilik, 350 kuruş ile semercilik, 260 kuruş ile araba tekerciliği ve 246 kuruş ile de demirciliktir.

Defterde Müslümanlarda olduğu gibi gayr-ı Müslimlerde de belirtilmeyen meslekler bulunmaktadır. Bunlar 16 kişiden oluşmaktadır. Bu 16 kişiden 6 tanesinin, kişinin oğlu olduğu bilinmekte ve meslek olarak hiçbir açıklama olmayıp yalnızca "İstanbul'da" olarak ifade edilmektedir. Bu kişilerin toplam meslek geliri 1300 kuruş ve eğer aynı kategoriye dâhil meslekler ise kişi başına geliri 217 kuruştur. 2 tanesinin hem meslek sahibi hem de mesleği bilinmemektedir. Bu kişilerin toplam mesleki geliri 575 kuruş ve yine aynı tarz meslekler ise kişi başına düşen gelir 288 kuruştur. 8 tanesinin ise meslek sahibi ve meslekleri bilinmektedir. Bu mesleklerden ikisi fiziksel güce dayanan; 2 kişinin yaptığı ve kişi başına 383 kuruşun düştüğü İstanbul'da hamallık; 1 kişinin yaptığı ve 400 kuruş kazandığı koyun otlatmadır. Diğeri ise ticaret sınıfına dâhil olup; yine 1 kişinin yaptığı ve 300 kuruş kazandığı İstanbul'da ticarettir. Bu grubun toplam meslek geliri de 3000'dir. Sonuç olarak "belirtilmeyen" sınıfının toplam meslek geliri 4875 kuruştur.

Hafık'te gayr-ı Müslim hane sahipleri içinde Müslümanların aksine fakir grup bulunmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

A. GELİR KAYNAKLARI VE GELİR DAĞILIMINDA GENEL DURUM

Ekonomi bilimi, sınırsız olan ihtiyaçlar ile sınırlı olan araçlar (mal) arasında en uygun dengenin sağlanması için insanların yaptığı ekonomik faaliyetleri ve seçimleri inceleyen sosyal bir bilimdir. Tanıma göre ekonomi biliminin temelini ihtiyaçlar oluşturmaktadır. İnsanların ihtiyaçları sürekli ve sınırsız olduğu halde, ihtiyaçları karşılayan araçları, yani mallar sınırlıdır. Başka bir deyişle ihtiyaçlar mallardan çok fazladır.⁴⁵ Bu ihtiyaçların karşılanmasının imkânsızlığı karşısında insanların bazı davranışlarda bulunması zorunluluğu vardır. Her toplum, hangi ekonomik sistemi kabul etmiş olursa olsun, kıtlığa karşı yapmak zorunda kaldığı savaşta, üç *temel sorun*'un çözümünü en iyi tarzda sağlamakla karşı karşıyadır. Bu sorunlar:

- Kıt kaynakların tümünden yararlanmak (*tam kullanım sorunu*),
- Kıt kaynakları, gereksinimleri en iyi karşılayacak biçimde kullanmak (*etkin kullanım sorunu*),
- Eldeki kaynaklarla üretilen mal ve hizmetlerin miktarını arttırmak (*ekonomik büyüme ve gelişme sorunu*) (Dinler, 1998: 28).

Sonuç olarak insanlar, ekonomik mücadelelerini, en az maliyetle en yüksek tatmini sağlayacak şekilde yaparlar.

Bu bölümde, temettuât defterlerinden yararlanarak 19 yy.da Hafik kırsalının ekonomisine ışık tutmaya çalışılacaktır. Kayıtlı olan veriler; ziraat gelirleri, hayvancılık gelirleri, meslek gelirleri ve icar gelirleri olarak 4 şekilde gruplandırılarak, bu grupların ekonomik yapı içindeki yerini, elde edilen gelirlerin ne kadarlık bir paya sahip olduklarını ve gelir kaynaklarının dağılımlarını hane ve köy ölçeğinde ortaya koymaya çalışılacaktır. Çalışmada elde edilen toplam

⁴⁵ http://egitek.meb.gov.tr/aok/aok_kitaplar/AolKitaplar/Ekonomi/1.pdf.

sonuçlar ortaya koyulmadan önce gelirlerin gruplandırılması, değerlendirilmesi ve hesapların yapılması sırasında izlenen yol-yöntem ve karşılaşılan bazı sorunlarla ilgili birtakım bilgiler aktarılacaktır. Bu anlamda ilk sorun -daha evvel de bahsedildiği gibi- incelenen temettuât defterlerinde köylerin sonunda verilen toplam gelirler ile bizim elde ettiğimiz toplamlar arasında ki farklılıklardır. Hatta defterlerde bulunan hanelerin gelirleri tek tek toplandığında dahi hane sonunda yazan rakamın tutmadığını görülmektedir.⁴⁶ Bu farklılığın, kâtiplerin, hane reislerine ait gelir kaynaklarının toplamını alırken veya hanelerin toplam temettuâtlarını hesaplarken yaptıkları yanlışlıklardan olduğu tahmin edilmektedir. Bu çalışmada kendi hesaplamalarımız sonucu ortaya çıkan toplamlara göre değerlendirme yapılmıştır. İkinci sorun ise, defterlerde ki verilerde gelir getiren hayvanlar grubunda geçen rakamların kimi zaman yazılmadığı, kimi zaman ise yanlış yazıldığıdır. Bu durum nadiren bulunup, yukarıda bahsedilen toplam temettuât yanlışlıklarında olduğu gibi, çıkarılacak sonuçları etkileyecek dereceye varmamaktadır. Bahsetmekte fayda olduğu düşünülen bu önbilginin akabinde, iktisadî faaliyet alanlarına dağılan nüfusun, gelir gruplarının her birinden elde ettikleri gelirin miktarı ve bunun Hafik köy ekonomisini şekillendirme durumu hakkında yorum yapabilmek için aşağıda bir tablo verilmiştir. Bu tablo, gelir kaynaklarının köylere göre dağılımını gözler önüne serecektir.

Tablo 27. Köylerde Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı

Köyler	Hane Sayısı	Ziraat Gelirleri (Krş.)	Hayvancılık Gelirleri (Krş.)	Meslek Gelirleri (Krş.)	İcar Gelirleri (Krş.)	Toplam (Krş.)
Karabalçık	50	7954	16840	7306	-	32557
Gölcük	7	3636	1518	1026	-	6223
Kürtler	18	7343	3311,5	493	-	11147,5
Damlacık	20	7564	2937	1718	-	11960,5
Gayırbeğ	25	12310	4683,5	518	-	17064,5
Kırlı	39	18390	11601	3375	-	33383
Fılındır	14	5562	2818	1140	-	9532,5
Karapınar	7	3330	1291	-	-	5109,5
Himmedfakı	17	7587	3378	303	-	11279
Sofular	13	6547	2364,5	210	50	9011,5
Emirhan	8	2997,5	1422,5	133	-	4324,5
Üregil	17	4889,5	3770	1345	-	9952,5
Görmüşlü(21)	160	31664	34205	15950	-	82183

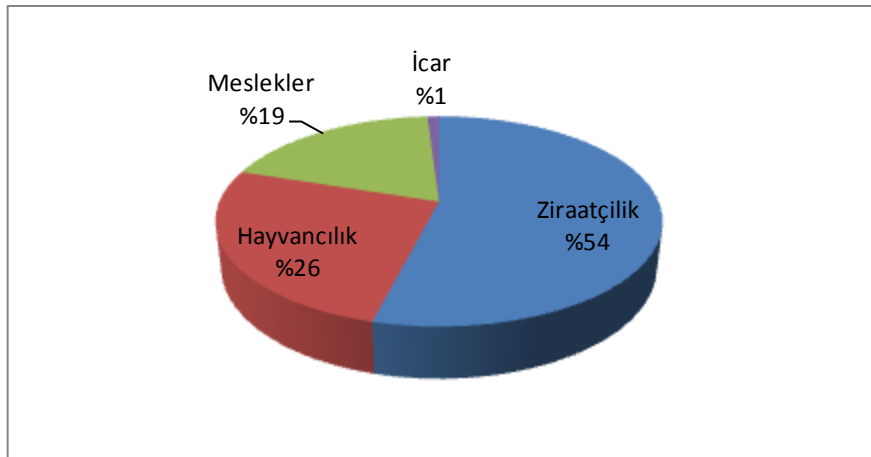
⁴⁶Bu duruma örnek olarak Bkz. TMT: 13594; 13588.

Akpınar	44	22699	9791	4008	30	35307
Tahtakemend	16	10956	3377	1000	-	15908
Tavşanlı	41	35397,5	12007,5	3542	-	51002
Moluç	15	4674	1714	1080	75	7469
Törnük	6	1228,5	373,5	-	-	1602
Karacaşar	14	5760	1993	200	-	7973
Gümüş	45	34652	12299	29525,5	52	76140,5
Karayaprak	2	990	374	100	-	1464
Kızılviran	1	720	278	150	-	1148
Kozağacı	5	1116	1000	280	-	2395,5
Tahtut(?)	5	819	369	318	-	1506
Emre	20	11152	4790	1500	-	17559
Kaldı	15	11084,5	5107	1251	-	17540,5
Beypınarı	51	21072	10302	2274,5	30	33777,5
Düğer	41	7074	19898	10198	-	36610
Şahkürt	11	6657	1868,5	-	150	8569,5
Acıpınar	17	11160	3654	150	-	14951,5
Tuzhisar	79	80736,5	32957	40274	-	151819,5
Sinekli	15	5617	2120	-	-	7778,5
Hanzar	20	20834	10326	9154	14	40314
Gulam	12	7353	2397,5	484	-	10214,5
Beştepe	12	4455	1543,5	-	-	5988,5
Savcun	13	5688	2341,5	310	-	8348,5
Yarhisar	75	44059	18590,5	27124	200	89873,5
Çemenyenicesi	42	14378	8962	19807	184	43407
Hoşavenk	6	1953	872	1100	-	3925
Tödürge	69	27063	13608	25454	-	65597
Yeni (İçpınar)	2	1260	487	-	-	1747
Mescidli	12	3185	1615,5	245	-	4847,5
Gökdin	100	71461,5	23507,5	29032	-	124161
Hocabey	19	12773,5	4533	949	-	17643
Ada	17	6472	3720	300	-	10820
Ençağa	12	1685	1253	400	-	3338
Boğaric	16	11094,5	3633,5	-	-	14491
Boğazkesen	24	14261,5	6849	700	52	21813,5
Şehristan	1	90	65	-	-	155
Horahon	54	25312	9227,5	10441	-	45375,5
Gerne	7	4124,5	2438	-	-	6582,5
Celalli	37	14238	7405,5	2514	-	24570
Hanuke	7	1008	773	1050	-	2831
Şahbey	13	2754	1428,5	110	-	4296
Mehmedik	9	765	483,5	-	-	1248,5
Beydili	8	2079	2206	417	-	4712
Serpincik	4	1593	785	37	-	2415
Kaza-i Ahar	23	6894	693	-	-	7587
Hacı Mirza	17	9488,5	2794	450	-	12495
Armutlu	10	3717	979,5	-	-	4696,5
Feng-i Sağır	9	3915	2981,5	130	-	7026,5
Göre	12	20388	7535	8539	-	37390
Başbüyük	21	11887	6491,5	400	340	18778,5
Mamuga	22	5166	3819,5	-	-	9027,5
Karagömlek	7	5051,5	1885,5	-	-	6979
Serce	1	162	72,5	200	-	434,5
Karacaviran	6	1620	581	276	-	2477

İmaret	19	8159,5	3321	600	-	11880,5
Ağcagölnisa	8	2736	2241	690	-	5667
Güllüce	8	2646	985	375,5	-	3883,5
Kötüyenice	4	864	414	40	-	1318
Torosu	12	6405,5	2483,5	1700	-	10690
Karhisar Yenicesi	8	6766	2435	3966,5	28	13146,5
Kırhdık	8	3141	1468,5	245	1206	4854,5
Fem	1	171	70	-	-	241
Karahisar	85	36177	23768,5	19745	357	79065,5
Cirhin	29	13673	5032,5	3110	1509	21710,5
Karabük	34	15014,5	6472	2036	-	22901
Eymir	9	6975	2195,5	3600	-	12770,5
Aziz	17	4815	3518,5	1670	-	9980,5
Yuva	10	8159,5	1681,5	240	-	10081
Akviran	4	1674	689	118	-	2481
Çöken	3	1602	708	-	-	2310
TOPLAM	1816	880546,5	428780,5	307127	4249	1620703

Yukarıda ki tabloda da görüleceği gibi, Hafik'e ait gelir grupları, ziraat, hayvancılık, meslek ve icar gelirleri grubu olmak üzere 4 çeşitte ele alınmıştır. Bu sayede köylerde gelirlerin türlerine göre dağılımını kuruş cinsinden görme şansı elde edilmiştir. Bu dağılımı grafik olarak incelediğimizde gelir kaynaklarının, Hafik kırsalının ekonomisinde ki yüzdeler oranlarını görebilmekteyiz.

Grafik 16. Hafik Kırsalında Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı

Grafikte de görüldüğü gibi Hafik kırsalının ekonomik yapısını oluşturan başlıca gelir kaynakları; sırasıyla ziraat ve hayvancılık gelirleridir. Bunu yine sırasıyla meslek gelirleri ile yok denecek kadar az olan icar gelirleri takip

etmektedir. Çalışmada kullanılan temettuât defterlerinden çıkarılan sonuca göre Hafik köylerinin toplam geliri; 1.620.703 kuruştur. Bu miktarın içinde ilk sırayı 880546,5 kuruşla ve %54 payla ziraat, ikinci sırayı 428.780,5 kuruş ve %26 payla hayvancılık ve bunu takiben 307.127 kuruş %19 payla meslek, 4.249 kuruş %1 payla icar gelirleri gelmektedir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere Hafik'te ziraatçılık en önemli ekonomik faaliyettir. Burada daha önce de bahsedilen bir noktayı tekrar hatırlatmak gerekir ki o da; meslek gelirine sahip hane reislerinin de aslen ziraat ve hayvancılıkla meşgul oldukları gerçeğidir. Burada geçen meslek gelirleri, hanelerin ziraat ve hayvancılığa ek olarak yaptıkları mesleklerinin gelirleridir. Bu durum Hafik'e hâkim olan mesleklerin önce ziraat, sonra hayvancılık olduğunu, diğer mesleklerin bunlardan sonra geldiğini bir kez daha kanıtlamaktadır. Gelir kaynakları içinde kiraya verilen toprakların gelirleri ise icar gelirleri olarak yer almaktadır.

B. GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımını ifade etmenin en açık yolunun gelirleri köy ve hanelere göre değerlendirmek olduğu düşünülerek bu bölümde gelirler dağılımı önce hane ve sonra da köy ölçeğinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Hane Ölçeğinde Gelir Dağılımı

Kişisel gelirin eşit olarak dağıldığı hiç bir ülke görülemez. Her ekonomide farklı yoğunlukta olmakla birlikte, kişisel gelir dağılımında adaletsizlik vardır. Bu farklılıkları belirli başlıklar altında toplarsak;

- a. Ücret farkları,
- b. Piyasanın rekabet farkları,
- c. Toprak mülkiyetinin dağılmasında adaletsizlikler,
- d. Bölgelerarası gelişmişlik farkları (Dinler, 1998).

Gelişmiş bölgelerde istihdam olanakları fazla, ücretler yüksektir. Geri kalmış bölgelerde ise endüstriyel yeşerme olmaz. İşsizlik oranı çok yüksektir, ücretler düşüktür. Mevcut işletmeler, daha çok yöreye hitap eden emek-yoğun

teknolojiyle çalışan küçük işletmelerdir. Bu bölgeler arası gelişmişlik farkı, kişisel gelir farklılıklarının en önemli nedenlerinden birini oluşturur (Dinler, 1998: 265). İncelenilen temettuât defterlerindeki gelirleri, çeşitli yönleriyle değerlendirilme imkânını, bu bilgiler ışığında aşağıda verilen tablo ile bulunacaktır. Bu tabloda, köylerin hanelerine göre gelir durumları, hane başına ortalama gelirleri ve toplam gelire oranı verilmiştir.

Tablo 28. Hanelere Göre Gelir Dağılımı

Köyler	Hane Sayısı	Toplam Gelir (Kırş.)	Hane Başına Gelir (Kırş.)	Toplam Gelir İçinde Yeri %	Ortalamaya Göre Durum
Karabalçık	50	32557	651,1	2	-
Gölcük	7	6223	889	0,3	-
Kürtler	18	11147,5	619,3	0,6	-
Damlacık	20	11960,5	598,2	0,7	-
Gayırbeğ	25	17064,5	682,5	1	-
Kırlı	39	33383	855,9	2	-
Fılındır	14	9532,5	680,8	0,5	-
Karapınar	7	5109,5	729,9	0,3	-
Himmedfakı	17	11279	663,4	0,6	-
Sofular	13	9011,5	693,1	0,5	-
Emirhan	8	4324,5	540,5	0,2	-
Üregil	17	9952,5	585,4	0,6	-
Görmüşlü(/21)	160	82183	513,6	5	-
Akpınar	44	35307	802,4	2,1	-
Tahtakemend	16	15908	994,2	0,9	+
Tavşanlı	41	51002	1243,9	3,1	+
Moluç	15	7469	497,9	0,4	-
Törnük	6	1602	267	0,1	-
Karacaşar	14	7973	569,5	0,4	-
Gümüş	45	76140,5	1692,1	4,7	+
Karayaprak	2	1464	732	0,1	-
Kızılviran	1	1148	1148	0,1	+
Kozağacı	5	2395,5	479,1	0,1	-
Tahtut(?)	5	1506	301,2	0,1	-
Emre	20	17559	877,9	1	-
Kaldı	15	17540,5	1169,3	1	+
Beypınarı	51	33777,5	662,3	2	-
Düğer	41	36610	892,9	2,2	-
Şahkürt	11	8569,5	779,4	0,5	-
Acıpınar	17	14951,5	879,5	0,1	-
Tuzhisar	79	151819,5	1946,4	9,4	+

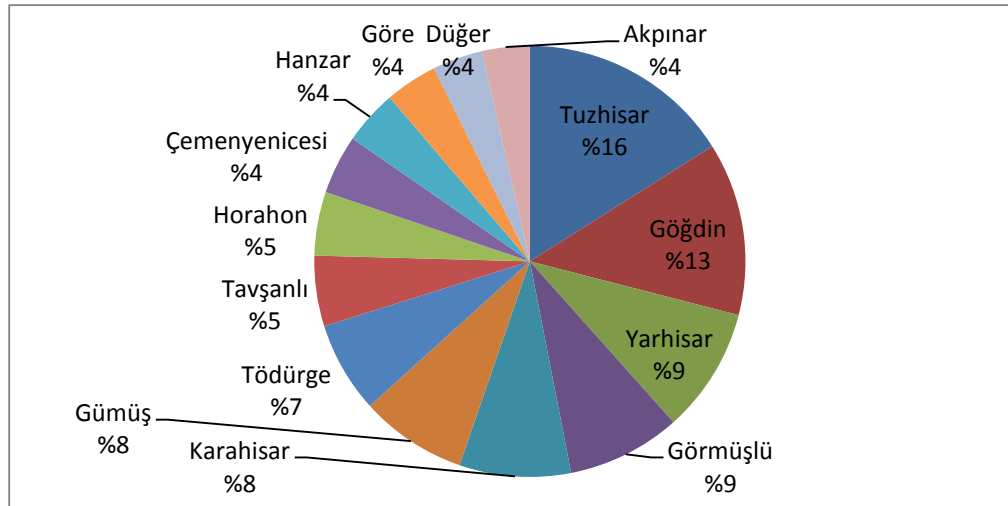
Sinekli	15	7778,5	518,5	0,4	-
Hanzar	20	40314	2015,7	2,4	+
Gulam	12	10214,5	851,2	0,6	-
Beştepe	12	5988,5	499,4	0,3	-
Savcun	13	8348,5	642,1	0,5	-
Yarhisar	75	89873,5	1198,3	5,5	+
Çemenyenicesi	42	43407	1033,5	2,6	+
Hoşavenk	6	3925	654,1	0,2	-
Tödürge	69	65597	950,6	4	+
Yeni (İçpınar)	2	1747	873,5	0,1	-
Mescidli	12	4847,5	403,9	0,3	-
Gökdin	100	124161	1241,6	7,6	+
Hocabey	19	17643	928,5	1	+
Ada	17	10820	636,4	0,6	-
Ençağa	12	3338	278,1	0,2	-
Boğarıc	16	14491	905,6	0,8	+
Boğazkesen	24	21813,5	908,8	1,3	+
Şehristan	1	155	155	0,009	-
Horahon	54	45375,5	840,2	2,8	-
Gerne	7	6582,5	940,3	0,4	+
Celalli	37	24570	664,5	1,5	-
Hanuke	7	2831	404,4	0,1	-
Şahbey	13	4296	330,4	0,2	-
Mehmedik	9	1248,5	138,7	0,1	-
Beydili	8	4712	589	0,2	-
Serpincik	4	2415	603,7	0,1	-
Kaza-i Ahar	23	7587	329,8	0,4	-
Hacı Mirza	17	12495	735	0,7	-
Armutlu	10	4696,5	469,6	0,2	-
Feng-i Sağır	9	7026,5	780,7	0,4	-
Göre	12	37390	3115,8	2,3	+
Başbüyük	21	18778,5	894,2	1,1	+
Mamuga	22	9027,5	410,3	0,5	-
Karagömlek	7	6979	997	0,4	+
Serce	1	434,5	434,5	0,02	-
Karacaviran	6	2477	412,8	0,1	-
İmaret	19	11880,5	625,2	0,7	-
Ağcagülnisa	8	5667	708,3	0,3	-
Güllüce	8	3883,5	485,4	0,2	-
Kötüyenice	4	1318	329,5	0,1	-
Torosu	12	10690	890,8	0,6	-
Karhisar Yenicesi	8	13146,5	1643,3	0,8	+
Kırhıdık	8	4854,5	606,8	0,3	-
Fem	1	241	241	0,01	-
Karahisar	85	79065,5	930,1	4,9	+

Cirhin	29	21710,5	748,6	1,3	-
Karabük	34	22901	673,5	1,4	-
Eymir	9	12770,5	1418,9	0,7	+
Aziz	17	9980,5	587,8	0,6	-
Yuva	10	10081	1008,1	0,6	+
Akviran	4	2481	620,2	0,1	-
Çöken	3	2310	770	0,1	-
TOPLAM	1816	1620703	892,4	100	

İncelenen temettuât defterlerindeki veriler sonucu söylenebilir ki; köylerde bulunan ortalama hane sayısı ortalama 18, ortalama hane başına gelir ise 892,4 kuruştur. Tabloya göre haneler bazında geliri kaza ortalamasının üstünde olan 22 köy vardır. Bunlar; Tahtakemend, Tavşanlı, Gümüş, Kızılviran, Kaldı, Tuzhisar, Hanzar, Yarhisar, Çemenyenicesi, Tödürge, Gökdin, Hocabey, Boğarıç, Boğazkesen, Gerne, Göre, Başbüyük, Karagömlek, Karhisar Yenicesi, Karahisar, Eymir, Yuva'dır. Bu köylerin hane sayısı 719 olup, toplam haneye oranı %39,6'dır. Geliri kaza ortalamasının üstünde olan bu köylerin ortak özelliklerine bakıldığında 2 özellik dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki köylerdeki hane sayısının gelir durumuna etkisidir. Nitekim Gökdin 100 hane, Karahisar 85 hane, Tuzhisar 79 hane, Yarhisar 75 hane, Tödürge 69 hane, Gümüş 45 hane, Çemenyenicesi 42 hane, Tavşanlı 41 hane, Boğazkesen 24 hane ve Başbüyük 21 hane ile en yüksek haneye sahip köyler arasındadırlar. Ayrıca 19'ar hane ile Hocabey ve Hanzar, 16'şar hane ile Tahtakemend ve Boğarıç, 12 hane ile Göre, 15 hane ile Kaldı köyü de ortalamaya yakındır. Hane sayısı arttıkça gelir miktarını da doğru orantıda etkilemiştir. Bunun yanısıra ise; 1 haneli Kızılviran, 7 haneli Gerne ve Karagömlek, 8 haneli Karhisar Yenicesi, 9 haneli Eymir ve 10 haneli Yuva köyleri en az haneye sahip köyler arasındadırlar. Bu da köylerin toplam gelirlerinin ortalamasını alınırken, köylerin gelirlerinin, az sayıda olan hane sayısına bölünmesinin geliri düşürmemesi ile bu köyler ortalamanın üstünde olmasına sebep olmuştur. Kaza ortalamasının üstünde gelire sahip olan köylerin ortak özelliklerinden bir diğeri ise; köylerin reaya (gayr-ı Müslim) haneli köyler olmasıdır. Öyle ki bahsi geçen 22 köyden; 8 tanesi –Tavşanlı, Gümüş, Tuzhisar, Yarhisar, Çemenyenicesi, Tödürge, Gökdin, Karahisar- Müslüman ve gayr-ı Müslimlerin ortak yaşadığı, 5 tanesi ise –Kaldı, Hanzar, Göre, Karhisar Yenicesi-

tamamen gayr-ı Müslimlerin yaşadığı köylerdir. Nitekim elimizde yalnızca gayr-ı Müslimlerin yerleştiği 5 köyden 4'ü; Müslüman ve gayr-ı Müslimlerin bir arada yerleştiği 11 köyden ise 8'i hane başına yüksek gelire sahip köyler arasına girmiştir. Bu sıralamaya giremeyen köylerin biri hariç (Tahtut(?)), diğerlerinin gelirleri de ortalamaya çok yakındır.⁴⁷ Bu durumu daha sonra tablolaştırılmış veriler aracılığıyla açıklayacak olmakla birlikte, bilinmelidir ki, Hafık Müslümanları ve gayr-ı Müslimleri arasında, gelirler bakımından büyük bir fark mevcuttur. Elimizde bulunan temettuât defterlerinde Müslüman ve gayr-ı Müslim köy adedi eşit olmadığı gibi birbirine yakın miktarda da değildir. 103 adet köyün yalnızca 16'sında gayr-ı Müslimler bulunmasına rağmen, mezru tarla, öşür kile ve hayvancılık hâsılatlarının köy ve/veya hane sayılarına oranı bakımından gayr-ı Müslimler yüksek farkla öndedirler.⁴⁸ Geliri kaza ortalamasının altında kalan köy sayısı ise 61'dir. Bu köylerin hane sayısı 1090 olup, toplam hane sayısının %60,3'ünü oluşturmaktadırlar.

Grafik 17. Toplam Gelirde En Fazla Paya Sahip Köyler

Yukarıdaki grafik, köylerin bir yılda elde ettikleri hâsılatlarının, tüm köylerin yine o yıl ki toplam hâsılatlarına bölünerek elde edilen %'lik oranları

⁴⁷ Yalnızca Tahtut(?) köyünde hane başına gelir 301,2 kuruştur. Diğer köylerde ise şu şekildedir; Serpincik'te 603,7 ; Şahkürt'te 779,4 ; Horahon'da 840,2. Bkz Tablo 28.

⁴⁸ Bkz; mezru tarla durumu için Tablo 32-33, ürün kileleri için Tablo 40-41 ve hayvancılık hâsılatları için Tablo 47-48.

göstermektedir. Genel olarak bakıldığında en yüksek orana sahip olan köy, Tuzhisar'dır. Bunu sırayla Gökdin, Yarhisar, Görmüşlü aşr., Karahisar, Gümüş, Tödürge, Tavşanlı, Horahon, Çemenyenicesi, Hanzar ve Göre takip etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, Görmüşlü, Görmüşlü aşiretine ait 21 köyü tek bir köy olarak aldığımız için bu grafikte yer bulmuştur, aksi takdirde katkısı daha düşük olacaktır. Grafiğin en son sırasında yer alan köyler, neredeyse aynı oranda paya sahiptir. Nitekim %4 ile Göre, Düğer, Akpınar, Çemenyenicesi, Hanzar aynı oranda paylara sahiptir. Yine grafiğe bakıldığında, 14 köyden 10'unun, hane başına düşen gelir bakımından kaza ortalamasının üstünde olan köylerin Tuzhisar, Gökdin, Yarhisar, Karahisar, Gümüş, Çemenyenicesi, Hanzar, Tödürge, Tavşanlı, ve Göre köyleri olduğu ve bu köylerin toplam temettuatta da yüksek paya sahip köylerden oldukları dikkati çekmektedir.

Tablo 29. Hanelerinin Ortalama Gelirine Göre Köyler

0-500	500+		1000+	1500+	2000+	3000+
Moluç	Karabalçık	Tödürge	Tavşanlı	Tuzhisar	Hanzar	Göre
Törnük	Gölcük	Yeni (İçpınar)	Kızılviran	Gümüş		
Kozağacı	Kürtler	Hocabey	Kaldı	Karahisar Yenicesi		
Tahtut(?)	Damlacık	Ada	Yarhisar			
Beştepe	Gayırbeğ	Boğariç	Çemenyenicesi			
Mescidli	Kırlı	Boğazkesen	Gökdin			
Ençağa	Fılındır	Horahon	Eymir			
Şehristan	Karapınar	Gerne	Yuva			
Hanuke	Himmedfakı	Celalli				
Şahbey	Sofular	Beydili				
Mehmedik	Emirhan	Serpincik				
Kaza-i Ahar	Üreğil	Hacı Mirza				
Armudlu	Görmüşlü(x21)	Feng-i Sağır				
Mamuga	Akpınar	Başbüyük				
Serce	Tahtakemend	Karagömlek				
Karacaviran	Karacaşar	İmaret				
Güllüce	Karayaprak	Ağcagülñisa				
Kötüyenice	Emre	Toros				
Fem	Beypınarı	Kırhıdık				
	Düğer	Karahisar				
	Şahkürt	Cirhin				
	Acıpınar	Karabük				
	Sinekli	Aziz				
	Gulam	Akviran				
	Savcun	Çöken				

	Hoşavenk					
19 köy	71 köy	8 köy	3 köy	1 köy	1 köy	

Yukarıdaki tablo, yerleşim birimlerinin toplam gelirin hane sayılarına bölünerek elde edilen ortalama gelire göre oluşturulmuştur. Tablo, Hafik köylerinin bir yıllık gelirlerine göre hanelerin kazanç vaziyetini sergilemektedir. Bugün dahi, bir bölgede yaşayan kişiler arasında gelirlerin farklı değil de, birbirine yakın olması istenen bir durumdur. Hâl böyle olursa o bölgenin refah düzeyinin iyi olduğu söylenebilecektir. Nitekim Hafik'e ait köylerdeki hanelerin gelir durumu göz önüne alındığında da, genel olarak gelir farkının çok fazla olmadığı söylenebilir. Tablo 29'da da görüleceği üzere köylerin çoğu 500-1000 kuruşluk gelir arasında yoğunlaşmaktadır. Bu köyler, toplam köyler içinde %68,9'lık bir oranı oluşturmaktadır. Gelir grubuna göre hanelerde ikinci sırayı 19 köy ve %18,4'lük pay ile 0-500 kuruş arası; üçüncü sırayı 8 köy ve %7,7'lik pay ile 1000-1500 kuruş arası; dördüncü sırayı 3 köy ve %2,9'luk pay ile 1500-2000 kuruş arası almakta ve son sırayı da 1'er köy %0,9'arlık pay ile 2000+ ile 3000+ kuruş arası paylaşmaktadır. Aynı dönemde yine temettuât üzerine yapılmış bir çalışma olan Darende kaza merkezinde ortalama hane geliri 258,6 kuruştur (Akgündüz ve Öztürk, 2002: 164). Diğer bir çalışmaya göre ise Sivas Küçük Minare mahallesinde ise hanelerin %82'sinin ortalama gelirleri 500 kuruşun altındadır (Demirel, 2006b: 30). Hafik'in gelir ortalamasının Darende ve Sivas Küçük Minare'den yüksek olmasının, Darende ve Küçük Minare'deki ortalamaların merkeze ait olmasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Bununla beraber tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kaza ve özellikle de köylerde daha yoğun icra ediliyor olması da Hafik köylerinde gelir ortalamasının adı geçen yerlerden yüksek çıkmasına sebep olduğu da düşünülebilir.

2. Köyler Ölçeğinde Gelir Dağılımı

Öncelikle köy ölçeğinde gelir dağılımını incelerken gelir türlerini, 3 temel grup olan tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri olarak sınırladığımızı, getirisi yok denecek kadar az olan icar gelirlerini, az miktarda olan çayır gelirlerini ve mezru

tarla dışında kaydedilmiş tarla ziraatından elde edilen ufak gelirleri tarım gelirleri içerisinde değerlendirdiğimizi, asiyâb gelirlerini ise Hafik'te bulunan asiyâbların tamamının geliri kaydedilmediği için bu hesaplama dâhil etmediğimizi belirtmek gerekir. Hafik köylerinin her birine ait toplam gelirleri, gelir türlerinin toplam gelir içindeki payları ve yine her bir köyün ortalamaya göre durumlarını aşağıdaki tablo ile incelenecektir.

Tablo 30. Köylerin Gelir Türleri Köy Ortalamasına Göre Durumları

Köyler	Köylerin Toplam Hâsılatları (Krş.)	Tarım Hâsılatı (Krş.)	Toplam Hâsılatta Tarımın Payı %	Kaza Ortalamasının	Hayvancılık Hâsılatı (Krş.)	Toplam Hâsılatta Hayvancılığın Payı %	Kaza Ortalamasının	Mesleki Hâsılatı (Krş.)	Toplam Hâsılatta Mesleğin Payı %	Kaza Ortalamasının
Karabalçık	32100	7954	24,7	-	16840	52,4	+	7306	22,7	+
Gölcük	6180	3636	58,8	+	1518	24,5	-	1026	16,6	-
Kürtler	11147,5	7343	65,8	+	3311,5	29,7	+	493	4,4	-
Damlacık	12219	7564	61,9	+	2937	24	-	1718	14	-
Gayırbeğ	17511,5	12310	70,2	+	4683,5	26,7	+	518	2,9	-
Kırlı	33366	18390	55,1	+	11601	34,7	+	3375	10,1	-
Fılındır	9520	5562	58,4	+	2818	29,6	+	1140	11,9	-
Karapınar	4621	3330	72	+	1291	27,9	-	-	-	-
Himmedfakı	11268	7587	67,3	+	3378	29,9	+	303	2,6	-
Sofular	9121,5	6547	71,7	+	2364,5	25,9	-	210	2,3	-
Emirhan	4553	2997,5	65,8	+	1422,5	31,2	+	133	2,9	-
Üregil	10004,5	4889,5	48,8	-	3770	37,6	+	1345	13,4	-
Görmüşlü (/21)	81819	31664	38,7	-	34205	41,8	+	15950	19,4	+
Akpınar	36498	22699	62,1	+	9791	26,8	+	4008	10,9	-
Tahtakemend	15333	10956	71,4	+	3377	22	-	1000	6,5	-
Tavşanlı	50947	35397,5	69,4	+	12007,5	23,5	-	3542	6,9	-
Moluç	7468	4674	62,5	+	1714	22,9	-	1080	14,4	-
Törnük	1602	1228,5	76,6	+	373,5	23,3	-	-	-	-
Karacaşar	7953	5760	72,4	+	1993	25	-	200	2,5	-
Gümüş	76476,5	34652	45,3	-	12299	16	-	29525,5	38,6	+
Karayaprak	1464	990	67,6	+	374	25,5	-	100	6,8	-
Kızılviran	1148	720	62,7	+	278	24,2	-	150	13	-
Kozağacı	5096	3816	74,8	+	1000	19,6	-	280	5,4	-
Tahtut(?)	1506	819	54,3	-	369	24,5	-	318	21,1	+
Emre	17442	11152	63,9	+	4790	27,4	+	1500	8,5	-
Kaldı	17442,5	11084,5	63,5	+	5107	29,2	+	1251	7,1	-
Beypınarı	33648,5	21072	62,6	+	10302	30,6	+	2274,5	6,7	-
Düğer	37170	7074	19	-	19898	53,5	+	10198	27,4	+
Şahkürt	8525,5	6657	78	+	1868,5	21,9	-	-	-	-
Acıpınar	14964	11160	74,5	+	3654	24,4	-	150	1	-
Tuzhisar	153242,5	80011,5	52,2	-	32957	21,5	-	40274	26,2	+
Sinekli	7737	5617	72,5	+	2120	27,4	+	-	-	-
Hanzar	40328	20848	51,6	-	10326	25,6	-	9154	22,6	+

Gulam	10234,5	7353	71,8	+	2397,5	23,4	-	484	4,7	-
Beştepe	5998,5	4455	74,2	+	1543,5	25,7	-	-	-	-
Savcun	8339,5	5688	68,2	+	2341,5	28	+	310	3,7	-
Yarhisar	89773,5	44059	49	-	18590,5	20,7	-	27124	30,2	+
Çemenyenicesi	43147	14378	33,3	-	8962	20,7	-	19807	45,9	+
Hoşavenk	3925	1953	49,7	-	872	22,2	-	1100	28	+
Tödürge	66125	27063	40,9	-	13608	20,5	-	25454	38,4	+
Yeni (İçpınar)	1747	1260	72,1	+	487	27,8	+	-	-	-
Mescidli	5045,5	3185	63,1	+	1615,5	32,6	+	245	4,8	-
Göküdin	124001	71461,5	57,6	+	23507,5	18,9	-	29032	23,4	+
Hocabey	18255,5	12773,5	69,9	+	4533	24,8	-	949	5,1	-
Ada	10592	6572	62	+	3720	35,1	+	300	2,8	-
Ençağa	3338	1685	50,4	-	1253	37,5	+	400	11,9	-
Boğarıc	14728	11094,5	75,3	+	3633,5	24,6	-	-	-	-
Boğazkesen	21810,5	14261,5	65,3	+	6849	31,4	+	700	3,2	-
Şehrstan	155	90	58	+	65	41,9	+	-	-	-
Horahon	44502,5	24834	55,8	+	9227,5	20,7	-	10441	23,4	+
Gerne	6562,5	4124,5	62,8	+	2438	37,1	+	-	-	-
Celalli	24157,5	14238	58,9	+	7405,5	30,6	+	2514	10,4	-
Hanuke	2831	1008	35,6	-	773	27,3	+	1050	37	+
Şahbey	4292,5	2754	64,1	+	1428,5	33,2	+	110	2,5	-
Mehmedik	1248,5	765	61,2	+	483,5	38,7	+	-	-	-
Beydili	4702	2079	44,2	-	2206	46,9	+	417	8,8	-
Serpincik	2415	1593	65,9	+	785	32,5	+	37	1,5	-
Kaza-i Ahar	7587	6894	90,8	+	693	9,1	-	-	-	-
Hacı Mirza	12732,5	9488,5	74,5	+	2794	21,9	-	450	3,5	-
Armutlu	4696,5	3717	79,1	+	979,5	20,8	-	-	-	-
Feng-i Sağır	7026,5	3915	55,7	+	2981,5	42,4	+	130	1,8	-
Göre	36462	20388	55,9	+	7535	20,6	-	8539	23,4	+
Başbüyük	18778,5	11887	63,3	+	6491,5	34,5	+	400	2,1	-
Mamuga	8985,5	5166	57,4	+	3819,5	42,5	+	-	-	-
Karagömlek	6937	5051,5	72,8	+	1885,5	27,1	+	-	-	-
Serce	434,5	162	37,2	-	72,5	16,6	-	200	46	+
Karacaviran	2477	1620	65,4	+	581	23,4	-	276	11,1	-
İmaret	12080,5	8159,5	67,5	+	3321	27,4	+	600	4,9	-
Ağcağulnisa	5667	2736	48,2	-	2241	39,5	+	690	12,1	-
Güllüce	4006,5	2646	66	+	985	24,5	-	375,5	9,3	-
Kötüyenice	1318	864	65,5	+	414	31,4	+	40	3	-
Torosu	10589	6405,5	60,4	+	2483,5	23,4	-	1700	16	-
Karhisar Yenicesi	13192	6790,5	51,4	-	2435	18,4	-	3966,5	30	+
Kırhıdık	4854,5	3141	64,7	+	1468,5	30,2	+	245	5	-
Fem	241	171	70,9	+	70	29	+	-	-	-
Karahisar	79690,5	36177	45,3	-	23768,5	29,8	+	19745	24,7	+
Cirhin	21815,5	13673	62,6	+	5032,5	23	-	3110	14,2	-
Karabük	23522,5	15014,5	63,7	+	6472	27,5	+	2036	8,6	-
Eymir	12770,5	6975	54,6	+	2195,5	17,1	-	3600	28,1	+
Aziz	10003,5	4815	48,1	-	3518,5	35,1	+	1670	16,6	-
Yuva	10081	8159,5	80,9	+	1681,5	16,6	-	240	2,3	-
Akviran	2481	1674	67,4	+	689	27,7	+	118	4,7	-
Çöken	2310	1602	69,3	+	708	30,6	+	-	-	-
TOPLAM	1618089,5	882182	54,5	X	428780,5	26,5	X	307127	19	X

Tabloya göre toplam hâsılatında tarımsal gelir payı ortalamanın üstünde olan 63 köy vardır. Bunlar; Gölcük, Kürtler, Damlacık, Gayırbeğ, Kırılı, Fılındır, Karapınar, Himmedfakı, Sofular, Emirhan, Akpınar, Tahtakemend, Tavşanlı, Moluç, Törnük, Karacaşar, Karayaprak, Kızılviran, Kozağacı, Emre, Kaldı, Beypınarı, Şahkürt, Acıpınar, Sinekli, Gulam, Beştepe, Savcun, Yeni (İçpınar), Mescidli, Gökdin, Hocabey, Ada, Boğarıç, Boğazkesen, Şehristan, Horahon, Gerne, Celalli, Şahbey, Mehmedik, Serpincik, Kaza-i Ahar, Hacı Mirza, Armutlu, Feng-i Sağır, Göre, Başbüyük, Mamuga, Karagömlek, Karacaviran, İmaret, Güllüce, Kötüyenice, Torosu, Kırhıdık, Fem, Cırhin, Karabük, Eymir, Yuva, Akviran, Çöken'dir. Bu köylerin toplam köy sayısına oranı %61'dir. Bu veriler sonucu söylenebilir ki; incelenen temettuât defterlerinde kaydı geçen köylerin yarısından fazlasının tarımsal hâsılatları, ortalamanın üstündedir. Tarımsal hâsılatı ortalamanın üzerinde olan köylerde dikkati çeken ortak bir özellik bulunmamaktadır. Yalnız bir hususu belirtmek gerekir ki, bu 62 köyden 2'si tamamen gayr-ı Müslimlerin yerleşim gösterdiği (Kaldı, Göre) ve 6'sı ise Müslüman–gayr-ı Müslim yerleşiminin bir arada olduğu (Tavşanlı, Şahkürt, Gökdin, Horahon, Serpincik, Kaza-i Ahar) köylerdir. Tarımsal geliri ortalamanın altında kalan köy sayısı ise 40'dir. Bu köyler, toplam hane sayısının %39'unu oluşturmaktadırlar.

Yine tabloya göre toplam hâsılatında hayvancılıktan elde edilen gelir payında, kaza ortalamasının üstünde olan 64 köy vardır. Bunlar; Karabalçık, Kürtler, Gayırbeğ, Kırılı, Fılındır, Himmedfakı, Emirhan, Üreğil, Görmüşlü(x21), Akpınar, Kozağacı, Emre, Kaldı, Beypınarı, Düğer, Sinekli, Savcun, Yeni (İçpınar), Mescidli, Ada, Ençağa, Boğazkesen, Şehristan, Gerne, Celalli, Hanuke, Şahbey, Mehmedik, Beydili, Serpincik, Feng-i Sağır, Başbüyük, Mamuga, Karagömlek, İmaret, Ağcagülnisa, Kötüyenice, Kırhıdık, Fem, Karahisar, Karabük, Aziz, Akviran, Çöken'dir. Bu köylerin toplam köy sayısına oranı %62'dir. Hayvancılık hâsılatı ortalamanın üzerinde olan köylerde de ortak bir özellik bulunmamaktadır. Bu 64 köyden 1'i tamamen gayr-ı Müslimlerin yerleşim gösterdiği (Kaldı) ve 2'si ise Müslüman–gayr-ı Müslim yerleşiminin bir arada olduğu (Serpincik, Karahisar) köylerdir. Hayvancılık geliri ortalamanın altında

kalan köy sayısı ise 39'dur. Bu köyler de, toplam hane sayısının %38'ini oluşturmaktadırlar.

Tablodaki verilerden elde edilen bir diğer sonuç ise köylerin meslek gelirleri ve bu gelirlerin kaza ortalamasına göre durumlarıdır. Buna göre toplam hâsıllatta mesleki uğraşlardan elde edilen gelir payında, kaza ortalamasının üstünde olan 43 köy vardır. Bunlar; Karabalçık, Görmüşlü(x21), Gümüş, Tahtut(?), Düğer, Tuzhisar, Hanzar, Yarhisar, Çemenyenicesi, Tödürge, Gökdin, Horahon, Hanuke, Göre, Serce, Karhisar Yenicesi, Karahisar, Eymir'dir. Bu köylerin toplam köy sayısına oranı ise %37'dir. Mesleki geliri ortalamanın üzerinde olan köylerde ki ortak özellik, gayr-ı Müslim köylerin yoğunlukta olmasıdır. Nitekim bu 38 köyden 4'ü tamamen gayr-ı Müslimlerin yerleşim gösterdiği (Tahtut(?), Hanzar, Göre, Karhisar Yenicesi) ve 8'i ise Müslüman-gayr-ı Müslim yerleşiminin bir arada olduğu (Gümüş, Tuzhisar, Yarhisar, Çemenyenicesi, Tödürge, Gökdin, Horahon, Karahisar) köylerdir. Kısacası 17 köyde yerleşim gösteren gayr-ı Müslim köylerin 12'si ortalamanın üzerindedir. Bu da mesleki gelirlerde gayr-ı Müslimlerin daha büyük kazanç elde ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Mesleki geliri ortalamanın altında kalan köy sayısı 49'dur. Bu köyler, toplam hane sayısının %47,5'ini oluşturmaktadırlar. Bunun yanısıra mesleki geliri hiç olmayan 16 adet köy vardır. Bu köyler de toplam köylerin %15,5'ine tekabül etmektedir.

Tablo 30'da ki verilerin gruplandırılması sonucu görüldü ki, çalışmada kullanılan 103 köyün tamamında tarım ve hayvancılık yapılmasına rağmen, yalnızca bir kısmında mesleki gelir bulunmaktadır. Üstelik tarım ve hayvancılık gelirlerinde, ortalamanın üstünde paya sahip köy sayısının, köylerin yarısından fazlasında görülmesi, buna rağmen mesleki gelirin kaza ortalamasının üstünde olduğu köylerin ise yarıdan az olduğu, bir kısım köylerde ise hiç olmadığı görülmektedir. Bu da gösteriyor ki Hafik köylerinin geçimi, ekseriyetle tarım ve hayvancılığa dayanmakla birlikte, meslek uğraşı, -özellikle de Müslümanlar için-tarım ve hayvancılığa kıyaslandığında yan kazanç kapısı olarak gözükmemektedir. Nitekim gayr-ı Müslimlerin yerleşim gösterdiği köylerin, gelir grupları arasındaki

paylarının dağılımına bakıldığında gayr-ı Müslimlerin en fazla katkıda buldukları grubun, meslek gelirleri grubu olduğu görülmektedir. Bunu ikinci sırada 9 köy ile tarımsal gelir grubu, üçüncü sırada ise 3 köy ile hayvancılık gelir grubu takip etmektedir.

C. ZİRAAT HAYATI

Tanzimat dönemi Osmanlı tarımı için önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde, tarımın genel başarısını belirleyen faktörler, tarım kesiminin nüfusu ile taşıma teknolojisinin durumudur. Bu nedendir ki Osmanlı devleti, 19. yüzyılda tarım alanında gelişme sağlayamayan ülkelerden biriydi. Bu bağlamda Osmanlı tarımına genel olarak bakıldığında bazı özellikler dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, toprağın nisbî bolluğudur. Çoğu bölgede iskâna ve tarıma elverişli büyük topraklar bulunmaktaydı. Ancak toprağın bolluğuna karşılık emek, kıt kalmaktaydı. Bununla birlikte 19. yüzyılda çiftçiler, yüksek ücretlerden yakınıyor, işgücü transferinin sağlanmasını istiyorlardı. Dikkati çeken özelliklerden ikincisi, küçük üretici kesimin zirai soysal yapının hâkim şeklini teşkil etmesiydi. Nitekim 1840'larda yapılan "emlak ve arazi ve temettuât" sayımlarında Anadolu'da ekili toprakların %82'si 60 dönümden daha küçük işletmeler tarafından işletiliyordu. Tanzimat dönemi Osmanlı tarımında dikkati çeken son özellik ise, İmparatorlukta geçimlik bir ekonomik tarzın benimsenmiş olmasıdır. Küçük üreticiye dayanan sistemlerde ekonominin hane içi tüketime yönelik olması, zirai ürünlerin fazla üretim kapasitesinin düşüklüğü, deniz taşımacılığından yararlanma imkânı olmayan bölgelerde pazar imkânlarının da sınırlı olması, geçimlik üretimin ve insanları geçimlik üretime yönlendiren sebepler olarak gözükmektedir (Güran, 1998).

1. Tarım Alanları

Hafik kırsal ekonomisinde, köylü ekonomisinin yansıması olarak, ahalinin çoğunluğunda olduğu kadar, şehir ve hatta bölge ekonomisinin de bir göstergesi olan temel ekonomik uğraş tarımdır. Tevfik Güran'ın da bahsettiği üzere,

hayvanlara dayalı ve uzun mesafeleri aşmaya müsait olmayan, aşsa da ürünün satış değerini kat kat arttırdığı için kârlı olmayan nakliye sistemi, ülkenin genelinde olduğu gibi Hafik'in köy ve kırsal kesim üreticisini de büyük ölçüde “geçimlik” üretime yöneltmiştir (1998).

Yine Güran'a göre sermaye donatımını oluşturan unsurlar dörde ayrılmaktadır. Bunlar; 1-Ev, ambar, samanlık, ahır, ağıl ve kümes gibi binalar, 2-Hayvanlar, 3-Çift Araçları, 4-Topraktır (1998: 83). Bu unsurların Hafik için önemi elbette ki göz ardı edilemez. Ancak küçük aile işletmeciliğine dayanan Hafik köylerine ait temettuât defterlerinde yukarıda bahsedilen sermaye donatımlarından 1. ve 3.'ye hiç rastlanmazken, çift araçları sınıfına giren öküz, manda, camus ve kısarak tek tek hayvan olarak geçmiştir. Ancak 1. ve 3. sırada sayılan unsurların Hafik temettuât defterlerinde geçmiyor olması, bu unsurların Hafik'te olmadığı anlamına gelmemektedir.

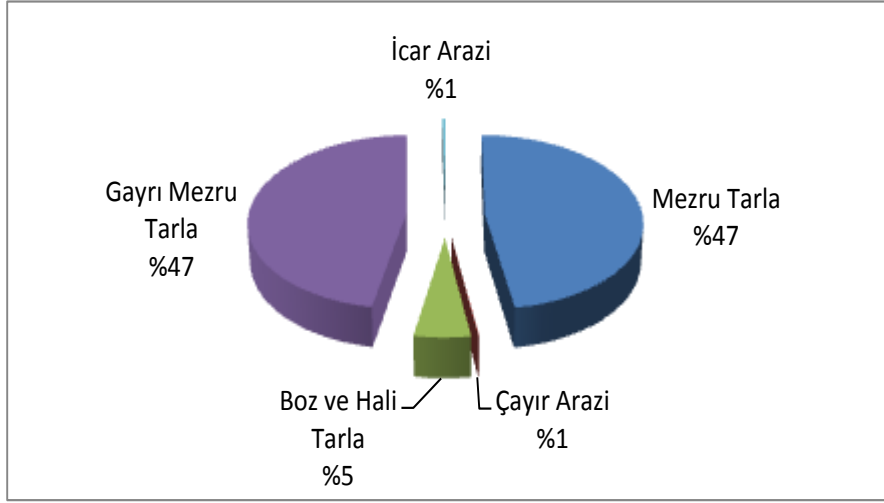
Temettuât defterleri, ait oldukları yer halkının zirai faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde bünyesinde barındırmaktadır. Hafik temettuât defterlerine bu anlamda bakıldığında, toprakların 6 şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Bunlar; “mezru tarla” adı altında ekili araziler, “gayr-ı mezru tarla” adı altında nadasa ayrılan araziler, “boz ve hali tarla” adı altında boş bırakılan topraklar, “çayır kıt'a/tarla” adı altında çayırılık topraklar, Hafik dışında iskân eden ahali ile yapılan “arazi iştiraki” ve “ıcar mezru tarla” adı altında kiraya verilen topraklardır. Bu tasarruf şekillerinden, gayr-ı mezru ve boz-hali tarla dışında kalan topraklar sahibine gelir getirmektedir. Hafik temettuât defterlerinde arazi iştiraki kayıtlarında yalnızca iştirak yapılan kişi ve elde edilen hâsılata yer verilmiş, tarla dönümü belirtilmemiştir. Bu nedenle toprak şekillerinin dönümleri ile elde ettiğimiz aşağıdaki tabloda, arazi iştirakine yer verilmemiştir. Toprakların genel hatlarıyla tanınması aşağıda bir tablo oluşturulmuştur. Toprak türlerinin detayları daha sonra incelenecektir.

Tablo 31. Genel Hatlarıyla Toprakların Tasarruf Şekilleri

Köyler	Hane Sayısı	Mezru Tarla Dönüm	Gayr-ı Mezru Tarla Dönüm	Boz ve Hali Tarla Dönüm	Çayır Kıt'a Dönüm	İcar Dönüm	Toplam Dönüm
Karabalçık	50	417	434	60	-	-	911
Gölcük	7	76	63	-	-	-	139
Kürtler	18	308,5	290	111	6	-	715,5
Damlacık	20	487	434,5	114	-	-	1035,5
Gayrbeğ	25	829,5	807	190	5	-	1831,5
Kırlı	39	796	797	54	-	-	1647
Fılındır	14	266,5	277,5	-	-	-	544
Karapınar	7	245	168	63	-	-	476
Himmedfakı	17	399	413	109	-	-	921
Sofular	13	346	352	45	-	5	748
Emirhan	8	144,5	160	27,5	-	-	332
Üregil	17	183	180	-	-	-	363
Görmüşlü (/21)	160	1236,5	1233,5	-	-	-	2470
Akpınar	44	1121,5	1140	-	-	4	2265,5
Tahtakemend	16	716,5	727,5	10	-	-	1454
Tavşanlı	41	1409	1313,5	-	-	-	2722,5
Moluç	15	217	214	90	-	15	536
Törnük	6	77	77	42	-	-	196
Karacaşar	14	322,5	319,5	43	-	-	685
Gümüş	45	2392,5	2459,5	-	-	28	4880
Karayaprak	2	35	35	-	-	-	70
Kızılvıran	1	28	28	-	-	-	56
Kozağacı	5	702	37	-	-	-	739
Tahtut (?)	5	100	105	-	-	-	205
Emre	20	77	77	42	-	-	196
Kaldı	15	513,5	553	103	5	-	1174,5
Beypınarı	51	754	762	18	-	1 kişi	1534
Düğer	41	412	374	170	-	-	956
Şahkürt	11	208	291	189	-	75	763
Acıpınar	17	441	448	103,5	-	-	992,5
Tuzhisar	79	5189	5267,5	36	-	-	10492,5
Sinekli	15	343	325,5	95,5	-	-	764
Hanzar	20	1385	1393	185	-	-	2963
Gulam	12	269,5	262,5	19	1	-	552
Beştepe	12	168	262,5	19	-	-	449,5
Savcun	13	329	371	91	-	-	791
Yarhisar	75	2017	2030	-	-	14	4061
Çemenyenicesi	42	1509	1548,5	-	-	38,5	3096
Hoşavenk	6	157,5	118,5	28	-	-	304
Tödürge	69	1553,5	1554,5	196	-	-	3304
Yeni (İçpınar)	2	42	42	-	-	-	84
Mescidli	12	204,5	157	129,5	-	-	491
Gökdin	100	5779	5736	963	-	-	12478
Hocabey	19	612,5	593,5	105	-	-	1311
Ada	17	470,5	469	35	52	-	1026,5
Ençağa	12	88	123	22	-	-	233
Boğarcı	16	530	517	94	-	-	1141
Boğazkesen	24	660	627	104	-	14	1405
Şehristan	1	-	-	-	-	-	0

Horahon	54	912	902	7	-	-	1821
Gerne	7	268	279	84	-	-	631
Celalli	37	952	967	-	-	-	1919
Hanuke	7	36	36	45	-	-	117
Şahbey	13	142	170,5	49	-	-	361,5
Mehmedik	9	35	28	7	-	-	70
Beydili	8	67	66	7	-	-	140
Serpincik	4	14	14	7	-	-	35
Kaza-i Ahar	23	535	465,5	290	-	-	1290,5
Hacı Mirza	17	379	375,5	30	-	-	784,5
Armutlu	10	120	124	-	-	-	244
Feng-i Sağır	9	181	181	14	-	-	376
Göre	12	1101	1101	-	-	-	2202
Başbüyük	21	554	673	153	-	55	1435
Mamuga	22	273	284	-	-	-	557
Karagömlek	7	260	255	43	3	-	561
Serce	1	14	14	3,5	-	-	31,5
Karacaviran	6	80	91	7	-	-	178
İmaret	19	580	573	246	-	-	1399
Ağcagülnisa	8	74	74	-	-	-	148
Güllüce	8	164,5	164,5	136	-	-	465
Kötüyenice	4	84	39	126	-	-	249
Torosu	12	330,5	323	70	-	-	723,5
Karhisar Yenicesi	8	275	230,5	130	-	7	642,5
Kırhdık	8	130	144	25	-	-	299
Fem	1	15	15	-	-	-	30
Karahisar	85	3620,5	3578	-	-	8 kişi	7198,5
Cirhin	29	754	726,5	35	-	62	1577,5
Karabük	34	653	657	191	-	-	1501
Eymir	9	251	253	26	-	-	530
Aziz	17	237	241	14	-	-	492
Yuva	10	282,5	261,5	-	-	-	544
Akviran	4	77	77	7	-	-	161
Çöken	3	98	91	28	-	-	217
TOPLAM	1816	50117	49443	5486,5	72	317,5	105436

Bu tablonun grafikte ifadesi aşağıdaki şekilde olmaktadır.

Grafik 18. Genel Hatlarıyla Toprakların Tasarruf Şekilleri

Tablo ve grafikte de görüldüğü üzere, toprak tasarruf şekillerinden her birinin toplam toprak dönümüne oranı; %47 mezru tarla, %47 gayr-ı mezru tarla, %5 boz ve hali tarla, %1 icar tarla ve %1 çayır arazi şeklindedir. Hafik'te mezru tarlaların oranı, Tefik Güran'ın da değindiği gibi bütün vilayetlerde ekili toprakların üçte ikisi ile tamamı arasında değişen bir bölümü tahıl ekimine ayrılıyor (1998) hükmüne uymaktadır.

Toprakların tasarruf şekli bakımından mezru tarla ile gayr-ı mezru tarlanın dönüm miktarları arasındaki yakınlık, hane sahiplerinin topraklarının hemen hemen yarısını işleyip, yarısını nadasa bırakmak suretiyle devir daim olan bir yöntemi benimsediklerini düşündürmektedir. Günümüzde de çiftçiler -en azından Orta ve Doğu Anadolu çiftçisi- mevcut tarlasını nadas işlemi kullanmak suretiyle kullanmaktadır. Ancak Hafik köylerindeki gayr-ı mezru tarla ile mezru tarla dönümü arasındaki yakınlık dikkat çekici boyutlardadır. Tabloda gayr-ı mezru tarlaların yanısıra boz ve hali toprakların da dikkat çekici boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Tabloya göre Hafik köylerinde yaşayan insanlar, Sivas'ın diğer bir ilçesi olan Kangal'da da olduğu gibi (Eken, 2007) bağcılık ve bostancılık yapmamışlardır. Bu durum Sivas'ın diğer bir ilçesi olan Zara'da da böyle olup, bağcılık ve bostancılık yapılmasına rağmen maalesef 4 ailede 2 ila 4 dönümle sınırlı kalacak kadar azdır (Eken, 2003). Oysa Anadolu'nun Honaz ve Acıpayam

gibi bazı yerlerinde toprak tasarruf şekilleri çok daha fazla çeşit göstermekle birlikte, bağ ve bostan, halkın zirai faaliyetlerinde mühim rol oynamaktadır (Özçelik, 2005a ve 2005b). Bu da, Hafik'te bağ ve bostanın olmamasının, iklim yapısından kaynaklandığı sonucunu doğurmaktadır.

1.1. Mezru Tarlalar

Ekili-dikili anlamına gelen bu tarlalar, Hafik'te 1844-45 yılları için yapılan ziraatın, miktar, boyut, dönüm ve ürün açısından anlaşılmasını sağlayan verileri içermektedir. Halkın ziraat ve hayvancılık ile geçim sağladığı bilindiğine göre bu veri büyük önem taşımaktadır. Temettuât defterlerinde mezru tarlaya ait sayısal veriler 4 kısımdan oluşmaktadır. Bunlar; tarlanın dönümü, 1260 yılı hâsılatı, 1261 yılı hâsılatı ve 1260-61 yılı toplam hâsılatı şeklindedir.⁴⁹ Tablolarda geçen “60 yılı hâsılatı”, Hicri 1260, Miladi 1844 yılını temsil etmektedir. Bu kısımda, tarla sahibinin tarlasından elde ettiği yıllık kazancı kaydedilmiştir. Daha sonrasında gelen “61 yılı hâsılatı” ise Hicri 1261, Miladi 1845 yılını temsil etmektedir. 61 yılı hâsılatı, defter kaydının tutulduğu 60 yılına göre gelecek seneyi ifade eder ki bu da tahmini bir rakam olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenledir ki hanelerin sonunda gelir toplamları kaydedilirken 60 yılı hâsılatı kaydedilmiş, fakat 61 yılı hâsılatı kaydedilmemiştir. Çalışmada mezru tarlaya sahip hanelerin toplam geliri ve mezru tarlaların toplam gelir içindeki %'lik payının hesabında 60 yılı hâsılatlarını dikkate alınmıştır. Bunun yanısıra bazı Müslüman köylerinde halk, mezru tarla ortaklığı yapmış, 60 yılı hâsılatından da ortağına pay vermiştir. Burada ortaklara ait hâsılatları dâhil edilmeyerek önce Müslüman daha sonra da gayr-ı Müslim ahalinin tarım faaliyet verileri tablolar ile incelenecektir.

1.1.1. Müslümanlarda Mezru Tarla Durumu

1844 yılında Hafik'te bulunan 1383 Müslüman hanenin %90,3'üne tekabül eden 1250 hane, mezru tarlaya sahiptir. Bu tarlaların toplam miktarı 27.767,5

⁴⁹ Bkz. Ek1, 3 ve 5.

dönüm olmakla birlikte, 1844 yılında Hafik köylerinin toplam ziraat alanlarının %26,25'ini oluşturmaktadır. Yani bu tarlalarda tarımsal faaliyetler yapılmıştır.

Tablo 32. Müslüman Hanelerin Mezru Tarla Durumu

Köyler	Toplam Hane Sayısı	MT. Sahibi Hane Sayısı	MT. Dönüm	M T. 60 Yılı Hâslatı (Kırs)	M T. 61 Yılı Hâslatı (Kırs)	1260-61 Yılı Kazancı Arasındaki Durum	Hanelerin Toplam Geliri (Kırs)	MT. 60 Yılı Gelirinin Toplam Hane Geliri İçindeki Payı %
Karabalçık	50	37	417	7954	11079	+	32557	24,4
Gölcük	7	6	76	2439	2480	+	6223	39,1
Kürtler	18	17	308,5	6795	6316	-	11147,5	60,9
Damlacık	20	19	487	7316	5490	-	11960,5	61,1
Gayırbeğ	25	24	829,5	12194	11917,5	-	17064,5	71,45
Kırlı	39	38	796	18390	21894	+	33383	55
Fılındır	14	14	266,5	5382	6200	+	9532,5	56,4
Karapınar	7	7	245	3330	4884	+	5109,5	65,1
Himmedfakı	17	14	399	7434	6113	-	11279	65,9
Sofular	13	11	346	5724	4960	-	9011,5	63,5
Emirhan	8	7	144,5	2691	3051	+	4324,5	62,2
Üregil	17	16	183	4889,5	3940	-	9952,5	49,1
Görmüşlü(21)	160	145	1236,5	31304	41735	+	82183	38
Akpınar	44	42	1121,5	22633	16677	-	35307	64,1
Tahtakemend	16	14	716,5	10838	10624	-	15908	68,1
Tavşanlı	36	35	1262	32274,5	33102	+	46210,5	69,8
Moluç	15	12	217	3888	2775	-	7469	52
Törnük	6	6	77	1228,5	1305	+	1602	76,6
Karacaşar	14	13	322,5	5760	6036	+	7973	72,2
Gümüş	9	7	332	4099,5	4153	+	6751	60,7
Karayaprak	2	2	35	990	1260	+	1464	67,6
Kızılviran	1	1	28	720	810	+	1148	62,7
Kozağacı	5	1	37	414	370	-	2395,5	1,7
Emre	20	19	492	11152	11778	+	17559	63,5
Beypınarı	51	50	754	20934	26775,5	+	33777,5	61,9
Düğer	41	32	412	7074	7037	-	36610	19,3
Şahkürt	9	7	208	3195	4533	+	5924,5	53,9
Acıpınar	17	17	441	10782	10733,5	-	14951,5	72,1
Tuzhisar	8	7	94	1683	2441	+	2441	68,9
Sinekli	15	15	343	4905	5471	+	7778,5	63
Gulam	12	12	269,5	7308	11491	+	10214,5	71,5
Beştepe	12	8	168	4455	6482	+	5988,5	74,3
Savcun	13	13	329	4932	3571	-	8348,5	59
Yarhisar	32	26	531	11396	8109	-	20751	54,9
Çemenyenicesi	9	9	273	2358	2391	+	7226	32,6
Hoşavenk	6	6	157,5	1953	2385	+	3925	49,7
Tödürge	34	29	656,5	9126	10421	+	20978	43,5
Yeni(İçpınar)	2	2	42	1260	1040	-	1747	72,1
Mescidli	12	11	204,5	3014	3915	+	4847,5	62,1
Gökdin	11	11	406	5004	7618	+	8555,5	58,4
Hocabey	19	17	612,5	11405	8406	-	17643	64,6

Ada	17	17	470,5	6082	900	-	10820	56,2
Ençağa	12	9	88	1019	1215	+	3338	30,5
Boğaric	16	16	530	10527,5	10485	-	14491	72,6
Boğazkesen	24	23	660	13899	13681	-	21813,5	63,7
Şehristan	1	-	-	-	-	-	155	--
Horahon	35	34	536	14014	15569	+	22806	61,4
Gerne	7	7	268	3910,5	4650	+	6582,5	59,4
Celalli	37	36	952	13054	9420	-	24570	53,1
Hanuke	7	5	36	1008	1210	+	2831	35,6
Şahbey	13	9	142	2511	3180	+	4296	58,4
Mehmedik	9	1	35	513	393	-	1248,5	41
Beydili	8	8	67	2079	-	Yok	4712	44,1
Serpincik	3	1	14	126	200	+	1726	7,3
Kaza-i Ahar	18	17	450,5	4815	3906	-	5495	87,6
Hacı Mirza	17	16	379	8950,5	8522	-	12495	71,6
Armutlu	10	10	120	3132	3285	+	4399,5	71,1
Feng-i Sağır	9	9	181	3915	2571	-	7026,5	55,7
Başbüyük	21	21	554	11259	-	Yok	18778,5	59,9
Mamuga	22	22	273	5166	6871,5	+	9027,5	57,2
Karagömlek	7	7	260	4951,5	6720	+	6979	70,9
Serçe	1	1	14	162	198	+	434,5	37,2
Karacaviran	6	6	80	1584	1854	+	2477	63,9
İmaret	19	18	580	7124,5	6177	-	11880,5	59,9
Ağcagülnisa	8	8	74	2736	4070	+	5667	48,2
Güllüce	8	7	164,5	2367	2104	-	3883,5	60,9
Kötüyenice	4	3	84	765	585	-	1318	58
Torosu	12	11	330,5	6405,5	6671	+	10690	59,9
Kırhıdik	8	7	130	1935	2302	+	4854,5	39,8
Fem	1	1	15	171	118	+	241	70,9
Karahisar	51	46	1560,5	15115,5	15339,5	+	27876	54,2
Cirhin	29	24	754	12390	13312,5	+	21710,5	57
Karabük	34	31	653	13800,5	16035,5	+	22901	60,2
Eymir	9	9	251	6093	4320	-	12770,5	47,7
Aziz	17	14	237	4815	4369	-	9980,5	48,2
Yuva	10	10	282,5	6358,5	7853,5	+	9236	68,8
Akviran	4	4	77	1674	-	Yok	2481	67,4
Çöken	3	3	98	1602	-	Yok	2310	69,3
TOPLAM	1383	1250	27677,5	516654,5	519857	+	933524,5	-

Hafik Müslümanlarında en fazla dönüm tarlaya sahip olan köy 1560,5 dönüm ile Karahisar'dır. En az dönümlü tarla ise 14 dönüm ile Serpincik'tir. Bu rakamlar elbette ki hane sayısı ile doğru orantılıdır. Zira bir köyde yaşayan insan sayısı, ekili arazi miktarını aynı orantıda etkilemektedir. Hafik Müslüman hanelerinin toplam temettuâtlarında mezru tarla gelirinin payı, genel ölçümde %55,3'tür. Bu ölçüm, köy ölçeğinde yapıldığında da rakamlar bu ölçüme yakın olmaktadır. En yüksek oranla %87,6 Kaza-i Ahar ve en düşük oranla %1,7 Kozağacı köyleri bu durumu desteklemese de tablo geneline bakıldığında bunların

istisnadan ibaret olduğu görülmektedir. Tabloda dikkati çeken bir nokta da, 1260 yılı gerçek kazancı ile 1261 yılı tahmini kazancı arasındaki farktır. Bu yıllara ait verilere göre Müslümanlarda mezru tarla gelirleri 1260 yılına göre 1261 yılında 3202,5 kuruş ile %0,6 artış göstermektedir. Yani bir sonraki yıl için tahmin edilen mezru tarla kazancı, o seneki gerçek kazançtan yok denecek kadar az miktarda da olsa artış göstermiştir. Mezru tarlaların 1260 ve 1261 yılı kazançları arasındaki fark köy ölçeğinde değerlendirildiğinde; 64 köyün ekili tarla geliri 1261 yılında artış gösterirken, 20 köyün verileri düşmüş, 4 köyün verilerinde ise değişiklik olmamıştır. 1261 yılına ait tahmini geliri artan köyler, Müslümanların iskân ettiği köylerin %65'ini, azalan köyler %21'ini ve geliri değişmeyen köyler %4'ünü oluşturmaktadır. Açıklamakta fayda görülen bir nokta da, temettuât defterlerinde kimi zaman 1261 yılının hâsılatının kaydedilmediğidir. Yukarıdaki tabloda veriler hesaplanırken 61 yılı gelirleri katılmamıştır. Mezru tarla dönümüne ve 1260 yılı gelir kaydına sahip olup da, 1261 yılı gelir kaydı olmayan durumların, o hane sahibinin bir sonraki sene tarlasını ekmeyeceği anlamına geldiği düşünülmele birlikte kesin bir yargıda bulunulmamalıdır. Bu durumda olan köyler Beydili, Başbüyük, Akviran ve Çöken köyleridir. Bu köylerde hiçbir hanenin 1261 yılı mezru tarla geliri kaydedilmemiştir. Bunların yanısıra bazı köylerde ise hanelerin bazılarında 1261 yılı hâsılatı kaydedilirken, bazılarında kaydedilmemiştir.⁵⁰

1.1.2. Gayr-ı Müslimlerde Mezru Tarla Durumu

1844 yılında Hafik'te bulunan 433 gayr-ı Müslim hanenin %94,9'una tekabül eden 410 hane mezru tarla sahibidir. Bu tarlaların toplam miktarı 22.189 dönümdür. 1844 yılında toplam ziraat alanlarının %21,04'ünü oluşturur. Yine bu tarlalarda tarımsal faaliyetler yapılmıştır.

⁵⁰ Bu duruma örnek için Bkz. TMT. 13630; Ada köyü.

Tablo 33. Gayr-ı Müslim Hanelerin Mezru Tarla Durumu

Köyler	Toplam Hane Sayısı	MT. Sahibi Hane Sayısı	MT. Dönüm	M T. 60 Yılı Hâsılatı (Kırs)	M T. 61 Yılı Hâsılatı (Kırs)	1260-61 Yılı Kazancı Arasındaki Durum	Hanelerin Toplam Geliri (Kırs)	MT. 60 Yılı Gelirinin Toplam Hane Geliri İçindeki Payı %
Tavşanlı	5	5	147	3123	3174	+	4791,5	65,1
Gümüş	36	35	2060,5	30500,5	30800,5	+	69389,5	43,9
Tahtut(?)	5	5	100	819	-	Yok	1506	54,3
Kaldı	15	13	513,5	9958,5	10600	+	17540,5	56,7
Şahkürt	2	-	-	-	-	Yok	2645	-
Tuzhisar	71	71	5095	78328,5	103499	+	149378,5	52,4
Hanzar	19	18	1385	18782	22071	+	40314	46,5
Yarhisar	43	41	1486	32121	22990	-	69122,5	46,4
Çemenyenicesi	33	31	1236	11584	10483	-	36181	36
Tödürge	35	27	897	17937	21588	+	44619	40,2
Gökdin	89	89	5373	66457,5	86400,5	+	115605,5	57,4
Horahon	19	18	376	10820	13606	+	22569,5	47,9
Serpincik	1	-	-	-	-	Yok	709	-
Kaza-i Ahar	5	5	84,5	1449	972	-	2092	69,2
Göre	12	12	1101	20388	24034	+	37390	54,5
Karhisar Yenicesi	8	7	275	6766	5856	-	13146,5	51,4
Karahisar	34	34	2060	20704,5	20241,5	-	51279,5	40,3
TOPLAM	433	411	22189,5	329738,5	376315,5	+	678279,5	-

Hafik gayr-ı Müslimlerinde en fazla dönüm tarlaya sahip olan köy 5373 dönüm ile Gökdin'dir. En az dönüm tarlaya sahip köy ise 84,5 dönüm ile Kaza-i Ahar'dır. Hafik gayr-ı Müslim hanelerinin toplam temettuâtlarında mezru tarla gelirinin payı, genel ölçümde %48,6'dır. Bu rakam Müslümanlara ait ortalamaya yakındır. Bu ölçüm, köy ölçeğinde de bu ortalamaya yakın sonuçlar elde edilmektedir. Fakat yine en yüksek oranla %69,2 Kaza-i Ahar ve en düşük oranla %36 Çemenyenicesi köyleri bu durumu desteklemiyorsa da tablo geneline bakıldığında bunların da istisnadan ibaret olduğu görülmektedir. 1260 yılı gerçek kazancı ile 1261 yılı tahmini kazancı arasındaki farka göre gayr-ı Müslimlerde mezru tarla gelirleri 46577 kuruş ile %14,1 artış göstermektedir. Yani bir sonraki yıl için tahmin edilen mezru tarla kazancı, o seneki gerçek kazançtan Müslümanların aksine hatırı sayılır miktarda artış göstermiştir. Bu da akla gayr-ı

Müslimlerin bir sonraki seneden beklentilerinin Müslümanlara oranla daha fazla olduğu ihtimalini getirmektedir. Mezru tarlaların 1260 ve 1261 yılı kazançları arasındaki fark köy ölçeğinde incelendiğinde; 9 köyün ekili tarla geliri 1261 yılı tahmini verilerinde artış gösterirken, 5 köyün verileri düşmüş, 1 köyün 61 yılı kaydı yapılmamış, 2 köyün ise mezru tarlaya dair hiçbir verisi bulunmadığı görülmektedir. Tahmini geliri artan köyler, gayr-ı Müslimlerin iskân ettiği köylerin tamamının %53'ünü, azalan köyler %29'unu, geliri değişmeyen köy %6'sını, mezru tarlaya dair hiçbir verinin bulunmadığı köyler ise %12'sini oluşturuyor. Müslümanlarda rastlanan 1261 yılı hâsılatının kaydedilmediği durumuna burada da Tahtut(?) köyünde rastlanmıştır. Bu durumda olan "Tahtut(?) köyünde bir sonraki sene hiçbir hanenin tarlasını ekmeyeceği düşünülse de net bir cevap bulunmamaktadır. Yine Müslümanlarda olduğu gibi burada da bazı köylerin bir kısım hanelerinde 1261 yılı hâsılatı kaydedilirken, bir kısmında kaydedilmemiştir.⁵¹ Bundan başka Müslümanlarda olmayıp da gayr-ı Müslimlerde rastlanan farklı bir durum vardır. Bu da, -yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi- bazı köylerde kimi hanelerin tarla dönümü bulunmasına rağmen hem 60 hem de 61 yılına dair veri bulunmamasıdır. Bu köyler Şahkürt ve Serpincik'tir. Bu durumda Şahkürt ve Serpincik köylerinde yaşayan gayr-ı Müslim ahali, 1844 yılında geçimlerini sağlarken tarla geliri elde etmiyor olmalıydılar.

1.1.3. Mezru Tarlaların Genel Değerlendirilmesi

Tablolara bakıldığında, ekili tarım arazisi anlamına gelen mezru tarlanın halkın geçim kaynakları arasında ne kadar önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu önem Müslüman–gayr-ı Müslim gözetmeksizin her köy için geçerlidir.

Müslüman hanelerin mezru tarlalarında 1260 ve 1261 yılı hâsılatları arasındaki fark Müslümanlarda 3202,5 kuruş; gayr-ı Müslimlerde 46577 kuruştur. Görüldüğü gibi her ikisinde de 61 yılı hâsılatı artmıştır. Aradaki bu farkın 60 yılına göre ne kadar arttığına görülebilmesi için, artış miktarının 60 yılı hâsılatına oranı hesaplandığında Müslümanlarda %0,6; gayr-ı Müslimlerde %14,1 sonucu

⁵¹ Bu duruma örnek için Bkz. TMT. 13657; Karhisar Yenicesi Köyü.

elde edilmektedir. 61 yılı için verilen bu tahmini oran, Müslümanlara nazaran gayr-ı Müslimlerde daha fazladır. Sonuç olarak; 61 yılı için verilen tahmini hâsılatların 60 yılı hâsılatlarına yakın miktarlarda olup anormal bir artış ya da düşüş olmadığı söylenebilir. Oysa yine Sivas'a bağlı bir kaza olan Kangal'da 1261 yılı için verilen tahmini hâsılatların toplamı, 1260 yılında elde edilen hâsılatların 3 katını bulmaktadır (Eken, 2007). Sivas'ın diğer bir kazası olan Zara'da ise 1261 yılı için verilen tahmini hâsılatların toplamı, 1260 yılında elde edilen hâsılatların 2 katı olarak karşımıza çıkmaktadır (Eken, 2003). 1260 yılına göre 1261 yılı ekili tarım arazisi gelirindeki artışın hangi değişkene bağlı olduğu sorgulandığında karşımıza köy adedi değil de artış miktarı çıkmaktadır. Şöyle ki; gayr-ı Müslimlerdeki 61 yılı mezru tarla hâsılatı, Müslümanlara nazaran daha fazla artmıştır. Oysaki artış gösteren köy oranı Müslümanlarda %65 iken gayr-ı Müslimlerde %53'tür. Bu da aranılan değişkenin köyler değil, aksine her köyün kendi içerisindeki artış miktarı olduğunu göstermektedir. Yine tablolarda geçen toplam hane sayısı ile mezru tarlaya sahip hane sayısı arasındaki rakamların yakınlığına dikkat edildiğinde bölge halkının hemen hemen hepsinin ekili bir araziye sahip olduğu görülmektedir. Bu da tarımın geçim kaynağı olarak ne kadar büyük önem taşıdığını ve herkesin aslında bir çiftçi olduğunu göstermektedir.

1.2. Gayr-ı Mezru Tarlalar

1844-45 yıllarında Hafik'te, bir kısım topraklar nadasa bırakılmıştır. Nadasa bırakılan bu topraklar temettuât defterlerinde "gayr-ı mezru tarla" adıyla geçmekte ve tabii ki hâsılatı haiz olmamaktadır. Gayr-ı mezru tarla; yani nadasa bırakılan toprakların toplam topraklara oranı %47'dir. Bazı köylerde ise nadas alanı görülmemektedir. Nadasa bırakılan 49443 dönüm toprak arasında en yüksek pay 5267,5 dönümle Tuzhisar köyüne aittir. En az nadas alanı ise 14 dönümle Serpincik ve Serce Köyü'ndedir. Şehristan köyünde ise bu yıl içerisinde nadasa arazi bırakılmamıştır. Hane başına nadas alanlar, bütün köyler genelinde ortalama 27,31 dönümdür. Nadasa bırakılan topraklara sahip hane sayısı, toplam hane sayısının %92'sidir. Yani Hafik köylerinde neredeyse tüm halk topraklarının bir kısmını nadasa bırakmaktadır.

Tablo 34. Gayr-ı Mezru Tarlalar

Köyler	Hane Sayısı	GMT. Sahibi Hane Sayısı	GMT Dönüm	Toplam Dönüm	Köylerin Toplam Topraklarında GMTD Oranı %
Karabalçık	50	39	434	911	47,6
Gölcük	7	4	63	139	45,3
Kürtler	18	17	290	715,5	40,5
Damlacık	20	19	434,5	1035,5	41,9
Gayırbeğ	25	24	807	1831,5	44
Kırlı	39	38	797	1647	48,3
Fılındır	14	14	277,5	544	51
Karapınar	7	5	168	476	35,2
Himmedfakı	17	15	413	921	44,8
Sofular	13	11	352	748	47
Emirhan	8	7	160	332	48,1
Üregil	17	16	180	363	49,5
Görmüşlü (/21)	160	145	1233,5	2470	49,9
Akpınar	44	43	1140	2265,5	50,3
Tahtakemend	16	16	727,5	1454	50
Tavşanlı	41	38	1313,5	2722,5	48,2
Moluç	15	13	214	536	39,9
Törnük	6	6	77	196	39,2
Karacaşar	14	13	319,5	685	46,6
Gümüş	45	42	2459,5	4880	50,3
Karayaprak	2	2	35	70	50
Kızılviran	1	1	28	56	50
Kozağacı	5	1	37	739	5
Tahtut (?)	5	5	105	205	51,2
Emre	20	19	77	196	39,2
Kaldı	15	14	553	1174,5	47
Beypınarı	51	49	762	1534	49,6
Düğer	41	29	374	956	39,1
Şahkürt	11	8	291	763	38,1
Acıpınar	17	17	448	992,5	45,1
Tuzhisar	79	76	5267,5	10492,5	50,2
Sinekli	15	14	325,5	764	42,6
Hanzar	20	18	1393	2963	47
Gulam	12	12	262,5	552	47,5
Beştepe	12	12	262,5	449,5	58,3
Savcun	13	12	371	791	46,9
Yarhisar	75	69	2030	4061	49,9
Çemenyencesi	42	42	1548,5	3096	50
Hoşavenk	6	6	118,5	304	38,9
Tödürge	69	56	1554,5	3304	47
Yeni (İçpınar)	2	2	42	84	50
Mescidli	12	10	157	491	31,9
Gökdin	100	99	5736	12478	45,9
Hocabey	19	18	593,5	1311	45,2
Ada	17	16	469	1026,5	45,6
Ençağa	12	9	123	233	52,7
Boğarıc	16	16	517	1141	45,3
Boğazkesen	24	24	627	1405	44,6

Şehristan	1	-	-	-	-
Horahon	54	52	902	1821	49,5
Gerne	7	7	279	631	44,2
Celalli	37	37	967	1919	50,3
Hanuke	7	5	36	117	30,7
Şahbey	13	10	170,5	361,5	47,1
Mehmedik	9	1	28	70	40
Beydili	8	8	66	140	47,1
Serpincik	4	1	14	35	40
Kaza-i Ahar	23	20	465,5	1290,5	36
Hacı Mirza	17	16	375,5	784,5	47,8
Armutlu	10	10	124	244	50,8
Feng-i Sağır	9	9	181	376	48,1
Göre	12	12	1101	2202	50
Başbüyük	21	21	673	1435	46,8
Mamuga	22	22	284	557	50,9
Karagömlek	7	6	255	561	45,4
Serce	1	1	14	31,5	44,4
Karacaviran	6	6	91	178	51,1
İmarat	19	18	573	1399	40,9
Ağcagül'nisa	8	8	74	148	50
Güllüce	8	8	164,5	465	35,3
Kötüyenice	4	2	39	249	15,6
Torosu	12	11	323	723,5	44,6
Kar. Yenicesi	8	8	230,5	642,5	35,8
Kırhıdık	8	6	144	299	48,1
Fem	1	1	15	30	50
Karahisar	85	80	3578	7198,5	49,7
Cirhin	29	25	726,5	1577,5	46
Karabük	34	31	657	1501	43,7
Eymir	9	8	253	530	47,7
Aziz	17	14	241	492	48,9
Yuva	10	10	261,5	544	48
Akviran	4	4	77	161	47,8
Çöken	3	3	91	217	41,9
TOPLAM	1816	1662	49443	105436	-

Nadasa bırakılan toprakların, toplam topraklara oranı bakımından en yüksek orana sahip köy, %58,3 ile Beştepe Köyü'ne aittir. Bunu en yakın %52,7 ile Ençağa, %51,2 ile Tahtut(?), %51,1 ile Karacaviran, %51 ile Fılındır takip etmektedir. En düşük orana sahip köy ise %5 ile Kozağacı Köyü'dür. Bu durum akla; Hafik köylülerinin neden bu kadar büyük alanları nadasa bıraktığı sorusunu getirmektedir. Bu duruma sebep olabilecek unsurlardan ilki, tarımsal üretimde çalışacak yeterli iş gücü niteliğinde nüfus bulunmamasıdır. 19 yüzyıl Osmanlı'sında toprak faktörünün bol olmasına karşılık emek, kıt bir faktördü. Nitekim bir bölgede ekili toprakların büyüklüğü veya küçüklüğü ile nüfus

yoğunluğu arasında bir paralellik bulunmaktadır. Zira nüfus yoğunluğu düşük olan Doğu ve Orta Anadolu'da ekili toprak oranı, nüfus yoğunluğu daha yüksek olan Batı Anadolu'dan daha düşüktür. Ayrıca imparatorluğun birçok önemli tarım bölgesinde, özellikle tarımda işgücü ihtiyacının arttığı hasat mevsimi gibi zamanlarda, işgücü açığı üretimi aksatacak ölçülere ulaşıyordu (Güran, 1998: 67). Toplam toprakları içerisinde nadas alanı en fazla olan köyler olan 12 hane ile Beştepe, 12 hane ile Ençağa, 5 hane ile Tahtut(?), 6 hane ile Karacaviran ve 14 hane ile Fılındır köyleri bu fikri doğrulamaktadır. Nadas alanlarının büyüklüğüne sebep olarak gösterilebilecek ikinci unsur ise; tarım ürünlerinin taşınmasında yaşanan ulaşım sorunlarıdır. 19. yüzyılda özellikle Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu'nda taşımacılık at ve deve sırtında yapılıyordu. Bu şekil taşıma oldukça pahalıya mal oluyordu. Bu durum sebebiyle darlık olan bir bölgeye, bolluk yaşayan bölgeden yardım dahi yapılamıyordu. Böyle bir halde üretici, ürününü pazara düşük ücretlerle taşıyamadığı sürece geçineceğinden daha fazla miktarda üretim yapmayı gereksiz bulmaktaydı. Zira taşıma teknolojisinin geri kaldığı bir dönem ve bölgede, taşıma maliyetleri, çoğu zaman ürünün satışından elde edilecek kazancın büyük bölümüne mal olmaktadır. Bu durumda geçimlik ekonomi modelinin ön plana çıkması kaçınılmazdır (Güran, 1998). Gayr-ı mezru tarlaların geniş alanlara yayılmasına sebep olarak gösterilebilecek üçüncü unsur ise; iklimdir. Zira Hafik, iç Anadolu bölgesinde yer almakta ve çiftçiler bozkır ikliminin olumsuz şartlarına direnmek zorunda kalmaktadırlar. İlimden olumsuz etkilenen bir bölgenin çiftçisi mevsimsel değişikliklerden ve bu değişikliklerin yarattığı sulama ihtiyacından etkilendiği gibi, toprağın niteliğinden ve toprak niteliğinin sonucu olarak gübreleme mecburiyetinden de etkilenmektedir. Bu da bölge çiftçisini, zaten asgari olan toprak verim ve kalitesini artırmak için nadas sistemine mecbur kılmaktadır.

1.3. Boz ve Hali Tarlalar

Hafik'te toprakların bir kısmı tasarruf edilmemiştir. Bu topraklar temettuât defterlerinde “boz ve hali tarla” adıyla geçmektedir. Bu topraklarda ekim-dikim yapılmamıştır.

Tablo 35. Boz ve Hali Tarlalar

Köyler	Hane Sayısı	Boz ve Hali Tarlaya Sahip Hane Sayısı	Boz ve Hali Tarla Dönüm	Toplam Dönüm	Köylerin Toplam Topraklarında Boz ve Hali Toprak Oranı %
Karabalçık	50	7	60	911	6,5
Gölcük	7	-	-	139	-
Kürtler	18	14	111	715,5	15,5
Damlacık	20	14	114	1035,5	11
Gayırbeğ	25	22	190	1831,5	10,3
Kırlı	39	5	54	1647	3,2
Fılındır	14	-	-	544	-
Karapınar	7	4	63	476	13,2
Himmedfakı	17	10	109	921	11,8
Sofular	13	4	45	748	6
Emirhan	8	3	27,5	332	8,2
Üregil	17	-	-	363	-
Görmüşlü (/21)	160	-	-	2470	-
Akpınar	44	-	-	2265,5	-
Tahtakemend	16	1	10	1454	0,6
Tavşanlı	41	-	-	2722,5	-
Moluç	15	11	90	536	16,7
Törnük	6	4	42	196	21,4
Karacaşar	14	6	43	685	6,2
Gümüş	45	-	-	4880	-
Karayaprak	2	-	-	70	-
Kızılviran	1	-	-	56	-
Kozağacı	5	-	-	739	-
Tahtut (?)	5	-	-	205	-
Emre	20	7	42	196	21,4
Kaldı	15	10	103	1174,5	8,7
Beypınarı	51	2	18	1534	1,1
Düğer	41	17	170	956	17,7
Şahkürt	11	7	189	763	24,7
Acıpınar	17	14	103,5	992,5	10,4
Tuzhisar	79	6	36	10492,5	0,3
Sinekli	15	14	95,5	764	12,5
Hanzar	20	13	185	2963	6,2
Gulam	12	4	19	552	3,4
Beştepe	12	5	19	449,5	4,2
Savcun	13	7	91	791	11,5
Yarhisar	75	-	-	4061	-
Çemenyenicesi	42	-	-	3096	-
Hoşavenk	6	3	28	304	9,2
Tödürge	69	9	196	3304	5,9
Yeni (İçpınar)	2	-	-	84	-
Mescidli	12	10	129,5	491	26,3
Gökdin	100	60	963	12478	7,7
Hocabey	19	11	105	1311	8
Ada	17	5	35	1026,5	3,4
Ençağa	12	1	22	233	9,4
Boğarıc	16	11	94	1141	8,2
Boğazkesen	24	12	104	1405	7,4
Şehristan	1	-	-	-	-

Horahon	54	1	7	1821	0,3
Gerne	7	4	84	631	13,3
Celalli	37	-	-	1919	-
Hanuke	7	5	45	117	38,4
Şahbey	13	8	49	361,5	13,5
Mehmedik	9	1	7	70	10
Beydili	8	1	7	140	5
Serpincik	4	1	7	35	20
Kaza-i Ahar	23	10	290	1290,5	22,4
Hacı Mirza	17	6	30	784,5	3,8
Armutlu	10	-	-	244	-
Feng-i Sağır	9	2	14	376	3,7
Göre	12	-	-	2202	-
Başbüyük	21	12	153	1435	10,6
Mamuga	22	-	-	557	-
Karagömlek	7	4	43	561	7,6
Serce	1	1	3,5	31,5	11,1
Karacaviran	6	1	7	178	3,9
İmaret	19	14	246	1399	17,5
Ağcagülnisa	8	-	-	148	-
Güllüce	8	8	136	465	29,2
Kötüyenice	4	4	126	249	50,6
Torosu	12	5	70	723,5	9,6
Karhisar Yenicesi	8	7	130	642,5	20,2
Kırhıdık	8	3	25	299	8,3
Fem	1	-	-	30	-
Karahisar	85	-	-	7198,5	-
Cirhin	29	6	35	1577,5	2,2
Karabük	34	19	191	1501	12,7
Eymir	9	4	26	530	4,9
Aziz	17	1	14	492	2,8
Yuva	10	-	-	544	-
Akviran	4	1	7	161	4,3
Çöken	3	3	28	217	12,9
TOPLAM	1816	465	5486,5	105436	-

Boz ve hali toprakların toplam topraklara oranı %5'tir. Bazı köylerde ise boz ve hali alan görülmemektedir. Boz ve hali olan 5486,5 dönüm toprak arasında en yüksek pay 963 dönümlü Gökün Köyü'dür. En az boz alanı ise 7 dönüm ile Horahon, Mehmedik, Beydili, Serpincik, Karacaviran, Akviran köyleri paylaşmaktadır. 23 adet köyde ise boz arazi kaydı yapılmamıştır. Hane başına boz topraklar ise; boz topraklara sahip hanelerde ortalama 12 dönüm; tüm hanelerde ise ortalama 3 dönümdür. Boz bırakılan topraklara sahip hane sayısı, toplam hane sayısının %25,6'sıdır. Yani Hafik köylerindeki halkın 4'te 1'i boz topraklara sahiptir. Boz tarlaların, köylerin toplam topraklarına oranı bakımından en yüksek

orana sahip köy, %50,6 ile Kötüyenice Köyü'ne aittir. En düşük orana sahip köy ise %0,3 ile Horahon ve Tuzhisar köyleridir. 465 hanede bulunan boz tarladan 100 haneye ait olanının boz kalma sebepleri defterlerde belirtilmiştir. Bu sebeplerin devletçe izahatının talebi dikkate şayan olmakla birlikte buradan devletin, toprakların boş kalmasını hoş görmeyip, toprak sahibinden açıklama istediği sonucu çıkarılabilir. Aşağıda bir tablo ile izah edilecek olan bu açıklamalar, boz toprakların tamamına açıklama getirmese de ışık tutacağı düşünülmektedir.

Tablo 36. Toprakların Boz ve Hali Kalma Sebepleri

TOPRAKLARIN BOZ KALMA SEBEPLERİ	KAÇ HANEDE TEKRAR ETMİŞ	ORAN %
Çorak olduğundan	35	14
Kurak olduğundan	1	0,4
Taşlık olduğundan	3	1,2
Sineklik olduğundan	14	5,6
Sineklik ve Kayalık olduğundan	1	1,2
Kayalık ve Taşlık olduğundan	1	1,2
İktidarı Olmadığından	43	17,2
Çukur olduğundan	24	9,6
Tarik Üzerinde olduğundan	3	1,2
Öküzü olmadığından	5	2
Çobanlık Yaptığından	3	1,2
Azablık yaptığından	1	0,4
Tüccarlık ve Berberlik yaptığından	1	0,4
Yalnız olduğundan	5	2
Yetim olduğundan	1	0,4
Gücü yetmediğinden	2	0,8
Arabası olmadığından	1	0,4
Dinlenmek için	7	2,8
Tazelenmek için	2	0,8
Adem-i Kuvvet bulması için	1	0,4
Adem-i Liyakat	2	0,8
Kabil-i Ziraatı Mümkün olmadığından	20	8
Ziraat edecek	10	4
Sene-i Atide Ziraat edecek	22	8,8
62 senesinde ekecek	4	1,6
İdaresi olmadığından	5	2
Gayr-ı Münbid (verimsiz) olduğundan	17	6,8
Yeniden Sökülecek	5	2
Bu sene ziraat edecek	4	1,6
Gurbette olduğundan	1	0,4
Başka Yerde İkamet Ettiğinden	1	0,4
İstanbul'da olduğundan	5	2
Oğulları İstanbul'da Olduğundan	1	0,4
TOPLAM	250	100

Tabloda da görüldüğü gibi, bu toprakların boz kalma sebepleri, toplam tarım arazileri içerisinde nadas toprakların (GMT) geniş alana sahip olması durumuna karşı yürütülen tahminlerle örtüşmektedir. Daha açık ifade edilirse; tıpkı nadas alanların sebeplerinde olduğu gibi boz toprakların da bir kısmı kişinin yalnız olması, bölgede bulunmaması, gücünün yetmemesi, başka bir meslek ile meşgul olunması gibi işgücü yetersizliğinden, bir kısmı -tabloda en fazla orana sahip olan- toprağın iktidarsızlığı, verimsizliği, çukurluğu ve kayalık olması, taşlık, çorak, çukur, sineklik olması gibi iklimsel yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Bunların yanısıra bir kısmının ise seneye ziraat edilmek hususunda vaadi verilmiştir. Tabloda ki açıklamalarda yer almasa da nadas alanlarda bahsedilen “ürünün taşınması” problemi, boz ve hali toprakları da etkiliyor olabilmektedir.

1.4. Arazi İştiraki

Temettuât defterlerinde Hafik köylüsünün, mezru tarlanın yanısıra gelir elde ettiği diğer bir toprak tasarruf şeklide arazi ortaklığıdır. Bu şekil, defterlerde; “arazi/tarla iştiraki” şeklinde geçmektedir. Burada arazi, hane sahibi ile bir başkasının ortaklığındadır. Hane sahibinin ortağı olan kişiler “şeriki” ibaresiyle kaydedilmişlerdir. Şerikler kimi zaman şehir merkezinde, kimi zaman da, bazen Sivas’ın herhangi bir köyünde, bazen ise Hafik’e ait diğer köylerde bulunmaktadır. Bu ortaklık zaman zaman Müslümanlar ile gayr-ı Müslimler arasında da gerçekleşmiştir. Defterlerde arazi iştiraklerinin dönümleri belirtilmeyip, yalnızca hane sahibine ortak olan kişinin adı ve bu kişinin bulunduğu yer belirtilmiştir. Ortakların elde ettiği paylar, zaman zaman iki ortak için eşit, zaman zaman ise hane sahibinin daha yüksek bir meblağ elde etmesiyle kaydedilmiştir. Fakat defterlerde hane sahibinin payına düşen hâsılat her iştirakte tutulmadığı için bu kısım “tarla/ziraat gelirleri” kısmında toplama katılsa da aşağıdaki tabloda kullanılmamıştır. İştirak arazi Hafik’te yalnızca 40 Müslüman köyde ve 6 gayr-ı Müslim köyde bulunmaktadır.

Tablo 37. Arazi İştiraki

Köyler	Müslüman				Gayr-ı Müslim			
	Toplam Hane Sayısı	Arazi Ortaklığı Olan Hane Sayısı	Ortak Arazi Sayısı	Ortağın Hâsılatı (Krş.)	Toplam Hane Sayısı	Arazi Ortaklığı Olan Hane Sayısı	Ortak Arazi Sayısı	Ortağın Hâsılatı (Krş.)
Fılındır	14	1	1	180	-	-	-	-
Gölcük	7	7	9 ⁵²	1197	-	-	-	-
Emirhan	8	2	2	162	-	-	-	-
Akpınar	44	1	1	36	-	-	-	-
Beypınarı	51	1	1	108	-	-	-	-
Hocabey	19	8	8	756	-	-	-	-
Gayırbeğ	25	1	1	81	-	-	-	-
Celalli	37	2	2	36	-	-	-	-
Kürtler	18	6	6	432	-	-	-	-
Himmedfakı	17	3	3	153	-	-	-	-
Koz Ağacı	5	4	4	702	-	-	-	-
Şehristan	1	1	1	90	-	-	-	-
Mehmedik	9	2	2	252	-	-	-	-
Karacaviran	6	1	1	36	-	-	-	-
Savcun	13	4	7 ⁵³	756	-	-	-	-
Damlacık	20	2	2	140	-	-	-	-
Sinekli	15	4	5 ⁵⁴	342	-	-	-	-
Yuva	10	4	4	306	-	-	-	-
Şahbey	13	1	1	108	-	-	-	-
Boğariç	16	5	7 ⁵⁵	567	-	-	-	-
Ençağa	12	6	9 ⁵⁶	1332	-	-	-	-
Armutlu	10	6	7 ⁵⁷	585	-	-	-	-
Hacı Mirza	17	3	4 ⁵⁸	538	-	-	-	-
Eymir	9	4	6 ⁵⁹	882	-	-	-	-
Gerne	7	3	6 ⁶⁰	214	-	-	-	-
Boğazkesen	24	4	5 ⁶¹	635,5	-	-	-	-
Acıpınar	17	3	3	378	-	-	-	-
Ada	17	1	1	72	-	-	-	-
Güllüce	8	2	2	207	-	-	-	-
Kötüyenice	4	2	3 ⁶²	99	-	-	-	-
Moluç	15	6	9 ⁶³	711	-	-	-	-

⁵² Gölcük'te iştirak arazisi bulunan 7 haneden 2'si 2 adet araziye ortaktır.

⁵³ Savcun'da iştirak arazisi bulunan 4 haneden 1'i 3 adet araziye ortaktır.

⁵⁴ Sinekli'de iştirak arazisi bulunan 4 haneden 1'i 2 araziye ortaktır.

⁵⁵ Boğariç'ta iştirak arazisi bulunan 5 haneden 2'si 2'şer adet araziye ortaktır.

⁵⁶ Ençağa'da iştirak arazisi bulunan 6 haneden 3'ü 2'şer adet araziye ortaktır.

⁵⁷ Armutlu'da iştirak arazisi bulunan 6 haneden 1', 2 adet araziye ortaktır.

⁵⁸ Hacı Mirza'da arazi iştiraki yapan 3 haneden 1'i 2 adet araziye ortaktır.

⁵⁹ Eymir'de iştirak arazisi bulunan 4 haneden 2'si 2'şer adet araziye ortaktır.

⁶⁰ Gerne'de iştirak arazisi bulunan 3 haneden 1'i 3 adet araziye ortaktır.

⁶¹ Boğazkesen'de iştirak arazisi bulunan 4 haneden 1'i 2 adet araziye ortaktır.

⁶² Kötüyenice'de iştirak arazisi bulunan haneden 1'i 2 adet araziye ortaktır.

⁶³ Moluç'ta iştirak arazisi bulunan 6 haneden 3'ü 2'şer adet araziye ortaktır.

Karabük	34	9	9	1214	-	-	-	-
Cirhin	29	1	1	361	-	-	-	-
İmaret	19	9	9	1035	-	-	-	-
Başbüyük	21	3	3	288	-	-	-	-
Yarhisar	32	1	1	72	43	2	2	270
Serpincik	3	2	4 ⁶⁴	963	1	1	3 ⁶⁵	504
Kaza-i Ahar	18	1	1	216	5	1	1	414
Şahkürt	9	7 ⁶⁶	11	1737	2	2	2	1575
Çemenyencesi	9	2	2	252	-	-	-	-
Hanzar	-	-	-	-	19	11	12 ⁶⁷	3862
Kaldı	-	-	-	-	15	7	9 ⁶⁸	1080
TOPLAM	662	134	163	18231,5	85	24	29	7705

Müslümanların meskûn olduğu 98 köyün yalnızca 40'ında tarla ortaklığı bulunmaktadır. Ortaklık, arazilerinde ortaklık yapan 40 adet köyün toplam hane sayısı olan 662 hanenin %20'si olan 134 hanede mevcuttur. Bu miktar 1383 haneli Müslüman köylerin de yaklaşık %10'una tekabül etmektedir. Gayr-ı Müslimlerin iskân ettiği 17 köyün ise 6'sında tarla ortaklığı yapılmıştır. Bu ortaklık, tarla ortaklığına sahip köylerin toplam hane sayısı olan 85 hanenin %28'ine; 433 haneli tüm gayr-ı Müslim köylerin ise %6'sına denk gelmektedir. Tabloya dikkat edildiğinde, arazi iştiraki yapan hane sayısı ile iştirak arazi sayısı arasındaki farklar dikkati çekmektedir. Bunun sebebi bazı köylerde hanelerin birden fazla iştirakli olmasıdır. Bunlar bir hanenin bazen 2 veya en fazla 3 iştirakli araziye sahip olması şeklinde gerçekleşmiştir. Ortakçıların hâsılatları, Müslümanlarda ortalama 111,8 kuruş; gayr-ı Müslimlerde ise ortalama 265,6 kuruştur. Görüldüğü gibi gayr-ı Müslimlerin ortakçıları bu iştiraktan ortalama Müslümanlara kıyasla daha fazla kazanç sağlamışlardır. Gayr-ı Müslimlerde, mezru tarla gelirlerinin Müslümanlara kıyasla daha fazla olması bu durumu hem açıklamakta hem de desteklemektedir.⁶⁹

⁶⁴ Serpincik'te iştirak arazisi bulunan 2 haneden 1'i 3 adet araziye ortaktır.

⁶⁵ Serpincik'te iştirak arazisi bulunan 1 hane 3 adet araziye ortaktır.

⁶⁶ Şahkürt'te iştirak arazisi bulunan 9 haneden 2'si 2'şer adet ve 1'i 3 adet araziye ortaktır.

⁶⁷ Hanzar'da iştirak arazisi bulunan 11 haneden 1'i 2 adet araziye ortaktır.

⁶⁸ Kaldı'da iştirak arazisi bulunan 7 haneden 2'si 2'şer adet araziye ortaktır.

⁶⁹ Bkz. Tablo 32 ve 33.

1.5. Çayır Tarlalar

Temettuât defterlerinde Hafik köylerindeki ahalinin toprak tasarruf şekillerinden bir tanesi de fazla yaygın olmamakla birlikte çayır tarladır.

Tablo 38. Çayır Tarlalar

ÇAYIRA SAHİP KÖYLER	ÇAYIRA SAHİP HANE SAYISI	ÇAYIR DÖNÜM	ÇAYIR HÂSILAT (Krş.)
Kürtler	5	6	116
Gayırbeğ	5	5	90
Kaldı	1	5	46
Gulam	1	1	45
Ada	13	52	490
Karagömlek	3	3	100
TOPLAM	28	72	887

Görüldüğü gibi çayır arazi 6 köyde bulunmaktadır. Bu 6 köyün 28 hanesi çayır tarlaya sahiptir. Bu şekil toprağın toplam dönümü 72'dir. Bu da toplam toprakların %1'i olacak kadar azdır. Çayırların toplam hâsılatı 887 kuruş olup, dönüm başına 12,3 kuruş kâr düşmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda hayvan yetiştiriciliğinde çoğunlukla boş topraklardan ve nadasa ayrılmış alanlardan yararlanılıyordu. Oysa gelişmiş bir hayvancılık için geniş ve bakımlı mera ve çayırlar gerekliydi. Çayır toprakların bu denli az olması Hafik'te hayvancılığın yeteri kadar ilerlememiş olmasına bir gösterge sayılabilir. Ancak Hafik köylerinde hayvancılık uğraşını, yalnızca çayır arazilere bağlamamak gerekmektedir zira hâl böyle olsa Hafik köylerinde hayvanın yok denecek kadar az olması gerekirdi. Bu durum akla; hayvanların beslenmesinde eksik kalan çayır arazi açığının gayr-ı mezru tarlanın yanısıra, "fiğ" yetiştiriciliği ile kapatılma ihtimalini getirmektedir.

1.6. İcara Verilen Tarlalar

Hafik ahalisinin toprağı kullanma şekillerinden sonuncusu da kiraya vermek anlamına gelen "ıcar" usulüdür. Bu usulde tarla sahibi kişi, toprağını belli bir miktar karşılığında kiraya vererek kazanç sağlamaktadır. Kiralayan kişi ise ekip dikerek kazanç sağlamaktadır. Bu şekil toprak tasarrufu Hafik'te fazla yaygın değilse de bazı hanelerde rastlanması üzerinde durmayı gerektirmektedir.

Tablo 39. İcar Tarlalar

İCARA SAHİP KÖYLER	İCARA SAHİP HANE SAYISI	İCAR DÖNÜM	İCAR HÂSILAT (Krş.)
Akpınar	1	4	30
Beypınarı	1	Kaydı yok	30
Sofular	1	5	50
Boğazkesen	1	14	52
Moluç	2	15	75
Cirhin	5	62	659
Başbüyük	2	55	340
Gümüş ⁷⁰	2	28	52
Yarhisar	1	14	200
Karahisar ⁷¹	5	Kaydı yok	357
Hanzar	1	Kaydı yok	14
Karhisar Yenicesi	1	7	14
Şahkürt	2	75	150
Çemenyenicesi	2	38,5	184
TOPLAM	27	317,5	2207

Görüldüğü gibi Hafik'te 14 köy; 27 hanede icar tarla usulü uygulanmaktadır. Bu 27 hane içerisinde icar tarlaya sahip hane sayısı en fazla olan köyler; 5 köy ile Cirhin ile Karahisar köyleridir. Hafik'teki icara verilen tarlaların toplam dönümü ise 317,5'tur. Dönüm miktarındaki en büyük pay da 75 dönüm ile Şahkürt Köyü'ne aittir. Tüm icarların toplam hâsılatı 2207 kuruştur. En fazla hâsılatı 659 kuruş ile Cirhin Köyü sağlamaktadır. İcar tarlaya sahip hane sayısının Hafik köylerinin toplam hane sayısına oranı %1,4; icar tarla toplam dönümünün toplam Hafik tarlalarının dönümüne oranı %0,30; icarların toplam hâsılatının Hafik'in toplam hâsılatına oranı ise %0,12'dir. Bu rakamlardan başta da ifade edildiği gibi Hafik'te icarın yaygın olmadığı sonucunu çıkarılabilir. İcar tarlaların ne amaçla tasarruf edildiğini sorgulandığında, ufak bir ipucu elde edilmiştir. Bu ipucu Hanzar köyünde yalnızca bir hanede görülen icar kaydında olmakta ve burada icara sebep olarak “öküzü olmadığından” şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Bu küçük ipucundan hareketle; icar tarla şeklindeki toprak tasarrufunun, bir tercih olmaktan çok, bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

⁷⁰ Gümüş köyünde icara sahip hanelerden 1 tanesinin icar dönümü var, ancak hasılatı yoktur.

⁷¹ Karahisar köyündeki icara sahip hanelerden 1 tanesi 3 ayrı icara sahiptir.

2. Elde Edilen Tarım Ürünleri

Osmanlı Devleti'nde halkın temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğunu bilinmektedir. Temettuât defterlerine göre Hafik'te tarım ürünleri, daha çok hububat ekonomisi şeklindedir. Hububat ekonomisi tarıma dayalı toplumlar için olduğu kadar, diğer tüm toplumlar içinde vazgeçilmez ürünlerdir. Çünkü hububatlar, aynı zamanda stratejik öneme de sahiptirler. Hububat ürünleri içinde özellikle buğdaya, sulh olsun, savaş olsun her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle sefer zamanlarında atların yiyeceği olan arpa ve samana çok ihtiyaç duyulmaktadır ve bu da hububatları stratejik ürün hüviyetini kazanmaktadır (Özçelik, 2005a: 62). Daha önce bahsedilen mezru tarlalar diğer bir deyişle hububat ekim alanlarıdır. Ancak üretimi yapılan mahsullere teker teker kaçır dönüm arazi ayrıldığı incelenen hiçbir temettuât defterinde belirtilmemektedir.

Hafik köylerinde az çeşitte ürün ekilmesinin iklim koşullarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira farklı iklim yapısına sahip bölgelerden yalnızca biri olan Honaz'da buğday, arpa ve az miktarda yulafın yanısıra, daru, susam, nohut, burçak, duhan ve penbe de yetiştirilmiş ve topraklar kimi zaman bostan, bağ, bahçe şeklinde tasarruf edilmiştir (Özçelik, 2005a). Temettuât defterlerinde Hafik'te yetişen ürünlerin miktarları Osmanlı'da yaygın bir ölçü birimi olan "kile" ile belirtilmiştir. Kilenin bugünkü karşılığı yaklaşık 25 kg.'dır.

2.1. Müslümanların Elde Ettikleri Tarım Ürünleri

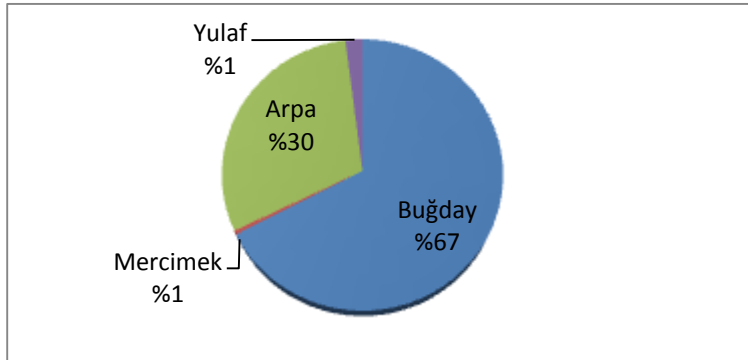
Çalışmada kullanılan temettuât defterlerinde meskûn Müslüman ahalinin yetiştirdiği ürün çeşitliliğine bakıldığında öncelikle buğday, arpa ve fiğ ve yok denecek kadar az miktarda da yulaf ve mercimek görülmektedir. Bölgeye hâkim olan çetin iklim şartları göz önüne alındığında da ürünlerin çeşit ve niteliği ise son derece doğal gözükmemektedir.

Tablo 40. Müslümanlarca Yetiştirilen Ürün Çeşit ve Miktarları

Köyler	Ürüne Sahip Hane Sayısı	Buğday Kile	Arpa Kile	Fig Kile	Yulaf Kile	Mercimek Kile	Toplam Kile
Karabalçık	47	164	101	5	-	-	270
Gölcük	6	61	25	-	-	-	86
Kürtler	17	155	73,5	-	-	-	228,5
Damlacık	19	169,5	88	-	-	-	257,5
Gayırbeğ	24	277,5	149,5	1	-	-	428
Kırlı	38	402,5	194	12	-	-	608,5
Fılındır	14	134	55,5	0,5	-	-	190
Karapınar	7	78	29	-	-	-	107
Himmedfakı	14	170	70,5	-	-	-	240,5
Sofular	12	172,5	16,5	-	-	-	189
Emirhan	7	59,5	30,5	-	-	-	90
Üregil	16	113	37	5	-	-	155
Görmüşlü(/21)	145	597,5	547,5	-	-	-	1145
Akpınar	43	474,5	263,5	30	-	-	768
Tahtakemend	14	222	161	-	-	-	383
Tavşanlı	35	756,5	271	11,5	-	-	1039
Moluç	12	84	46,5	1	-	-	131,5
Törnük	6	22,5	23,5	0,5	-	-	46,5
Karacaşar	13	123,5	64	6	-	-	193,5
Gümüş	6	86,5	44,5	4	-	-	135
Karayaprak	2	22,5	10	-	-	-	32,5
Kızılviran	1	16	8	-	-	-	24
Kozağacı	1	9	5	-	-	-	14
Emre	19	252	89	18	-	-	359
Beypınarı	50	497	139	20	-	-	656
Düğer	31	178	37	-	-	-	215
Şahkürt	9	81	29,5	1	-	-	111,5
Acıpınar	17	250	99	-	-	-	349
Tuzhisar	7	34	21	4,5	-	-	59,5
Sinekli	14	131,5	51,5	-	-	-	183
Gulam	12	162,5	78	2	-	-	242,5
Beştepe	8	93	51	7	-	-	151
Savcun	12	110	54	-	-	-	164
Yarhisar	26	255	120,5	4	-	-	379,5
Çemenyenicesi	9	47	37	-	-	-	84
Hoşavenk	6	40	27	-	1,5	-	68,5
Tödürge	29	221	65	-	-	-	286
Yeni (İçpınar)	2	25	20	-	-	-	45
Mescidli	11	83	29,5	-	-	-	112,5
Gökdin	11	116	41,5	3	-	-	160,5
Hocabey	18	250,5	126,5	7	-	2	386
Ada	17	143	54	-	-	-	197
Ençağa	9	21,5	13	-	-	-	34,5
Boğaric	16	228	118	6,5	-	-	352,5
Boğazkesen	23	331,5	108	1	-	-	440,5
Şehristan	-	-	-	-	-	-	-
Horahon	34	326	107	-	-	-	433

Gerne	7	79	41	12	-	-	132
Celalli	36	284,5	153	2	-	-	439,5
Hanuke	5	23	10	-	-	-	33
Şahbey	9	59,5	34	-	-	-	93,5
Mehmedik	3	18	6,5	-	-	-	24,5
Beydili	8	41	33,5	-	-	-	74,5
Serpincik	1	3	1	-	-	-	4
Kaza-i Ahar	17	202,5	75,5	-	-	-	278
Hacı Mirza	15	187,5	93	16,5	-	-	297
Armutlu	10	74,5	22,5	1,5	-	-	98,5
Feng-i Sağır	9	92	29	3	-	-	124
Başbüyük	21	274	92	1	-	-	367
Mamuga	22	105	76	6,5	-	-	187,5
Karagömlek	7	126,5	56	6	-	-	188,5
Serce	1	3	3	-	-	-	6
Karacaviran	6	30	26	2	-	-	58
İmarat	18	162	69,5	5,5	-	-	237
Ağcagülnisa	8	60	33	-	-	-	93
Güllüce	7	58	20,5	-	-	-	78,5
Kötüyenice	3	18	6,5	-	-	-	24,5
Torosu	11	153	46	2,5	-	-	201,5
Kırhdık	7	47,5	8	3	-	-	58,5
Fem	1	4	-	1	-	-	5
Karahisar	43	328,5	111	47,5	-	-	487
Cirhin	24	295	167	24	-	-	486
Karabük	31	315,5	123,5	8,5	-	-	447,5
Eymir	9	133	59	9	-	-	201
Aziz	14	93	67	11	-	-	171
Yuva	10	131	78,5	8,5	-	-	218
Akviran	4	39	15	-	-	-	54
Çöken	3	35	19	-	-	-	54
TOPLAM	1259	11723	5406	321,5	1,5	2	17454

Tabloda da görüldüğü gibi, Müslüman ahalinin yetiştirdiği hububatlarda ilk sırayı 11.723 kile ile buğday, ikinci sırayı 5406 kile ile arpa, üçüncü sırayı da 321,5 kile ile fiğ almaktadır. 2 kile ile Mercimek ve 1,5 kile ile de yulaf yok denecek kadar azdır. Ayrıca da toplamda 1383 haneye sahip Müslüman ahalinin %91'i öşre sahiptir. Bu durum, Güran'ın bir yerde "en çok buğday, sonra arpa ekimi yapıldığı ifadesi (1998) ile de örtüşmektedir.

Grafik 19. Müslümanlarda Hububatların Üretim Payları

2.2. Gayr-ı Müslimlerin Elde Ettikleri Tarım Ürünleri

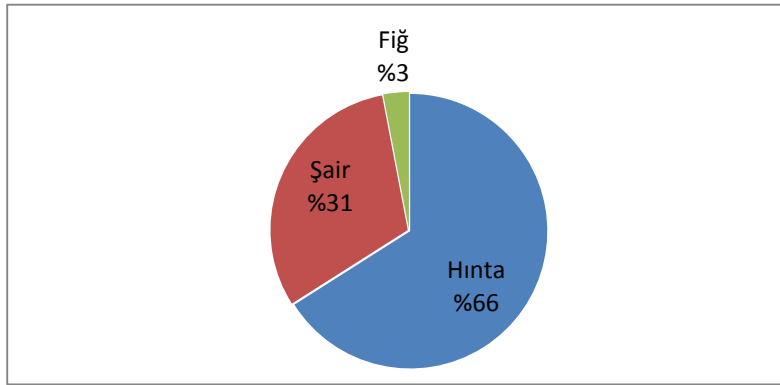
Temettuât defterlerinde meskûn gayr-ı Müslim ahalinin yetiştirdiği ürün çeşitliliğine bakıldığında Müslümanlarda zaten yok denecek kadar az olan yulaf ve mercimeğin hiç olmadığı, buğday, arpa ve fiğın ise yine aynı yoğunlukta yetiştirildiği görülmektedir. Hafik'in İç Anadolu Bölgesinde bulunması sebebiyle ürün çeşit ve niteliğinin az ve dayanıklı ürünler olması hakkında daha önce yürütülen tahmin burada da geçerliliğini korumaktadır.

Tablo 41. Gayr-ı Müslimlerce Yetiştirilen Ürün Çeşit ve Miktarları

Köyler	Ürüne Sahip Hane Sayısı	Buğday Kile	Arpa Kile	Fiğ Kile	Toplam Kile
Tavşanlı	5	60,5	51	1	112,5
Gümüş	35	693,5	258	33	984,5
Tahtut(?)	5	17,5	10,5	-	28
Kaldı	13	230	101	11,5	342,5
Şahkürt	2	33	17	3	53
Tuzhisar	68	1785,5	656	86,5	2528
Hanzar	17	396	202,5	29	627,5
Yarhisar	41	683,5	395	15	1093,5
Çemenyenicesi	31	229,5	184	-	413,5
Tödürge	27	419,5	157,5	-	577
Gökdiñ	89	1326	861	107,5	2294,5
Horahon	18	265	70,5	3	338,5
Serpincik	-	-	-	-	-
Göre	5	433	217,5	33	683,5
Kaza-i Ahar	5	36	14	-	50
Karhisar Yenicesi	7	146,5	67,5	10	224
Karahisar	32	431	181,5	71	683,5
TOPLAM	412	7186	3444,5	403,5	11034

Tabloda da görüldüğü gibi, gayr-ı Müslimlerin yetiştirdiği hububatların Müslüman ahalinin yetiştirdiği hububatlardan ve hububatların sıralamasından farkı yoktur. Nitekim ilk sırayı 7150 kile ile yine buğday, ikinci sırayı 3430,5 kile ile yine arpa ve üçüncü sırayı da 403,5 kile ile yine fiğ almaktadır ve toplamda 433 haneden oluşan gayr-ı Müslim hanelerin %95'i öşre sahiptir.

Grafik 20. Gayr-ı Müslimlerde Hububatların Üretim Payları

2.3. Tarım Ürünlerinin Genel Değerlendirmesi

Her iki tabloda da görüleceği üzere buğday Hafik halkı için vazgeçilmez bir ürün olmaktadır. Nitekim buğday miktarı, Müslüman hanelerin toplam hububat üretiminin %67'sini, gayr-ı Müslim hanelerin toplam hububat üretiminin %66'sını oluşturmaktadır. Bu gayet doğaldır çünkü buğday, halkın temel geçim kaynağı olarak önemli bir yere sahiptir. Genel olarak buğday üretimi halkın ihtiyaçlarını karşılayacak derecede yapılmaktadır. Yani daha sonraki senede karşılaşılabilecek kıtlık, hastalık, kuraklık ve afetlere karşı bir miktar buğdayını saklayabilen çiftçinin durumu, devrin şartlarında gayet iyi sayılmaktadır (Ünal, 1997). Bu anlamda Hafik'in buğday üretimini ihtiyacından fazla yapıp yapmadığı tam anlamıyla bilinemeyecektir. Fakat bir ailenin yaklaşık 5 kişiden mürekkep olduğu düşünüldüğünde, Müslümanlara hane başına yıllık 9,3 kile yani 232,5 kg., gayr-ı Müslimlerde ise 17,4 kile yani 435 kg. buğday düşmektedir. Bu da Müslümanlarda kişi başına yıllık 46,5 kg.; gayr-ı Müslimlerde kişi başına yıllık 87 kg buğday düştüğü sonucuna işaret etmektedir. Bu miktarlardan hareketle Hafik'teki buğday üretiminin –özellikle de Müslümanlarda- yalnızca kendi ihtiyaçlarını karşılayacak derecede olduğu düşünülebilir. Hafik Müslüman

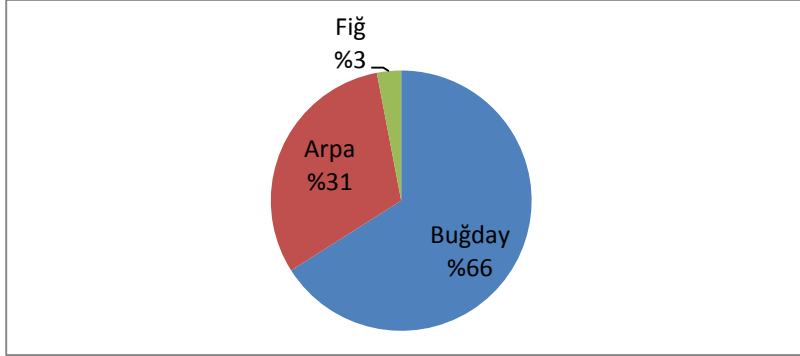
köylerinde en fazla buğday üretimi 756,5 kile ile Tavşanlı'da, gayr-ı Müslim köylerinde ise 1785,5 kile ile Tuzhisar'dadır. Öte yandan Şehristan Köyü Müslümanları ile Serpincik köyü gayr-ı Müslimlerinde 1844 yılı buğday kaydı bulunmamaktadır.

Hafik temettuât defterlerinde buğdaydan sonra en fazla üretilen ve tüketilen hububat arpadır. Arpa hayvan yemi olarak büyük öneme sahiptir. Ayrıca buğdayın olmadığı-yetmediği zamanlarda mecburi olarak temel besin maddesi olarak kullanılmaktadır. Öte yandan arpa ve buğdayın saplarının harmanla döven ile dövülmesinden ortaya çıkan saman, kış aylarında hayvanlar için vazgeçilmez bir besin maddesidir (Ünal, 1997). Tüm bu sebepler Hafik'teki arpa üretim yoğunluğuna açıklık getirmektedir. Hafik köylerinde elde edilen arpa miktarı, hem Müslüman hem de gayr-ı Müslim ahalinin toplam hububat üretiminin %31'ini oluşturmaktadır. En fazla arpa üretilen köy; Müslümanlarda 271 kile ile Tavşanlı, gayr-ı Müslimlerde 861 kile ile Gökdin'dir. Ayrıca Şehristan ve Fem Köyü Müslümanları ile Serpincik Köyü gayr-ı Müslimlerinde 1844 yılına ait arpa kaydı bulunmamaktadır.

Hafik'in tarım ürünlerinde üçüncü sırayı alan ürün "fiğ"dir. Fiğ; Kışa dayanıklılığı çok iyi, kurağa dayanıklılığı iyi, orta erkenci bir çeşittir. Arpa ile karışım halinde kuru ot üretmek amacıyla yetiştirilebilir. Kuru ve yaş ot kalitesi iyidir. İç Anadolu Bölgesi ve benzer ekolojiler için geliştirilmiş kışlık bir çeşittir.⁷² Hayvan yemi olarak kullanılan ve büyük önem taşıyan fiğ tarımı, Müslüman tarımının %2'sini; gayr-ı Müslim tarımının %4'ünü oluşturur. Fiğ tarımında, Müslümanlarda 47,5 kile ile Karahisar, gayr-ı Müslimlerde 107,5 kile ile Gökdin ilk sırada yer almaktadırlar.

Gayr-ı Müslimlerin tarım mahsullerinin buğday, arpa ve fiğden ibaret olduğundan, fakat Müslümanlarda yok denecek kadar az da olsa mercimek ve yulafa rastlandığından bahsedilmiştir. Bunlar; Hoşavenk Köyü'nde 1,5 kile yulaf, Hocabey Köyü'nde 2 kile mercimektir. Hafik köylerinin (Müslüman – gayr-ı Müslim gözetmeksizin) tarım ürünlerindeki dağılımı grafiğkte gösterilmektedir.

⁷² <http://www.tarlabitkileri.gov.tr/cesitlerimiz/yem-bitkileri/fig>.

Grafik 21. Yetiştirilen Ürünlerin Genel Dağılımı

Sonuç olarak Hafik köylerinin tarım ürünlerinde ilk sırayı temel gıda maddesi olan buğday, ikinci sırayı kimi zaman geçim maddesi, kimi zaman da hayvan yemi olarak kullanılan arpa, üçüncü sırayı ise hayvan yemi olarak kullanılan fiğ aldığını söylemek mümkündür. Buna ilaveten yapılan fiğ tarımı, zaten az miktarda çayır tarlaya sahip olan Hafik köylülerinin hayvanlarını beslemek için ihtiyaç duyulan miktarın altında gözükmektedir.

D. HAYVANCILIK

Osmanlı topraklarında hayvancılık daima önemli bir faaliyet olmuştur. Özellikle konar-göçerler bu faaliyeti tek geçim kaynağı olarak sürdürüyorlardı. Oysa yerleşikler tarımla da uğraşmak durumundalardı. Bununla birlikte, tarım yapılmayan veya yapılamayan toprakların fazla olduğu yerlerde halk, hayvancılığa daha da fazla yöneliyordu. Ayrıca özellikle dağlık iç bölgelerde ulaşım imkânlarının yetersizliği, çiftçiliğin gelişmesine engeldi. Bu bölgelerde halk, daha ekonomik olarak taşınabilen ve daha istikrarlı bir piyasası olan hayvan ürünleri üretimine ve dolayısıyla da hayvancılığa yönelmekteydi (Güran, 1998). Esasen hayvancılık çeşitli sebeplerle yapılmaktadır. Bu sebepler: tarla sürmek, yük taşımada güçlerinden faydalanmak, gübre sağlamak, çiftçinin peynir, yağ, süt, et, deri ve yapağı ihtiyaçlarını karşılamak, bu ürünleri piyasa için üretmektir. Hayvancılığın gelişmemesine Osmanlı topraklarında ulaşımın yetersizliği ve hayvansal ürün girdilerinin, memleket ekonomisi içindeki payının arzulan miktarın çok altında kalması sebep olmuştur (Güran, 1998). Hayvancılık, elbetteki

Hafik'te de bu sebeplerle yapılmıştır. Fakat oluşturulan tablolardan da anlaşılacağı üzere hayvancılık, Hafik'te ticaret amaçlı yapılmıyor olmalıdır.

İncelemeye konu olan Hafik köylerinde ahali yerleşik olduğu için tarıma daha fazla önem vermekte, kazancının büyük payını tarımdan sağlamaktaydı. Hayvancılık ise ikinci planda kalmıştı.⁷³ Oysaki hayvancılık, tarımın ekonomik faaliyet olduğu sanayi öncesi ekonomilerin bir çeşit birikmiş servetidir (Güran, 1998: 100). Zira tarımla uğraşan topluluklar çift ve çekim gibi ihtiyaçlarını hayvanlarla karşılamak zorundadırlar. Bu anlamda Hafik hayvancılığı, tarımsal işleri yerine getirecek miktardan az gözükmektedir. Nitekim Sivas, Konya, Ankara gibi çiftçi vilayetler, hayvan ihtiyaçlarını Erzurum'dan gideriyorlardı (Güran, 1998: 100). Hayvancılığın bu derece önemli olmasına rağmen kimi bölgelerde geri kalmasının sebeplerine bakıldığında karşımıza; sık sık çıkan ve çabuk yaygınlaşan bulaşıcı hayvan hastalıkları, kıtlıklar, et ve canlı hayvan fiyatlarının yükseldiği yıllar başta olmak üzere hayvan ihracı ve doğurgan genç hayvan kesimi, vergiler, bakımlı mera, çayır ve yaylakların bulunmayışı, mera ve çayırların nüfus artışı nedeniyle tarla haline getirilmesi gibi problemler çıkmaktadır (Güran, 1998).

Hafik çiftçisi çift sürme işlerinde genellikle hayvanlardan faydalanmıştır. Temettuât defterlerine göre Hafik'te çift sürme işlerinde öküz, manda, camus ve tosun kullanılmıştır. Bunun yanısıra Hafik'te büyükbaş-küçükbaş hayvanlara, yük-binek hayvanlarına ve arıcılığa rastlamak mümkündür. Bunların bir kısmından gelir elde edilmiş, bir kısmından edilmemiştir. Aşağıda bulunan tabloda, Hafik temettuât defterlerinde dağınık halde adı geçen hayvanlar, gelir getiren ve getirmeyen durumuna göre gruplandırılmıştır.

⁷³Bkz. Grafik 16.

Tablo 42. Gelir Sağlama Durumuna ve Türüne Göre Hayvan Grupları

Gelir Durumuna Göre Hayvan Grupları	Temettuâtlarda Geçen Hayvan İsimleri	Grup Adları	
GELİR GETİREN BÜYÜKBAŞ HAYVANLAR	Öküz Koca Öküz Koşu Öküzü Kara Sığır Öküzü	Öküz	
	Sağmal İnek Koşu Mandası	Sağmal İnek Koşu Mandası	
	Sağmal Manda Manda İneği Sağmal Manda İneği	Sağmal Manda	
	Koşu Camusu	Koşu Camusu	
	Camus Sağmal Camus Camus İneği Sağmal Camus İneği Koca Camus İneği	Sağmal Camus	
	Koşu Tosunu	Koşu Tosunu	
	GELİR GETİRMEYEN BÜYÜKBAŞ HAYVANLAR	Koca Öküz	Öküz
		Kısır İnek	Kısır İnek
		Kısır Manda	Kısır Manda
		Dişi Manda Balağı Erkek Manda Balağı 1 Yaşar Erkek Manda Balağı 1,5 Yaşar Manda Balağı 2 Yaşar Manda Düğesi 3 Yaşar Manda Balağı	Manda Yavrusu
Kısır Camus Kısır Camus İneği		Kısır Camus	
Dölsüz Camus İneği		Dölsüz Camus İneği	
Camus Erkek Camus		Camus	
Camus Balağı Camus Düğesi Yaşar Camus Balağı Dişi Camus Balağı Erkek Camus Balağı Yaşar Erkek Camus Balağı Yaşar Dişi Camus Balağı 1,5 Yaşar Erkek Camus Balağı 2 Yaşar Erkek Camus Balağı		Camus Düğesi	
Düğe Yaşar Düğe Dişi Düğe Erkek Düğe 1 Yaşar Düğe 2 Yaşar Düğe 3 Yaşar Düğe 1 Yaşar Erkek Düğe 2 Yaşar Erkek Düğe 3 Yaşar Düğe Balağı Kısır Yaşar Düğe		Düğe	

	Tosun Erkek Tosun Yaşar Tosun 1 Yaşar Tosun 2 Yaşar Tosun 3 Yaşar Tosun 1 Yaşar Erkek Tosun Yaşar Tosun Dügesi Erkek Yaşar Tosun	Tosun
	Balak Erkek Balak Yaşar Balak Yaşar Erkek Balak Yaşar Dişi Balak 1 Yaşar Balak 1 Yaşar Dişi Balak 1 Yaşar Erkek Balak 1,5 Yaşar Dişi Balak 2 Yaşar Balak 2 Yaşar Dişi Balak 2 Yaşar Erkek Balak	Balak
	Buzağı Dişi Buzağı Erkek Buzağı	Buzağı
	Dişi Yaşar Erkek Yaşar 1 Yaşar 2 Yaşar Erkek Dişi 2 Yaşar Erkek Dişi 5 Yaşar	Belirtilmeyen
GELİR GETİREN KÜÇÜKBAŞ HAYVANLAR	Sağmal Ağnam	Sağmal Ağnam
	Kısır Ağnam Kısır Dişi Ağnam Kısır Erkek Ağnam	Kısır Ağnam
	Erkek Ağnam	Erkek Ağnam
	Sağmal Keçi	Sağmal Keçi
	Kısır Keçi Kısır Dişi Keçi Kısır Erkek Keçi	Kısır Keçi
	Erkek Keçi	Erkek Keçi
GELİR GETİRMEYEN KÜÇÜKBAŞ HAYVANLAR	Kuzu Dişi Kuzu Erkek Kuzu	Kuzu
	Oğlak Dişi Oğlak Erkek Oğlak	Oğlak
GELİR GETİREN YÜK VE BİNEK HAYVANLARI	Kısırak Döllü Kısırak Dişi Kısırak Tay Döllü Urba	Döllü Kısırak
	Döllü Merkeb Merkeb Hayvanı	Döllü Merkeb

GELİR GETİRMEYEN YÜK VE BİNEK HAYVANLARI	Kısrak Dölsüz Kısrak 2 Yaşar Kısrak	Kısrak
	Esb Erkek Esba	Esb
	Tay Dişi Tay 1 Yaşar Dişi Tay Erkek Tay Erkek Yaşar Tay 1 Yaşar Erkek Tay 3 Yaşar Erkek Tay Yaşar Tay Yaşar Urba Tay 1 Yaşar Tay 2 Yaşar Tay Urba Tay Yaşar Urba Yaşar Urba Tay Erkek Urba Tay 1 Yaşar Urba Tay 3 Yaşar Urba Tay	Tay
	Merkeb Dişi Merkeb Erkek Merkeb Yaşar Merkeb Yaşar Dişi Merkeb Yaşar Erkek Merkeb 1 Yaşar Erkek Merkeb 2 Yaşar Erkek Merkeb 1 Yaşar Merkeb 1,5 Yaşar Merkeb 5 Yaşar Merkeb Dölsüz Merkeb Yaşar Dölsüz Merkeb	Merkeb
	Sıpa Dişi Sıpa Erkek Sıpa Yaşar Merkeb Sıpası 1,5 Yaşında Dişi Sıpa 1,5 Yaşında Erkek Sıpa	Sıpa
GELİR GETİREN ARICILIK	Arı Kovanı	Arı Kovanı
GELİR GETİRMEYEN ARICILIK	Yok	Yok

Tabloda da görüldüğü gibi, Hafik'te hem gelir getiren hem de getirmeyen büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvanları mevcuttur. Arıcılık ise yalnızca gelir getirmektedir. Ayrıca tarla sürmekte kullanılan koşu hayvanları ve süt veren sağmal hayvanların tamamı gelir getirmektedir. Yine tabloda koşu hayvanı olarak

öküz, manda, tosun ve camusun kullanıldığı, hayvanların kendileri ile birlikte tay, sipa, manda, balak, buzağı, düğe, kuzu, oğlak gibi yavrularının da kaydedildiği, bu yavrulardan özellikle de büyükbaşların 1 yaşar, 1,5 yaşar, 2 yaşar, 3 yaşar şeklinde yaşlarının da belirtildiği görülmektedir. Tabloda, bazı yavruların cinsi belirtilmişse de (camus dügesi, camus balağı, yaşar tosun dügesi vb.); bazılarının belirtilmemiş olduğu dikkati çekmektedir. Bunlar; düğe, balak ve buzağı çeşitleridir. Defterlerde bazı hayvanlarla ilgili ise hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bunların (1 yaşar, 2 yaşar, erkek yaşar vb.) büyükbaş hayvana ait olduğu tahmin edilmiş, çalışmanın bundan sonraki safhalarında bu şekilde kullanılmıştır.

1. Hayvan Sayılarının Dağılımı

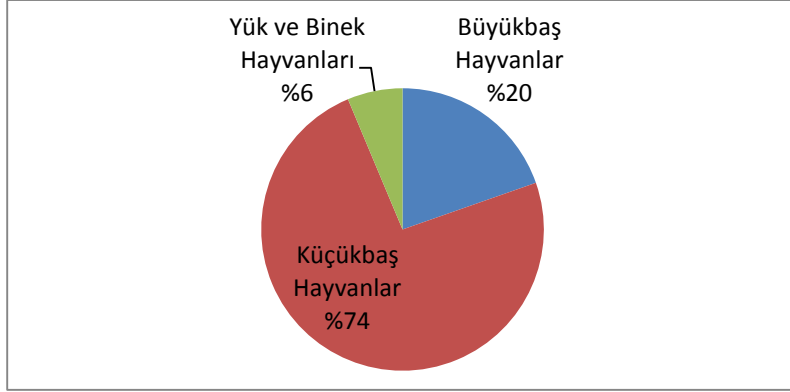
Hayvancılık, Hafik kırsal ahalisinin geçim kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Ancak ortaya çıkarılan sonuçlar değerlendirildiğinde, hayvancılığın, Hafik'te tarımın ulaştığı noktaya ulaşamadığı görülmektedir.⁷⁴

Tablo 43. Hayvan Türlerinin Sayısal Dağılımı

Hayvan Türü	Adet	%
Büyükbaş Hayvanlar	36787,25	19,6
Küçükbaş Hayvanlar	138190,5	73,9
Yük ve Binek Hayvanları	11922,75	6,3
TOPLAM	186900,5	100

Hafik köylüsünün hayvanların ortaklarına ait olan kısmı hariç tutulmak üzere tamamen kendilerine ait olan toplam 186900,5 adet hayvanı bulunmaktadır. Bu hayvanlarda en fazla paya %73,9 ile küçükbaş hayvanlar sahiptir. Bunların sayısı 138190,5'tur. İkinci sırayı %19,6 ile büyükbaş hayvanlar alıyor ki bunların sayısı da 36787,25'tir. Üçüncü ve son sırada da 11922,5 adet ve %6,3'lük pay ile yük ve binek hayvanları bulunmaktadır.

⁷⁴ Bkz. Grafik 16.

Grafik 22. Hayvan Türlerinin Hafik Kırsalı Genelinde Dağılımı

1.1. Müslüman Köylerde Hayvan Sayılarının Dağılımı

Tablo 44’te de görüldüğü gibi, Şehristan ve Serce köylerinde gelir getirmeyen büyükbaş hayvan; Kızılviran ve Fem köylerinde gelir getirmeyen küçükbaş hayvan; Fem köyünde gelir getiren küçükbaş hayvan; Gölcük, Himmefakı, Sofular, Kızılviran, Ençağa, Şehristan, Hanuke, Beydili, Serce, Ağcagülnisa, Kötüyenice, Fem köylerinde gelir getirmeyen yük ve binek hayvanı; Karayaprak, Şehristan ve Fem köylerinde de gelir getiren yük ve binek hayvanı bulunmuyor. Geriye kalan tüm köyler 3 ana tür/6 alt tür’e de sahiptir.

Tablo 44. Müslüman Köylerde Türlere Göre Hayvan Sayılarının Dağılımı

Köyler	Gelir Getirmeyen Büyükbaş Adet	Gelir Getiren Büyükbaş Adet	Toplam Büyükbaş Adet	Gelir Getirmeyen Küçükbaş Adet	Gelir Getiren Küçükbaş Adet	Toplam Küçükbaş Adet	Gelir Getirmeyen Yük ve Binek Adet	Gelir Getiren Yük ve Binek Adet	Toplam Yük ve Binek Adet
Karabalçık	84	236	320	1403	3028	4431	55	86	141
Gölcük	15	35	50	95	160	255	-	10	10
Kürtler	34	82	116	245	319	564	5,5	17	22,5
Damlacık	34	93,5	127,5	183	222	405	2,5	14	16,5
Gayırbeğ	74	144	218	225	320	545	14,5	34	48,5
Kırlı	119	233	352	780	1811	2591	15	55	70
Fılındır	35	65,5	100,5	184	282,5	466,5	1	17	18
Karapınar	14	30,5	44,5	61	120,5	181,5	1	12,5	13,5
Himmefakı	53	96,75	149,75	234	334	568	-	21	21
Sofular	31,5	67	98,5	94	232	326	-	7,5	7,5
Emirhan	21	47	68	47,5	71,5	119	4	9	13

Üregil	31	97,5	128,5	338	481	819	1	13,5	14,5
Görmüşlü(21)	135	536	671	1914	3795	5709	21	78	99
Akpınar	116,5	237,5	354	547	941	1488	25	64,5	89,5
Tahtakemend	43	93	136	103	247	350	16	30,5	46,5
Tavşanlı	122,5	282	404,5	490	1002	1492	13	72	85
Moluç	37,5	65	102,5	68,5	10,5	79	6,5	10	16,5
Törnük	7	15,5	22,5	16	23	39	1	2	3
Karacaşar	59,5	61	120,5	139	187	326	10	6,5	16,5
Gümüş	17	45	62	60	124	184	3,5	11,5	15
Karayaprak	3	6	9	35	48	83	1	-	1
Kızılviran	2	7	9	-	27	27	-	2	2
Kozağacı	15	41	56	97	203	300	2	6,5	8,5
Emre	50	135,5	185,5	263	518	781	2	33	35
Beypinarı	169,5	271	440,5	782	1234	2016	10,5	37,25	47,75
Düğer	90	194	284	1884	4688	6572	13	30	43
Şahkürt	70	18,5	88,5	65,5	108	173,5	2	5,5	7,5
Acıpınar	50	97,5	147,5	201	272,5	473,5	20	34,5	54,5
Tuzhisar	9	18	27	45,5	77	122,5	2	7	9
Sinekli	20	69,5	89,5	122	134	256	0,5	18	18,5
Gulam	37	81,5	118,5	94	136,5	230,5	5	14,5	19,5
Beştepe	25	47	72	74	107	181	3	9,5	12,5
Savcun	25,5	71	96,5	101	138	239	9,5	17	26,5
Yarhisar	45	130	175	426	288	714	1	32	33
Çemenyenicesi	15	47	62	74	146,5	220,5	1	15	16
Hoşavenk	15	28	43	46	70	116	3	6	9
Tödürge	46	124	170	256	558	814	3	41,5	44,5
Yeni	3	10	13	19	55	74	1	4	5
Mescidli	35,5	52	87,5	31	133	164	3	11,5	14,5
Gökdin	21	49	70	41	163	204	2	24	26
Hocabey	48	131	179	284	350	634	5,5	30,5	36
Ada	32	111	143	202	288,5	490,5	7	10,5	17,5
Ençağa	16	41,5	57,5	50	50	100	-	12,5	12,5
Boğaric	57,5	109,5	167	145,5	184	329,5	16,5	32	48,5
Boğazkesen	130	176,5	306,5	352	690	1042	22,5	59,5	82
Şehristan	-	1,5	1,5	4	3,5	7,5	-	-	
Horahon	43	139	182	250	528	778	1	19	20
Gerne	34	49	83	230	394,5	624,5	4,5	14	18,5
Celalli	86	184	270	515	837,5	1352,5	11	55	66
Hanuke	7	26	33	44	75	119	-	1	1
Şahbey	44,5	45	89,5	68	130	198	4,5	7	11,5
Mehmedik	4,5	14	18,5	49	63,5	112,5	2	1	3
Beydili	26	36	62	147	396	543	-	9,5	9,5
Serpincik	6	16	22	46	63	109	2	3	5
Kaza-i Ahar	10	30	40	39	52	91	3	5	8
Hacı Mirza	57	89,5	146,5	194	269	463	6	12,5	18,5
Armutlu	21	34,5	55,5	41	44,5	85,5	6	6,5	12,5
Feng-i Sağır	51	52	103	301	415,5	716,5	2	10	12
Başbüyük	105	151	256	443	810	1253	8	17,5	25,5
Mamuga	52	114,5	166,5	126	300,5	426,5	19	23,5	42,5
Karagömlek	17	48,5	65,5	97	176,5	273,5	4,5	11,5	16
Serce	-	3	3	6	4	10	-	1	1
Karacaviran	11	20	31	25	39	64	5,5	3,5	9
İmaret	64	96,5	160,5	103	262	365	3	29	32
Ağcağulnisa	15	44,5	59,5	131	349	480	-	7	7

Güllüce	18	38	56	40	59,5	99,5	3	8,5	11,5
Kötüyenice	5	17	22	15	16	31	-	2	2
Torosu	52,5	67	119,5	145,5	226,5	372	7	17,5	24,5
Kırhıdık	14	52	66	38,5	57,5	96	2,5	12,5	15
Fem	1	4	5	-	-	-	-	-	-
Karahisar	76	228	304	371	692	1063	31,5	67	98,5
Cirhin	67,5	152,5	220	198,5	398	596,5	12	28	40
Karabük	70,5	192,5	263	266	466,5	732,5	15	51,5	66,5
Eymir	22	63	85	118	207	325	1	12	13
Aziz	31	82	113	277	436	713	1	16	17
Yuva	22	47,5	69,5	60	102	162	13,5	15	28,5
Akvıran	10	20	30	47	54	101	3	5,5	8,5
Çöken	11	17	28	61	96	157	1	3,5	4,5
TOPLAM	3168	6804,75	9972,75	17414	32402	49816	504	1540,75	2044,75

Tabloya göre Hafik köylerindeki hayvanların yaklaşık olarak %5'i geliri olmayan büyükbaş hayvanlara, %11'i geliri olan büyükbaş hayvanlara; %28'i geliri olmayan küçükbaş hayvanlara, %52'si geliri olan küçükbaş hayvanlara; %1'i geliri olmayan yük ve binek hayvanlarına, %2'si geliri olan yük ve binek hayvanlarına aittir. Bu oranlarda gelir getiren küçükbaş hayvanlar %52'lik miktarla dikkati çekmektedir. Bu hayvanlar içerisinde koyun, keçi, koç ve teke bulunmaktadır.

Yine tabloya göre gelir getirmeyen büyükbaş hayvana en fazla sahip köy 169,5 adet ile Beypınarı, en az sayıya sahip olan köy 1 adet ile Fem köyüdür. Gelir getiren büyükbaş hayvana sahip köyler içinde en fazla adet hayvana sahip olan 282 ile Tavşanlı'dır. En azı ise 1,5 adet ile Şehristan'dır. Toplam büyükbaş içerisinde ise 440,5 adet ile Beypınarı en fazla, 1,5 adet ile de Şehristan en az hayvana sahip olarak öne çıkmaktadır. Sahibine gelir sağlamayan küçükbaş hayvanlara sahip olan köyler içinde en fazla hayvana 1884 adetle Düğer köyü, en az hayvana da 4 adetle Şehristan sahiptir. Gelir sağlayan küçükbaşlarda ise en fazla hayvana sahip olan 4688 adetle Düğer, en az hayvana sahip olan da 3,5 adetle Şehristan Köyü'dür. Toplam küçükbaş hayvan sayıları içerisinde de en fazla hayvana 6572 adet ile Düğer, en az hayvana 7,5 adet ile Şehristan göze çarpıyor. Üçüncü bir sınıflama olan yük ve binek hayvanlarından gelir getirmeyenlere batığımızda; en fazla hayvan 31,5 adet ile Karahisar, en az hayvan ise 1'er adet ile Çöken, Aziz, Eymir, Horahon, Yeni, Çemenyenicesi, Yarhisar, Karayaprak, Törnük, Üreğil, Karapınar ve Fılıdır paylaşmaktadır. Toplam yük ve

binek hayvanı miktarları içinde en yüksek miktara 141 ile Karabalçık, en az miktara 1'er adet ile Karayaprak, Hanuke ve Serce Köyleri sahiptir.

1.2. Gayr-ı Müslim Köylerde Hayvan Sayılarının Dağılımı

“Köylere göre hayvan sayılarının dağılımı” tablosunda da görüldüğü gibi, gayr-ı Müslimlerde gelir getiren/getirmeyen büyükbaş ile gelir getiren/getirmeyen küçükbaş hayvanlara sahip olmayan köy bulunmuyor. Yalnızca Tavşanlı ve Şahkürt köylerinde, gelir getirmeyen yük ve binek hayvanları bulunmamaktadır. Geriye kalan tüm köyler 3 ana tür/6 alt tür'e de sahiptir.

Tablo 45. Gayr-ı Müslimler Köylerde Türlere Göre Hayvan Sayılarının Dağılımı

Köyler	Gelir Getirmeyen Büyükbaş Adet	Gelir Getiren Büyükbaş Adet	Toplam Büyükbaş Adet	Gelir Getirmeyen Küçükbaş Adet	Gelir Getiren Küçükbaş Adet	Toplam Küçükbaş Adet	Gelir Getirmeyen Yük ve Binek Adet	Gelir Getiren Yük ve Binek Adet	Toplam Yük ve Binek Adet
Tavşanlı	10	31	41	37	104	141	-	4,5	4,5
Gümüş	119	277	396	446	865	1311	36	99,5	135,5
Tahtut(?)	5	14	19	15	19	34	0,5	5	5,5
Kaldı	103	117	220	241,5	717,5	959	5,5	34	39,5
Şahkürt	21	8,5	29,5	110	178	288	-	4	4
Tuzhisar	468,5	771,5	1240	2102	3964,5	6066,5	37,5	282	319,5
Hanzar	139,5	235,5	375	447	1225	1672	2	76,5	78,5
Yarhisar	118	328,5	446,5	776	1429	2205	3	91,5	94,5
Çemenyenicesi	68	185	253	297	554	851	5	70	75
Tödürge	60	176	236	401	957	1358	8,5	65	73,5
Gökdin	381,5	645	1026,5	593	1431,5	2024,5	39	214,5	253,5
Horahon	44	122	166	139	292	431	3	23,5	26,5
Serpincik	3	7	10	9	12	21	-	2	2
Kaza-i Ahar	7	9,5	16,5	16	20	36	-	4	4
Göre	85	188	273	278	690	968	10	59	69
Karhisar Yenicesi	38	63	101	65	316	381	7,5	20	27,5
Karahisar	165	381,5	546,5	603	1528	2131	21	101	122
TOPLAM	1835,5	3560	5395,5	6575,5	14302,5	20878	178,5	1156	1334,5

Tabloya göre Hafik'teki gayr-ı Müslimlere ait hayvanların yaklaşık olarak %7'si geliri olmayan büyükbaş hayvanlara, %13'ü geliri olan büyükbaş hayvanlara; %24'ü'i geliri olmayan küçükbaş hayvanlara, %52'si geliri olan küçükbaş hayvanlara; %1'i geliri olmayan yük ve binek hayvanlarına, %4'ü geliri

olan yük ve binek hayvanlarına aittir. Bu oranlarda gelir getiren küçükbaş hayvanlar %52'lik miktarla dikkati çekmektedir. Bu durum hatırlanacağı gibi Müslüman ahalinin meskûn olduğu köylerde de bu şekilde idi. Buradan, Hafik'teki hayvancılığın bel kemiğini, küçükbaş hayvancılığının oluşturduğu sonucuna varılabilir.

Yine tabloya bakıldığında Tuzhisar ve Serpincik köyleri dikkati çekmektedir. Nitekim Tuzhisar 468,5 adet ile gelir getirmeyen büyükbaş hayvanın, 771,5 ile gelir getiren büyükbaş hayvanın, 2102 adetle geliri olmayan küçükbaş hayvanların, 3964,5 adet ile gelir getiren küçükbaş hayvanın, 282 adet ile gelir getiren yük ve binek hayvanlarının ve dolayısıyla da 1240 adet ile toplam büyükbaş hayvanın, 6066,5 adet ile toplam küçükbaş hayvanın, 319,5 adet ile toplam yük ve binek hayvanlarının en fazlasına sahip köy olmaktadır. (Yalnızca geliri olmayan yük ve binek hayvanlarında en fazla miktara sahip köy 39 adetle Gökdin'dir.) Serpincik ise; tablo 45'te ki tüm gruplarda en az sayıya sahip olan köy konumundadır. Bu iki köyde fark edilen nokta, Tuzhisar'ın hane sayısının fazla, Serpincik'in ise az olmasıdır. Bu sonuçlar genel anlamda bu nedenden kaynaklanmaktadır.

2. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirlerin Dağılımı

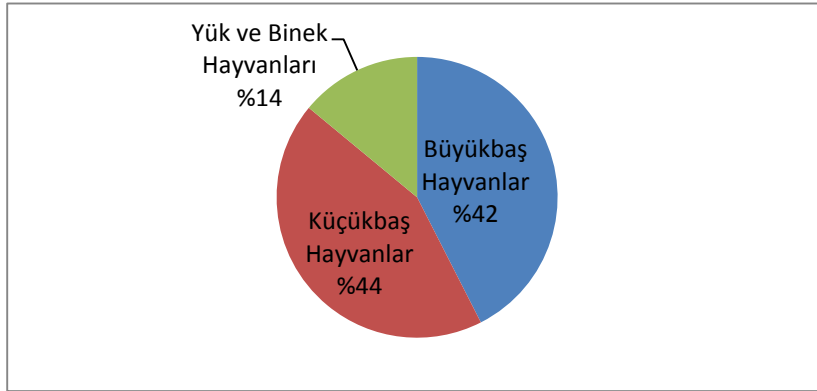
Temettuât defterlerinde, hayvanların sahiplerine sağladıkları gelir miktarları arasında uyum mevcuttur. Türdeşlerinden farklı gelire sahip hayvan yok denecek kadar azdır, bu da farkların bilinçli değil de yanlışlıkla yapıldığı olasılığını kuvvetlendirmektedir. Hayvanlardan elde edilen gelirleri, kendi türleri içerisinde değerlendirmek için aşağıda bir tablo oluşturulmuştur.

Tablo 46. Hafik Genelinde Hayvan Türlerinin Hâsılat Dağılımı

Hayvan Türü	Hâsılat (Krs.)	Oran %
Büyükbaş Hayvanlar	178423,5	43
Küçükbaş Hayvanlar	180973,5	43
Yük ve Binek Hayvanları	57303	14
TOPLAM	416700	100

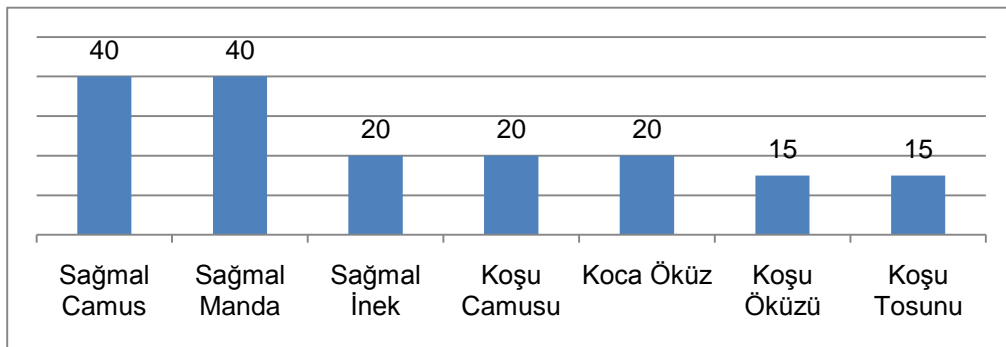
Hafik genelinde hayvanlar, yıllık toplam 416700 kuruş gelir sağlamışlardır. Bu hayvanlarda en fazla paya %43,5'lik oranla küçükbaş hayvanlar sahiptir. Bunların sayısı 180973'tür. İkinci sırayı %42,5'lik oranla büyükbaş hayvanlar alıyor ki bunların sayısı da 178423,5'tur. Üçüncü sırada ise 57303 kuruş ve %14'lük pay ile yük ve binek hayvanları bulunmaktadır.

Grafik 23. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirlerin Hafik Genelinde Dağılımı

Yukarıda ifade edilen hayvan gelirlerini hesaplanırken, defterlerde ki gelir getiren hayvanların, hayvan başına yıllık gelir olarak belirlenmiş katsayıları kullanılmıştır. Hayvan adeti başına belirlenmiş miktarları aşağıdaki grafiklerle ifade edilmiştir.

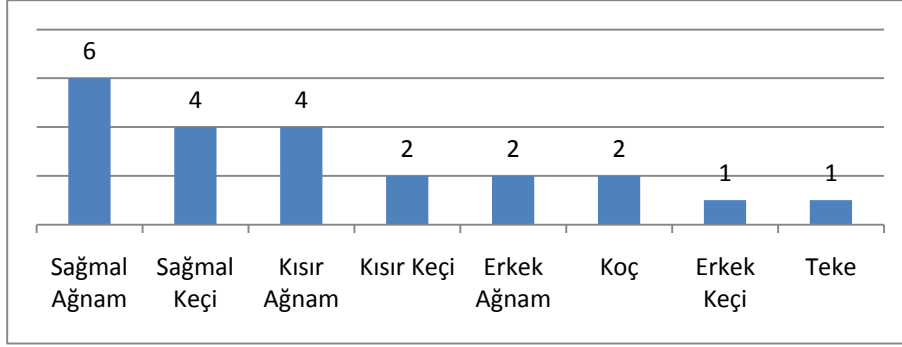
Grafik 24. Büyükbaş Hayvan Türlerinin Sahibine Yıllık Getirisi (Kuruş)

Grafik 24'te de görüleceği gibi, gelir getiren büyükbaş hayvanlar 7 çeşitten oluşuyor. Bunlar; sağmal camus, sağmal manda, sağmal inek, koşu camusu, koca öküz, koşu öküzü ve koşu tosunudur. Bunlardan sahibine en fazla geliri sağmal

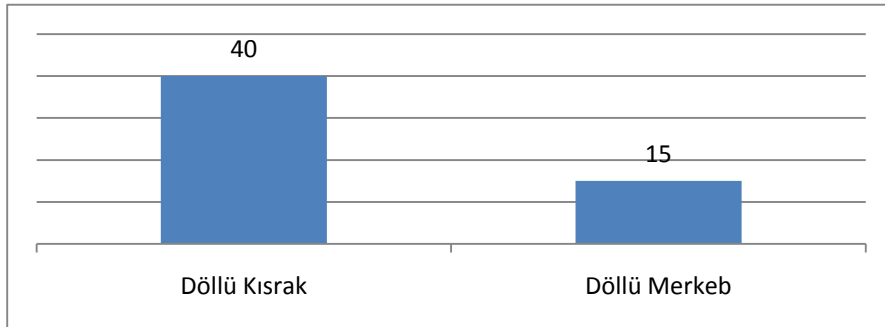
camus ve sağmal manda adet başına 40 kuruş ile sağmal inek, koşu camusu ve koca öküz 20 kuruş, en az geliri ise koşu öküzü ve koşu tosunu adet başına 15 kuruş ile kâr sağlamaktadır.

Grafik 25. Küçükbaş Hayvan Türlerinin Sahibine Yıllık Getirisi (Kuruş)

Grafik 25'te de görüleceği gibi, gelir getiren küçükbaş hayvanlar 8 çeşitten oluşuyor. Bunlar; sağmal ağnam, sağmal keçi, kısır ağnam, kısır keçi, erkek ağnam, erkek keçi, koç ve teke'dir. Bunlardan sahibine en fazla geliri sağmal ağnam adet başına 6 kuruş ile sağmal keçi ve kısır ağnam 4 kuruş, kısır keçi, erkek ağnam ve koç 2 kuruş, en az geliri ise erkek keçi ve teke adet başına 1 kuruş ile sağlamaktadır. Koyunun her türü, aynı türdeki diğer küçükbaşlara kıyasla daha fazla gelir sağlamaktadır.

Grafik 26. Yük ve Binek Hayvan Türlerinin Sahibine Yıllık Getirisi (Kuruş)

Grafik 26'da da görüleceği gibi, gelir getiren yük ve binek hayvanları 2 çeşittir. Bunlar; döllu kısarak ve döllu merkebdir. Bunlardan sahibine en fazla kârı 40 kuruş ile döllu kısarak, en az kârı ise 15 kuruş ile döllu sağlamaktadır.

Grafiklerde de görüleceği gibi; Hafik'te büyükbaş, küçükbaş ve arıcılık yapılmakta, bununla birlikte haneler yük ve binek hayvanlarına da sahip olmaktadır. Kazanç getiren bu hayvanlar içerisinde en fazla meblağ 40 kuruşla dömlü kısrağa aittir. En azı ise teke ile erkek keçiye aittir. Arıcılık uğraşı, daha sonra ayrı bir başlıkla incelenecektir.

2.1. Müslüman Köylerde Hayvan Gelirleri

Temettuât defterleri baz alınarak ortaya koyulan Hafik kırsalında meskûn Müslüman ahalinin hayvancılık uğraşı, geçimlerinde büyük yer tutmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi, Müslüman hanelerde büyükbaş, küçükbaş, yük-binek hayvanları olmak üzere tüm hayvan çeşitleri mevcuttur.

Tablo 47. Müslümanlarda Köylere Göre Hayvan Hâsılatların Dağılımı

Köyler	Büyükbaş Hayvan Hâsılatı (Krş.)	Küçükbaş Hayvan Hâsılatı (Krş.)	Yük ve Binek Hayvanları Hâsılatı (Krş.)	Toplam Hayvan Hâsılatı (Krş.)	Her Bir Köyün Hayvan Hâsılatının Köylerin Hayvan Hâsılatına Oranı %
Karabalçık	3935	10923	1790	16648	5,9
Gölcük	585	633	300	1518	0,5
Kürtler	1445	1497	367,5	3309,5	1,1
Damlacık	1600	998	335	2933	1
Gayırbeğ	2585	1218	772,5	4575,5	1,6
Kırlı	4050	6174	1125	11349	4
Fılındır	1140	1157,5	492,5	2790	1
Karapınar	510	419,5	337,5	1267	0,4
Himmedfakı	1680	1343	315	3338	1,2
Sofular	1145	971	112,5	2228,5	0,8
Emirhan	765	232,5	235	1232,5	0,4
Üregil	1720	1719,5	252,5	3692	1,3
Görmüşlü(/21)	9280	15880	2895	28055	10
Akpınar	4177	3721,5	1792,5	9691	3,4
Tahtakemend	1540	956	845	3341	1,2
Tavşanlı	4705	4245	1805	10755	3,8
Moluç	1065	366	225	1656	0,5
Törnük	250	84	42,5	376,5	0,1
Karacaşar	1030	786	135	1951	0,7
Gümüş	840	390	207,5	1437,5	0,5
Karayaprak	100	234	-	334	0,1
Kızılviran	130	93	55	278	0,1
Kozağacı	715	748	185	1648	0,5
Emre	2270	1621	645	4536	1,6
Beypınarı	4555	4551,5	802,5	9909	3,5
Düğer	3430	15727	725	19882	7,1

Şahkürt	380	435	107,5	922,5	0,3
Acıpınar	1670	1152	780	3602	1,2
Tuzhisar	310	327	105	742	0,2
Sinekli	1185	594,5	332,5	2112	0,7
Gulam	1440	565	392,5	2397,5	0,8
Beştepe	805	421	317,5	1543,5	0,5
Savcun	1255	572	502,5	2329,5	0,8
Yarhisar	2175	2324	580	5079	1,8
Çemenyenicesi	810	631	400	1841	0,6
Hoşavenk	455	257	140	852	0,3
Tödürge	2130	2323	835	5288	1,9
Yeni (İçpınar)	170	232	85	487	0,1
Mescidli	850	430	247,5	1527,5	0,5
Gökdin	815	674	422,5	1911,5	0,6
Hocabey	2310	1527,5	657,5	4495	1,6
Ada	1975	1378	345	3698	1,3
Ençağa	690	224,5	262,5	1177	0,4
Boğaric	1885	833	867,5	3585,5	1,2
Boğazkesen	3004	2605	1180	6789	2,4
Şehristan	25	12	-	37	0,01
Horahon	2420	2267	385	5072	1,8
Gerne	825	1198	335	2358	0,8
Celalli	3125	3187	1462,5	7774,5	2,7
Hanuke	440	310	15	765	0,2
Şahbey	755	436,5	155	1346,5	0,4
Mehmedik	225	210,5	40	475,5	0,1
Beydili	620	1331	255	2206	0,7
Serpincik	290	245	45	580	0,2
Kaza-i Ahar	160	217	75	452	0,1
Hacı Mirza	1565	976	225	2766	0,9
Armutlu	580	173	222,5	975,5	0,3
Feng-i Sağır	960	1624	237,5	2821,5	1
Başbüyük	2590	2897	562,5	6049,5	2,1
Mamuga	2010	990,5	685	3685,5	1,3
Karagömlek	870	701,5	310	1881,5	0,6
Serce	50	15	7,5	72,5	0,02
Karacaviran	330	149	90	569	0,2
İmarat	1605	1024	610	3239	1,1
Ağcagülnisa	780	1221	180	2181	0,7
Güllüce	630	190	165	985	0,3
Kötüyenice	290	70	30	390	0,1
Torosu	1130	872,5	378	2380,5	0,8
Kırhıdık	850	217,5	275	1342,5	0,4
Fem	70	-	-	70	0,02
Karahisar	4060	2814	1667	8541	3
Cirhin	2567,5	1630	595	4792,5	1,7
Karabük	3225	1995,5	1095,5	6316	2,2
Eymir	1065	759	267,5	2091,5	0,7
Aziz	1425	1633	352,5	3410,5	1,2
Yuva	805	408	412,5	1625,5	0,5
Akviran	330	239	120	689	0,2
Çöken	300	343	65	708	0,2
TOPLAM	116533,5	124551	36675,5	277760	100

Karayaprak ve Şehristan köylerinde yük ve binek hayvanlarından; Fem köyünde ise hem yük ve binek hayvanlarından ve hem de küçükbaş hayvanlardan kazanç elde edilmemiştir. Dikkat edildiğinde bu 3 köyün ortak yönünün, hane sayılarının azlığı olması dikkati çekmektedir. Bu nedenle fazla bir şey ifade etmemektedir. Kalan diğer tüm köyler hayvancılıkla bir şekilde meşgul olmuştur. Bu durum, hayvancılığın Hafik'te ne kadar yaygın olduğunu ve birkaçı hariç her haneye girmiş olduğunu göstermektedir. Hâsıllara dair yapılan bu tabloya göre; büyükbaş hayvanlar ile yük-binek hayvanlarından en fazla kazancı; 4705 kuruş ve 1805 kuruş ile Tavşanlı köyü elde etmiştir. Küçükbaş hayvancılıktan ise 15727 kuruşla Düğer köyü en yüksek geliri elde eden köy olmuştur. Düğer köyünün bu hâsıllara gelir getiren küçükbaş hayvanların sayısında da ulaştığı bilinmektedir. (Bkz. Tablo 44)

Köylerin hayvancılıktan elde ettiği hâsılların, Hafik'in toplam hayvancılık hâsılları içerisindeki oranları köyler bazında incelendi ve görüldü ki: Hafik köylerinin hayvancılıktan elde ettiği gelirlerin en fazlasını %7,1 ile Düğer köyü sağlamaktadır. Tabloya genel anlamda bakıldığında, oranların birbirlerinden farkının çok olmadığı görülmektedir. Bahsi geçen bu oranlar; 0,02 (Fem ve Serce köyleri) ile 7,1 (Düğer köyü) arasında değişmektedir.

2.2. Gayr-ı Müslim Köylerde Hayvan Gelirleri

Hafik kırsalında meskûn gayr-ı Müslim ahalinin hayvancılık uğraşı da tıpkı Müslümanlarda ki gibi geçimlerinde büyük yer tutmaktadır. Yine aşağıda görüleceği gibi, gayr-ı Müslim hanelerde de büyükbaş, küçükbaş, yük-binek hayvanları olarak hayvancılığın tüm şekilleri görülmektedir.

Tablo 48. Gayr-ı Müslimlerde Köylere Göre Hayvan Hâsıllarının Dağılımı

Köyler	Büyükbaş Hayvan Hâsılları (Krş.)	Küçükbaş Hayvan Hâsılları (Krş.)	Yük ve Binek Hayvanları Hâsılları (Krş.)	Toplam Hayvan Hâsılları (Krş.)	Toplam Hayvan Hâsılları Oranı %
Tavşanlı	515	432	117,5	1064,5	0,7
Gümüş	4745	3584	1842,5	10171,5	7,3
Tahtut(?)	230	64	75	369	0,2

Kaldı	2145	2327	635	5107	3,6
Şahkürt	180	672	60	912	0,6
Tuzhisar	12740	14565	4830	32135	23,1
Hanzar	4190	4622	1410	10222	7,3
Yarhisar	5740	6207,5	1560	13507,5	9,7
Çemenyencesi	3330	2388	1375	7093	5,1
Tödürge	2990	3927	1175	8092	5,8
Gökdin	11135	6489	3530	21154	15,2
Horahon	2105	1239	477,5	3821,5	2,7
Serpincik	120	55	30	205	0,1
Kaza-i Ahar	80	88	85	253	0,1
Göre	3280	2910	1285	7475	5,3
Karhisar Yencesi	1035	951	325	2311	1,6
Karahisar	7330	5902	1815	15047	10,82
TOPLAM	61890	56422,5	20627,5	138940	100

Gayr-ı Müslimlerin hayvancılıktan elde ettikleri kâr bakımından Müslümanlarla arasında küçük bir fark bulunmaktadır. Bu fark, gayr-ı Müslimlerde tüm köylerin hayvancılığın her türünden az ya da çok gelir elde ediyor olmasıdır. Oysa Müslümanlarda birkaç köy bazı hayvan türlerinden gelir elde etmemişlerdir.⁷⁵

Tabloya göre sırasıyla büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ve yük-binek hayvanlarından en fazla kazanç elde eden; 12740 kuruş, 14565 kuruş ve 4830 kuruş ile Müslümanlarla gayr-ı Müslimlerin bir arada yaşadığı 78 haneli Tuzhisar köyü olmuştur. Tuzhisar köyünün hâsılatlarda ilk sırada yer alması şaşırtıcı olmamıştır. Zira hayvan adetleri içerisinde de en fazla miktarlar hep Tuzhisar Köyü'ne ait olmuştur.

Gayr-ı Müslim köylerin hayvancılıktan elde ettiği hâsılatlar, Hafik'in toplam hayvancılık hâsılatı içindeki payı köy ölçeğinde incelenmiştir. Buna göre Hafik köylerinin hayvancılıktan elde ettiği gelirlerin en fazlasını %23,1 ile Tuzhisar köyü sağlamaktadır. Tabloya bakıldığında, oranların -Müslüman köylerin aksine- birbirlerinden çok farklı olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu oranlar; 0,1 (Serpincik ve Kaza-i Ahar) ile 23,1 (Tuzhisar) arasında geçmektedir. Bu da demektir ki, gayr-ı Müslim köylerinden bazısı hayvancılıkla yoğun şekilde uğraşmaktayken, bazısı pek az meşgul olmaktadır.

⁷⁵ Bkz. Tablo 47.

3. Arazinin İşlenmesinde Koşu Hayvanları

Tarımla geçinenler, ellerindeki toprağın ekilebilir hale gelmesi için hayvan gücünden yararlanmışlardır. Hayvancılığın geçim kaynakları arasında önemli yer tuttuğu aileler için her hayvanın ayrı öneme sahip olduğu şüphesizdir. Fakat 19. yüzyılda tarımda motor gücü olarak kullanılan koşu hayvanlarının ayrı bir önemi vardı. Nitekim ekonomik anlamda bir tarım devleti olan Osmanlı Devleti'nde tebaanın bir çiftlik mesabesine ulaşmış toprağa ve bir çift öküze sahip olması devlet tarafından arzu edilen bir durum idi. Zira bu aileler devlet tarafından üretici yahut üretim mekanizmasını elinde bulunduran zümre olarak görülmekteydi (İnalçık, 1959). Bir çift at bir işgününde 6-7, bir çift öküz ise 3-4 dönüm toprak sürebiliyordu (Güran, 1998: 86). Hafik'te tarlaları sürmek için ekseriyeti öküz olmakla birlikte, manda, camus ve tosununda kullanıldığı ve defterlerde tarlaları sürmek için kullanılan hayvan türlerinin önüne "koşu" tabirinin yazıldığı görülmektedir.

Hafik köylerinde toplam koşu hayvanı sayısı 11266'dır. Aşağıda, köylerde mevcut koşu hayvanı sayısı ve ekilebilir arazinin dönümü oranlanarak koşu hayvanı başına düşen toprak miktarını tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında köy ortalamalarının birbirine yakın oranlarda olduğu görülür. Hafik genelinde bir öküze düşen toprak miktarı ortalaması 6,8 dönümdür. Köyler bazında bakıldığında çıkan sonuçlar da yine bu oran etrafında birleşmektedirler.

Tablo 49. Arazinin İşlenmesinde Koşu Hayvanları ve Hayvan Başına Düşen Toprak Miktarı

Köyler	Mezru Tarla Dönümü	Koşu Hayvanı Sayısı (Öküz, Manda, Camus, Tosun)	Koşu Hayvanı Başına Düşen MTD.
Karabalçık	417	145	2,8
Gölcük	76	23	3,3
Kürtler	308,5	48	6,4
Damlacık	487	64	7,6
Gayırbeğ	829,5	90	9,2
Kırlı	796	149	5,3
Fılındır	266,5	42	6,3
Karapınar	245	20	12,2
Himmedfakı	399	55	7,2
Sofular	346	39	8,8
Emirhan	144,5	35	4,1
Üregil	183	58	3,1
Görmüşlü(/21)	1236,5	303	4

Akpınar	1121,5	171	6,5
Hanzar	1385	158	8,7
Tahtakemend	716,5	68	10
Tavşanlı	1409	195	7,2
Moluç	217	47	4,6
Törnük	77	12	6,4
Karacaşar	322,5	34 ⁷⁶	9,4
Gümüş	2392,5	277	8,6
Karayaprak	35	4	8,7
Kızılviran	28	4	7
Kozağacı	37	15	2,4
Emre	492	94	5,2
Beypınarı	754	180	4,1
Düğer	412	107	3,8
Tahtut(?)	100	15	6,6
Kaldı	513,5	68	7,5
Şahkürt	208	53 ⁷⁷	5,3
Acıpınar	441	64	6,8
Tuzhisar	5189	572	9
Sinekli	343	47	7,2
Gulam	269,5	48	5,6
Göre	1101	138	7,9
Karhisar Yenicesi	275	55	5
Beştepe	168	31	5,4
Savcun	329	45	7,3
Yarhisar	2017	343	5,8
Çemenyenicesi	1509	153	9,8
Hoşavenk	157,5	21	7,5
Tödürge	1553,5	202	7,6
Yeni (İçpınar)	42	6	7
Mescidli	204,5	38	5,3
Gökdin	5779	557	10,3
Hocabey	612,5	80	7,6
Ada	470,5	66	7,1
Ençağa	88	28	3,1
Boğaric	530	69	7,6
Boğazkesen	660	117	5,6
Şehristan	-	1	-
Horahon	912	173	5,2
Gerne	268	31	8,6
Celalli	952	114	8,3
Hanuke	36	16	2,2
Şahbey	142	29	4,8
Mehmedik	35	8	4,3
Beydili	67	20	3,3
Serpincik	14	16	1
Kaza-i Ahar	535	29	18,4
Hacı Mirza	379	58	6,5
Armutlu	120	22	5,4
Feng-i Sağır	181	29	6,2
Başbüyük	554	90	6,1

⁷⁶ 36 olmalıydı fakat 2 tanesi amelmande olduğu için toplama katılmamıştır.

⁷⁷ Koşu öküzlerinden 36 adedinin hasılatı, defterde kayıtlı değildir.

Mamuga	273	75	3,6
Karagömlek	260	36	7,2
Serce	14	2	7
Karacaviran	80	14	5,7
İmaret	580	59	9,8
Ağcagülnisa	74	26	2,8
Güllüce	164,5	26	6,3
Kötüyenice	84	10	8,4
Torosu	330,5	49	6,7
Kırhıdık	130	38	3,4
Fem	15	2	7,5
Karahisar	3620,5	416	8,7
Cirhin	754	110	6,8
Karabük	653	135	4,8
Eymir	251	41	6,1
Aziz	237	53	4,4
Yuva	282,5	31	9,1
Akviran	77	14	5,5
Çöken	98	10	9,8
TOPLAM	77629	11266	-

Koşu hayvanı başına 6,8 dönümlük arazi düştüğünü biliyoruz. Buna göre, -tabloda da görüldüğü gibi- bir öküze en fazla toprak düşen köy Kaza-i Ahar köyüdür. Burada öküz başına 18,4 dönüm arazi düşmektedir ki bu da ortalamanın çok üstünde bir rakamdır. En yüksek rakamda ikinci sırada gelen köy Karapınar Köyü'dür. Bu köyde bir öküze 12,2 dönüm toprak düşmektedir. En az toprağın düştüğü köy ise Serpincik Köyü'dür. Bu köyde bir öküze 1 dönüm toprak düşmektedir.

4. Arıcılık

Arıcılık, diğer hayvan çeşitleri kadar yaygın olmasa da incelenen bölge olan Hafik kırsalında da yapılmıştır. Hafik köylerinde arıcılık kimi köylerde bir iki kovan ile yapılırken, bazı köylerde bu sayı 122'lere çıkmaktadır. Genel hatlarıyla toplam kovan sayısı 1679, elde edilen hâsılat 6708 kuruştur. Kovan başına gelir 4 kuruştur.

Müslüman köylerde Beypınarı Köyü 122 adet kovan ile ilk sırada gelirken, gayr-ı Müslimlerde Gökdin Köyü 75,5 adet kovan ile ilk sırada gelmektedir. En az kovana sahip köy, Müslümanlarda, 0,5 kovan ile Kürtler, gayr-ı Müslimlerde 2 kovan ile Şahkürt'tür.

Tablo 50. Arıcılık Yapılan Köyler, Kovan Sayısı ve Hâsılatı

Köyler	Müslüman			Gayr-ı Müslim		
	Arı Kovanı Adet	Arı Kovanı Hâsılat (Krş.)	Arı Kovanı Olan Hane	Arı Kovanı Adet	Arı Kovanı Hâsılat (Krş.)	Arı Kovanı Olan Hane
Karabalçık	48	192	5	-	-	-
Gölcük	-	-	-	-	-	-
Kürtler	0,5	2	1	-	-	-
Damlacık	1	4	1	-	-	-
Gayırbeğ	27	108	12	-	-	-
Kırlı	65	252	20	-	-	-
Tahtut(?)	-	-	-	-	-	-
Kaldı	-	-	-	-	-	-
Fılındır	7	28	3	-	-	-
Karapınar	1	4	1	-	-	-
Himmedfakı	10	40	6	-	-	-
Sofular	34	136	10	-	-	-
Emirhan	47,5	190	7	-	-	-
Üregil	18,5	78	10	-	-	-
Görmüşlü (/21)	-	-	-	-	-	-
Akpınar	25	100	13	-	-	-
Tahtakemend	9	36	6	-	-	-
Tavşanlı	41	164	32	6	24	2
Moluç	16,5	58	8	-	-	-
Törnük	-	-	-	-	-	-
Karacaşar	10,5	42	7	-	-	-
Gümüş	-	-	-	-	-	-
Karayaprak	-	-	-	-	-	-
Kızılviran	-	-	-	-	-	-
Kozağacı	1	4	1	-	-	-
Emre	63,5	254	14	-	-	-
Beypınarı	122	488	36	-	-	-
Düğer	4	16	1	-	-	-
Şahkürt	4,5	18	2	2	8	1
Acıpınar	13	52	5			
Tuzhisar	4	16	3	61	244	27
Sinekli	2	8	2	-	-	-
Gulam	-	-	-	-	-	-
Beştepe	-	-	-	-	-	-
Savcun	3	12	3	-	-	-
Yarhisar	1	4	1	-	-	-
Çemenyencesi	2	8	1	5	20	3
Hoşavenk	5	20	5	-	-	-
Tödürge	24	96	7	33	132	10
Yeni (İçpınar)	-	-	-	-	-	-
Mescidli	22	88	8	-	-	-
Gökdin	35	140	9	75,5	302	33
Hocabey	9,5	38	5	-	-	-
Ada	5,5	22	5	-	-	-
Ençağa	19	76	6	-	-	-

Boğaric	12	48	6	-	-	-
Boğazkesen	15	60	11	-	-	-
Şehristan	7	28	1	-	-	-
Horahon	53	212	15	66,5	266	9
Gerne	12	48	5	-	-	-
Celalli	11	44	4	-	-	-
Hanuke	2	8	2	-	-	-
Şahbey	20,5	82	6	-	-	-
Mehmedik	2	8	1	-	-	-
Beydili	-	-	-	-	-	-
Serpincik	-	-	-	-	-	-
Kaza-i Ahar	3	12	2	4	16	1
Hacı Mirza	7	28	6	-	-	-
Armutlu	1	4	2	-	-	-
Feng-i Sağır	40	160	9	-	-	-
Başbüyük	109,5	442	19	-	-	-
Hanzar	-	-	-	26	104	12
Mamuga	43,5	174	13	-	-	-
Karagömlek	1	4	1	-	-	-
Serce	-	-	-	-	-	-
Karacaviran	3	12	1	-	-	-
İmaret	20,5	82	12	-	-	-
Göre	-	-	-	15	60	3
Karhisar Yenicesi	-	-	-	31	124	5
Ağcagülnisa	15	60	5	-	-	-
Güllüce	-	-	-	-	-	-
Kötüyenice	6	24	2	-	-	-
Torosu	26,5	106	9	-	-	-
Kırhıdık	31,5	126	6	-	-	-
Fem	-	-	-	-	-	-
Karahisar	31	124	11	14	56	5
Cirhin	60	240	14	-	-	-
Karabük	38,5	154	13	-	-	-
Eymir	26	104	8	-	-	-
Aziz	27	108	9	-	-	-
Yuva	14	56	4	-	-	-
Akviran	-	-	-	-	-	-
Çöken	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	1340	5352	453	339	1356	111

Müslümanlarda 102 yerleşim biriminden 62'si 1340 adet, gayr-ı Müslimlerde de 17 yerleşim biriminden 12'si 339 adet arı kovanına sahiptir. Bu da demektir ki Müslüman hanelerin %33'ünde, gayr-ı Müslim hanelerinse %26'sında arı kovanı bulunuyor. Hane başına ise Hafik genelinde 2,9 kovan düşmektedir. Ancak arı kovanına sahip köylerin bazılarında kovan sayısının ortalamadan az olduğu görülmektedir. Bu köylerde hane reislerinin sadece kendi ihtiyaçları için arıcılık yapmakta olduğu düşünülebilir. Bunun dışında kovan

miktarı yüksek olan Beypınarı (122 kovan), Başbüyük (109,5 kovan) gibi köylerde bal üretimi ticarete yönelik olmalıdır.

5. Hayvanlarda Ortaklık

Hafik temettuâtlarında bahsi geçen hayvanlar kimi zaman ortak olarak kullanılmıştır. Bu ortaklık yalnızca gelir getiren hayvanlarda değil, getirmeyenlerde de gerçekleşmiştir. Geliri olan hayvanların gelirlerinin yarısı hane sahibine, yarısı da ortağına eklenmiştir. Bu ortak, tıpkı tarla iştirakinde olduğu gibi; kimi zaman Sivas şehir merkezinde, kimi zaman da Hafik'e ait diğer köylerde meskûn ahaliden olabilmektedir. Ortak olan bu hayvanların miktar ve hâsılatları belirtilerek -Müslüman/gayr-ı Müslim farklarıyla- incelenip hayvan ortaklığı hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılacaktır.

5.1. Müslümanlarda Hayvan Ortaklığı

Müslüman hanelere ait hayvanların %5,2'si ortak hayvanlardan oluşmaktadır, bu hayvan ortaklığı, gelir getiren-getirmeyen olmak üzere, büyükbaş, küçükbaş, yük-binek ve arıcılık olmak üzere tüm hayvan çeşitlerinde görülmektedir.

Tablo 51. Müslümanlarda Ortak Olan Hayvanların Çeşit, Adet ve Hâsılatları

Hayvan Türü	Hayvan Çeşidi	Hayvan Adet	Hâsılat (Krş.)	Ortak Hayvan Adet	Ortak Hayvan Hâsılat (Krş.)
Büyükbaş Hayvanlar	Koşu Öküzü	25511,5	60061,5	12,5	187,5
	Koca Öküz	15,5		0,5	-
	Koca Öküz ⁷⁸	0,5	10	0,5	10
	Kara Sığır Öküzü	4	60	-	-
	Öküz	2	-	-	-
	Sağmal İnek	2368,25	47467	416,75	1195
	Kısır İnek	763	-	9	-
	Koşu Mandası	34	640	-	-
	Sağmal Manda	12,5	500	3,5	140
	Kısır Manda	4	-	-	-
	Manda Yavrusu	5	-	-	-
	Koşu Camusu	273	5336	1	20

⁷⁸ Defterlerde "koca öküz" iki ayrı şekilde geçmiş, birinde hasılat verilmiş, diğerinde verilmemiştir.

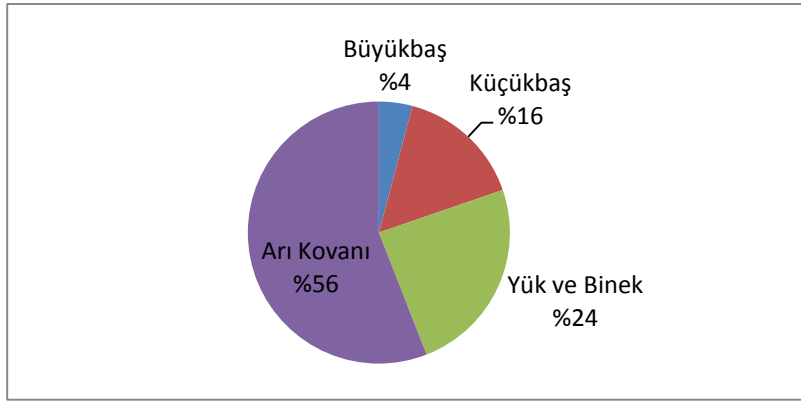
	Sağmal Camus	48	1900	5	200
	Kısır Camus	17,5	-	1,5	-
	Camus	1,5	-	0,5	-
	Erkek Camus	3	-	-	-
	Camus Yavrusu	1,5	-	0,5	-
	Düğe	922	-	13,5	-
	Koşu Tosunu	1	15	-	-
	Tosun	1305	-	9,5	-
	Balak	46	-	4	-
	Buzağı	31	-	-	-
	Belirtilmemiş	17	-	-	-
	Büyükbaş TOPLAM	31386,75	115989,5	478,25	1752,5
Küçükbaş Hayvanlar	Sağmal Ağnam	10299	61688,5	4662,5	5637
	Kısır Ağnam	4438,5	8823	324	644
	Erkek Ağnam	703	13561	11	19
	Sağmal Keçi	11368,5	45529,5	805	1550,5
	Kısır Keçi	4904	4913	328,5	328,5
	Erkek Keçi	642,5	642,5	6,5	6,5
	Kuzu	8240,5	-	293,5	-
	Oğlak	76597,5	-	280,5	-
	Koç	100,5	201	4,5	9
	Teke	64,5	64,5	1,5	1,5
Küçükbaş TOPLAM	117358,5	135423	6717,5	8196	
Yük ve Binek Hayvanları	Döllü Kısırak	543,25	21710	818,25	3970
	Esb	11	-	-	-
	Kısırak	84,5	-	17,5	-
	Tay	301,5	-	33,5	-
	Döllü Merkeb	9404	14820	76,5	1147,5
	Merkeb	100	-	1	-
	Sıpa	8	-	-	-
	Katır	140	-	-	-
	Yük-Binek TOPLAM	10592,25	36350	946,75	5117,5
Arıcılık	Arı Kovanı	1349	5380	277	1156
Toplam	43	160686,5	293322,5	8419,5	16222

Tabloya göre Hafik'te Müslümanlara ait 31386,75 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bunların getirisi de 115989,5 kuruştur. Bu hayvanlardan 478,25 adedi ortaklara ait olup, ortakçısına 1752,5 kuruş kazanç sağlamışlardır. Büyükbaş hayvanlarda en çok ortağa sahip olan hayvan 416,75 kişiyle gelir sağlayan sağmal inehtir. En az ortağa sahip hayvan da, 0,5 kişiyle gelir sağlamayan koca öküz, camus ve camus yavrusudur. Müslümanlara ait Küçükbaş hayvan adedi 117358,5,

geliri ise 135423 kuruştur. Bu gruptaki hayvanlardan 6717,5'u ortaklara aittir ve 8196 kuruşluk gelir sağlamaktadır. Yük ve binek hayvanların da, köyler toplamı 10592,25 adettir, 36350 kuruşta getirisi vardır ve 5117,5 kuruş gelir getiren 946,75 tanesi ortaklara aittir. Küçükbaş hayvanlarda en fazla ortağa 4662,5 kişiyle sağmal ağnam, en az ortağa 1,5 kişiyle teke sahiptir.

Arı kovanında da ortaklık yapılmıştır. Hafik Müslümanlarına ait 1349 arı kovanı, 5380 kuruş gelir sağlamıştır. Bu kovanlardan 277'si ortaklara aittir ve ortaklar arı kovanından 1156 kuruş kazanç sağlamışlardır. Dikkat edilirse; Müslüman hanelerde de ortakçılar daha çok hâsılat veren hayvanlarda iştirake yöneldikleri fark edilmektedir. Nitekim 8419,5 adet olan hayvanlardan %92'si (7754,5 adet), hâsılatı olan hayvanlardan oluşmaktadır. Kalan 665'i (%8) hâsılatı olmayan hayvanlardan oluşmaktadır. Müslümanlarda ortakçıların hayvan gruplarına rağbet durumunu gösteren grafik aşağıdadır.

Grafik 27. Müslümanlarda Ortakçıların Hayvan Gruplarına Rağbet Durumu

Grafikte görüldüğü üzere, Müslümanların ortak olduğu hayvanlarda en fazla pay; arı kovanına aittir. Bunu sırasıyla yük ve binek hayvanları, küçükbaş hayvanlar ve büyükbaş hayvanlar takip etmektedir.

5.2. Gayr-ı Müslimlerde Hayvan Ortaklığı

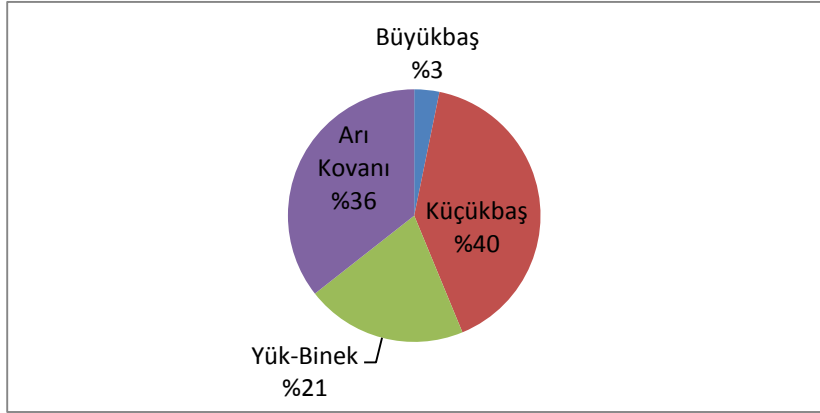
Gayr-ı Müslim hanelere ait hayvanların %3,5'i ortak hayvanlardan oluşmakta ve bu hayvan ortaklığı gelir getiren-getirmeyen olmak üzere, büyükbaş, küçükbaş, yük-binek ve arıcılık olan tüm hayvan çeşitlerinde görülmektedir.

Tablo 52. Gayr-ı Müslimlerde Ortak Olan Hayvanların Çeşit, Adet ve Hâsılatları

Hayvan Türü	Hayvan Çeşidi	Hayvan Adet	Hâsılat (Krş.)	Ortak Hayvan Adet	Ortak Hayvan Hâsılat (Krş.)
Büyükbaş Hayvanlar	Koşu Öküzü	2054	30790	5	-
	Kara Sığır Öküzü	14	210	-	-
	Sağmal İnek	1153	23040	4,5	90
	Kısır İnek	442	-	1	-
	Koşu Mandası	38	720	2	-
	Sağmal Manda	21,5	820	1,5	60
	Kısır Manda	6	-	-	-
	Manda Yavrusu	2	-	-	-
	Koşu Camusu	260	5200	-	-
	Sağmal Camus	43,5	1660	1,5	60
	Kısır Camus	13	-	-	-
	Dölsüz Camus İneği	1	-	-	-
	Camus	0,5	20	0,5	20
	Erkek Camus	1	-	-	-
	Camus Yavrusu	10	-	1	-
	Düğe	611	-	-	-
	Koşu Tosunu	4	60	-	-
	Tosun	651,5	-	1,5	-
	Balak	13,5	-	0,5	-
	Buzağı	22	-	-	-
Belirtilmemiş	39	-	-	-	
Büyükbaş TOPLAM		5400,5	62520	19	230
Küçükbaş Hayvanlar	Sağmal Ağnam	5272	31584	179,5	1073
	Kısır Ağnam	2399,5	4781	258,5	515
	Erkek Ağnam	115	230	8	16
	Sağmal Keçi	4378	17471	167	668
	Kısır Keçi	1821,5	1836,5	109,5	109,5
	Erkek Keçi	83,5	83,5	2,5	2,5
	Kuzu	3591,5	3	97,5	-
	Oğlak	2961	-	94	-
	Koç	138,5	276	4,5	9
	Teke	71,5	71,5	1,5	1,5
	Küçükbaş TOPLAM		20832	56336,5	922,5
Yük ve Binek Hayvanları	Dömlü Kısarak	130,5	5220	15,5	620
	Esb	2			
	Kısarak	3		1	
	Tay	70,5		4,5	
	Dömlü Merkeb	1021,5	15322,5	5	75
	Merkeb	92,5		1,5	
Sıpa	10,5		2,5		

	Yük-Binek TOPLAM	1330,5	20542,5	30	695
Arıcılık	Arı Kovanı	335	1340	13	52
Toplam	40	27898	140739	984,5	3371,5

Tabloya göre Hafik'te gayr-ı Müslimlere ait 5400,5 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bunların getirisi de 62520 kuruştur. Bu hayvanlardan 19 adedi ortaklara ait olup, ortakçısına 230 kuruş kazanç sağlamışlardır. Büyükbaş hayvanlarda en çok ortağa sahip olan hayvan 5 kişiyle koşu öküzüdür. En az ortağa sahip hayvan da, 0,5 kişiyle camus ve balaktır. Gayr-ı Müslimlere ait küçükbaş hayvan adedi 20832, geliri ise 56336,5 kuruştur. Bu gruptaki hayvanlardan 922,5'u ortaklara aittir ve 2394,5 kuruşluk gelir sağlamaktadır. Küçükbaş hayvanlarda en fazla ortağa 258,5 kişiyle kısır ağnam, en az ortağa 1,5 kişiyle teke sahiptir. Yük ve binek hayvanların da, köyler toplamı 1330,5 adettir, 20542,5 kuruşta getirisi vardır ve 695 kuruş gelir getiren 30 tanesi ortaklara aittir. Bu ortaklardan en fazlası 15,5 kişiyle döllu kısrağa; en azı 1 kişiyle kısrağa sahiptir. Arı Kovanında da ortaklık yapılmıştır. Hafik gayr-ı Müslimlerine ait 335 arı kovanı 1340 kuruş gelir sağlamıştır. Bu kovanlardan 13'ü ortaklara aittir, 52 kuruş kazanç sağlamışlardır. Dikkat edildiğinde Müslüman hanelerin hayvan ortaklığında ki durumunun burada da olduğu görölmektedir. Yani ortakçılar yine daha çok hâsılat veren hayvanlarda iştirake yönelmişlerdir. Nitekim ortak olan 984,5 adet hayvandan %78'i (768 adet), hâsılatı olan hayvanlardan oluşmaktadır. Kalan 216'sı (%22) hâsılatı olmayan hayvanlardan oluşmaktadır. Ortakçılarının hayvan gruplarına rağbet durumunu gösteren grafik aşağıdadır.

Grafik 28. Gayr-ı Müslimlerde Ortakçılarının Hayvan Gruplarına Rağbet Durumu

Grafiğe göre, gayr-ı Müslimlerin ortak olduğu hayvanlarda en fazla pay; küçükbaş hayvanlara aittir. Bunu sırasıyla yük ve binek hayvanları, arı kovanı ve büyükbaş hayvanlar takip etmektedir.

E. ASİYÂB GELİRLERİ

Hafik köylerinde sınaî gelirler adıyla ele alınabilecek belki de tek kaynak asiyâb gelirleridir. Asiyâb değirmen anlamına gelmektedir. Değirmen ölçüsü olarakta “kıt’a” kullanılmaktadır. Buradaki “kıt’a”, kaç çift taş olduğuna işaret eder (Özçelik, 2005a: 319). Hafik’te Görmüşlü, Ada ve Horahon’da 10 Müslüman hane asiyâb verileri içermektedir. Fakat Hafik defterlerinde geçen asiyâbları herhangi bir şekilde sınıflandırmak mümkün olmamıştır. Bunun sebebi, asiyâbla ilgili verilen bilgilerin az, eksik, dağınık ve uyumsuz olmasıdır. Bu durumda Hafik defterlerinde geçen asiyâb verilerini olduğu gibi vermek daha doğru olacaktır. Asiyâb, Hafik Müslüman köylerinin yalnızca üçünde geçmektedir. Bunlar;

Görmüşlü Köyleri;

Tablo 53. Görmüşlü Köylerinde Asiyâb

Asiyâb Kıt’a	Asiyâb Kuruş
1	200
1	260
-	250

Görüldüğü gibi Görmüşlü Köylerinde 3 hane asiyâbla ilgili veriye sahiptir. Bunlardan 2 tanesi hem kıt'a hem de kuruşu vermişse de, 1 tanesinde yalnızca hâsılat bulunup, kıt'a verilmemiştir.

Ada Köyü;

Tablo 54. Ada Köyünde Asiyâb

Asiyâb Kıt'a	Asiyâb Kuruş
-	125
-	12,5
-	12,5

Ada Köyü'nde de yine 3 hanede asiyâbla ilgili veri bulunmaktadır. Fakat bunların 3'ünde hâsılat olup kıt'a belirtilmemiştir. Verilen bu hâsılatların ise, 60 yılına mı, 61 yılına mı ait olduğu bilinmemektedir.

Horahon Köyü;

Tablo 55. Horahon Köyünde Asiyâb

Asiyâb 60 yılı hâsılatı	Asiyâb 61 yılı hâsılatı	Asiyâb toplam hâsılatı
52	72	124
56	44	100
54	72	126
56	72	128

Horahon Köyü'nde ise daha daha farklı verilerle karşılaşmaktadır. 4 adet haneye ait asiyâbın 60 yılı, 61 yılı ve her ikisinin toplamından oluşan hâsılatlar verilmiş, fakat kıt'a verilmemiştir. Sonuç olarak Hafik'te değirmen tıpkı Sivas'a bağlı kazalardan biri olan Zara'da da olduğu gibi az sayıda bulunmaktadır (Eken, 2003). Az ve dağınık olan bu verilerle Hafik'teki asiyâblarla ilgili farklı bir sonuca ulaşmaya çalışmak yahut yorumda bulunmak son derece yanlış olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ ÇEŞİTLERİ ve VERGİLERİN DAĞILIMI

A. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ ve 1839'da YAPILAN DÜZENLEMELER

Toplumun en kutsal kurumu ve en küçük yapı taşı olan aile, aile reisine bağlıdır. Bu nedenle de aile reisi, ailesine bakmak ve daha başka birçok yükümlülüğe sahiptir. Bunlardan ilki, vatandaşlık görevi olan vergi vermektir.

Vergi, tarımın hâkim bulunduğu sanayi öncesi ekonomilerde gelir dağılımının temel mekanizmalarından biri olmuştur. Bu nedenle vergileme, nüfusun hayat şartlarını, gıda miktarını ve yatırım yapma gücünü belirlediği gibi, aynı zamanda ekonomik değişmelere cevap verişini de etkiler. Bu anlamda Osmanlı köylüsünün harcamaları hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip olmasak bile eldeki bilgilere göre; çiftçi bir ailenin bir yıl içindeki harcamalarının 5'te 1'i vergi ödemelerine, 5'te 2'si tüketim giderlerine ve kalan 5'te 2'si de bir sonraki dönemin üretim harcamalarına gitmektedir (Güran, 1989).

Vergilerin öncelikle belirlenmesi ve sonrasında da toplanması hususunda Osmanlı ekonomisi için bazı güçlükler doğmuş, fakat Osmanlı devlet yöneticileri tecrübe ve birikimlerini bu güçlükleri çözmeye kullanmışlardır. Tanzimat öncesinde “Tekâlif-i Şer’iyye” ve “Tekâlif-i Örf’iyye” adı altında farklı oran ve farklı tahsil şekillerinde uygulamalar bulunmaktaydı. Tanzimat Devrinde, her alanda girişilen ıslahat teşebbüsleri arasında vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi de bulunmaktadır. Bu değişikliklerle mevcut olan şer’i vergilerin kaldırılması ve yerine zirai ürünlerden onda bir oranında alınan öşür, küçükbaş hayvanlardan “adet-i ağnam” ve gayr-ı Müslimlerden cizye alınması; örfi vergiler yerine ise bir bütün halinde alınması kararlaştırılan “vergü-yi mahsusa” vergisi şeklinde idi (Güran, 1989; Öztürk, 2005). 1839'da başlayan bu şekil vergi, 1858'e kadar üç kere zamlanmak suretiyle sürmüştü, ancak zamanla bu sistem de bozulmuş, yerine daha sağlam bir esas ve matrah tayini gerekmiştir (Eldem, 1994).

B. HAFİK TEMETTUÂTLARINDA Kİ VERGİ ÇEŞİTLERİ

Bugün olduğu gibi evvelde de devletlerin ayakta kalabilmeleri ve halkın bir takım ihtiyaçlarını karşılamaları için vergi almalarının gerekliliği şüphesizdir. Hafik temettuât defterlerinde dört tip vergiden bahsedilmiştir. Bunlar vergü-yi mahsusa, öşür, ağnam ve cizyedir. Bu vergiler defterlerde her hane reisinin isminin üst tarafında ve dik olarak sağdan sola doğru; önce vergü-yi mahsusa, akabinde öşür, sonrada adet-i ağnam ve cizye olarak yazılmışlardır. Vergi çeşitliliği diğer Anadolu kentlerinde değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Silifke’de vergü-yi mahsusa, aşar, ağnam resmi ve otlak resmi alınıyordu (Yalçın, 2004: 76). Honaz’da ise vergü-yi mahsusa, öşür ve kovan öşrü alınmaktaydı (Özçelik, 2005). Ancak Sivas’a bağlı kazalar olan Zara ve Kangal’da alınan vergiler -ağnam vergisi dışında- Hafik’teki vergi türleri ile örtüşmektedir (Eken, 2003: Eken, 2007). Çalışmanın bu kısmında Hafik temettuât defterlerinde tespit edilen, vergi çeşitleri hakkında bilgi verilerek, Hafik ahalisinin vergi yükü hakkında bilgi edinilmeye çalışılacaktır.

1. Vergü-yi Mahsusa

Tanzimat dönemi idarecileri tarafından örfi vergiler yerine konulan vergilerden biri olan “vergü-yi mahsusa”, 1256/1840 yılından itibaren alınmaya başlandı. Bu vergi ile mümkün mertebe kişilerin kazanç miktarının gözetilerek eşitliğin sağlanması amacı güdülmüyordu. Bu verginin miktarı Maliye Nezareti tarafından, vergi verecek liva için belirlenip, toplam miktar kazalar arasında kazanın müdür ve meclis azaları, Müslüman yerler için imam ve ihtiyarların, gayri Müslim yerler için ise kocabaşı ve papazların katıldığı toplantı ile kasaba ve köylerin paylarını tayin ederek, miktarı belirten bir mazbatayı kendilerine teslim etmekteydi. En sonunda kasaba mahalleleri ve köyler düzeyinde, tüm hane reisleri toplanarak istenilen miktar haneler arasında her şahsın ödeme gücüne göre paylaştırılıp bir defter halinde kaza merkezine gönderilmekte, böylece her hanenin vergi yükümlülüğü belirlenmiş olmaktadır (Güran, 1989). Bu vergi, köy muhtar ve kocabaşlarıyla zabtiye askeri tarafından tahsil edilerek muhassıllara teslim

ediliyordu. Bu verginin tahsili 1260 yılına kadar “rûz-i hızır” ve “rûz-ı kasım” olarak iki taksitte yapılıyordu. Fakat her iki zaman da vergi tahsilâtı için uygun değildi. Bu nedenle bu tarihten sonra verginin çiftçilerden ürünün elde edilmesinden sonra, tüccar ve esnaftan ise bütün bir yıl içinde taksitler halinde tahsili kararlaştırılmıştır (Güran, 1989). Vergi toplama işi Hafik’te muhtemelen yalnızca muhtarlar tarafından yerine getiriliyordu. Çünkü temettuât defterlerinde imamlardan başka yalnızca muhtarların mühürleri bulunmaktadır.

Hafik temettuât defterlerinde bulunan bilgilere göre, Hafik’te Müslümanlar 84696,5 kuruş ve gayr-ı Müslimler 45336,5 kuruş vergü-yi mahsusa vermektedir. Köylerde vergi ödemeyen toplam 99 hane reisi bulunmaktadır. Bu hane reislerinin 79’u Müslüman, 20’si gayr-ı Müslim’dir.

1.1. Müslümanlarda Vergü-yi Mahsusa

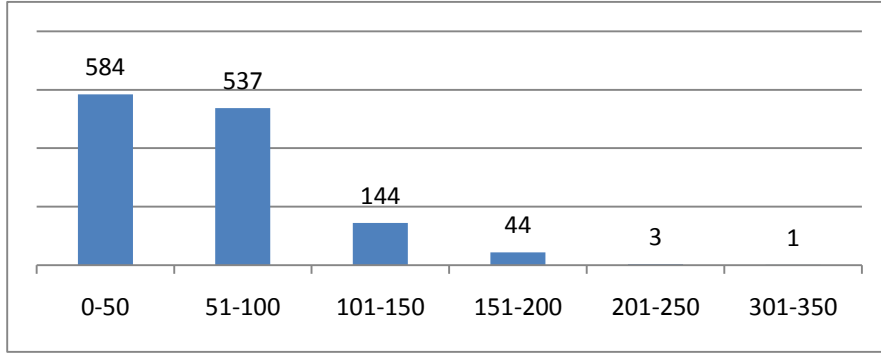
Müslüman hanelere ait vergü-yi mahsusa durumu, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, toplam 1383 hanenin 70’i vergi vermeyen 1313’ü ise vergi veren hane şeklindedir. Vergi vermeyen 70 haneyle ilgili herhangi bir açıklama olmayıp, yalnızca Karapınar köyünde bir adet hane için “Sivas’ta ikamet ettiğinden vergisini Sivas’a vermektedir” şeklinde açıklama yapılmıştır. Yine tabloda görüldüğü üzere, Müslüman köylerinde “nakl hane idenlerin vergü-yi mahsusası” şeklinde, 2669 kuruş, hane değiştirenlerin vergisi de bulunmaktadır.

Tablo 56. Vergü-yi Mahsusa Veren Müslüman Hane Sayısı ve Vergü-yi Mahsusa Toplamları

	Toplam Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusa Veren Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusa Vermeyen Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusa Miktarı (Kuruş)	Nakil Hane Edenlerden Alınan (Kuruş)
Müslüman	1383	1313	70 ⁷⁹	84696,5	2669

Vergi veren Müslüman hanelerin vergü-yi mahsusa miktarlarını ifade etmenin en iyi yolunun belli aralıklarla gruplandırmak olduğu kanaatindeyiz. Bu grupları bir grafikte ifade etmek gerekirse;

⁷⁹Karabük köyünde bir hanenin vergisi okunamayacak haldedir ve Karapınar köyünde ise bir hane burada ikamet etmediğinden, vergisini Sivas’a vermiştir.

Grafik 29. Vergü-yi Mahsusa Miktarlarına Göre Müslüman Hane Sayısı (Adet)

Görüldüğü gibi, Müslüman hanelerin yükümlü oldukları vergü-yi mahsusa miktarlarında en fazla sınıfı; 584 hane ile 0-50 kuruşluk vergiler oluşturmaktadır. Bunu ikinci olarak 537 hane ile 51-100 kuruşluk vergiler, üçüncü olarak 144 hane ile 101-150 kuruşluk vergiler, dördüncü olarak 44 hane ile 151-200 kuruşluk vergiler, beşinci olarak 3 hane ile 201-250 kuruşluk vergiler ve 1 hane ile de 301-350 kuruşluk vergiler oluşturmaktadır. Vergü-yi Mahsusaların dağılımı ve gelir durumuna oranları Müslümanlarda ki şekli aşağıda bir tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 57. Müslümanlarda Vergü-yi Mahsusa

Gelir Seviyesi	Hane Sayısı	Toplam Gelir (Kuruş)
0-5000	202	147.060
5000- 10000 ⁸⁰	235	151.106,5
10000- 15000	184	142.781
15000- 20000	101	86.953
20000- 25000	225	155.530
25000- 30000	51	27.786
30000- 35000	140	99.717,5
35000- 50000	121	118.127,5
Toplam	1259	929.062

⁸⁰ Vergü-yi Mahsusa vermeyen Kaza-i Ahar köyünün temettuâtı, sonucu yanılmaması için toplama eklenmemiştir.

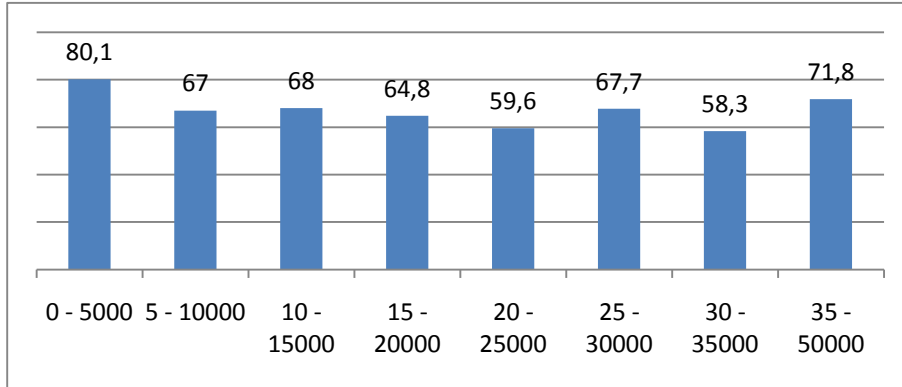
Vergi / Gelir %	Hane Başına Vergi (Kuruş)	Vergü-yi Mahsusa Toplamı (Kuruş)
11	80,1	16.187
10,4	67	15.748,5
8,7	68	12.524,5
7,5	64,8	6.549
8,6	59,6	13.420
12,4	67,7	3.455
8,1	58,3	8.165
7,3	71,8	8.697,5
-	-	84.747

Müslümanlara ait yukarıdaki tabloya göre, en fazla toplam gelire 155530 kuruşla 20-25000 kuruş aralığındaki grup, en fazla vergü-yi mahsusa'ya 16187 kuruşla 0-5000 kuruş aralığındaki grup, en fazla haneye sahip olan da 235 hane ile 5-10000 kuruş aralığındaki gruptur. Hane başına düşen en fazla vergi oranı %12,4 olup 25-30000 kuruşluk gelir aralığındadır. Gelir seviyesi en düşük gelir grubu; 5000 kuruşa kadar gelire sahip olan 202 hane olup, bu grup vergi hanelerinin %16'sını oluşturmaktadır. Bu hanelerin ödediği vergi, gelirlerinin %11'idir. Köylerde, ödenen verginin gelire olan ortalamasının %9 olduğu dikkate alınır, bu grubun vergi yükü ortalamasının üstündedir. Diğer yandan köyler içerisinde en yüksek gelir seviyesine sahip olan grup; 50000 kuruş gelire sahip olan 121 hane olup, bu grup vergi hanelerinin %9,6'sını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu grupta vergi yükü bakımından kaza ortalamasının üstündedir. Diğer gelir gruplarında verginin toplam vergiye olan ortalamasının dağılımı şu şekildedir: Gelir seviyesi;

- * 5000-10000 kuruş arasındakilerde % 18,6 oranında,
- * 10000-15000 kuruş arasındakilerde % 14,6 oranında,
- * 15000-20000 kuruş arasındakilerde % 8 oranında,
- * 20000-25000 kuruş arasındakilerde % 17,8 oranında,
- * 25000-30000 kuruş arasındakilerde % 4 oranında,
- * 30000-35000 kuruş arasındakilerde % 11,1 oranındadır.

Görüldüğü gibi bunlardan yalnızca ikisi (15-20.000 ve 25-30.000 kuruşluk gelir aralığında olanlar) kaza ortalamasının altındadır. Diğerleri kaza ortalamasının üzerindedir. Gelir grubuna göre hanelerde, hane başına düşen vergü-yi mahsusa miktarlarının grafiğe dökümü ise aşağıdadır.

Grafik 30. Müslümanlarda Gelir Ölçeğine Göre Vergü-yi Mahsusa Dağılımı (Kuruş)

Bu grafiğe göre; hane başına en fazla vergü-yi mahsusa, 80,1 kuruşla 0-5000 arası dilimdedir. İkinci sırada 71,8 kuruşla 35-50000 arası, üçüncü sırada 68 kuruşla 10-15000 arası, dördüncü sırada 67,7 kuruşla 25-30000 arası, beşinci sırada 67 kuruşla 5-10000 arası, altıncı sırada 64,8 kuruşla 15-20000 arası, yedinci sırada 59,6 kuruşla 20-25000 arası, sekizinci sırada 58,3 kuruşla 30-35000 arası dilim gelmektedir.

Köylere ait vergiler ve bu köylerin gelirlerinin dağılımına; hane sayıları baz alınarak bakıldığında genelde birbirine yakın ortalamalar çıkmaktadır. Bunun dışında vergi veren hane sayısına göre köylerin vergi dağılımları ise farklılıklar göstermektedir. Ödenen verginin toplam temettuât içindeki yüzdesinde Müslüman hanelerde en düşük miktar %1,06 Çöken, en yüksek miktar %24,84 Törnük köyünde görülmektedir. Vergi mükellefi Müslüman hanelerin toplam geliri 934556,5 kuruş, ödedikleri toplam vergi 84746,5 kuruştur. Toplam gelirin %9'u vergi olarak ödenmektedir.

Tablo 58. Müslüman Ahalinin Vergü-yi Mahsusaları ve Toplam Temettuâta Oranları

Köyler	Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusaları (Kuruş)	Toplam Temettuâtları (Kuruş)	Vergilerin Toplam Temettuâtlara Oranı %	Vergü-yi Mahsusaların Toplam Vergü-yi Mahsusaya Oranı %
Karabalçık	50	2833	32557	8,70	3,34
Gölcük	7	560	6223	8,99	0,66
Kürtler	18	1465,5	11147,5	13,14	1,72
Damlacık	20	1056	11960,5	8,82	1,24
Gayırbeğ	25	1595	17064,5	9,34	1,88
Kırlı	39	2880	33383	8,62	3,39
Filındır	14	887,5	9532,5	9,31	1,04
Karapınar	7	389	5109,5	7,61	0,45
Himmedfakı	17	1113	11279	9,86	1,31
Sofular	13	733	9011,5	8,13	0,86
Emirhan	8	410	4324,5	9,48	0,48
Üregil	17	1400	9952,5	14,06	1,65
Görmüşlü/(21)	160	8985	82183	10,93	10,60
Akpınar	44	2695,5	35307	7,63	3,18
Tahtakemend	16	988	15908	6,21	1,16
Tavşanlı	36	3178	46210,5	6,87	3,75
Moluç	15	483	7469	6,46	0,56
Törnük	6	398	1602	24,84	0,46
Karacaşar	14	518	7973	6,49	0,61
Gümüş	9	698	6751	10,31	0,82
Karayaprak	2	55	1464	3,75	0,06
Kızılviran	1	40	1148	3,48	0,04
Kozağacı	5	282	2395,5	11,77	0,33
Emre	20	1094	17559	6,23	1,29
Beypınarı	51	2452	33777,5	7,25	2,89
Düğer	41	2824	36610	7,71	3,33
Şahkürt	9	390	5924,5	6,58	0,46
Acıpınar	17	1012	14951,5	6,76	1,19
Tuzhisar	8	193	2441	7,90	0,22
Sinekli	15	595	7778,5	7,64	0,70
Gulam	12	1156	10214,5	11,31	1,36
Beştepe	12	984	5988,5	16,43	1,16
Savcun	13	687	8348,5	8,22	0,81
Yarhisar	32	2501	20751	12,05	2,95
Çemenyenicesi	9	971	7226	13,43	1,14
Hoşavenk	6	298,5	3925	7,60	0,35
Tödürge	34	2216	20978	10,56	2,61
Yeni	2	290	1747	16,54	0,34
Mescidli	12	591	4847,5	12,19	0,69
Gökdin	11	1016	8555,5	11,87	1,19
Hocabey	19	1510	17643	8,55	1,78
Ada	17	1190	10820	10,99	1,40
Ençağa	12	607	3338	18,18	0,71
Boğaric	16	1437	14491	9,91	1,69
Boğazkesen	24	1218	21813,5	5,58	1,43
Şehristan	1	40	155	25,80	0,04
Horahon	35	2107	22806	9,23	2,48

Gerne	7	695	6582,5	10,55	0,82
Celalli	37	2274	24570	9,25	2,68
Hanuke	7	174	2831	6,14	0,20
Şahbey	13	496	4296	11,54	0,58
Mehmedik	9	95	1248,5	7,60	0,11
Beydili	8	754	4712	16	0,88
Serpincik	3	200	1706	11,72	0,23
Kaza-i Ahar	18	-	5495	-	-
Hacı Mirza	17	962	12495	7,69	1,13
Armutlu	10	553	4696,5	11,77	0,65
Feng-i Sağır	9	459	7026,5	6,53	0,54
Başıbüyük	21	1362	18778,5	7,25	1,60
Mamuga	22	1335	9027,5	14,78	1,54
Karagömlek	7	910	6979	13,01	1,07
Serce	1	50	434,5	11,50	0,05
Karacaviran	6	373	2477	15,05	0,44
İmarat	19	1258	11880,5	10,58	1,48
Ağcagülnisa	8	813	5667	14,34	0,95
Güllüce	8	357	3883,5	9,19	0,42
Kötüyenice	4	174	1318	13,20	0,20
Torosu	12	620	10690	5,79	0,73
Kırhıdık	8	572	4854,5	11,78	0,67
Fem	1	20	241	8,29	0,02
Karahisar	51	3455	27786	12,43	4,07
Cirhin	29	1223	21710,5	5,63	1,44
Karabük	34	1881	22901	8,21	2,21
Eymir	9	715	12770,5	5,59	0,84
Aziz	17	1225	9980,5	12,27	1,44
Yuva	10	540	10081	5,35	0,63
Akviran	4	155	2481	6,24	0,18
Çöken	3	24,5	2310	1,06	0,02
TOPLAM	1383	84746,5	934556,5	-	100

Tabloya göre, Müslüman köylerde en fazla vergü-yi mahsusa veren ilk 5 köy sırasıyla şu şekildedir; 3455 kuruş ile Karahisar, 3178 kuruş ile Tavşanlı, 2880 kuruş ile Kırılı, 2833 kuruş ile Karabalçık, 2824 kuruş ile de Düğer köyleridir. En az veren köyler ise, 20 kuruşla Fem, 24,5 kuruşla Çöken, 40'ar kuruşla Şehristan ve Kızılviran, 50 kuruşla da Serce'dir. Köylere ait olan vergü-yi mahsusaların, yine köylere ait olan toplam temettuâtlarına oranlarında ise durum değişmekte ve ilk sırayı 25,80 ile Şehristan, ikinci sırayı 24,84 ile Törnük, 18,18 ile Ençağa üçüncü sırayı, 16,54 ile Yeni dördüncü sırayı, 16,43 ile de Beştepe beşinci sırayı almaktadır. Son sıralarda ise 1,06'lık oranla Çöken bir, 3,48'lik oranla Kızılviran iki, 3,75'lik oranla Karayaprak üç, 5,35'lik oranla Yuva dört, 5,58'lik bir oranla da beşinci olarak Boğazkesen vardır.

1.2. Gayr-ı Müslimlerde Vergü-yi Mahsusa

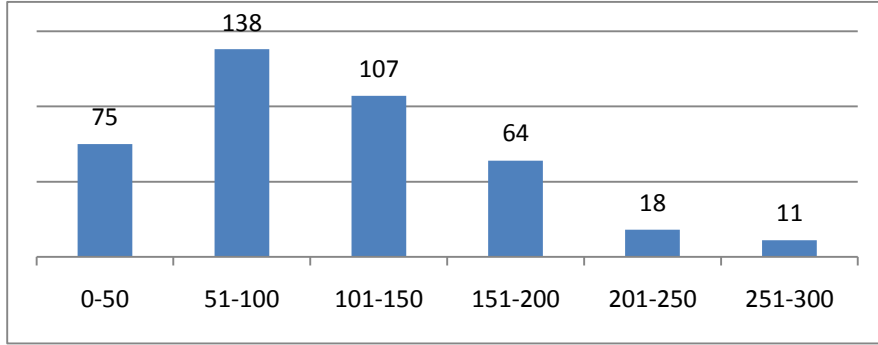
Vergü-yi mahsusa veren haneler ve vergileri durumuna gayr-ı Müslim haneler için bakıldığında; gayr-ı Müslim hanelere ait vergü-yi mahsusa durumu, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, toplam 433 hanenin 20'si vergi vermeyen 412'si ise vergi veren hane şeklinde olmaktadır. Vergi vermeyen 20 haneden 14'ü için bir açıklama yapılmamıştır. Kalan 6 haneden 5'i Tahtut(?) köyüne ait olup “yeni geldiklerinden vergileri olmadığı” şeklinde açıklamıştır. Tahtut(?)’ta ki toplam hane sayısı da 5’tir. Bu durumda bu köyün yerleşime yeni açıldığı tahmin edilmektedir. Vergi vermeyenlerin 1'i de Kaldı köyüne ait olup “Kizirlik yaptığından vergi vermediği” şeklinde açıklanmıştır. Gayr-ı Müslimlerde Kizirlik yapan 5 kişi bulunmaktadır. Vergiden muaf tutulan Kizir ise yalnızca bir tanedir. Diğer 4'ü vergü-yi mahsusa'ya tabidir. Bunun sebebi açıklanmamıştır. Ayrıca, Müslümanlarda bulunan nakil hane edenler, gayr-ı Müslimlerde bulunmamaktadır.

Tablo 59. Vergü-yi Mahsusa veren Gayr-ı Müslim Hane Sayısı ve Vergi Toplamları

	Toplam Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusa Veren Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusa Vermeyen Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusa Miktarı (Kuruş)	Nakil Hane Edenlerden Alınan (Kuruş)
Gayr-ı Müslim	432	412	20 ⁸¹	45336,5	-

Vergi veren gayr-ı Müslim hanelerin vergü-yi mahsusa miktarları da belli aralıklarla gruplandırılarak ifade edilecektir. Bu gruplar;

⁸¹Tahtut(?) köyündeki 5 haneye “Yeni Geldiklerinden Vergileri Olmadığı” şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Kaldı köyündeki 1 haneye ise “Kizir olduğundan vergi vermiyor” şeklinde açıklama yazılmıştır.

Grafik 31. Vergü-yi Mahsusa Miktarlarına Göre Gayr-ı Müslim Hane Sayısı (Adet)

Grafikte de görüldüğü üzere, gayr-ı Müslim hanelerin yükümlü oldukları vergü-yi mahsusa miktarlarında en fazla sınıfı; 138 hane ile 51-100 kuruşluk vergiler oluşturmaktadır. Bunu ikinci olarak 107 hane ile 101-150 kuruşluk vergiler, üçüncü olarak 75 hane ile 0-50 kuruşluk vergiler, dördüncü olarak 64 hane ile 151-200 kuruşluk vergiler, beşinci olarak 18 hane ile 201-250 kuruşluk vergiler ve 11 hane ile de 301-350 kuruşluk vergiler oluşturmaktadır. Yine Vergü-yi mahsusaların, kişilerin gelir miktarını oluşturulduğu bilindiğine göre, Hafik Müslümanlarının genel gelir durumunda olduğu gibi gayr-ı Müslimlerin genel gelir durumları da düşüktür. Fakat ikisi birbirine kıyaslandığında gayr-ı Müslimlerin kazanç durumları, Müslümanlara göre daha iyi haldedir. Vergü-yi Mahsusaların, dağılışına ve gelir durumuna oranları gayr-ı Müslimlerde şu şekildedir;

Tablo 60. Gayr-ı Müslimlerde Vergü-yi Mahsusa

Gelir Seviyesi	Hane Sayısı
0-5000 ⁸²	8
10000- 20000	23
20000- 25000	19
35000- 40000	45
40000- 55000	89
60000- 70000	79
110000-120000	89
145000- 150000	71
Toplam	423

⁸² Vergü-yi Mahsusa vermeyen Tahtut(?) ve Kaza-i Ahar köylerinin temettuâtları, sonucu yanılmaması için toplama eklenmemiştir.

Vergi / Gelir %	Hane Başına Vergi (Kırş)	Vergi-yi Mahsusa Toplamı (Kuruş)	Toplam Gelir (Kuruş)
7,8	80,1	641	8145,5
7,5	100	2317,5	30687
5,7	68,5	1302	22569,5
7,1	117,3	5280	73571
7,3	113,1	10068	136212,5
6,1	108	8539	138512
6,8	89	7927	115605,5
6,7	131,8	9362	149378,5
-	-	45436,5	674681,5

Gayr-ı Müslimlere ait yukarıdaki tabloya göre, en fazla toplam gelire 149.378,5 kuruş ile 145-150000 kuruş aralığındaki grup, en fazla vergü-yi mahsusa'ya 10.068 kuruş ile 40-55000 kuruş aralığındaki grup, en fazla haneye de 89'ar hane ile 40-55000 ile 110-120000 kuruş aralığındaki grup sahiptir. Hane başına düşen en fazla vergi oranı %7,8 olup 0-5000 kuruşluk gelir aralığındadır. Gelir seviyesi en düşük gelir grubu; 5000 kuruşa kadar gelire sahip olan 8 hane olup, bu grup vergi hanelerinin %1,8'ini oluşturmaktadır. Bu hanelerin ödediği vergi, gelirlerinin %7,8'idir. Köylerde ödenen verginin gelire olan ortalamasının %6,7 olduğu dikkate alınır, bu grubun vergi yükü ortalamasının üstündedir. Diğer yandan köyler içerisinde en yüksek gelir seviyesine sahip olan grup; 145-150000 kuruş gelire sahip olan 71 hane olup, bu grup vergi hanelerinin %16,78'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu grupta vergi yükü bakımından kaza ortalamasının üstündedir. Diğer gelir gruplarında verginin toplam vergiye olan ortalamasının dağılımı şu şekildedir: Gelir seviyesi;

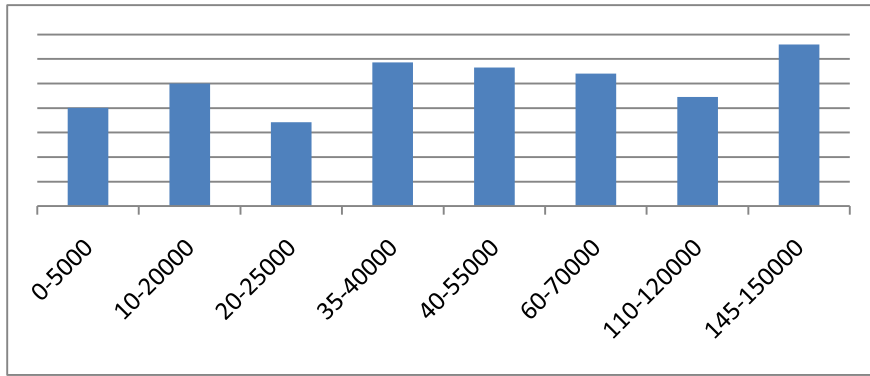
* 10000-20000 kuruş arasındakilerde % 5,1 oranında,

* 20000-25000 kuruş arasındakilerde % 2,8 oranında,

- * 35000-40000 kuruş arasındakilerde % 11,6 oranında,
- * 40000-55000 kuruş arasındakilerde % 22,1 oranında,
- * 60000-70000 kuruş arasındakilerde % 18,7 oranında,
- * 110000-120000 kuruş arasındakilerde % 17,44 oranındadır.

Görüldüğü gibi durum, Müslümanlardakinin aynısı olup, bunlardan yalnızca ikisi (10-20.000 ve 20-25.000 kuruşluk gelir aralığında olanlar) kaza ortalamasının altındadır. Diğerleri kaza ortalamasının üzerindedir. Gelir grubuna göre hanelerde, hane başına düşen vergü-yi mahsusa miktarları ise aşağıdaki grafikte incelenecektir.

Grafik 32. Gayr-ı Müslimlerde Gelir Ölçeğine Göre Vergü-yi Mahsusa Dağılımı (Kuruş)

Bu grafiğe göre; hane başına en fazla vergü-yi mahsusa, 131,8 kuruşla 145-150000 arası dilimdedir. İkinci sırada 117,3 kuruşla 35-40000 arası, üçüncü sırada 113,1 kuruşla 40-55000 arası, dördüncü sırada 108 kuruşla 60-70000 arası, beşinci sırada 100 kuruşla 10-20000 arası, altıncı sırada 89 kuruşla 110-120000 arası, yedinci sırada 80,1 kuruşla 0-5000 arası, sekizinci sırada 68,5 kuruşla 20-25000 arası dilim gelmektedir. Bu rakamlar, Müslümanların rakamlarıyla kıyaslandığında, gayr-ı Müslim hanelerin, hane başına ödedikleri miktarların daha fazla olması dikkat çekmektedir. Fakat Müslüman hane sayısının gayr-ı Müslim hane sayısından 3 kat fazla; buna rağmen gayr-ı Müslimlerin toplam temettuâtları, Müslümanların toplam temettuâtlarının 3'te 2'si kadar olması bu durumu gayet net olarak açıklamaktadır.

Köylere ait vergiler ve bu köylerin gelirlerinin dağılımına; hane sayıları baz alınarak bakıldığında genelde birbirine yakın ortalamalar çıkmaktadır. Bunun dışında vergi veren hane sayısına göre köylerin vergi dağılımları ise farklılıklar göstermektedir. Gayr-ı Müslim hanelerde ödenen verginin toplam temettuât içindeki yüzdesinde en düşük miktar %7,09 Serpincik Köyü'nde, en yüksek miktar %20,24 Göre Köyü'nde görülmektedir. Vergi mükellefi gayr-ı Müslim hanelerin toplam geliri ise 678279,5 kuruş, ödedikleri toplam vergi de 45436,5 kuruştur. Gayr-ı Müslimler toplam gelirlerinin %7'sini vergi olarak ödemektedir.

Tablo 61. Gayr-ı Müslim Ahalinin Vergü-yi Mahsusaları ve Toplam Temettuâta Oranları

Köyler	Hane Sayısı	Vergü-yi Mahsusaları (Kuruş)	Toplam Temettuâtları (Kuruş)	Vergilerin Toplam Temettuâtlara Oranı %	Vergü-yi Mahsusanın Toplam Vergü-yi Mahsusaya Oranı %
Tavşanlı	5	384	4791,5	12,47	0,84
Gümüş	36	4073	69389,5	17,01	8,96
Tahtut(?)	5	-	1506	-	-
Kaldı	15	1372	17540,5	12,78	3,01
Şahkürt	2	157	2645	16,84	0,34
Tuzhisar	71	9362	149378,5	15,95	20,60
Hanzar	20	2452	40314	16,44	5,39
Yarhisar	43	4466	69122,5	15,47	9,82
Çemenyenicesi	33	3433	36181	17,31	7,55
Tödürge	35	2968	44619	15,03	6,53
Gökdin	89	7927	115605,5	14,58	17,44
Horahon	19	1302	22569,5	17,31	2,86
Serpincik	1	100	709	7,09	0,22
Kaza-i Ahar	5	-	2092	-	-
Göre	12	1847	37390	20,24	4,06
Karhisar Yenicesi	8	945,5	13146,5	13,90	2,08
Karahisar	34	4648	51279,5	11,03	10,22
TOPLAM	428	45436,5	678279,5	-	100

Tabloya göre, gayr-ı Müslim köylerde en fazla vergü-yi mahsusa veren ilk 5 köy sırasıyla şu şekildedir; 9362 kuruş ile Tuzhisar, 7927 kuruş ile Gökdin, 4466 kuruş ile Yarhisar, 4073 kuruş ile Gümüş, 3433 kuruş ile de Çemenyenicesi köyleridir. En az veren köyler ise, 100 kuruşla Serpincik, 157 kuruşla Şahkürt, 384 kuruşla Tavşanlı, 1302 kuruşla Horahon ve 1372 kuruşla da Kaldı'dır. Köylere ait olan vergü-yi mahsusaların, yine köylere ait olan toplam temettuâtlarına oranlarında ise durum değişmekte ve ilk sırayı 20,24 ile Göre,

ikinci ve üçüncü sırayı 17,31'er pay ile Çemenyenicesi ve Horahon, dördüncü sırayı 17,01 ile Gümüş, beşinci sırayı da 16,84 ile Şahkürt almaktadır. Son sıralarda ise 7,09'luk oranla Serpincik bir, 12,47'lik oranla Tavşanlı iki, 12,78'lik oranla Kaldı üç, 13,90'lık oranla Karhisar Yenicesi dört, 14,58'lik bir oranla da beşinci olarak Gökdin vardır.

2. Öşür

Kelime olarak onda bir anlamına gelen öşür; İslam toprak hukukuna göre sakinleri isteyerek Müslüman olan yerler ile savaş yolu ile alınıp gaziler arasında paylaştırılan topraklar üzerinde yetiştirilen ürünlerin gayr-ı safî miktarının 1/10 ve 1/20 oranında alınan bir arazi vergisini ifade etmektedir. Şer'i bir vergi olan öşür, ibadet olarak görülüp, arazinin zekâtı olarak değerlendirilmekte ve sadece Müslümanlardan ve mülk arazilerden alınmaktadır (Akgündüz vd., 2002). Fakat bu vergi, Tanzimat döneminde tebaa arasında eşitliği sağlamak amacıyla hem Müslümanlardan hem de gayr-ı Müslimlerden tahsil edilmeye başlanmıştır (Barkan, 1998; Şener, 1990). Bu vergi köylüye bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklardan ilki şüphesiz köylünün vergi verme zorunluluğudur. Bu verginin tahsilinin köylüye getirdiği diğer sorumluluk da alınan aynî vergi miktarının harmandan ambara köylü tarafından ücretsiz taşınması zorunluluğudur. Çiftçinin, o yıl ödeyeceği aşar vergisi alınmadan ürününü harmandan kaldırması da yasaktı (Yalçın, 2004). İncelenen dönem olan 1260-61 yıllarında aşar vergisinin toplanması görevine mültezimler bakmaktaydı. Bu daha sonra değiştirilecektir.

Öşür, tarım kesiminde ziraî ürünlerin hepsinden alınır, Hafik temettuâtlarında öşür; hinta birinci, şair ikinci, fiğ üçüncü ve mercimekle yulaf ise dördüncü sırada olmak üzere herkesin mahsulünden alınan öşürün önce kile olarak miktarı, sonrada vergi olarak verilen miktarı kuruş olarak yazılmış ve alta kile olarak toplam kuruşu verilmiştir. Hafik kırsalında öşür vergisinin ziraî ürünlerden alındığını dikkate alarak vergi dağılımı izlenmiştir. Fakat buraya, Hafik köylerinde arazileri olup, Hafik dışında ve şehir merkezinde ikamet eden hanelerin öşürlerini dâhil edilmemiştir.

2.1. Müslümanlarda Öşür

Öşür veren toplam hane sayısı Müslümanlarda 1259 olup toplam hane sayısının %91'ini oluşturmaktadır. Öşre sahip hanelerin toplam ziraat gelirleri Müslümanlarda 545883 kuruş olup bu meblağın 58407,5 kuruşu öşür olarak verilmektedir. Köylere göre öşür dağılımını aşağıda bulunan tablodadır.

Tablo 62. Öşür veren Müslüman Ahali ve Öşür Tahlili

Köyler	Öşür veren Hane	Toplam Tarım Geliri (Kırş)	Toplam Öşür (Kırş)	Öşür / Toplam Tarım Geliri %	Öşür/ Toplam Öşür %	Hane Başına Öşür (Kırş)
Karabalçık	47	7954	873	10,9	1,4	18,5
Gölcük	6	3636	294	8	0,5	49
Kürtler	17	7343	767	10,4	1,3	45,1
Damlacık	19	7564	854	11,2	1,4	44,9
Gayırbeğ	24	12310	1412	11,4	2,4	58,8
Kırlı	38	18390	2034	11	3,4	53,5
Fılındır	14	5562	648,5	11,6	1,1	46,3
Karapınar	7	3330	370	11,1	0,6	52,8
Himmedfakı	14	7587	821	10,8	1,4	58,6
Sofular	12	6547	723	11	1,2	60,2
Emirhan	7	2997,5	299	9,9	0,5	42,7
Üregil	16	4889,5	541	11	0,9	33,8
Görmüşlü(21)	145	31664	3485	11	5,9	24
Akpınar	43	22699	2515	11	4,2	58,4
Tahtakemend	14	10956	1210	11	2	86,4
Tavşanlı	35	32274,5	3602,5	11,1	6,1	102,9
Moluç	12	4674	432	9,2	0,7	36
Törnük	6	1228,5	140,5	11,4	0,2	23,4
Karacaşar	13	5760	640	11,1	1	49,2
Gümüş	6	4099,5	455,5	11,1	0,7	75,9
Karayaprak	2	990	110	11,1	0,1	55
Kızılviran	1	720	80	11,1	0,1	80
Kozağacı	1	3816	46	1,2	0,07	46
Emre	19	11152	1240	11,1	2,1	65,2
Beypınarı	50	21072	2326	11	3,9	46,5
Düğer	31	7074	786	11,1	1,3	25,3
Şahkürt	9	4932	386	7,8	0,6	42,88
Acıpınar	17	11160	1198	10,7	2	70,4
Tuzhisar	7	1683	187	11,1	0,3	26,7
Sinekli	14	5617	629	11,1	1	44,9
Gulam	12	7353	812	11	1,3	67,6
Beştepe	8	4455	495	11,1	0,8	61,8
Savcun	12	5688	548	9,6	0,9	45,6
Yarhisar	26	11668	1273	10,9	2,1	48,9
Çemenyencesi	9	2610	262	10	0,4	29,1

Hoşavenk	6	1953	217	11,1	0,3	36,1
Tödürge	29	9126	1014	11,1	1,7	34,9
Yeni (İçpınar)	2	1260	140	11,1	0,2	70
Mescidli	11	3185	390	12,2	0,6	35,4
Gökdin	11	5004	556	11,1	0,9	50,5
Hocabey	18	12773,5	1284	10	2,1	71,3
Ada	17	6572	680	10,3	1,1	40
Ençağa	9	1685	112	6,6	0,1	12,4
Boğaric	16	11094,5	1167,5	10,5	1,9	72,9
Boğazkesen	23	14261,5	1545	10,8	2,6	67,1
Şehristan	-	90	-	-	-	-
Horahon	34	14014	1498	10,6	2,5	44
Gerne	7	4124,5	434,5	10,5	0,7	62
Celalli	36	14238	1450	10,1	2,4	40,2
Hanuke	5	1008	112	11,1	0,1	22,4
Şahbey	9	2754	308	11,1	0,5	34,2
Mehmedik	3	765	85	11,1	0,1	28,3
Beydili	8	2079	231	11,1	0,3	28,8
Serpincik	1	1089	14	1,2	0,02	14
Kaza-i Ahar	17	5031	789	15,6	1,6	56,5
Hacı Mirza	15	9488,5	985,5	10,3	1,6	65,7
Armutlu	10	3717	348	9,3	0,5	34,8
Feng-i Sağır	9	3915	437	11,1	0,7	48,5
Başbüyük	21	11887	1283	10,7	2,1	61
Mamuga	22	5166	593,5	11,4	1	26,9
Karagömlek	7	5051,5	632,5	12,5	1	90,3
Serce	1	162	18	11,1	0,03	18
Karacaviran	6	1620	176	10,8	0,3	29,3
İmarat	18	8159,5	803,5	9,8	1,3	44,6
Ağcagülnisa	8	2736	306	11,1	0,5	38,2
Güllüce	7	2646	275	10,3	0,4	39,2
Kötüyenice	3	864	85	9,8	0,1	28,3
Torosu	11	6405,5	711,5	11,1	1,2	64,6
Kırhıdık	7	3141	215	6,8	0,3	30,7
Fem	1	171	19	11,1	0,03	19
Karahisar	43	15277,5	1675,5	10,9	2,8	38,9
Cirhin	24	13673	1500,5	10,9	2,5	62,5
Karabük	31	15014,5	1534,5	10,2	2,6	49,5
Eymir	9	6975	677	9,7	1,1	75,2
Aziz	14	4815	539	11,1	0,9	38,5
Yuva	10	8159,5	706,5	8,6	1,2	70,6
Akviran	4	1674	186	11,1	0,3	46,5
Çöken	3	1602	178	11,1	0,3	59,3
TOPLAM	1259	545883	58579,5		100	-

Tabloda incelemeye değer bir husus Müslümanlarda köyler ölçeğindeki öşürlerin, yine o köylerin toplam tarım gelirlerine olan oranıdır. Bu anlamda toplam tarım gelirinden öşürde en fazla payı bulunan köy, %15,6 ile Kaza-i Ahar'dır. Toplam gelirinden öşre en az payı bulunan köy ise %1,2 ile Serpincik'tir. Müslüman köylerinin tarım gelirlerine göre ödedikleri öşür oranı

%1,2 ile %15,6 oranlarında değişmektedir. Bu nedenle de tarımsal gelir-öşür oranına bakıldığında köyler arasında ki farkın çok fazla olduğu görülmektedir. Ancak genel hesaplama ile Hafik'teki Müslümanlara ait toplam öşürün, toplam gelirlerine oranının %10,7 civarında olduğu göz önüne alındığında, köylerin genelinin bu ortalamadan çok fazla sapmadığı görülmektedir. Bu anlamda ortalamada %2 den fazla sapma gösteren köyler; %1,2 ile Kozacı ve Serpincik, %6,6 ile Ençağa, %6,8 ile Kırhıdık, %7,8 ile Şahkürt, %8 ile Gölcük, %8,6 ile Yuva, %15,6 ile Kaza-i Ahar köyleridir. Şehristan köyünde ise öşür kaydı bulunmamaktadır. Bu durumda sapma gösteren köy sayısı 9 olup, toplamda 98 olan Müslüman köy sayısı içerisinde bir istisnadan ibarettir.

Toplam öşür içerisinde, en fazla öşür payına sahip olan köy %6,1'lik oranla Tavşanlı ve en az öşür payına sahip olan köy %0,02'lik oranla Serpincik köyüdür. Yukarıdaki tabloda bulunan üç unsurun incelemesinde asıl uçurum, hane başına öşür miktarları kısmında ortaya çıkmıştır. Hane başına en fazla öşür 102,9 kuruş ile Tavşanlı, en az öşür ise 12,4 kuruş ile Ençağa köyündedir. Hane başına düşen öşür miktarını genel olarak hesaplandığında 46,5 kuruş sonucu elde ediliyor. Bu da hane başına düşen öşür miktarında ki ortalamadan sapmaların yalnızca Tavşanlı ve Ençağa köylerinde değil, köylerin genelinde olduğunu göstermektedir.

2.2. Gayr-ı Müslimlerde Öşür

Gayr-ı Müslimlerde öşür veren toplam hane sayısı 407 olup, toplam hane sayısının %94'ünü oluşturmaktadır. Öşür hanelerinin toplam ziraat gelirleri gayr-ı Müslimlerde 336299 kuruş olup bu meblağın ise 36826 kuruşu öşür olarak verilmektedir.

Tablo 63. Öşür Veren Gayr-ı Müslim Ahali ve Öşür Tahlili

Köyler	Öşür veren Hane	Toplam Tarım Geliri (Kış)	Toplam Öşür (Kış)	Öşür / Toplam Tarım Geliri %	Öşür/Toplam Öşür %	Hane Başına Öşür (Kış)
Tavşanlı	5	3123	347	11,1	0,9	69,7
Gümüş	35	30552,5	3387	11	9,1	96,7
Tahtut(?)	5	819	91	11,1	0,2	18,2
Kaldı	13	11084,5	1154,5	10,4	3,1	88,8
Şahkürt	2	1725	175	10,1	0,4	87,5
Tuzhisar	68	78328,5	8701	11,1	23,62	127,9
Hanzar	17	20848	2076	9,9	5,6	122,1
Yarhisar	41	32391	3569	11	9,6	87
Çemenyenicesi	31	11768	1286	10,9	3,4	41,4
Tödürge	27	17937	1993	11,1	5,4	73,8
Gökdin	89	66457,5	7356,5	11	19,97	82,6
Horahon	18	10820	1201	11	3,2	66,7
Serpincik	-	504	-	-	-	-
Kaza-i Ahar	5	1863	172	9,2	0,4	34,4
Göre	12	20388	2266	11,1	6,1	188,8
Karhisar Yenicesi	7	6790,5	751,5	11	2	107,3
Karahisar	32	20899,5	2299,5	11	6,2	41,8
TOPLAM	407	336299	36826	10,9	100	90,4

Gayr-ı Müslimlerde köyler ölçęindeki öşürlerin, yine o köylerin toplam tarım gelirlerine olan oranına bakıldığında payı fazla olan birden fazla köy olduğu görülmektedir. Bunlar; %11,1'lik oranla Tavşanlı, Tahtut(?), Tuzhisar, Tödürge ve Göre köyleridir. Gayr-ı Müslim köylerin tarım gelirlerine göre ödedikleri öşür oranının, genel hesaplama ile %10,7 civarında olduğu göz önüne alındığında %9,2 ile %11,1 oranlarında değişmekte olan tarımsal gelir-öşür oranına bakıldığında köyler arasında farkın Müslümanların aksine fazla olmadığı, hatta nerdeyse eşit olduğu görülmektedir. Yalnızca Serpincik köyüne ait öşür kaydı bulunmamaktadır.

Tabloda ki veriler içerisinde, köylere ait öşürlerin, toplam öşür içerisindeki %'lik payları ve öşürlerin hane başına miktarları kısmında büyük farkta sonuçlar elde edilmiştir. Tabloya göre her bir köye ait öşürün toplam öşürdeki payları %23,62 ile %0,2 aralığında değişmektedir. Esasen Müslümanlarda rastlanmayan bu durum, gayr-ı Müslimlerde dikkat çekecek derecededir. Hane başına öşür durumu incelendiğinde ise en fazla öşür 188,8 kuruş ile Göre, en az öşür ise 18,2

kuruş ile Tahtut(?) köyündedir. Hane başına düşen öşür miktarı genel olarak 90,4 kuruş olarak tespit edildi. Bu da gayr-ı Müslimlerin kendi köyleri arasındaki farktan daha ziyade Müslümanların hane başına düşen öşür miktarı (46,5 kuruş) arasındaki farkı dikkat çekici kılmaktadır. Hane başına öşür miktarı, gayr-ı Müslim köylerin kendi içerisinde incelendiğinde ortalamaya kıyasla sapma yapan köylerin yarı yarıya olduğu görülmektedir.

3. Ağnam Vergisi

Osmanlı'da koyun ve keçilerden alınan şer'i bir vergi olan "ağnam", kelime olarak, Arapça koyun anlamına gelen "ganem" in çoğulu olup, koyunlar anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1970: 16). Tanzimat öncesinde koyun ve keçiler üzerinden değişik isimlerle pek çok vergi alınırdı. 1826 yılında Rumeli'deki koyun ve keçilerden alınan resimlere ondalık ağnam adı verildi. Bu ordunun et ihtiyacını karşılamak üzere aynî olarak onda bir hesabıyla alınan bir vergiydi. Tanzimat sonrası yapılan düzenlemelerde ağnam resmiyle ilgili hükümlere rastlanmaktaysa da, Tanzimat öncesi karışıklık ve uygulamalar devam etmiştir (Şener, 1990). Bölgelere göre koyun ve keçilerden alınan resimler 1,5 ilâ 4 kuruş arasında değişiklikler göstermiştir (Şener, 1990). Çalışmada kullanılan Hafik temettuâtlarında da ağnam vergisine rastlanmıştır. Küçükbaş hayvanların gelirleri üzerinden alınan ağnam vergisi, Hafik'te koyun ve keçilerin her birinden "8" kuruş alınması şeklindedir. Biz de oluşturulan tablodaki verileri elde etmek için verilen bu rakamı kullandık. Hafik köy halkının verdiği ağnam vergisi miktarları bir tablo ile incelenecektir.

Tablo 64. Müslüman ve Gayr-ı Müslimlerde Ağnam Vergisi

Köyler	Müslümanlarda Toplam Küçükbaş Hâsılatı: 124551 kuruş		Gayr-ı Müslimlerde Toplam Küçükbaş Hâsılatı: 56422,5 kuruş	
	Müslümanlarda Ağnam Vergisi Miktar		Gayr-ı Müslimlerde Ağnam Vergisi Miktar	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Karabalçık	645		-	-
Gölcük	928	5	-	-
Kürtler	65	32	-	-
Damlacık	42	24	-	-

Gayırbeg	64		-	-
Tahtut(?)	-	-	5	24
Kırlı	364	8	-	-
Fılındır	41		-	-
Karapınar	26	48	-	-
Himmedfakı	65	8	-	-
Sofular	45		-	-
Emirhan	21	24	-	-
Hanzar	-	-	245	8
Üregil	103	16	-	-
Görmüşlü(/21)	160		-	-
Akpınar	215	16	-	-
Tahtakemend	43	24	-	-
Tavşanlı	198		2	32
Moluç	30	8	-	-
Törnük	3	32	-	-
Karacaşar	43	32	-	-
Gümüş	1	24	3	24
Karayaprak	14	8	-	-
Kızılviran	7	8	-	-
Kozağacı	23	16	-	-
Emre	91	24	-	-
Beypınarı	248	32	-	-
Düger	797	16	-	-
Şahkürt	23	8	35	24
Acıpınar	58	24	-	-
Tuzhisar	15	8	544	32
Sinekli	31		-	-
Gulam	27	16	-	-
Beştepe	2	32	-	-
Savcun	36	32	-	-
Yarhisar	12	16	192	8
Çemenyenicesi	23	12	85	24
Hoşavenk	15	32	-	-
Tödürge	119	16	188	24
Yeni (İçpınar)	11		-	-
Mescidli	25	24	-	-
Gökdin	29	8	253	32
Hocabey	78		-	-
Ada	81	8	-	-
Ençağa	14	24	-	-
Boğaric	39	24	-	-
Göre	-	-	122	32
Boğazkesen	146	14	-	-
Şehristan	-	-	-	-
Horahon	114	12	53	32
Gerne	115	8	-	-
Celalli	175	8	-	-
Hanuke	14	32	-	-
Şahbey	32		-	-
Mehmedik	1	32	-	-
Beydili	78	16	-	-
Serpincik	12	24	2	16
Kaza-i Ahar	1	16	2	32

Hacı Mirza	62	24	-	-
Armutlu	10		-	-
Feng-i Sağır	94	16	-	-
Başıbüyük	153	8	-	-
Mamuga	64	8	-	-
Karhisar Yenicesi	-	-	64	16
Karagömlek	35	8	-	-
Serce	4		-	-
Karacaviran	10		-	-
İmaret	52	16	-	-
Ağcagülnisa	69	32	-	-
Kaldı	-	-	122	
Güllüce	11	32	-	-
Kötüyenice	2	32	-	-
Torosu	37		-	-
Kırhıdık	14	16	-	-
Fem	-	-	-	-
Karahisar	96	12	212	32
Cirhin	117	8	-	-
Karabük	108		-	-
Eymir	41		-	-
Aziz	87	8	-	-
Yuva	20	16	-	-
Akviran	7	24	-	-
Çöken	20	16	-	-
TOPLAM	6749 kuruş 7 para		2138 kuruş 32 para	

Tablo 64'te de görüleceği gibi, 1844 yılında Hafik Müslümanları 6749 kuruş 7 para, gayr-ı Müslimleri ise 2138 kuruş 32 para ağnam vergisi ödemişlerdir. Bu da toplam, 8887 kuruş 39 para meblağına ulaşmaktadır. Tabloda ki Müslümanlara ait verilere bakıldığında 1'er haneye sahip olan Şehristan ve Fem köylerinin ağnam vergisi vermedikleri görülmüştür. Nitekim bu köylerden Fem, küçükbaş hayvana sahip olmamakla birlikte, Şehristan, 1 keçi ve 1 koyuna sahip olup, yarısı ortağına aittir. Yine Müslümanlara ait verilerde en yüksek ağnam vergisini, 928 kuruş 5 para ile Gölcük köyünün verdiği görülmektedir. Bunu sırasıyla 797 kuruş 16 para ile Düğer ve 645 kuruş ile Karabalçık köyleri takip ediyor. Bu köyler, hane sayısı bakımından zengin olmakla beraber, en fazla ağnam adedine sahip olan köylerdir.

Tablo 64'te bulunan gayr-ı Müslimlere ait verilere bakıldığında ise ağnam vergisi olmayan hiçbir köy olmadığı görülmektedir. En yüksek ağnam vergisini 544 kuruş 32 para ile yine hane bakımından zengin olan ve en fazla küçükbaş

ağnama sahip olan Tuzhisar vermektedir. Bunu sırasıyla 253 kuruş 32 para ile Gökdin, 245 kuruş 8 para ile de Hanzar takip etmektedir.

Sonuç olarak, Hafik Müslümanları küçükbaş hâsılatlarının %5,4'ünü; gayr-ı Müslimleri ise küçükbaş hâsılatlarının %3,7'sini ağnam vergisi olarak ödemişlerdir.

4. Cizye

Cizye “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” manasındaki ceza mastarından türemiş bir isim olup İslam literatüründe tebaadan olan gayr-ı Müslimlerin ödedikleri vergiye; harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir (İnalçık, 1993: 42). Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek üzere genellikle haraç kelimesi kullanılmış, daha sonra cizye veya cizye-i şer'i yaygınlaşmıştır. Bu vergiyi toplamakla görevli kişilere, önceleri “haracı” veya “haracci”, sonraları ise “cizyedar” denilmiştir. İncelediğimiz dönem olan 1844-45 yıllarında ise gayr-ı Müslim ahalinin cizye tahsilinden kocabaşılar sorumlu idi. Ancak Hafik nahiyesindeki köylerde kocabaşılık tesis edilmediğinden olsa gerek cizyenin toplanmasından da muhtar-ı evvel ve sanîler sorumludurlar.⁸³

Cizye, gayr-ı Müslimlerin reşit çağına gelmiş, ihtiyar ve hasta olmayan erkek nüfusundan alınmaktaydı. Osmanlılar Şer'i hukuka istinaden kadın, çocuk, ihtiyar, sakat, işsiz ve fakirleri bu vergiden muaf tutmuştur (Akgündüz vd., 2002). Bu arada din adamlarından cizye alınmaz kuralı da kalkmış olmalı ki Hafik temettuâtlarında Keşişlerden de cizye alınmaya başlanmıştır.

Osmanlı'da cizye mükellefleri, “âlâ”, “evsât” ve “ednâ” olarak 3'e ayrılmaktaydı. Bunlar, sırasıyla zengin, orta halli ve fakirler için kullanılmaktaydı. III. Murad zamanına kadar cizye mükelleflerinden ödeme güçlerine göre bir yılda 10, 20 ve 30'ar akçe toplanırken, III. Murad bu miktarları 15, 30 ve 145 akçeye yükseltmiştir (Akgündüz vd., 2002: 222).

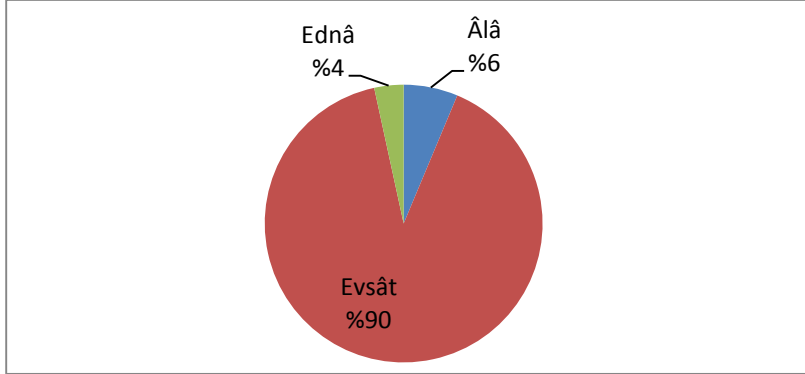
⁸³ 1260 yılı Hafik Temettuât defterlerinden gayr-ı Müslimlere ait olanların en son sayfasında köylerin muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sanilerinin mühürleri bulunmaktadır. Bkz. Ek4.

Cizye, 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılmıştır. Bu durum Islahat Fermanı'nda öne çıkan eşitlik anlayışından kaynaklanıyordu. Fakat bu eşitlik anlayışı cizyenin kaldırılmasının beraberinde gayr-ı Müslimlerin askerlik yapmasını da gerektirdiğinden, “bedel-i askeri” adı ile gayr-ı Müslimleri askerlikten muaf tutan yeni bir vergi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla cizye kaldırılmaktan çok isim değiştirmiştir denilebilir. Hafik'te toplam 433 gayr-ı Müslim hane olup, 428 haneden cizye alınmış, -sebebe belirtilmeden- Kaza-i Ahar Köyü'ndeki 3'ü Rum asıllı 5 gayr-ı Müslim haneden alınmamıştır.

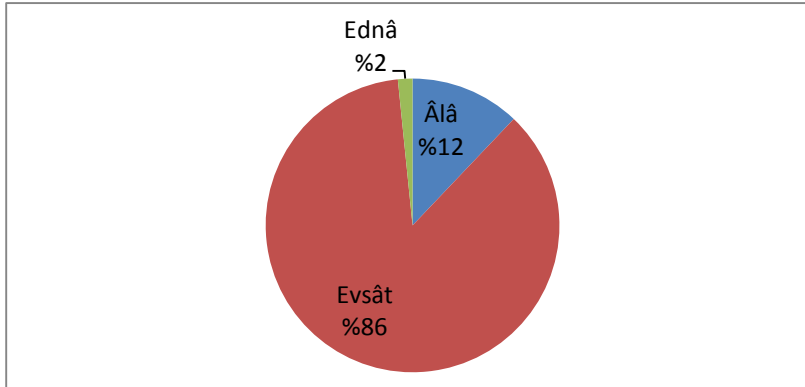
Tablo 65. Cizye Vergisi ve Türleri

Köyler	Hane Sayısı	Âlâ Nefer Adet	Âlâ Kuruş	Evsât Nefer Adet	Evsât Kuruş	Ednâ Nefer Adet	Ednâ Kuruş	Toplam Nefer Adet	Toplam Kuruş
Tavşanlı	5	-	-	9	270	-	-	9	270
Gümüş	36	6	360	92	2760	11	165	109	3285
Tahtut(?)	5	-	-	11	330	-	-	11	330
Kaldı	15	5	300	44	1320	1	15	50	1635
Şahkürt	2	1	60	5	150	-	-	6	210
Tuzhisar	71	20	1200	246	7380	1	15	267	8595
Hanzar	20	5	300	52	1560	-	-	57	1860
Yarhisar	43	6	360	97,5	2925	2	30	105,5	3315
Çemenyencesi	33	6	360	50	1500	-	-	56	1860
Tödürge	35	6	360	64	1920	2	30	72	2310
Gökdin	89	-	-	150	4500	5	75	155	4575
Horahon	19	3	180	29	870	7	105	39	1095
Serpincik	1	-	-	5	150	-	-	5	150
Kaza-i Ahar	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Göre	12	1	60	38	1140	2	30	41	1230
Karhisar Yencesi	8	3	180	24	720	1	15	28	915
Karahisar	34	11	660	117	3510	8	120	136	4290
TOPLAM	432	73	4380	1033,5	31005	40	600	1146,5	35925

Tabloda da görüldüğü gibi, Hafik gayr-ı Müslimlerinin cizyelerinde 1 âlâ nefer 60, 1 evsât nefer 30 ve 1 ednâ neferde 15 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tabloda rakamlar arasındaki uyumsuzluk, defterlerde bazı rakamların bilinçli veya bilinçsiz olarak yanlış yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yine tabloya göre toplam nefer sayısı 1146,5'tur. Bunun 73'ü âlâ, 1033,5'u evsât ve 40'ı ednâ neferdir. Oranlarına bir grafik ile baktığımızda da;

Grafik 33. Cizye Türlerinin Oranları

Grafikte evsât Neferin sayıca olan fazlalığının %90,'a denk geldiği görülmüyor. Neferlerin hâsılatlarına bakıldığında; toplam 35925 kuruş olan hâsılatla, âlâ neferin miktarı 4380 kuruş, evsât Neferin miktarı 31005 kuruş, ednâ neferin miktarı ise 600 kuruştur.

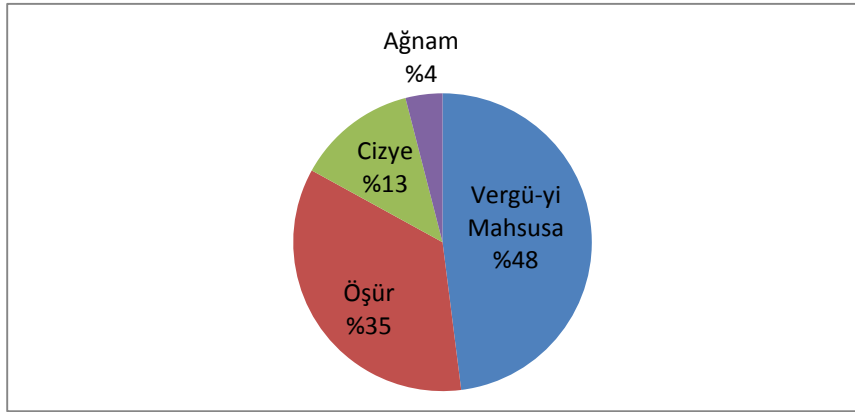
Grafik 34. Cizye Miktarlarının Oranları

Grafikte evsât nefer hâsılatının oran olarak %86'ya denk geldiği görülmektedir. Tüm bu tablo ve grafiklerden de çıkarılabileceği gibi, Hafik gayr-ı Müslimleri ekseriyetle orta halliler sınıfındadır. Bunu ikinci olarak âlâ nefer ve son olarakta ednâ nefer takip etmektedir.

C. VERGİLERİN DAĞILIMI

Görüldüğü gibi Hafik temettuât defterlerinde dört tür vergi bulunmaktadır. Bunlar; vergü-yi mahsusa, öşür/aşar, ağnam ve cizyedir. Bu dört tür verginin toplam vergideki payları ise şöyledir;

Grafik 35. Toplam Vergi Miktarında Vergi Türlerinin Oranı

Hafik'e ait vergi dağılımı tablosuna göre vergü-yi mahsusa %48'lik oranla ilk sırada yer almaktadır. Toplam değeri 130033 kuruştur. İkinci sırada %35'lik oran ve 95405,5 kuruşluk değerle öşür gelmektedir. Cizye ise %13'lük orana sahip olup değeri 35925 kuruştur. En son sırada gelen ağnam vergisi 8887 kuruş ve 39 paralık meblağ ile %4'lük paya sahiptir.

D.HAFİK DIŞINDA YAŞAYAN AHALİNİN HAFİK'TEKİ ARAZİLERİNE AİT TOPLAM GELİRLERİ VE ÖŞÜR MİKTARLARI

İncelenen temettuât defterlerinde Hafik dışında yaşayan ve kimi zaman Hafik dâhilindeki köylerde, kimi zaman ise şehir merkezinde arazileri bulunan ve defterin ait olduğu köydeki ahali ile ortak tarla yahut hayvana sahip olan kişilere ait bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler, defterlerin son kısımlarında ”*Karye-i Mezburda vuku bulan yabancıyânın emlâk ve arazi ve temettuâtlarının bir küt'a defterleridir*” şeklinde yer almıştır. Bu kişilerin malları kaydedilirken hangi mala - hangi köyün - hangi hane sahibi ile ve ne kadarlık bir payla ortaksa belirtilmiştir.

Bununla birlikte yabancıyân hane sahiplerinin meskûn oldukları yer de açıkça belirtilmiştir. Bu yer çoğu zaman Sivas'a ait mahallelerden oluşsa da, kimi zamanda farklı yer bildirimleriyle de ifade edilmiştir. Bu verilerden yalnızca yabancıyân hanelerin iskân ettiği yer değil, ayrıca o dönemde Sivas merkezinde ki yer adlarıyla, özellikle de mahalle adlarıyla ilgili mühim bilgiler edinmek mümkündür. Defterlerde, Hafik sınırlarında yaşayan ve gelirleri yine bu topraklar üzerinden sağlayan bu insanların kazanç ve öşür miktarlarının, yabancıyândan ayrı tutulduğunu görülmüştür.

Tablo 66. Hafik Dışında Yaşayan Ahalinin Hafik'teki Arazilerine Ait Toplam Gelirleri ve Öşürleri

Hane Sayısı	Gelir Miktarı (Krş.)	Öşür Miktarı (Krş.)	Vergi/Gelir
966	82356,5	8402,5	10,2

Tablodan da anlaşılacağı gibi çalışmaya kaynak teşkli eden 103 köye ait 75 temettuât defterinde, 966 hane yabancıyân bulunmaktadır. Bu yabancıyânın öşür vergisi de gelir toplamlarının %10'undan fazlasını oluşturmaktadır. Tablodaki verilerde dikkati çeken diğer bir husus ise yabancıyân hane sayısının fazlalığıdır. Elimizdeki 103 köye ait hane sayısının 1815 olduğu hatırlandığında basit bir hesaplama ile Hafik kırsalında, hane sahiplerinin yarıdan fazlasının başka yerde meskûn ahali ile ortaklık yaptığı sonucuna varılmaktadır. Bu da gösteriyor ki Hafik köylerinde ortaklık büyük öneme sahiptir.

SONUÇ

19 yy. Osmanlı arşivinin zengin kaynaklarından temettuât defterlerinin, bugün Sivas'a bağlı olan Hafik kazasına ait 75 adedi ile ulaştığımız 103 köyün bilgilerini kaynak edinerek oluşturduğumuz bu çalışmada varılan sonuçlar şu şekildedir;

Hafik'e bağlı 103 köyde; 1383'ü Müslüman, 432'si gayr-ı Müslim olmak üzere 4'te 1'i gayr-ı müslim 1815 hane bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle 1844 yılında, Hafik'e ait bu köylerin toplam nüfusu yaklaşık 9075 kişi olarak hesaplanmıştır.

Hafik köylerindeki ahalinin isim, unvan ve lâkaplarına bakıldığında unvan ve lâkap kullanımının, Müslümanlarda daha yaygın olduğu görülmektedir. Hane reislerinin mesleklerine bakıldığında ise, mesleki çeşitliliğin fazla olması ve geçim kaynağının temeli olan tarım ve hayvancılığın bir meslek değil yaşam tarzı olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Buna ilavete Hafik köylerinde meskûn ahalinin İstanbul'da çalışmaya gösterdiği rağbete dikkat çektik.

Hafik'teki gelir kaynakları, dağılımı ve hane ve köylerin kaza ortalamasına göre durumlarına bakıldığında geçim kaynaklarında ilk sıranın tarıma ait olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla hayvanlık ve mesleki gelirler takip etmektedir. Bununla birlikte Hafik köylerinde ki hanelerin %39,7'sinin geliri kaza ortalamasının üstündedir. Gelir durumunu köy ölçeğinde değerlendirildiğinde ise, geliri ortalamanın üstünde olan köyler, toplam köylerin %60'ını oluşturmaktadır. Hafik köylerinin ortalama geliri 891,5 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Hafik'in temel geçim kaynaklarını oluşturan öğelerden biri olan zirai hayata bakılarak, toprakların tasarrufu ve ziraata dayalı ürünlerin dağılımı ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Bu bilgilere göre Hafik köylerinde Müslüman – gayr-ı Müslim farkı olmaksızın halk, topraklarını daha çok eşit miktarlarda mezru tarla ve gayr-ı mezru tarla olarak tasarruf etmiştir. Bunu sırasıyla boz ve hali topraklar takip etmekle birlikte çok az miktarlarda icara ayrılan topraklar ve çayırlar da bulunmaktadır. Ayrıca bir kısım ahalinin arazilerinde ortaklık yaptıkları da görülmektedir.

Hafik'te ekili topraklardan elde edilen en fazla ürün 18909 kile ile buğday olmuştur. Bu hububatı da yine sırasıyla 8850,5 kile ile arpa, 725 kile ile fiğ takip etmiştir. Bu hububatlar, halkı Müslüman ve gayr-ı Müslim şeklinde ayırarak incelendiğinde de aynı sırayı takip etmektedir. Mercimek ve yulaf ise yalnızca Müslüman hanelerde olup, yok denecek kadar azdır.

Hafik'in temel geçim kaynaklarından bir diğerinin ise hayvancılık olduğu görülmektedir. Bu kaynak, büyük ve küçükbaş hayvanlar, yük ve binek hayvanları ve arıcılıktan oluşmaktadır. Bu hayvanlar elde edilen hâsılat miktarına göre değerlendirildiğinde, Müslümanlarda küçükbaş hayvanlardan 124551; büyükbaş hayvanlardan yılda 116533,5; yük ve binek hayvanlarından 36675,5 kuruş elde edilmekle birlikte bu sıralama gayr-ı Müslimlerde değişmiş ve büyükbaş hayvanlardan 61890; küçükbaş hayvanlardan 56422,5; yük ve binek hayvanlarından 20627,5 kuruş kazanç elde ettikleri görülmüştür. Arıcılık ise Müslüman hanelerin %33'ünde görülmüş ve 5352 kuruş gelir getirmiş, gayr-ı Müslim hanelerin %26'sında görülmüş ve 1356 kuruş gelir getirmiştir. Bunlara ilaveten öküz, manda, camus ve tosunun araziyi işlemede kullanıldığı ve hayvan başına ortalama olarak 6,8 dönüm arazi düştüğü hesaplanmıştır. Ayrıca arazi için görülen ortaklık durumu, hayvanlar için de görülmüştür.

Hafik köylerine ait temettuât defterlerinde bir çıkarımda bulunmaya engel olacak kadar az ve dağınık bilgiler veren asiyâb gelirlerine de rastlanmıştır.

1844-45 yıllarında Hafik halkından alınan vergilerin çeşitleri, miktarları ve dağılımı hakkında edinilen bilgilere göre, Hafik'te Müslüman ahali 84696,5 kuruş, gayr-ı Müslim ahali ise 45336,5 kuruş vergü-yi mahsusa vermişlerdir. Bundan başka ziraat ile elde edilen ürünlerden alınan öşür vergisi miktarı Müslümanlarda 58579,5 kuruş, gayr-ı Müslimlerde 36826 kuruş olarak tespit edilmiştir. Yine tüm halktan alınan diğer bir vergi türü olan ağnam vergisi Müslümanlarda 6749 kuruş 7 para ve gayr-ı Müslimlerde 2138 kuruş 32 paradır. Yalnızca gayr-ı Müslimlerden alınan cizye ise toplam 35925 kuruş olup, geneli "evsât" geliridir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hafik köyleri, 1844'lü yıllarda nüfusu on bine yaklaşan, unvan ve lâkap kullanımı yaygın olan Müslümanlarla gayr-ı

Müslimlerin bir arada yaşadığı, geçim kaynaklarının temeli tarım ve hayvancılığa dayanan, bunların yanısıra mesleki çeşitliliği de bulunan vergi mükellefi hanelerden oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Maliye Varidat Temettuât

Defter Numaraları:

13588 - 13589 - 13590 - 13591 - 13592 - 13593 - 13594 - 13595 - 13596 - 13597
 - 13598 - 13599 - 13600 - 13601 - 13602 - 13603 - 13604 - 13605 - 13606 -
 13608 - 13610 - 13611 - 13612 - 13613 - 13614 - 13615 - 13616 - 13617 - 13618
 - 13619 - 13620 - 13621 - 13622 - 13623 - 13624 - 13625 - 13626 - 13627 -
 13628 - 13629 - 13630 - 13631 - 13632 - 13633 - 13634 - 13635 - 13636 - 13637
 - 13638 - 13639 - 13640 - 13641 - 13642 - 13643 - 13644 - 13645 - 13646 -
 13647 - 13648 - 13649 - 13650 - 13651 - 13652 - 13654 - 13655 - 13657 - 13658
 - 13659 - 13661 - 13662 - 13663 - 13664 - 13665 - 13666 - 14564.

II. ARAŞTIRMA ESERLER

AKGÜNDÜZ, Ahmed-ÖZTÜRK, Said.

- 2000 **Yozgat Temettuât Defterleri**, I., İstanbul.
 2002 **Darende Temettuât Defterleri**, İstanbul.

BARKAN, Ömer Lütfi.

- 1953 “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”
 Türkiyat Mecmuası, X, İstanbul: 1-26.
 1998 “Öşür”
 İslam Ansiklopedisi, IX, İstanbul: 482-488.

ÇADIRCI, Musa.

1991 **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara

DEMİREL, Ömer

2006a “Sivas vakıf görevlilerinin unvan ve lakaplarına dair”
Osmanlı Dönemi Sivas Şehri -Makaleler-, Sivas: 178-181.

2006b “Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi”
Osmanlı Dönemi Sivas Şehri -Makaleler-, Sivas: 22-36.

DEVELLİOĞLU, Ferit

1970 **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara.

DİNLER, Zeynel

1998 **İktisada Giriş**, Bursa.

DOĞAN, D. Mehmet

1994 **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul.

EKEN, Galip

2003 “XIX. Yüzyılda Zara Üzerine Bazı Bilgiler”
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sivas: 99-110.

2007 “19. Yüzyılda Kangal Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair”
Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas, I: 259-269.

- ELDEM, Vedat
1994 **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara.
- GÖKÇE, Turan
2007 "1831 Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Sivas Sancağının Demografik Yapısı"
Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas, I: 221-257.
- GÖYÜNÇ, Nejat
1979 "Hane Deyimi Hakkında"
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul, XXXII: 331-348.
- GÜRAN, Tevfik
1989 **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)**, Ankara.
1998 **19. Yüzyıl Osmanlı Tarım Ekonomisi (1840-1910)**, İstanbul.
- HINZ, Walther
1990 **İslam'da Ölçü Sistemleri**, Çev. Acar Sevim, İstanbul.
- İNALCIK, Halil
1959 "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü"
Belleten, XXXIII/92, Ankara: 575-610.
1993 "Cizye"
İslam Ansiklopedisi, 8, İstanbul: 45-48.
2000 **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.

1995 “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”

Belleten, LIX/225, Ankara: 395-412.

1999 “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”

Belleten, LXIII/238, Ankara: 755-782.

ÖZÇELİK, Selahittin

2005a **XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuât Defterlerine Göre)**, Isparta.

2005b **XIX. Yüzyıl Ortalarında Acıpayam ve Çevresi (Temettuât Defterleri İncelemesi)**, Isparta.

ÖZTÜRK, Said

1996 **Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik, İstanbul.**

PAKALIN, Mehmed Z.

1993 **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III, İstanbul.**

QUATAERT, Donald

2002 “Tarım”

Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914), Editör Halil İnalçık-Donald Quataert, İstanbul, II: 961-999.

ŞENER, Abdullatif

1990 **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul.

Selçukludan Günümüze Hafik

2010 Sivas.

ÜNAL, Mehmet Ali

1997 **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta.

YALÇIN, Ayhan,

2004 “Temettuât Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Silifke Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı”
Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 15: 13-87.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin

1985 **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Ankara.

Yurt Ansiklopedisi “Sivas”

1982-83 İstanbul, 9: 6835-6963.

III. İNTERAKTİF KAYNAKLAR

http://egitek.meb.gov.tr/aok/aok_kitaplar/AolKitaplar/Ekonomi/1.pdf.

http://www.hafik.gov.tr/default_B0.aspx?content=48

<http://www.tarlabitkileri.gov.tr/cesitlerimiz/yem-bitkileri/fig>

EK 1: TRANSKRİPT

Sivas Sancağında Kâin Hafik nahiyesi kuralarından Fılındır karyesi ahali-i İslamların emlak ve arazi ve temettuâtların mikdarını mübeyyin defteridir.

Adet-i ağnam rüsumu rees Beher yevm 8 Ağnam 14 Kezalik Keçi 18 32	Aşar rüsumu olarak sene-i sabıkda virmiş olduğu Şair hınta 6 kile 9,5 kile 12 kuruş 38 kuruş	Sene-i sabıkda vergü-yi mahsusadan bir senede virmiş olduğu 90 kuruş	No 1	Hane 1 1
--	--	--	---------	-------------

Karye-i mezbur sakinlerinden muhtar-ı evvel Feyzullah'ın emlak ve arazi ve temettuâtı

Koşu Öküzü Rees 3 Hâsılat 45	Koşu camusu Rees 2 Hâsılat 40	Gayr-ı mezru Tarla Dönüm 31,5	Mezru Tarla Dönüm 31,5 Hâsılat 450 60 yılı 500 61 yılı 950 kuruş
Altmış üç Senesinde Hâsılat Yaşar Düğge Rees 3	Kısır İnek Rees 1	Sağmal İnek Rees 3 H Hâsılat 60	
Döllü Kısırak Rees 1 Hâsılat 40	Arı Kovanı Aded 3 Hâsılat 12	Döllü Merkeb Rees 1 Hâsılat 15	Yaşar Tosun Rees 3
Kısır Koyun Rees 4 Hasılat 8	Kısır keçi Rees 7 Hasılat 7	Sağmal Keçi Rees 18 Hasılat 72	Sağmal Koyun Rees 14 Hasılat 84
Oğlak rees Dişi 10 Erkek 8 18	Kuzu rees Dişi 7 Erkek 6 13	Teke Rees 1 Hâsılat 1	Koç Rees 2 Hâsılat 4

Mecmuundan bir senede temettuâtı
841 kuruş

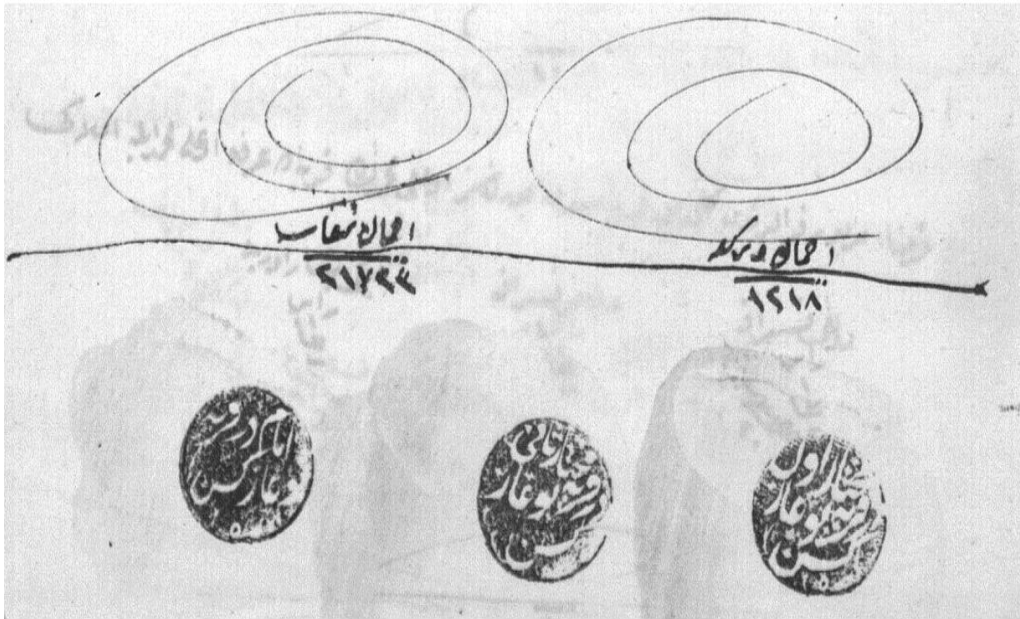
EK 2

Müslümanlara ait olan bir temettuât defterinin sonu

Defter No: 13633

Sayfa: 13

Köy Adı: Boğazkesen

EK 2: TRANSKRİPT

İcmal Temettuât
21723 kuruş

İcmal Vergü
1218 kuruş

İmam-1 der karye-i
Boğazkesen

Muhtar-1 Sanî der karye-i
Boğazkesen

Muhtar-1 Evvel der
karye-i Boğazkesen

EK 3: TRANSKRİPT

		Ertbab-ı ticaretden idtiğü		
		Sene-i sabıkda vergü-yi mahsusadan bir senede virmiş olduğu 282 kuruş		No 2
		Aşar rüsumu olarak sene-i sabıkada virmiş olduğu		Hane 2
Fig 1 kile 3 kuruş	Şair 8,5 kile 17 kuruş	hanta 20,5 kile 82 kuruş		
Adet-i ağnam rüsumu Rees 17	102 kuruş 3 kuruş	16 para		
	Cizye-i Şeriyyesi			
Nefer	1 ala 4 evsât	60 kuruş 120 kuruş 180 kuruş		

Karye-i mezkûr mütemekkinlerinden Keşiş oğlu Arakil'in emlak ve arazi temettuâtı

Sağmal İnek Rees 3 Hasılat 60 kuruş	Koşu Öküzü Rees 11 Hasılat 165 kuruş	Gayr-ı mezru Tarla Dönüm 126	Mezru Tarla Dönüm 126 Hasılat 918 60 yılı 822 61 yılı 1740 kuruş
Döllü Kısrak Rees 2 Hasılat 80 kuruş	Döllü Merkeb Rees 2 Hasılat 30 kuruş	Tosun Rees 1	Düğe Rees 3
Kuzu Rees 9	Teke Rees 1 Hasılat 2 kuruş	Sağmal Keçi Rees 7 Hasılat 28 kuruş	Sağmal Ağnam Rees 9 Hasılat 54 kuruş
			Erkek Tay Rees 3 Oğlak Rees 2

Mecmuundan bir senede temettuâtı
1267 kuruş

Mersum Arakil'in Süreccilik Ticaretinden
11800 kuruş
13067 kuruş

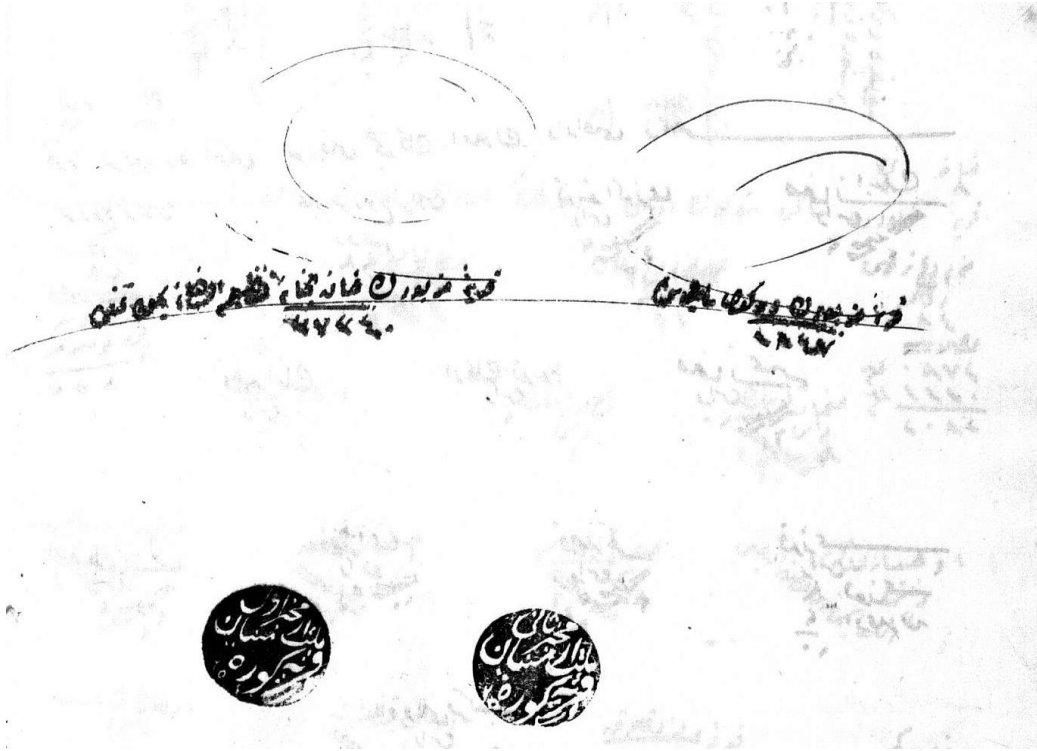
EK 4

Gayr-ı Müslimlere ait olan bir temettuât defterinin sonu

Defter No: 13646

Sayfa: 8

Köy Adı: Göre

EK 4: TRANSKRİPT

İcmal Temettuât
21723 kuruş

Karye-i mezburun
1218 kuruş

Muhtar-ı Evvel der karye-i Göre millet-
i Ermeniyân

Muhtar-ı Sanî der karye-i Göre millet-i
Ermeniyân

EK 5: TRANSKRİPT

	Aşar rüsümü olarak bir senede virmiş olduğu		
Fig 2 kile 6 kuruş	Şair 12 kile 24 kuruş	hınta 88,5 kile 353 kuruş	Vergü-yi mahsusası olduğu 250 kuruş
Adet-i ağnam rüsümü Rees Ağnam 30 Keçi 59 89 kuruş	383 kuruş 17 kuruş 400 kuruş	32 para	No 71 Hane 71

Manastır-ı mezburun Karabaşı Sivashlı olduğundan
cizye-i şeriyesi mahallesinde ta'diye idildiği

Karye-i Mezburda vaki Tuzhisar manastırı dimekle maruf manastırın emlak ve arazi ve hayvanat temettuâtı

Kısır İnek Rees 5	Sağmal İnek Rees 7 Hâsılat 140 kuruş	Gayr-ı mezru Tarla Dönüm 70	Mezru Tarla Dönüm 56 Hâsılat 3447 60 yılı 3893 61 yılı 7340 kuruş
Erkek Tay Rees 1	Urba Tay Rees 1	Kısırak Rees 4 Hâsılat 160 kuruş	
Sağmal Ağnam Rees 17 Hâsılat 102 kuruş	Koşu Öküzü Rees 4 Hâsılat 60	Koşu Camusu Rees 3 Hâsılat 60 kuruş	Döllü Merkeb Rees 4 Hâsılat 60 kuruş
Oğlak Rees Dişi 12 Erkek 11 23	Kuzu Rees 6 5 11	Kısır Keçi Rees 29 Hâsılat 29 kuruş	Kısır Ağnam Rees 11 Hâsılat 22 kuruş
			Sağmal Keçi Rees 30 Hâsılat 120 kuruş

Mecmuundan bir senede hâsıl olan temettuâtı
4208 kuruş

Senede üç defa manastır-ı mezbura gelen ziyaretçilerden hâsıl olan temettuâtı 454 kuruş

Manastır-ı mezburun iki gölden ibare memlehasından temettuâtı 297 kuruş

Manastır mezburun bir senede vaki olan masarifi minha 3334 kuruş

Temettuâtı 1625 kuruş

